

چەند بابەتییگی
زمان و رێژمانی کوردی

د. ره‌فیع شوانی

چهند بابه تیکی زمان و ریزمانی کوردی

د. ره‌فیک شوانی

۲۷۰۰ کوردی

۲۰۰۱ز

■ ده‌زگای چاپ و بناوکردنه‌وهی موکریانی

ت (۲۹۹۹۲)

■ کتیبی ژماره: (۱۹)

■ کتیب: چند بابه‌تیک‌ی زمان و ریزمانی کوردی

■ نووسینی: د. ره‌فییق شوانی

■ ده‌ره‌ینانی هونه‌ریی: قاسم قادر

■ به‌رگ: محهمهد قادر

■ چاپ‌یه‌که‌م: هه‌ولیر - ۲۰۰۱

■ ژماره‌ی سپاردن (۱۲) ی سالی ۲۰۰۱ در اوه‌تی.

■ چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی په‌روه‌ده / هه‌ولیر

پيشكەشى:

*بەو دەيان ھەزار مەۋشەي كە لەتوونى مەرگى
تەنفالى بەدناوا بە تاگرى رقى پەگەزپەرسىتى
توینرانەۋە.

*بەو كوردانەي كە بەبى ھىچ تاوان كەردنىك
پەراگەندەي نۆ كۆمارى سۆشیتی كران و بەھەزاران
كىلۆمەتر لە ولاتی دايكەۋە بەرەو ولاتی غەربىيى و
غەربەت دوور خزانەۋە، بى تەۋەي توانرا بىت بەتەد
گەردىك لە كەلتوور و ھەستى كوردانەيان دوور
بخرىنەۋە.

ناوهرۆکی کتیبه‌که

لاپه‌ره

بابه‌ت

7

پیشه‌کی

11-12

بهشی یه‌که‌م، زمان

13

گۆرانی ئابووری و فراوانبوونی وشه‌ی زمانی کورد

25

قۆناغی مه‌پداری کشتوکائی

27

کاربگه‌ری بزووتنه‌وه‌ی کوردو فراوانبوونی فه‌ره‌نگی

65

هۆی په‌یدابوونی زارو سه‌ره‌لدانی زمانی نه‌ته‌وه‌یی

71

هۆی په‌یدابوون و گه‌شه‌کردنی زار له‌ زمانی کوردیدا

93

میژووی زمانی کوردی له‌ کۆنه‌ تا نه‌مه‌رۆ

111-112

بهشی دووه‌م، ریزمان

113

چاوگ و زمان کامیان سه‌رچاووه‌ بنه‌ره‌تن؟

141

ده‌وری «تا» له‌ زمانی کوردیدا

163

ده‌وری «ب» له‌رووی وشه‌سازیه‌وه

175

دیاری کردنی نامراز له‌ زمانی کوردیدا

201

ده‌وری نامرازی «بۆ» له‌رووی واتاوه‌ له‌رسته‌دا

215

جیاکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک که‌ره‌سه‌ی ریزمانی

231

مۆرفیمی (ه) و شیوه‌ جیاجیاکانی له‌رسته‌دا

255

سه‌رنج و تییینی ده‌رباره‌ی چه‌ند وتاریکی مامۆستا وریا عومه‌ر نه‌مین

275

زاری ناوچه‌ی شوان

پیشہ کی:

نہم بہرہمہمی کہ لہ دوو توتی نہم کتیبہ دایہ، بریتین لہ چند و تاریکی زمان و ریزمانی کوردی لہ ناستی نہ کادیمیدا و لہ گوٹارہ کوردیہ جیاجیاکاندا بلاو کراوہ تہوہ. بہ چاکم زانی لہ کتیبیکدا پیکہوہ بلاو بکرتتہوہ، بو تہوہی زیاتر لہ بہرہستدا بیت و سوود بگہیہ نیت بہ لیکوٹلینہوہی ترو لہ خزمہ تی زمانی کوردیدا بیت.

کتیبہ کہ کہ بہ ناو نیشانی (چند بابہ تیکی زمان و ریزمانی کوردی) یہ، کراوہ تہ دوو بہ شہوہ، بہ شی یہ کہ میان (زمان) ہ، باسی گہ شہو گوٹران و پەرہ سہ ندنی زمانی کوردی و میژوہ کہی دکات و نہو لایہ نانہی نیشانداوہ، کہ بوونہ تہ ہوی نہو گوٹرانہو، نمونہی پیویست و لہ باری نہو بارہ جیاجیانہم ہیٹاوہ تہوہ، کہ لہ زمانہ کہ دا رنگی داوہ تہوہ.

گہ شہو گوٹرانہ کہ ش نہوہ دہرہ خات، کہ زمانی کوردی، خاوہن سہرہ خوئی و کہ سایہ تی خوہ تی، توانیوتی بہ پیتی نہو بوارو بارو دؤخہی کہ پیتدا تیپہرپوہ، پیویستییہ کانی سہردہم، و ہکو زمان حالی نہ تہوہی کورد، لہ گہ پاندنی زانست و زانیاری و داہات و داہینانی تازہو نوی بہ کومہ لی کوردہواری بگہیہ نیت و کہ سایہ تی و رہ سہ نایہ تی خوئی پیارتیت.

بہ شی دووہمی چند و تاریکی ریزمانی کوردیہ، کہ لہ ناستی دہنگساز و وشہ سازی رستہ سازی نہو بابہ تانہ دہگرتتہوہ، کہ لیکوٹلینہوہ کہی لہ سہرکراوہ.

وتاره كانی ههردوو به شه که له سالی ۱۹۹۰ هه تاكو سالی ۲۰۰۰ ده گرتته وه، نه مویست دهسكارییان بكه م له پرووی ئه و بیروبوچوونه ی كه له نه نجامدانیان و له و ماوه یه دا خراوه ته پروو، بو ئه وه ی وه كو خۆی بخزینه بهردهست و بیجگه له وه ی، كه رهوتی لیكۆلینه وه ی من له و مساوه یه دا ده خاته پروو.

له كۆتاییدا هیوادارم ئه م به ره مه كه لی نیک له بو شایی دیواری زمانی كوردی پرېكاته وه و، له هه مان كاتیشدا، به ردیک له بالای به ره و به رزی لیكۆلینه وه ی زمانی كوردی زباتر بكات و، به لێن ئه ده م به كوردی دلسۆز به پێی توانا له نووسین و بلاو كردنه وه دوا نه كه وم.

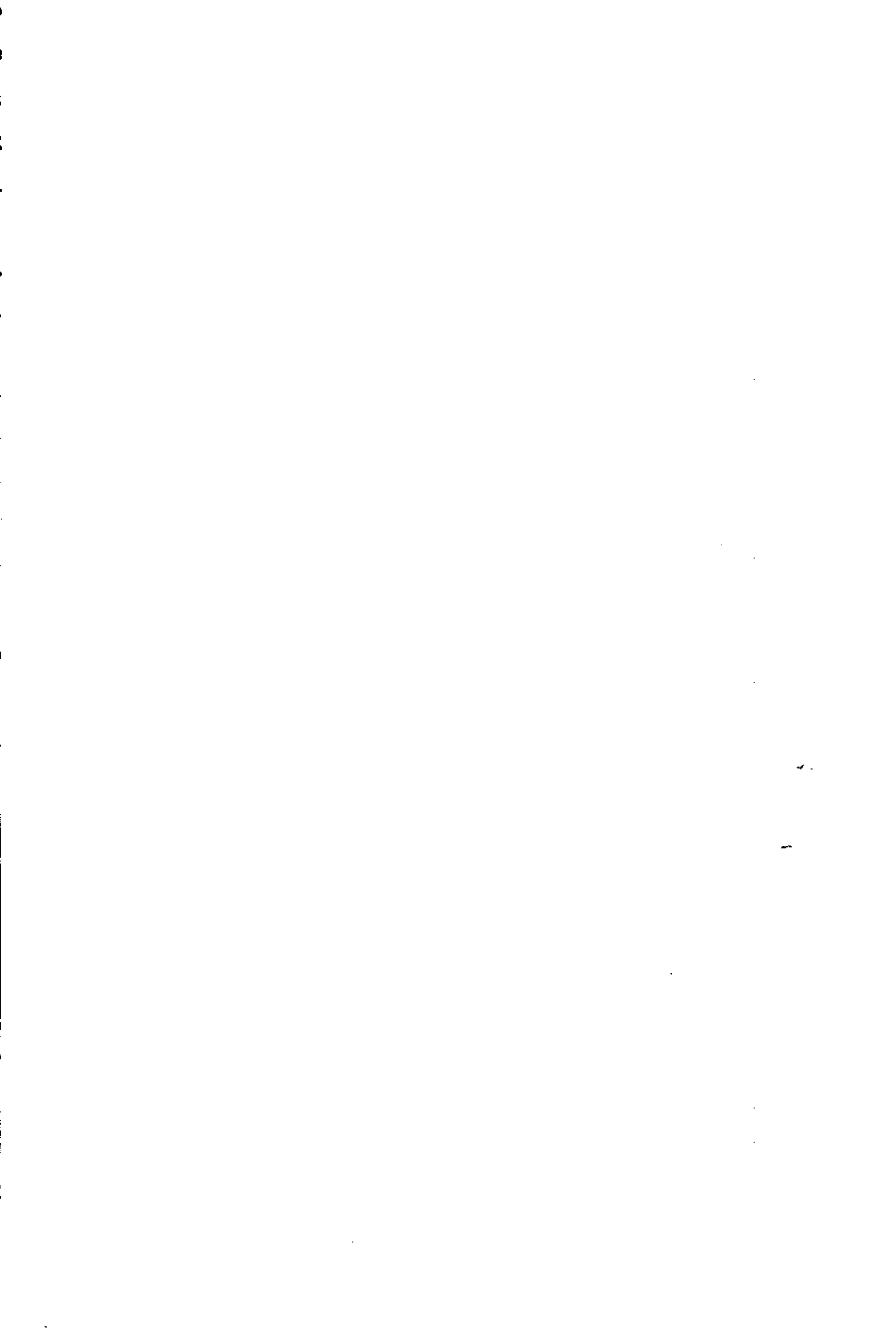
دواشت هه ز ئه كه م ئه وه بلیم، با به تی نووسینه كانی من، تاكو ئیستا، هه ر بواری پسیۆری خۆمی كه زمانه وانیه نه گرتۆته وه، به لكو لایه نی جۆراو جۆری وه كو لیكۆلینه وه و تاری ئه ده بی، میژووی، سیاسی گرتۆته وه، هۆكەشی ئه وه یه كه ئاره زوویه کی یه كجار زۆرم له و جۆره با به تانه هه یه وه له گه ل ناخمدای تیکه ل بوونه، بیجگه له وه ش ئیمه خوینده وارو رو شنبیری كورد، ئه گه ر شتیكمان له بار بیته و توانای ئه نجامدانیان هه بیته و نه یكه ی، ئه وا غه در له و میلله تی كورده وارییه ئه كه ی، كه ئیمه له با وه شی گه رمی دایكانه ی خۆی پهروه رده كر دوه و پاراستوه، له لایه کی تریشه وه، كه م ته رخه م ئه بێن به رامبه ر نه ته وه و ولاته كه مان، چونكه رو شنبیران و نووسه ران، باری لیپرسینه وه یان و، ئه رکی سه رشانیان له راده به ده رگانه، به وه ی نه ته وه ی كورد تاكو ئیستا مالتویران و سه رگه ردان و له یه كتر دابراوه، ئه مجا بو ئه وه ی برینی ئه م نه خو شییانه ساریژ بکریت، ده بیته ئیمه و مانان شاعیر و ته نی - گه ر شه ویش له سه ر روژ دابنیه ی بو میلله تی كورد هیتتا هه ر كه مه - و گله یی دوا روژیش به رامبه رمان به درتیگی كردن له ولا وه بوه ستیته.

ئەمجا ھەولەکانی من، لەنووسیندا دوور لە زیادەپرسی و خۆھەلکێشان، لەو بابەتانەدا کە خستەمەروو بەشیوەی وتاری بلاوکراوەن نزیکە سێ کتیب پێکدێنیت، ئەو بەبێجگە لە وتاری بلاونەکراوە لەو مەیدانانەدا، بەرھەمی شیعوو پەخشانیشت لەولاو ھاوھستت، کە گروتین و تاو ئەدەن بەنووسینەکانم و فەرامۆشی دەردی دووری ھاوارگە و وێرانی مائەباوانم ئەدەن و چیا خالخالان و کەلی سمایل بەگیم دەخەنە یادو بەرچاوو خورپی ئاوی شیوھسوریش لایە لایە کوردانەدا دایکم پێ دەبەخشیت.

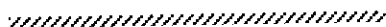
خوایاریت، کاری ئاینەم، لەسەر رێزمانی راناو لە زمانی کوردیدا دەبیت و، لە کۆتاییدا سوپاس و ریزی بێ پایانم بۆ ئەو دڵسۆزانەدا کە بەرھەمی چاک و بەکەلکی نووسەران چاپ و بلاو دەکەنەو چ وەکو تاکەکەس و چ وەکو دەزگای لەچاپدان و بلاوکردنەو.

د. رەفیق شوانی

ھەولێر – ۲۸/۱۲/۲۰۰۰

بهشی یه کهم

زمان

گۆرانی باری ئابووری و فراوانبوونی وشەى زمانى كوردى

ئەم لىكۆلېنەوھىيە، كە بەناونىشانى (گۆرانی باری ئابووری و فراوانبوونی وشەى زمانى كوردى) يە، لە رادەى چۆنپەتى فراوانبوونی وشەى زمانى كوردى، لەژىر پىشكەوتن و گۆرانی باری ئابووری، لە بوارەكانى ژيانى كشتوكالى و مەردارى و بازركانى و پىشەسازى، بە ھەردوو لايەنى ژيانى كۆن و تازەيانەو، بەھۆى داھاتن و داكەوتن و داھىنانى جىھانى زانست و تەكنۆلۆجىاوە، كە لە زمانى كوردىدا رەنگىداوەتەو، دەكۆلېتەو.

لە لىكۆلېنەوھىيەدا، ھىمام بۆئەو كەردو، كە ژيان بى زمانى نابىت و، پىش ناكەوېت و بەھۆيانەو شارستانىيەت دروست دەبىت و، زمانىش بەھۆى رەنگدانەوھى گۆرانی ژيانەو، فەرھەنگى وشەكانى، لە گۆران و دەولەمەندبووندا دەبىت و، زمانىش بەشېكە لە شارستانىيەت، كە پىشكەوھەردووکیان داھىنانى دەستى مرۆڤن.

زمانى كوردى بەگۆرەى، ئەو بارودۆخەى كە تىايدا تىپەرپو، ھىشتا بەگۆرەى زمانى ترەو گۆرانی چاكى بەرەو پىشكەوتن و فراوانبوونی بەخۆپەوھە دىو.

لىكۆلېنەوھىيە كە لە پىشاندانى وشەكانىدا، ھىماى بۆ وشە وەرگىراوھەكان، لە

زمانی ترهوه، لهو بوارانهی سه‌ره‌وه‌دا کردووه. له‌ناو زمانه‌وانانی کوردا، لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی سه‌ره‌خۆی به‌م جوړه، مه‌گه‌ر له‌ناو وتارو لیکۆلینه‌وه‌ی تردا نه‌بیټ نابینریت.

زمان شتیکی گرنگه‌و، نیشانه‌و سیمه‌و مؤزکی ناسینه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌و، په‌کیکه له‌بنه‌ماکانی بوونی نه‌ته‌وه‌و میلله‌ت و، زمان ئالۆزترین دیارده‌ی سروشته، مرۆڅ له‌دروست بوونی کۆمه‌لی سه‌ره‌تاییه‌وه، فیتری بووه، پیش نه‌وه‌ی قسه‌بکات، بی‌ری له‌فیتربوونی زمان کردۆته‌وه. له‌ترسی ئاژه‌لی دره‌نده‌و دیارده‌سامناکه‌کانی سروشت و، بو‌جیبه‌جیکردنی پیوستییه‌کانی ژیان، کۆمه‌لی دروست کردووه‌و، په‌نایان بردۆته‌ به‌ر پیکه‌وه‌ ژیان و کۆمه‌لی بچووک بچووکي ژماره‌که‌م که‌سیان هیناوه‌ته‌کایه‌وه‌و به‌ره‌نگاری ژیان و سروشتیان، به‌هۆی پیوستییه‌ گرنگه‌کانی ژیان، له‌کۆکردنه‌وه‌ی خوارده‌مه‌نی و، گه‌ران به‌دوای خواردن و ژیان برده‌ سه‌ردا کردۆته‌وه.

لی‌ره‌وه‌ زمان وه‌کو هۆیه‌کی ده‌رپرین، بو‌تیگه‌یشتن و له‌یه‌ک گه‌یشتن و ده‌رپرینی پیوستییه‌کان، هاتۆته‌ کایه‌ی ژیان‌ه‌وه‌و، بو‌ته‌ دیارده‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی و به‌شیک له‌پله‌ی هۆشیاری و چالاکی مرۆڅ له‌ناو کۆمه‌لدا.

بی‌گومان ژیان به‌بی‌ زمان نابیت، زمانیش به‌بی‌ ژیان پیش ناکه‌ویت و، بو‌ته‌ بناغه‌ی ژیان و بنه‌ماکانی کۆمه‌لگای مرۆڅایه‌تی، زمان ئاوینه‌ی ژیان‌ه‌و، دیارده‌کانی به‌وشه‌تیا ره‌نگه‌داته‌وه‌و. مرۆڅ و ژیان له‌ئاستیکی وه‌ستاو دانین و، گۆرانیان به‌سه‌ر دادیت، ژیان هه‌میشه‌ به‌هۆی گۆرانه‌وه‌و، له‌به‌ره‌و پیشچوون و پیشکه‌وتن و په‌ره‌سه‌ندن دایه، ئه‌م گۆرانی ژیان‌ه‌و، به‌هۆی گۆرانی باری ئابووری و خو‌ش‌گوزه‌رانییه‌وه‌و رووده‌دات و، لایه‌نه‌کانی کۆمه‌لایه‌تی و روشن‌بیری و رامیاری ده‌گریته‌وه‌و، که‌له‌ئه‌نجامی نزیک بوونه‌وه‌ی ولاتانی جیهان، له‌گه‌ل یه‌کتر به‌هۆی به‌ستانی په‌یوه‌ندی ئابوورییه‌وه‌و، که‌به‌هۆی په‌یدا‌بوونی هۆی تازه‌ی

بهیهک گه‌یشتنی ریگاوبانی وهک فرۆکه‌و، پاپۆر، که‌شتی، ئۆتۆمبیل، شه‌مه‌نده‌فه‌ری خێراو، ده‌سگا‌و هۆبه‌کانی را‌گه‌یان‌دنی رو‌شن‌بیری و رو‌ژنامه‌گه‌ری و، ئیستگه‌و ته‌له‌فزیو‌ن و را‌دیو‌و سینه‌ما... هت‌د. ئەم په‌یوه‌ندییه‌ی نیوان ولاتان، له‌ ژێر پێشکه‌وتنی باری ئابووریه‌وه‌ بووه، هۆی ئالوگۆر کردنی بازرگانی و، ناردن و هینانی شتومه‌کی پیتوستی بواره‌کانی ژبانی ولاتان، ئەمه‌ بووه‌ هۆی ها‌تنه‌ کایه‌ی زۆر وشه‌و زا‌راوه‌ی تازه‌ی سه‌ر به‌پیتوستیه‌کانی ژبانی سه‌رده‌م و، کارتی‌کردنی شارستانیه‌تی پێشکه‌وتووی ئه‌وروپا، به‌تایبه‌تی له‌ رووی پێشه‌سازی تازه‌و ته‌کنه‌لوژیای سه‌رده‌م و، زانست و زانیاری و دا‌هینانی ته‌کنیکی تازه‌ی ئابووری و، هۆبه‌کانی تازه‌ی به‌ره‌م هینان و شیتوازه‌که‌ی، بۆ ناو زمانانی گه‌لانی دنیا، به‌تایبه‌تی گه‌لانی رو‌ژه‌لا‌ت و ولاتانی جیهانی سیه‌م، ئەمه‌ خۆی له‌ خۆیدا، کاربگه‌رییه‌کی گه‌وره‌ی کردۆته‌ سه‌ر بیری خه‌لک و شیتوازی ژبانیان، که‌ ئەم هه‌موو لایه‌نه‌ له‌ زماندا، ره‌نگه‌ده‌نه‌وه‌و کاربگه‌ری خۆیان هه‌یه، له‌ گواستنه‌وه‌ی وشه‌ی ناو و زا‌راوه‌ی ئه‌و پیتوستیه‌یه‌ به‌ ناو زمانانی دی، به‌ هۆی وه‌رگه‌یران و وه‌رگرتن و دا‌رشتنه‌وه‌.

ئەم دیارده‌یه، به‌خواست و ویست و ئاره‌زووی مرۆف نایه‌ته‌کایه‌وه، به‌لکو زمان به‌پیتی یاسایه‌کی نه‌گۆرو چه‌سپاو ده‌گۆریت و په‌رده‌سه‌ینیت و به‌بێ ریکه‌وت، واته‌ له‌ ریکه‌وته‌وه‌ له‌ دا‌یک نه‌بووه، پیتوستی ژبان ده‌ی گۆریت و که‌س ناتوانی به‌ری گۆرانه‌که‌ی پێ بگه‌ری (١). به‌لکو به‌هۆی پیتوستی ژبان و سه‌رده‌م کارتی‌کردنی شارستانیه‌وه، ئه‌نجام ده‌ده‌ریت و، له‌ هه‌مان کاتیشدا وه‌رگرتن و خواستنه‌وه‌ی ئه‌و وشانه‌ی سه‌ر به‌و با‌به‌ته‌ پیتوستی و شارستانیه‌یه‌ی ده‌بنه‌ هۆی فراوان بوون و ده‌وله‌مه‌ند کردنی فه‌ره‌هنگی وشه‌ی زمان و، پیتوستیشه‌ ئه‌و وشانه‌ که‌ له‌ زمانی میله‌ته‌ی خاوه‌ن زانست و دا‌هینه‌ره‌که‌وه‌ن، به‌خرینه‌ ژێر رکیفی ده‌ستووری زمانی دووه‌مه‌وه‌ له‌ رووی گونجاندنی ده‌نگ و

دهرپرینه وه، بهراده په کی که دواى ماو په یک له ناو زمانه که دا ده سوپن، ده توپنه وه و ده روا له تی زمانه تازه که نه پوښن.

نهم وشانه، وه کو ناوو زار او ده، بو ناوانی که ره سه و نامپیری نامرازه تازه داهیتراوو داکه و تو وه کانی دونیای تازه ی، پر زانست و ته کنولوژیا ی جوړ به جوړی تازه ترین کو مپیو ته ره وه دینه کایه وه و، فرههنگی زمانه که ده وله مهنده کهن و، نه و گوران و په ره سه ندنه ی ژبانیش، وشه و زار او ده دهر پرینی تازه ده به خشی به زمانى میلله تان.

ژبان و شارستانیه ت، که له نه نجامی کردارو راده ی ژبری مروقه وه، له بواره جیا جیا کانی پیوستی مروقایه تیدا، سر هه ل ته دهن و، دهنه سیمای پیشکه وتنی هوش و بیری مروقه و ناده میزاد له ناو کو مه لدا. نهم ژبان و شارستانیه ته، مه حاله به بی زمان دروست نابیت و پیش ناکه ویت، نه ته وه و میلله ت، له وربا بوونه وه گه شه سه نندن و گورانی شارستانیه تدا، پیوستی به زمانیک هیه، نه و گوران و گه شه کردنه ی پی دهر پریت و له زمانه که شدا ره نگبده نه وه (۲). ره نگدانه وه که ش به ریگای (وهرگرتن و دارشتن و وهرگیران) هوه به نه و شته تازانه ی، له ناو کو مه لدا، له بواری (مادی و اتایی) یه وه (۳)، فرههنگی زمانى دووهم، به وشه و ناوی تازه، له بواری کاروبارو ژبانى تازه ی کو مه لی مروقایه تیدا، به کار ده هیتین و ده وله مهنده کهن. چونکه ژبان، به بی زمان، له ناستیکى وه ستاودا ده بیت و، گوران و په ره سه نندن به خو به وه نابینیت. بو به زمان، به شیکى زیندووی شارستانیه ته و به بنه رده تی دروست کردنی داده نریت و، ژبان و شارستانیه تیش به هو به وه، ده گورین و پیشده کهون، زمانیش به هو ی ره نگدانه وه ی نه و گوران و پیشکه وتنه، وشه کانی فراوانتر ده بیت، له بووژانه وه و تازه بوونه وه ی به رده وام دایه.

زمان له پرۆسه ی گوراندا، نه وه نییه ههر وشه وهرگرت، به لکو وشه ش به

زمانانی تر دهبه‌خشت، واته زمان دیارده‌ی وەرگرتن و به‌خشینی وشه‌ی، له ژئیر کارتیکردنی گۆرانی ژبان، به‌هۆی باری سیاسی و ئاینی و کۆمه‌لایه‌تی و رۆشنبیرییه‌وه، له ژئیر پله‌ی پیشکه‌وتنی ئابووری و قۆناغه‌کانی ژباندا تیا‌دا ئه‌نجام ده‌دریت، به‌مه‌رجیک خاوه‌ی زمانه‌که ئاگاداری که‌سایه‌تی و تایبه‌تی خۆی بیت و، نه‌بیته ژئیر لافاری وشه‌ی بیتگانه‌وه، چونکه زمانانی جیهان، ئالوگۆری وشه‌و زاراوه‌بیان هه‌به، له‌م رووه‌وه زمانی کوردی توانیوتی وشه‌ بنچینه‌یه‌کانی خۆی بپارێزیت و کاریگه‌رییه‌کی که‌می زمانی عه‌ره‌بی و تورکی و فارسی پتوه دیاربیت و، ئه‌مه‌ش هه‌چی له‌ زمانی کوردی که‌م نه‌کردۆته‌وه. چونکه زمانی کوردی، له‌ چۆنیه‌تی پیشکه‌وتنیدا، زمانیکی سه‌ریه‌خۆیه‌و، گۆرانی راسته‌قینه‌ی خۆی هه‌یه، نه‌ له‌ فارسییه‌وه وەرگیراوه، نه‌ داتا‌شراوه، (٤) باشترین به‌لگه، بۆ ئه‌م لایه‌نه، ئه‌وه‌یه ئه‌گه‌ر به‌ به‌راورد سه‌یری زمان و نووسینی کوردی، سه‌رده‌می شیخ مه‌حموود، (رۆژنامه‌ی کوردستان ١٩٢٢-١٩٢٣)، له‌گه‌ڵ ئیستادا، بکه‌ین بۆمان ده‌رده‌که‌ویت، که‌ زمانی کوردی گۆراوه‌و، پاک بۆته‌وه له‌ وشه‌ی بیتگانه‌و، ته‌نانه‌ت له‌ شیوه‌ی نووسینیشدا، زیاتر له‌ فارسی گۆراوه، بۆ زمانی کوردی وه‌کو هه‌ر زمانیکی تر، که‌وتۆته ژئیر کاریگه‌ری وشه‌ی زمانه‌ پیشکه‌وتوو‌ه‌کانی ئه‌وروپا، و لاته‌ پیشکه‌وتوو‌ه‌کانی بواری زانست و زانیاری و ته‌کنۆلۆژیا، بۆیه به‌هۆی گۆرانی باری ئابوورییه‌وه، ژبانی پیش ده‌که‌ویت و ئه‌م پیشکه‌وتنه‌ش، به‌زۆریه‌ی زمانانی ولاتانی جیهانه‌وه، له‌ ژئیر کاریگه‌ری و وشه‌ وەرگرتنی زمانه‌ پیشکه‌وتوو‌ه‌کانه‌وه، دیاره‌و وشه‌کانی بۆ ناو زمانانی دی بلاوده‌بیته‌وه، کاریگه‌ری به‌سه‌ریانه‌وه زیاتره. زمانی زیندوو ره‌سه‌نیش ئه‌وه‌یه که‌ توانای جیبه‌جی کردنی پیوستییه‌کانی سه‌رده‌می قسه‌ پیکه‌رانی هه‌بیت له‌ وەرگرتنی ئه‌و زانست و زانیاریانه‌دا، توانای پیشکه‌وتنی هه‌بیت، بۆیه ناتوانی، به‌ زمانی سه‌ده‌کانی رابردوو، ده‌رباره‌ی

گیروگرفت و رووداوو گۆرانه‌کانی ئەمڕۆ بدوین، چونکه هه‌موو سه‌رده‌می‌یک زمانی خۆی هه‌یه (۵) و خاسیه‌تی (تایبه‌تین)، زمانی زیندووش ئەوه‌یه به‌پێ کات و سه‌رده‌می جیا‌جیا، له‌ گۆرانه‌دا‌یه‌و، توانای وه‌رگرتن هه‌بیت و له‌ بواره‌کانی را‌گه‌یاندن و رۆش‌بیری و رادیۆ ته‌له‌فزیۆندا به‌کارده‌هێنریت. بۆیه‌ زمان به‌به‌شیک‌ی زیندوو شارستانی‌تی مرو‌ف داده‌نریت و لێشی جیا‌نا‌بیته‌وه، واته‌ له‌ شارستانی‌تی نه‌ته‌وه‌ دانا‌برین و تووشی ئەم گۆران و په‌ره‌سه‌ندنه‌ ده‌بیت و، زمانی کوردیش که‌ ته‌رخانه‌، بۆ‌بابه‌تی ئەم لیکۆلینه‌وه‌یه، یه‌کی‌که‌ له‌و زمانانه‌ی، توانی‌وتی وه‌ک زمانی‌کی زیندوو ره‌سن پێ‌ویستی‌یه‌کانی سه‌رده‌م و قسه‌ پێکه‌رانی جێبه‌جێ (۱) بکات و له‌گه‌ڵ راده‌ی پێشکه‌وتنی بواری زانست و زانیاری و ته‌کنۆلۆژیا، به‌پێی بارودۆخه‌که‌ی خۆی بروات و راده‌یه‌کی چاکی بپوه‌.

ئەم لیکۆلینه‌وه‌یه، ده‌رباره‌ی پێشان‌دانی وشه‌کانی زمانی کوردی‌یه، له‌ بواره‌کانی ژبانی کشتوکالی و مه‌رداری و بازرگانی و پێشه‌سازی، که‌ به‌هۆی گۆرانی باری ئابووری‌یه‌وه، گۆرانی به‌سه‌ردا هاتووه‌و، لیکۆلینه‌وه‌که‌ ده‌رباره‌ی پێشان‌دانی وشه‌ی کۆن و تازه‌ی بواره‌کانی سه‌ره‌وه‌ن، وشه‌ی تایبه‌تی زمانه‌که‌ی خۆی بێت و، گۆرایی‌ت به‌ وشه‌و ناوی تازه‌ی یا وه‌رگیراو بێت، که‌ له‌ ئەنجامی گۆرانی ژبانه‌دا، به‌هۆی گۆرانی که‌ به‌سه‌ر که‌لوپه‌ل و پێویستی‌یه‌ کۆنه‌کان، به‌ هی تازه‌و هاتنه‌ ناوه‌وه‌و وه‌رگیرانی که‌لوپه‌ل و که‌ره‌سه‌و به‌ره‌می نوێی سه‌ر به‌ زانست و زانیاری ته‌کنۆلۆژیای نوێ و، لاتانی پێشکه‌وتووێ ئه‌وروپا‌و به‌ره‌نگدانه‌وه‌ی له‌ زمانی کوردیدا، چۆنیه‌تی لیکۆلینه‌وه‌که‌ بریتی‌یه‌ له‌ کۆکردنه‌وه‌و دیاری کردنی دوو جو‌ر وشه‌ی زمانی کوردی، بۆ‌ ناوی ئامی‌ترو ئامرازو که‌ره‌سه‌و که‌لوپه‌لی ناو خۆی و خۆمالی و کورده‌واری، له‌ لایه‌ک و هی وه‌رگیراوو بێگانه‌ش، ده‌رباره‌ی ژبانی کشتوکال و بازرگان و پێشه‌سازی له‌ لایه‌کی تره‌وه‌،

گۆرانی زمان، به هۆی گۆرانی باری ئابوورییه وه، تهنها له رووی وشه وهرگرتن و وشه زیادبوونه وه نییه، به لکو لایهک دهنگ و پیکهاتنی ریزمانی و، شتیوازی دهبرپینیش دهگریته وه، به لām لیکۆلینه وه که ی ئیمه تهنها سنووری وهرگرتن و فراوانبوونی وشهکانی زمانی کوردی دهگریته وه، نمونه کانیشی له شۆینی خۆی و، له تهک باس کردنی بابه تیک له و بابه تانه ی سه ره وه، به نمونه وه ته نانه ت له شۆینی پتوبستیشدا به لیدوانه وه ده هینینه وه.

زمان له گۆرانییدا، گهلێک هۆ له ژیر پێشکه وتنی باری ئابووریدا، کار دهکهنه سه ر گۆرانی و ده وله مهن د بوونی فره ههنگی وشهکانی، که به هه موویانه وه هۆیه ئابوورییه کان دهگرته وه، نه مانه ن:

۱- «شارستانیتی نه ته وه به هه موو ده ستوو روو داب ونه ریت و ره وش ت و بیسو رو او لایه نی هۆشه کی و راده ی ژیری و هۆشیاری و پله ی رۆشنبیریان و تیروانیان به رامبه ر به ژیان و گۆرانی لایه نه کانی، هه ر گۆرانییک له م رووانه وه روو ده دات، ره نگدانه وه که ی له زمانی کۆمه له که وه وه به شتیوازی قسه کردن و وشه کانییدا دیاره» (۶)

۲- فراوانبوونی شارنیتی نه ته وه و، زیادبوونی پتوبستییه کانی ده زگا و لایه نه کانی ژیانیان و، به رزبوونه وه ی راده ی تیگه یشتن و بیس کردنه وه و، توانای شیکردنه وه یان به رامبه ر دیاره کانی ژیان و گۆرانه جوړبه جوړه کانی، نه مانه هه موویان زمانه که دبووژیننه وه و، شتیوازه که ی به رزو به هیتز دهکن و، واتای وشهکانی وردتر ده بیت و وشه ی زۆر هه یه لایه نی به ریگای وهرگرتن و وهرگێران و دانان و دارشتن، بۆناونان و ده برپینی شته تازه دا که وتوو په یدا بووه کانی بواری ژبانی تازه ی هاوچه رخ و تازه ی وهک: کۆمپیوتهر، مانگی ده سترکرد، مایکرو، فرۆکه، رۆکیته، پاراسایکۆلۆجی، تیشکی لیزه ر، ته له فزیۆنی رهنگا ورهنگ، بێ سیم (بیتهل)، فاکسمایل، فیدیۆ... هتد.

۳- دیاردهی چالاکییه ئابوورییه کان، شیویه کی تایبته ددهن به زمان له وشه و اتاو شیواز، ئەم دیاردهیه، دەبیتە هۆی بوونی دیاردهی جیاواز، له زمانی نەتەوه و ناوچه کاندای، بەبێ جیاوازی جوۆری بەرهم و سیستەمی ئابووری و کاروباری ژبانی مادی و جوۆری پیشه و ئیشه کانی وەک کشتوکال و پیشه سازی و بازرگانی و راوکرن.

بەخنیوکردنی مەرو ماللات، ئەم دیاردانە، هەموویان کار له زمان و فراوانبوونی وشەکانی زمان دەکەن.

۴- گوۆران و گواستنه وهی ژبانی نەتەوه، له کۆچەرایه تییه وه، بو شارستانیتی زمانه کهی فراوانتر ده بیت و، شیوازی توندو تیثری پیوه نامینیت و نەرمی ده گرتته خوۆی، له دەرپرینی و واتاناسیدا. بو نمونە زمانی لادی و کوچەر، توندو تیثره. نمونە ی وشەکانی ئەم لایەنە، له زمانی کوردیدا، پیش گوۆران و گواستنه وه که وەک: خیتەت، رەشمال، کولین، هەوار، دەوار، پاوهند، شهواژوو، بیتره، یهک بیتره، شهو بهکت، دووبییره، بەرده بیتره (داربیتره) تەرواله، له ژبانی نیشتەجی بووندا، وشەکان ده گوۆرتین به: خانوو، مال، هۆل، هەرزاله، قەرسیل، دیوه خان، حەوشه و بان.

۵- جیاوازی چینیایه تی، لای هەندیک نەتەوه و کۆمهال به هۆی جیاوازی ئیش و کار و پیشه وه، بوته جیاوازی پله ی کۆمه لایه تی، له ناو خەلک و کۆمه لدا وه بو ئیش و پیشه ی هەر یه کێک له و پله کۆمه لایه تی یانە وشه یه ک دانراوه، هەندیکیان له لایەن سولتان و خەلیفه ی عوسمانلییه بو پیاوی خاوهن دەسه لات و ده ولەمه ند پێیان. به خستراوه، وەک وشه ی: به گ بو نازناو و شوۆره تی بنه مالە، جا وشەکانی: کوۆخا، ئاغا، خان تایبته تن به و جوۆره که سانه ی، که دەرپوو خاوهن دەسه لات و پیاوی سەر به ده ولەت بوونه. هەروها وشەکانی: سه پان، گاو، جوتیار، شوان، باخه وان، بهرخه وان، ئاودتیر، وەرزیتر، تایبته تن به ئیش و کاری

خەلکی لەوان خوارتر و نزمتری پلەیی کۆمەلایەتی، بەهۆی پلە و پایە و باری ماددی و چینیایەتی ئەم خەلکانە. ئەمجا بۆ کرینی ئیش و کاری هەر یەکیەک لەوانە وشەیی تایبەت هەن، وەک: شەرته شوانی، گاوانی، سەپانی (بۆکریتی شوان و گاوان و سەپان) هەر و هەر جوتیاری، باخەوانی، بەر خەوانی وە یا وشەیی مووچە بۆ کریتی فەرمانبەران. ئەمانە وشەییەکی زۆر دەهێننە ناو زمانە و دەوڵە مەندی دەکەن.

٦- پیتووستییەکانی ژبانی کۆمەلایەتی و کاروباری سەردەم، دەبنە هۆی پەیدا بوونی وشە و زاراوەی تازه لە زماندا، چ لە ناو خودی زمانە و، سەر هەڵ ئەدەن و، یا لە زمانی تر و وەر دەگیرین، لە هەمان کاتی شیدا، دەبنە هۆی لە ناو چوون و نەمانی وشە و ناوانی شتی تازه و داها توو داکە و توو. گرن گترین هۆبەک لەم روو و، دەبنە هۆی لە ناو چوونی وشە لە بەکار هێناندا، دەگەریتە و بۆ لە ناو چوونی واتای وشەکان و بەکار نەهێنانیان لە ژبانی، بەهۆی بەسەر چوونیانە و، وەکو جل و بەرگی جەنگی و هۆبەکانی گواستە وە ئامیترەکانی پیشەسازی و پیتوانە و بەرەو چالاکی سیستەمی کۆمەلایەتی لە ناو چوون و، بەکار هێنانیان بەسەر چوو و، لە گەلیانیشدا وشەکانیان لە ناو دەچن و وەر دە نامین، مەگەر لە فەرەنگدا تۆمار بکرین وەک: روپیە، عانە، لیترە (لیترە رەشادی)، پیتنج فلسی، دە فلسی، فلس، مەتال و قەلغان، سوپەر، شمشیر (شیر)، خەنجەر، تەنگی یەک تیر، سێ تیر، ماو زەر، قوناخەر، قوناغ خەر، تازهکانیش: حەریە (سونگی) ئارپیجی، تانک، فرۆکە، هاوێن، ساروخ، هەلیکۆپتەر، هەر و هەر وشەیی کیشان و پیتوان وەک: ئەلیدرەم، ئیزرەم، هۆقە، باتمان، گەز، بال گۆران و بەکیلوگرام، مللی گرام، تەن، مەتر، تۆپ. پارە تازهکانیش وەک: دینار، پیتنجی، دە دیناری، بیست و پیتنج دیناری، پەنجایی / نیو دیناری..

ههروهه ها نه مان و به سهه رچوونی هه ندیک باج و جووره کانی وهک: ملکانه، دهیک (العشر)، سه رانه، بزنامه، مه رانه، یا باجی خانوو له هه ندیک ولاتدا، که له سه دهی (۱۹ز) یوه تاسیه کانی ئەم سه دهیه، هه ندیکیان له خاوه نه کانیان و، هه ندیکیانیش هه ر ماون، له شوین ئەمانه، وشه ی باجی داهات (ضریبه الدخل) له زماندا هاته کایه وه، وشه کوئه کانی سه ره وه فه وتان و له بهیرچوونه وه، به هوئی نه مانی هه ندیک دیارده ی چالاکی و رژیمی کوئه لایه تی، له فه وتان و ته واپوونن له گه لیدا، وشه کانی شیان به کار نایه ن، ههروهه نزیك بوونه وه و کارتیکردنی دوو زمانی وهک ئینگلیزی و نورماندی، به هوئی پیوستی ژبانه وه، کارتیکردن له نیوانیاندا رووده دات، زمانی ئینگلیزی له زمانی نورماندییه وه، وشه ی وه رگرت، لاتینی له زمانی گریکیه وه زیاتر له هه موو زمانیکی تر وشه ی وه رگرتوه، یا زمانی عه ره بی، له یونانییه وه وشه کانی جهنگی و زانستی سروشتی و نامیری چاودیری (الات الرصد) یا ئەلمانی له سویدی و فه ره نساییه وه یا کوردی له عه ره بی و تورکی فارسییه وه وشه ی وه رگرتوه. له تورکییه وه ئەداغ، یه غدان، ناش (چیشته)، ئەگله نهجه، ناتر، له فارسییه وه: نه رده وان روخسار، بلور، دارچین، کافور، یاقوت.

۸- کارتیکردنی دوو زمان له سه ر یه ک و، به هوئی نزیك بوونه وه یان و پیکه وه ژبانیان له سنووری ولاتیکیدا وهک کارتیکردنی زمانی عه ره بی به هوئی وه رگرتنی فه لسه فه و شه ریه تی ئیسلامه وه، له لایه ن میله ته تی ناعه ره به وه، که زمانی ئیسلام و قورئانی پی نووسراوه ته وه، ههروهه کارتیکردنی روئشبییری ئەو زمانه، به سه ر زمانی کوردی و روئشبییری کوردییه وه، به ده بیان وشه ی که وتوو ته ناو زمانه که وه، وهک: حه ج، سه رفتره، کافر، مؤمن، توحید، ئیمان، لیله القدر، رمضان، مسلمان، امام، ئەسحابه و سه حابی (صحابه)، خه لیفه و خوله فا، صوفی، ده رویش، شیخ... هتد. یا وه رگرتنی وشه ی شکارته (کرتی شوان و

جوتیار به تۆوکوردنی پارچه یه کی بچووکى زهوى به گهنم وجۆ له وشه ی (ئهشکارو، ئهشکاره، شکاره) (۸) ی ئه که ديبه وه هاتۆته ناو زمانى کوردی و وه رېگرتوهه. ههروهها وشه ی (ئهکارو، ئهکار) به واتای کارو ئیشی کشتوکالی، به م شپۆیه وشه کانی زمانى کوردی، زیادى کردووه و زمانه کهش دهوله مهنده بووه گۆرانى به سه ردا هاتوه.

۹- زۆر شتى مادى و به رهه می کشتوکالی، له بهر پیتویست بوونی خۆی و ناوه که ی به ولاتاندا بلا بوۆته وه، بازرگانى پیتوه ده کرى و، چۆته ناو زمانى میلله تانه وه، ئه م به رهه مه کشتوکالییه ی وه ک وشه ی (چای، شای، تى)، چۆته ناو زۆریه ی زمانى ولاتانه وه و کوردیش له گه لیاندا، ئه م وشه یه له زمانى چۆمى (جزیره) مالیزیا وه یه که سه رچاوه ی به رهه م هیئانى ئه م (چا) (۹) یه یه چۆته ناو زمانى کوردی و ئینگلیزی و فه ره نسپیه وه. ههروهها وشه کانی (زه عفهران، شه کر، کافور، شه راب، قاوه، لیمۆ، چۆنه ته ناو زمانانى تری میلله تانه وه له وشه کانی زمانى ئینگلیزییه وه وه ک Layman, Coffe, Sherbet, Syrop, Camphare, Suger,) (Safron) ئه م وشانه، دوای گۆران و گونجانی دهنگیه وه، زمانى کوردیش وه رېگرتوون و به کاردین. ههروهها وشه و زاراوه ئابوورییه کان، پاش گۆرانى بارى ئابووری و قۆناغه کانی ناو کۆمه ل، له زمانى میلله ت و ولاتانى پیتشکه و تۆوه به ناو زمانانى ولاتاندا بلا وده بنه وه و به کاردین، یا به وه رگرتن و دارشتن یا به ره و گیتیرانیان وه ک: پرولیتاریا، برجوازیه ت، سوشیالیزم، بیروسترویکا، گلاسئۆست، ههروهها وشه ی تازه ش، له ناو خودى زمانه که وه، له قۆناغه جیا جیاکانى ژياندا دینه ناو زمانه وه بۆ نمونه له کوردیدا ئابووری، قۆناغى کۆیلايه تى، ده ره به گایه تى، سه رمایه دارى، کرێکار، زه حمه تکیش، ره نجه ده ر، سه پان، پاله، وه رزیر، خاوه ن ملک، (ملکدار) (۱۰)

له پال ئەم ھۆیانەى سەرەو دەشدا بەھۆى دانان و دەرکەوتنى بازارەو، بە ھەموو تايبەت و داب و دەستوورەکانیەو ھەندىک و ھەرزدا، بازاى کرىن و فرۆشتنى تايبەت لە شارو لادىدا پەيدا دەبن و، جموجوولتى ئابوورى دىتەکاىەو، کە ئەمەش دەبىتە ھۆى پەيدا بوونى زمانىكى تايبەت بەو وشەو زاراوەکانىیەو، لەکاتى کرىن و فرۆشتندا (١١)، ئەم ديار دەبەش لە ناو کوردەوارىدا دىتە ناو، لەکاتى ھەرزى پىتگەيشتى بەروبوومى ئازەل و مەرۆمالات و ميوە فرۆشتن لە بەھارو ھاویندا ھەک وشەکانى: ماست، پەنیر، لۆز، ژاژى، قەيماغ، کەرە (کەرى)، رۆن، موو، خورى، ھەرۆھا شامى (شفتى) - شوتى، کالەک (گوندۆرە)، ھەرمى، ئال و بالو، ھەلۆژە، ھەرۆھا وشەکانى دانەو پىلەى ھەک: گەنم (گەنمە قەنارى، گەنمە رەشگول، گەنمى مەکسى پاک) جو، نوک / نىسک، کزن، ماش، ھەرز، لە زمانندا لە کۆنەو ھەنگيان داو تەو ھەو بە ھۆیانەو ھەندىک ناوى پىشەو ئىش و کارى ھەک: ماست فرۆش، پەنیر فرۆش، گەنم کرى، تەراخ، خورى کرى، جامباز، قەساب، جەلەب، کافرۆش، خوى فرۆش، خانى گەنم، لە زمانى کوردىدا پەيدا بوونەو، ھەندىکيان بوونەتە وشەى نازناو و شۆرەت بو خويان و بنەمالەو زمانەکەش بە ھۆيانەو، دەولەمەند بوونەو ھەک: جەمە کافرۆشى، سالە جامباز، عەلە قەساب، جەمە شوان، لەم روو ھەو زمانى کوردى وشەى کەمى زمانە پىگانەکانى مەگەر بەدەگمەن نەبىت ھەرنەگرتو، بەھۆى خاسىەتى ئىش و کارو بازارەو کە ناوخۆىى بە دوورە لە کار تىکردنى ھەرۆ مەگەر وشەى (تەراخ، جەلەبى) نەبىت کە کوردى نىيە.

لەرۆھە لىکۆلپنەو کەمان بەنمۆنەو لە شوتنى پىوستيشدا، بەلیدوانەو گۆرانى بارى ئابوورى، کە دەبىتە ھۆى دەولەمەندبوونى وشەى زمانى کوردى، لە بوارەکانى کشتوکال و مەردارى و بازرگانى و پىشەسازى، بە دووشىوھى ژيانى کۆن و ژيانى تازەى ئەو بارانەو، بەوشەو ناوى ئەو کەرەسەو ئامپىرو

ئامرازانەى، كە سەر بەولايەنەنەى سەرەوون بەپىتى مېئرووى كۆن و تازەبى ئەو قۇناغانە:

- ۱- قۇناغى مەردارى و كشتوكالى و سەرەمى كۆن و تازە.
- ۲- قۇناغى بازىرگانى سەرەمى كۆن و سەرەمى تازە.
- ۳- قۇناغى پېشەسازى سەرەمى كۆن و سەرەمى تازە.

قۇناغى مەردارى و كشتوكالى دووبەشە:

۱- قۇناغى مەردارى

ب- قۇناغى جوتيارى و كشتوكالى

۱- قۇناغى مەردارى: برىتییە لە قۇناغى ژيانى خىلەكى و دەربەگایەتى لەم قۇناغەدا، خەلكى ناو كۆمەل خەرىكى، بەختىوكردى مەرو ماللاتن، لەم قۇناغەدا بايەخى ژيانى كۆمەل، لەسەر، بەرووبومى ئاژەل و بەرەمى كشتوكالىیە. لەم قۇناغەدا بەرەم هیتانى رادەكەى بەرز دەبیتەووە پېوستییەكانیان، لە جارارن زیاتر فراوانتر دەبن، ئەم ژيانە لە بواری بەرەم هیتاندا شىوازی تايبەتى خۆى هەیه، كە برىتییە لە شىوہى بەرەم هیتانى كۆن و پەيوەندى بەرەم هیتانىش، هەمان شىوہى كۆنە، لەم بواردەدا وشەى زۆر هەن كە لە زمانى كوردى رەنگيان داوہتەووە، بەھۆى سروشتى ژيانەكەوہ كە دوورە لە كارتىكردى ژيانى دەرەوہ، وشەى ناوى ئامپرو ئامرازو كەرەسەو كەلوپەلى ئەم شتانە لەناو خودى زمانەكەوہ سەريان هەلداوہو فەرەنگى زمانى كوردىيان دەولەمەند كەردووە. پاش داھاتنى ژيانى تازە، بە ھۆى گۆرانى بارى ئابوربىيەوہ، وشەو ناوى ئەو دياردە كۆنانەى ئەم ژيانە بەھۆى وشەو ناوى تازەى سەر بەژيانە تازەكەوہ، بەر رامالین دەكەون و لەبىر دەچنەوہ. نمونە:

ناوى پېشە و ئىشكەرانى ژيانى مەردارى و مەروماللات: شوان، بزەوان،

کارهوان، بهرخهوان، گاوان، گولکهوان.

ئەم جۆره ژبانه له پيشه و ئيش و كاردا، گۆرانی بهخۆبهوه نهديبوه، تا وشه ی تازه له زمانى تروه وهرهگيريت بۆ ناو زمانى كوردى، تا به نمونه بيهيئينهوه، ئەو دياردانه ههروهكو خۆيان ماونه تهوه.

ناوی كهلوپهلی پتويست: قاپوت، فهرهنجی (كوله بال)، پوزهوانه، كهلاقۆرى (شهپقه له خورپه)، نانه بهره (جانسای نان)، گۆجان قهلهنك، ههگبهی شوان، دارپيره (بهرده بیره).

له ژبانی تازهدا، ههنديك كهلوپهلی ئەم بواره، گۆرانی بهسهردا هاتوه. ئەويش بهشيتويهكى كهه نهبيت، ژبانی مهردارى و ئازهلدارى گۆرانی كهه پيدا بووه، وهك له جياتى: قاپوت، سهركلاو قه مسهله جزمه له جياتى پوزهوانه بهكاردیت له زمانى عهربه بيهوه وهرهگيراه بۆ زمانى كوردى.

ناوی وشهكانى شوپنى بهخپوكردن: هۆل، ئاخوڤ، بهندگه پهچه (ههوتيز - پهچه مهڤ)، ههسار، ههوشه و مهڤ، بهندگه، كاته، كۆز، پاوهن، تهوتيله، قهرسيل، پهريز.

له ژبانی تازهداو پاش گۆرانی ئابوورى، بههۆى سروشتى ژبانه كهوه، وشه ی تازه نههاتۆته ناو زمانه كهوه، گۆرانيش ژبانه كهى نهگۆرپوه، بهشيتويهكى وا كه له زمانه كهدا رهنگى داپيتهوه.

ناوی كه رهسهكانى بهخپوكردنى مهرومالات: كۆل، بیره، دهولك (دۆلكه) ئاليك، كاو ئاليك، قهرسيل.

له ژبانی تازهدا گۆرانی بهسهردا نههاتوه، له كوردهواريدا ههڤ وهكو خۆى ماوه تهوه.

ناوی وشهكانى كرتى ژبانی مهردارى: شهرته شوانى، شكاره (١٢)، نانه زگ (نان و زگ) گاوانى (كرتى گاوان)، بهرخهوانى.

له گۆرانی ژيانی كورده واريدا، لهم رووه وه، تهنها كرتي ئهم پيشانهی سهره وه، له وه رزييه وه يووه، به رۆژانه، يا مانگانه، كه له ژيانه كۆنه كه دا، بۆ ماوهی شهش مانگ له بری كری دا ده پرا، بچ گویدانه ژمارهی رۆژو مانگه كانی ئيشكردنه كه، شایانی باسه هه ندیک له ژيانی ماوه یهك له مه وه بردا، ته نانه ت تا كۆتایی په نجاكان و سهره تاي شهسته كان به نانه زگ ئه و ئيشانهی سهره وه له لایهن كهسانی هه ژارو كه م ده رانه ته وه راپه پرتراوه.

وشه كانی باج وه رگرتنی ناژه لداري: ئهم جوړه باجانهی خواره وه، جاران له كۆندا، په پیتی ژمارهی سهر، له خاوه ن ناژه ل به تايه تی له كاتی جهنگدا سیتراوه. وه كو له لایهن ده وه تهی عوسمانلیوه، له جهنگی یه كه مدا بۆ مه رو بز و شتی تر دانراوه وهك: مه رانه، بزنانه، سهرانه، ئهم جوړه باجانه ئیستا نه ماون و له ناو زمانه كه شدا له بیرچۆته وه، مه گه ر بۆ یه كیتك شاره زاو له وه سهرده مه ژیاپیت.

ناوی جوړی ناژه ل كرین و فرۆشتن: داشت (بۆ به خپو كردن و سوود لی وه رگرتن) دا به سته، مه رو بزنی قسر (واته نه زاو) ئهم لایه نه گۆرانی به سهردا نه هاتوه تا وشه ی جیگریان له زمانه كه دا رهنگی دایپته وه.

1- وشه كانی جوتیاری و كشتوكالی: لهم بواره شدا ژماره یه كی زۆره وشه له زمانی كوردیدا رهنگی داوه ته وه، هه ندیكیان له ناو زمانه كه خۆیه وه وه هه ندیكی تری له زمانانی بیگانه وه وه رگیراون، بۆ كۆنه كانیان پتویسته تۆمار بكریت.

ئه گینا پاشماوه یهك له بیرده چنه وه، وشه كان به پیتی سهرده می ژيانی كۆن و تازه بیان پۆل ده كه یین چونكه زۆره بیان نه ماون وهی تازه نوئ هاتۆته شوپیان.

ناوی كه ره سه و نامیرو نامرزی جوتكردن: هه و جارو كه ره سه كانی وهك (گاسن، ده سه دووم، خه په، مژان، نیره، چه مبه ره، خۆینه)، لایپته مه كینه ی سی گاسن هه ر سهرده می ژيانی ناوه راسته وه له جیاتی (هه و جار) هاتۆته كایه وه. نامیره تازه كانی جووت كردن، وهك: تراكتۆر (تریكتهر) كه ره سه كانی له

(خرماشه بۆدی، چامرلغ، گيّر، سوکان، كۆيل، ملف، كاسكيت، رادپتەر، قايشى رادپتەر، ديلكۆ، ئامپىرى تۆودەر، ماله (۱۳) پيکھاتوون. ئەم وشانە لەرتى گۆرانی بارى ئابورىيە، لە زمانى بېگانەو ئىنگليزىيەو لە ناو زمانى كوردیدا رەنگيان داووتەووە وشەكانى دەولەمەند بوو.

وشەكانى پەيوەند بەرووبەرى زەوى كشتوكالىيەو: ئەو رووبەرە زەويەى كە تۆ و دەكریت و كشتوكالى لى بەناو دەهینریت، دەكریتە چەند پارچەكەپەو، لەكاتى جووت كەردن و دىراو برىنەو، بۆ مەبەستى ئاسان بوون و هەلسورانی ئىشەكەو جوړبەجوړ كەردنى بەرھەم و چاندنى شتى جياواز، لە يەكتەر بۆگەنم و جو، پاقلە، نيسك... وە يا بۆ تەماتەو خەپارو بامپەو باينجان. هتد. ئەمە دەپیتە ھۆى رەنگدانەو و وشەپەكى زۆر لە زمان، وەك:

لات، لات و بان، سەدە، نيو سەدە، نيولات، سەدەوبان، دىراو، گۆل، خەت.
كەرەسەو ئامرازى درەوكەردن (دروونە): داس، داسولكە، قەپتاغ، ھەستان، ئەمانە كۆنن و پاش ماوئەك لە بىر دەچنەو.

ئامپىرى سەردەمى ژيانى ناوەرەست بۆ دروونە، وەك: شەپشەپە (۱۴)
(بەھۆى ئىسترو و لاخەو بەكار ديت.

ئامپىرى تازە درەوكەردن: بەھۆى گۆرانی بارى ئابورى و پيشكەوتنى پيشەسازى و تەكنۆلۆژياو ئامپىرى تازە بابەت ھاتۆتە مەيدانى كارەو لەلايەن ئەوروپا، ئەمەش لە زمانى كوردیدا چ وەكو بەكارھيئان و، چ وەكو وشەپەك لە ژيان و زمانى كوردیدا رەنگى داووتەو، وەك: كومبائين (دەراسە)، كەرەسەكانى.

وشەكانى جوړى زەوى كشتوكالى: بەيار، وەرد، شوو، زاخپى، نەرمان، دپم، بەراو، دپمەكار، رەقان، چەقین، ئەم وشانە لەگۆرانداندا جيتگرىان لە زماندا بۆ پەيدا نەبوو، چونكە سروشتين و پەيوەندن بەجوړى خاك و زەويەو.

جۆرى زهوى كشتوكالى له رووى خاوه ندار یتیه وه: زهوى ملك (خاوه نى تايبه تى هه يه) زهوى وه قف (بۆ كارى ئاينى و كۆمه لايه تى و خيىرى سه ره به نه وقافه)، (زهوى نه ميى واته هى ميى و ده وه له ته) زهوى خه وتوو (الاراضى المتروكه) (١٥) بۆ نه مه (پروانه: التطور الاقتصادى فى اوربا والعالم، ٢٩٧٧).

جۆرى زهوى تو و كردن: وشكه و هرد، ته ره كال، به يار، په رتيز، خيتوك.

وشه كانى كه ره سهى گيشه كردن: شه غره و كه ره سه كانى وهك (شاگردوغان، چه له، چه مبه ر، چه په، شيش مه لو، كرمه، چاكل، نه م كه ره سه انه له زماندا هه موو كو ن بوون و ما كينه ي كو مباين كه ئامپريكى دره و كردنه له ژيانى تازه دا شوپنى ده يان ئامپرو ئامرازو كه ره سهى كو نى له بوارى دروونه دا گرتوته وه وهك: داس، شه غره، ته نانه ت به هوى شوفيره كه يه وه شوپنى سه پان و پاله پرۆسه ي دره و كردنى گرتوته وه،

وشه كانى كه ره سهى خه رمان كو تان: چان له مژان و نيره و خه به پي كه اتوو وه خو شى له گيى سورتا كه دروست كرا وه، به شولى دارتوو به سترا وه ته وه گيره و خه رمانى به هوى گوئدرتزو ولاخه وه پي ده كريت، كو نترين كه ره سه يه دواى (پاگيره)، كه نه ميش ته نها بر بتييه له رست كردنى چهند (گوئدرتزيك)، جه نجه ر: (به هوى ولاخه وه و گه وه كه ي به هوى تراكتوره وه خه رمانى پي نه كو ترى، ئامپريكى سه رده مى نا وه راسته، دواى گو زرانى ژيان و له عه ره بيه وه وشه كه ي ها توته ناو زمانى كو رديه وه، شه نه (شه نه ي دار، شه نه ي ئاسن) تازه ترينى ئامپري خه رمان و دره و كردن كو مباين: (ده راسه) يه ئيشى چهند ئامپريك و چهند ئيشيكي وهك: دره و كردن، كي شان وه، گيره و كو تان، شه نه با) له يهك كاتدا راده په ريتيت (بو به له شوپنى تروش له سه ره وه با سمان كر دو وه له ئامپري دره و دا) نا وه كه ش شوپنى ناوى چهندين ئامپري وهك: داس، شه غره، جه نجه ر،

شهنه‌ی گرتوته‌وه).

وشه‌کانی بواری (دره‌کردن): تهباره (رووبه‌رو شیوه‌ی ده‌غل و دان پیش دروست کردن)، قایمه (هممان شته وهک تهباره، به‌لام به‌وشکی و کاتی دره‌وی هاتووه)، بهر، سواله، نواله، پهریز، که له باوش، (گه‌لاویژ) (بوگه‌نم)، تایه (بو جو یا گیشه) مه‌لو، شارا، وشک، باقه، ده‌سک. هه‌روه‌ها وشه‌کانی بواری پرۆسه‌ی خه‌رمان کوتانیش وهک: کۆزه‌ر، کۆزه‌رو به‌ریا، قرچه شکین، ورده کوت، په‌رناو، بنمل، پاخۆ، شه‌نه‌با، تارم، جیز، جوخین، خه‌رمان هه‌لگرتن، گیره. ئەم وشانه‌ی سه‌ره‌وه، به‌هه‌ر دوو به‌شه‌که‌یه‌وه، نه‌گه‌رچی ئابووری و سه‌ر به‌ ئابووری نین، وهک که‌ره‌سه‌و ئامپه‌رو نامرازو که‌ره‌سه‌و که‌لویه‌لی ژیان‌ی ئابووری، به‌لام له‌به‌رئه‌وه‌ی له‌ سنووری ئەو ژیان‌ه‌دان و به‌ تۆمارنه‌کردنیان له‌بیرده‌چنه‌وه. بۆیه به‌په‌یوست زانرا تۆماریان بکه‌ین وشه‌و ناوی تازه‌ی جیگه‌ریان له‌ ژیان‌ی تازه دانین.

ناوی شوینی دانه‌ویله هه‌لگرتن: عه‌مبار، چال، چاله‌ گه‌نم، چاله‌ جو، بو کاتی مه‌ترسی و ناخۆشی، که‌ندوو، هۆل، ئەم شت و شوینانه بو هه‌لگرتن و پاراستنی دانه‌ویله‌ن و هه‌ندیکیان وهک ناوی شوینی کا هه‌لگرتن: کادان، لۆده.

ناوی په‌یشه‌و نیشکه‌رانی کشتوکالی و (فهلاحتی): جوتیار، سه‌پان وه‌رزیز، پاله، سه‌ریاله، تیله‌کیش (مه‌لۆنیر)، کۆلکیش، توتنه‌وان باخه‌وان، ئاودتیر، ره‌زه‌وان.

شه‌غزه‌کیش (هه‌ر سه‌پان یا که‌سیکی ترئه‌یکات)، گیره‌که‌ر، فهل‌اح (١٦) وشه‌یه‌کی وه‌رگه‌راوه له‌ زمانی عه‌ره‌به‌یه‌وه.

جوژه‌کانی راه‌پاندنی نیش و کاری کشتوکالی: جیه‌جیه‌کردنی نیش و کاری کشتوکالی له‌ناو کورده‌واریدا به‌کرێ سه‌پانی یا به‌یارمه‌تیدانی زیاره، هه‌ره‌وه‌زی

وشه بهک له سهردمی نهو ژبانوهه، واته دهست پیکردنی ژبانی کشتوکالی رهنگی داووتهوه، له دواي گۆرانی قوناغ و باری تابووری بهرهو ژبانی تازه، تنهها له زووی ماوهی سهندنی کرټیکانهوه، گۆرانی بهسهردا هاتووه، له وهرزیهوه بۆ روژانهو مانگانه، وهک: شکارته (هی جوتیار هی شوانیش هیه)، سهپانی (دهیهک) شهرته شوانی (وهرزیه) کرټ پالهی (روژانهیه)، ئیجار، (له جیاتی بهکریدانی زهوییه).

له ژبانی تازهدا، بههۆی کارکردنی نامیری تازهی وهک. تراکتۆر دهراسهوه له جووت کردن و درهو کردندا، کرټ سهندن بهسهعاته. پالهی و سهپانی و جووتیاری بههۆی نامیرو مهکینهی تازهو خیرایی ژبانوهه، ناوو وشهکانی له زمانی کوردیدا نیستا بهکار نایهن و، له بیر دهچنهوه؛ وشهکانی: کرټی دهراسه، کرټی تراکتۆر، کرټی کاکوت، شوینی کۆنهکانی له زمانهکهدا گرتۆتهوه.

ناوی باجی کشتوکالی: له کۆنهوه، تاسهردهمی ژبانی نیستاش له لایهن دهسهلاتدارو دهولهتهوه، بۆ زهوی و زارو بهرههه می کشتوکالی دانراوه له جووتیارو فهلاح سهنراوه، ههنديکیان له سهدهی (١٩ز) وهه تائیسناش ههرماوه وهکو: ملکانه ی زهوی، دهیهک (العشر) باجی داها (ضریبه الدخل)، سی یهک چواریهک له بهرووبومی کشتوکالی (١٨).

له ژبانی نیستاشدا وشه ی (ئیجار) عهره بییه، بۆ گرتنی زهوی کشتوکال و بهناوهیتانی، وهرگیراوه له کوردیدا بهکار دیت.

وشهکانی بواری بازرگانی:

کردهی بازرگانی له ناو کۆمهالی کوردهواری خپلهکی و سهردهمی دواکهوتوی کشتوکالیدا، بریتی بوو له شیهوی نال و گۆرکردنی (سلع المقایضه) بهرووبوم و بهرههه بهجۆرتکی تری بهرههه، که بهپارهو دراو ئهنجام نهدهدراو، له بهر نهبوون

و کهمی پارهو بوونی ئەو جوړه بهره‌مانه‌ی، که ژبانی ئەوسای خه‌لکی له‌سه‌ر راوه‌ستا‌بوو. ئەم دیارده‌ی کپین و فروشتنه‌و سه‌وداو مامه‌له‌کردنه، به زۆری له لادیدا ده‌کرا، پاش گۆرانی ژبان و به‌هۆی په‌یدا‌بوونی هۆی تازه‌ی بهره‌م هینان و گۆرانی چۆنیه‌تی شتی‌وا‌زو په‌یوه‌ندی بهره‌م هینانه‌وه بهره‌م زیاد‌ی کرد، خه‌لکی له ژبانی را‌وو شکاره‌وه (۱۹) وازی هینا، بو ژبانی چاندن و بهره‌م هینانی دانه‌وتنه‌و زیاد‌کردنی، له‌م رووه‌وه پتویستی ژبان په‌ره‌ی سه‌ندوو، نامرازی تازه‌ی کارکردن که به بنا‌غه‌ی ژبانی نوێ داده‌نریت و، باری نابووری گۆرا، پرۆسه‌ی کپین و فروشتنی بهره‌م له بازاردا هاته‌ کایه‌وه‌و شاریش په‌یدا‌بوو، له‌گه‌لیدا بازرگانی ئالوگۆز کردنی شت و مه‌ک له سه‌ره‌تا‌وه په‌یدا بوو، دوای په‌یدا‌بوونی ده‌سه‌لات و ده‌ولت، به‌شپوه تازه‌و داهینانی یاسا‌وه سه‌که لی‌دراو پاره‌و دراو، بووه هۆی کپین و فروشتن ورده‌ ورده‌ دیارده‌ی (ئالوگۆز کردنی)‌ی شت و مه‌ک که‌م ده‌بووه، پتویستی یه‌کانی ژبان تا ده‌هات زیاد‌ی ده‌کردو له هه‌لکشانی‌شدا بوو، زۆر شتی تازه له شتی‌وازی ژبانی تازه‌دا هاته‌کایه‌وه، به‌جوړیک ئەم ژبانه‌ تازه‌یه، له زماندا ره‌نگی دایه‌وه، وشه‌کانی زمان ده‌وله‌مه‌ندو فه‌ره‌نگه‌که‌ی له زیاد‌یدا بوو، به‌ده‌یان وشه‌ی نوێ، چ له‌ناو خودی زمانه‌که‌و پاش گۆرانی ژبان و پیشکه‌وتنی به‌هۆی گۆرانی باری نابووری تازه‌وه، که ئەمیش به‌هۆی په‌یدا‌بوونی هۆیه تازه‌کانی گواستنه‌وه‌ی وه‌ک که‌شتی، پاپۆر، ئۆتۆمبیل، فرۆکه‌ی باره‌لگر، شه‌مه‌نده‌فه‌ری خیرا، بازرگانی به‌ته‌وا‌وی په‌ره‌ی سه‌ندو گۆراو به‌ره‌وی ژبان خوشتری‌وو، شتی تازه و پتویستی ژبانی نوێ جوړ به‌جوړ بوو، بازرگانی له ناوه‌وه گه‌یشته ده‌ره‌وه، له‌گه‌ل ولاتاندا په‌ره‌ی سه‌ندو، ئەم دیارده‌ تازه‌یه، له زماندا به‌ته‌وا‌وی ره‌نگی دایه‌وه، ژماره‌ی وشه‌کانی فه‌ره‌نگی زمان، له زیاد‌بوون و ده‌وله‌مه‌ندبووندا بوو، پروپاگه‌نده‌و ئاگاداری و راگه‌یانندی بازرگانی، له‌گۆشارو روژنامه‌و رادیۆو ته‌له‌فزیۆندا، بو‌خزمه‌تی

بازرگانی ده‌کرا، نهمه زمانی به‌ته‌واوی به‌وشه‌ی تازه‌ی نوئی و وه‌رگیراو ده‌وله‌مه‌ند بوو، لهم رووه‌وه گرنگترین هویه‌ک، بو‌گۆرانی زمان و ده‌وله‌مه‌ند بوونی، ده‌گه‌ریتته‌وه بو‌ژیانی کۆمه‌ل، و کاروباری ژبانی به‌کۆمه‌ل، وه‌ک وشه‌کانی بازرگانی، نمونه:

وشه‌کانی کرین و فرۆشتنی کۆن:

سه‌ودا، مامه‌له، میوه‌ فرۆشتن، بازار له وشه‌ی (باچ- باژ) باژیره‌وه (وشه‌ی باچ باز په‌یدا بوو)، خۆراک، دانه‌وێله، میوه، به‌گه‌نم، (به‌جۆ، به‌نۆک، به‌نیسک) تری فرۆش، ته‌ماته فرۆش، جهوت فرۆش... هتد.

وشه‌کانی پیشه‌و نیش و کاری

کرین و فرۆشتنی سه‌رده‌می ناوه‌ر است:

به‌قال، دپوه‌ره، کاروانچی، تووتن فرۆش، جامباز، خانچی، توتنجی، جه‌له‌ب کر، کوتال فرۆش، گه‌نم فرۆش، دوکاندار، خوری کر، حه‌مال (کۆل هه‌لگر) نهم وشه‌یه به‌هۆی زمانی عه‌ره‌بیه‌وه هاتۆته ناو زمانی کوردی و وه‌رگیراوه، له‌سه‌رده‌می زۆر بوونی کرین و فرۆشتندا په‌یدا بووه، هه‌ندی‌ک لهم وشه‌و ناوانه، بوته‌ نازناوو شوهرت بو‌خواهن و بنه‌ماله‌کانیان، وه‌ک: نوری بازرگان، ساله حه‌مال، عومه‌ر خانچی، موسا کوتال فرۆش، حه‌مه‌ده‌مین توتنجی... هتد.

وشه‌و ناوه‌ تازه‌کانی پیشه‌و نیش و کاری بازرگانی:

له‌سه‌رده‌می بازرگانی تازه‌دا هه‌موو بواریکی ژبانی تازه‌دا، به‌هۆی گۆرانی باری ئابوورییه‌وه، پیشه‌و نیش و کار دابه‌ش ده‌بیت و، پسپۆری و شاره‌زایی

پیدا ده‌بیت، هەر کەس نیش و کاروپی‌شە‌ی خۆ‌ی دە‌کات. ئە‌مه‌ش یە‌ک‌ت‌یکە‌ له‌ دیارده‌ تازه‌کانی ژ‌یانی شارستانیە‌ت و، بازا‌ری تازه‌دا وه‌ک: بازرگانی کوتا‌ل، بازرگانی جل و بە‌رگ، بازرگانی خوارده‌مه‌نی، بازرگانی شت و مه‌کی ناوما‌ل، چه‌رچی، ئارده‌فرو‌ش، کوتا‌ل فرو‌ش، قه‌پانچی، پیتا‌و فرو‌ش، خوی فرو‌ش، خوری ک‌ر، وشه‌ وه‌رگ‌یراوه‌کانی ئە‌م بواره‌ به‌ زۆ‌ری له‌ عه‌ره‌بییه‌وه‌ هاتۆ‌ته‌ ناو زمانی کوردییه‌وه‌، وه‌ک: حه‌ما‌ل، جه‌له‌ب ک‌ر، جو‌مله‌ فرو‌ش، قه‌بانچی، سه‌یده‌لی، سه‌یده‌لانی، اسواق، ئە‌سواق مه‌رکه‌زی، جه‌ره‌زات، مرطبات، با‌یع، مع‌رض، صالون، مجزه‌، ده‌لال، تا‌جر، تجا‌ر (توجا‌ر)، جمه‌له، مو‌ف‌رەد، روزمه‌ (با‌قه‌)، شه‌دده‌، کارتۆ‌ن، قه‌سابخانه‌، مه‌یدان هه‌ند‌یک وشه‌ له‌ زمانی ئینگلیزییه‌وه‌ وه‌رگ‌یراوه‌ له‌ زمانی کوردی به‌کارده‌ه‌یت‌رت له‌ بواری ک‌رین و فرو‌شتن و شو‌ینه‌کانیدا، وه‌ک: سو‌به‌ر مارکت، کاف‌تریا، ئورز‌دی باک، سی‌ت. ناوی شو‌ینه‌ بازرگانیه‌کان بازا‌ر، بازا‌رگا، خان، کو‌شک، دوکان، فرو‌شگا، فرو‌شگای شو‌رش.

وشه‌کانی نام‌یرو کهره‌سه‌ی کینشانی کۆن:

ته‌رازووی ده‌ست، ته‌رازووی مه‌یل هی سه‌رده‌می ژ‌یانی ناوه‌ند، ده‌ریاره‌ی کهره‌سه‌ی کیشان له‌ کۆندا هاتۆ‌ته‌ ناو زمانی کوردییه‌وه‌، وه‌ک: ئە‌لیدرم، ئیزره‌م، ئە‌مانه‌ تورکمانین، له‌ زمانی عه‌ره‌بییه‌وه‌ش هۆ‌قه (نیو هۆ‌قه)، با‌تمان (کوردییه‌)، نیو با‌تمان. وشه‌ی ته‌ن (طن) له‌ بازرگانی تازه‌دا به‌کارد‌یت، له‌ ئینگلیزییه‌وه‌ وه‌رگ‌یراوه‌، قه‌پان (له‌ زمانی عه‌ره‌بییه‌وه‌ وه‌رگ‌یراوه‌)، ته‌رازووی ئە‌لیک‌ترونی تازه‌یه‌ له‌ زمانی ئینگلیزییه‌وه‌ وشه‌کانی: / گرام، مللی گرام، کیلوگرام، له‌ ک‌رین و فرو‌شتنی ژ‌یانی تازه‌دا به‌.

گەز، نیوگەز، بال، لە زمانی ئینگلیزی بێگانەوێ و شەوی مەتر، بالە (بالە).
بە کوردی/ تۆپ (نیو تۆپ)، دەستە دەرزن، باقە (نیو باقە)، فەرە (نیو فەرە)
لە بواری بازرگانی تازەدا، وشەکانی، تەنەکە، سندوق، (لە عەرەبییەو
وەرگیراوە) فەرە کارتۆن.

وشەکانی سەر بە باجی بازرگانی:

لە بازرگانی و کڕین و فرۆشتندا، چ لە ناوێو یا لە گەڵ ولاتانی دەرەو، بۆ
هەموو شتێک و لە ناو خۆش بۆ هەندیک شت و مەک لە لایەن دەوڵەتەوێو
(باج) دەسەنرێ و دەخریتە پارسەنگی پرۆسەیی بازرگانیهو، وەک: باجی
گومرگی لە بازرگانیدا دەسەنریت.

عمولە: لە زمانی عەرەبییەو وەرگیراوە بۆ کوردی، بۆ هەقی خان و شوینی
کڕین و فرۆشتن، گومرگی تووتن، خوی، ئەم جوێو باجانە لە زمانی تازەو کۆندا
بەکار دەهێنرێن و ماون. ترانسیت: لە زمانی ئینگلیزییەو هاتۆتە ناو زمانی
کوردی بۆ بازرگانی دەرەوێو، بەرمیل، بۆشکە: لە زمانی عەرەبی و فارسییەو
لە بواری بازرگانیدا هاتۆتە ناو زمانی کوردییەو بۆ کڕین و فرۆشتنی نەوت و
گاز.

وشەکانی ناوی پارەو دراو: لە بواری بازرگانیدا پارەو دراو هۆی ئەنجامدانی
کڕین و فرۆشتنە بەهۆی گۆرانی ژبانی ئابوورییەو هەندیک دراو پارەیی کۆن
بەهۆی بەرزبوونەوی نرخ لە بەکارهێنانیدا نەماون و لەبیر دەچنەو، هەندیکیان
لە زمانی عەرەبییەو و هەندیکیان لە زمانی ئینگلیزییەو، هاتوونەتە ناو
زمانی کوردی، چ لە شێوێ کۆنەکەیی و چ لە تازەکەیدا. بێجگە لە رەنگدانەوێو
هەندیک وشەو ناوی پارەیی جیهانی کە لە کوردیدا رەنگیان داوەتەو، وەک:
عانە، پێنج فلس، دە فلس، بیست فلس، پەنجایی، روپیە، روپ، دراوی

عهره‌بین و تیکه‌ل به وشه‌ی کوردی کراون ههروه‌ها: درهم، نیو درهم، دینار، پینج دیناری، ده دیناری، بیست و پینج دینار، په‌نجا دیناری، پاره‌کۆنه‌کانیش که له زمانی بیگانه‌وه وهرگیراون له کوردیدا به‌کارهاتون، وه‌ک: قرۆش، لیره، لیره‌ی ره‌شادی، لیره‌ی قوسته‌نتینی، لیره‌ی عوسمانلی، ئەم دراوانه له بازرگانی ئیستا له زمانی کوردی وه‌کو وشه‌یه‌کی مردوو ماونه‌ته‌وه و دینار شو‌تینیانی له کپین و فرۆشتندا گرتۆته‌وه.

دراوی بیگانه و ئه‌وروپایی: هه‌ندیک دراوو پاره‌ی جیهانی یا ئه‌وروپایی به‌هۆی بازرگانی نیو ده‌وله‌تییه‌وه، هاتوونه‌ته ناو زمانی کوردییه‌وه وهرگیراون له نووسین: دۆلار، فره‌نک، پاوه‌ن، رۆبل به‌هۆی گۆرانی ژیان و باری ئابووری تازه‌وه، چونه ناو زۆریه‌ی زمانه‌کانی میله‌تانی جیهانه‌وه و وه‌ک وشه‌یه‌کی زمانه‌که‌یان ته‌نانه‌ت له زمانی کوردیشدا به‌تایبه‌تی (دۆلاری ئه‌مریکی) به‌کاردیت.

چۆنه‌تی ئه‌نجامدانی کپین و فرۆشتن له‌کۆندا: له سه‌ره‌تای په‌یدابوونی مامه‌له‌وه سه‌وداو کپین و فرۆشتندا، به‌هۆی نه‌بوونی پاره‌وه، ئه‌نجامدانی له سنووری ناوچه‌یی و ناوخته‌یدا په‌یدا بووه شیوه‌ی ئال و گۆری (س‌ل‌ع‌ الم‌ق‌ای‌ض‌ه) به به‌ره‌می تر، به‌م شیوانه‌ی خواره‌وه له زمانه‌که‌دا به‌وشه‌ ره‌نگی داوه‌ته‌وه، وه‌ک: سه‌ر به‌سه‌ر، یه‌ک به‌یه‌ک، یه‌ک و نیو، یه‌ک و دوو، یه‌ک و سێ... هتد.

قۆناغی پیشه‌سازی: ئەم قۆناغ‌ه‌ش به‌هۆی زیادبوونی راده‌ی به‌ره‌م و به‌ره‌ینه‌وه، له سنووری پتویستی مال و خیزانه‌وه، بۆ بواری سنووری دێهات و، پاشان بۆ سنووری ناوچه‌و شاره‌کان به راده‌یه‌ک که ده‌بیته‌ هۆی په‌یدابوونی که‌ره‌سه‌ی خاو و سه‌رمایه، که به‌هۆیانه‌وه کارگو و پیشه‌سازی سه‌ری هه‌لداوه. له‌سه‌رتاوه له‌ناو کورده‌واریدا، له دێهاته‌وه به‌شیوه‌ی ئیش و کار و پیشه‌ی بچووک له‌سه‌ر ئاستی پتویستی خیزان و دێدا، پیشه‌سازی یا باشر وایه بلتین،

پیشه‌ی دهستی، له کۆندا دهستی پتیکردوو، ورده ورده گه‌ش‌ه‌ی کردوو و له‌گه‌ل گه‌شه‌کردنی و په‌ره‌ی سه‌ندنی ژياندا، پيشه‌سازی گه‌وره، له‌سه‌ر ئاستیتکی گه‌وره و داها‌تی پيشه‌سازی و ته‌کنۆلۆژیای جیهانی په‌یدا بوو، ئهم باره تازیه، له زماندا به‌شیتوی وشه له زمانی میلله‌تانداو له زمانی کوردیشدا ره‌نگی دایه‌وه، فه‌ره‌ه‌نگی زمانه‌که‌ی به‌ ده‌یان وشه‌ی زمانه ئه‌وروپاییه‌کان به‌تاییه‌تی له زمانی ئینگلیزییه‌وه ده‌وله‌مه‌ندو فراوان بوو، وشه‌کانی خرا‌نه ژتیر رکیتفی ده‌نگ و ده‌ستووری زمانی کوردییه‌وه، له زمانی قسه‌کردن و زمانی نووسینیشدا به‌کار دیتن و ره‌نگیان دا‌وه‌ته‌وه، وه‌ک: له‌م بو‌ارانه‌دا، به‌پیتی سه‌رده‌م له کۆنه‌وه بۆ ژبانی تازه:

وشه‌کانی بواری پيشه‌ دهستی کۆنی کورده‌واری:

له بواری ئامیرو نامرازو که‌ره‌سه‌ی به‌ره‌م هیتانی کۆن وه‌ک: پاچ، ته‌ور، تیشک (ته‌شو)، چه‌قۆ، بیتل، بالته (قازمه)، خاکه‌ناس، ده‌ستار، میتکوت، هه‌وجار، ناشی ناو، لاپیته، بیتله‌قان، شه‌غره‌و که‌ره‌سه‌کانی، داس، داسولکه، قه‌یناغ، هه‌ستان، چه‌کوش.

پیشه‌ی جۆلایی ته‌ون و کاری دهستی: کلاشی په‌رۆ، کلاشی به‌ن، رانک و چۆغه‌ی کر، په‌سته‌ک، لباد، لاکیش، فه‌ره‌نجی (کوله‌ بال)، قاپووت، پوزه‌وانه، گۆره‌وی خوری لفته (لیفته)، (ئه‌وانه‌ی پيشه‌وه له خوری دروست ده‌کرتین)، ره‌شکه، جه‌وال، تیر، هه‌گبه، خه‌رار، به‌ره، به‌رمال، پۆیه‌شم، (پۆیه‌شمین، توره‌که، مافور، رایه‌خ جاجم، ره‌شمال (خیتوت) ئه‌مانه له موو دروست ده‌کرتین یاتیکه‌لن له خوریش و له لایه‌ن جۆلاو هه‌لاج و ته‌ونکه‌ره‌وه که‌ نمونه‌ی پيشه‌سازی کورده‌وارین دروست ده‌کرتین.

پیشه‌ی خه‌راتی (دۆمی): هیتله‌ک، بیتژنگ، سه‌ره‌ند، شه‌نه، بو‌یاک کردنه‌وه‌ی دانه‌وتله‌و گه‌نم و جۆ به‌کار دیتن.

پیشه‌سازی هۆیه‌کانی هاتووچۆی کۆن: به‌لەم، کەلەک، (عارەبانە
گالیسکە).

پیشه‌سازی ئامرازی سەر دەمی ناوەرەست/ : جەنجەر، شەپشەپە (نامیتری
دروونەییەو بەهۆی ئیستەرەو بەکار دەهێنرێن). مەکینەیی ئاسنی جووت،
گالیسکەیی بەرووبووم کێشانەو.

ناوی پیشە‌سازە گۆنەکان: هەلاج، تەونکەر، جۆلا، کارگەچی، خەرات،
قازانچی، موتابچی، ئاسنگەر، مسگەر، بۆیاغچی، کلچی، کورەچی، تەنەکە
چی، خمچی، هەرەها وشەکانی سابونچی، نەجار لە زمانی عەرەبییەو
وەرگیراوە تە زمانی کوردی.

پتۆستە هیما بۆ ئەو بەکەین کە ئەم وشانەیی بواری سەرەو، دواي گۆزانی
باری ئابووری و، داھاتنی ژبانی تازەو پەیدا بوونی داکسەوتنی بەرھەمی
پیشه‌سازی تازەیی تەکنۆلۆجیا، زۆر نامیترۆ پیشە‌سازی تازە ناوەکانیان هاتۆتە
ناو زمانی کوردییەو یا ناوەکانیان لە زمانی خاوەن و میللەتەکانیانەو،
وەرگیراوە بۆ ناو زمانی کوردی و زۆریش لە بەرھەمە کۆنانە لە گەڵ ناوەکانیان لە
بیرچوونەتەو، یا وردە وردە لەبیر دەچنەو بەهۆی پەیدا بوونی نامیترۆ کەرەسەیی
ھاوچەرخی و تازە شوێنەکانیان لە زمانەکەو بەکار هێناندا دەگرنەو هەندیکیشیان
وێک خۆیان دەمیتیتەو، نمونە:

پیشه‌سازی تازەیی: ناشی ناگر (ناسیاو)، ناشی کارەبایی، ناشی گەرۆک،
کارگەیی مافور کارگەیی رستن و چنن، کارگەیی پیتلاو، کارگەیی لوقم، کارگەیی
سۆندە، کارگەیی شیرەمەنی (ماست)، کارگەیی پەلەوەر، کارگەیی کاشی، کارگەیی
بلۆک، کارگەیی ئەلیمینیۆم (لە ئینگلیزییەو وەرگیراوە بۆ ناو کوردی)، کارگەیی
روخام (لە عەرەبییەو وەرگیراوە)، کارگەیی کەللە شەکر، کارگەیی چیمەنتۆ (لە
عەرەبییەو وەرگیراوە).

ناوی هۆیه‌کانی تازهی گواستنه‌وه: فرۆکه، کهشتی، پاپۆر، شه‌مه‌نده‌فه‌ر، ته‌یاره، سه‌یاره، سه‌فینه، غه‌واسه، قطار، له‌زمانی عه‌ره‌بیه‌وه وه‌رگیراون ناوی پیشه‌و ئیش‌که‌رانی پیشه‌سازی له‌عه‌ره‌بیه‌وه، وه‌رگیراون له‌زمانی کوردیدا ره‌نگیان داوه‌ته‌وه وه‌ک: مصلح، به‌راد، کاره‌باچی، له‌یمچی، سه‌عاتچی، نجار، سو‌یفچی.

وشه‌گانی به‌ره‌می پیشه‌سازی جیهانی: که‌له‌ناو‌زمانی کوردیدا ره‌نگیان داوه‌ته‌وه‌و، وه‌کو‌وشه‌یه‌کی کوردی له‌نووسین و قسه‌کردندا به‌کار ده‌هێنریت و، خراونه‌ته‌ژێر ده‌ستووری به‌کارهێنانی زمانی کوردیه‌وه‌و، زمانه‌که‌یان ده‌وله‌مه‌ند کردوه، پێویسته‌نه‌مه‌ش بو‌تریت، که‌وه‌رگرتنی وشه‌ی بێگانه‌و ئه‌وروپایی و ئینگلیزی نابیت به‌شیه‌یه‌کی کو‌ترانه‌بیت و زۆری له‌زمانه‌که‌بک‌ریت و به‌کار به‌هێنرین، پێویسته‌وه‌رگرتیان دوا‌ی گونجاندنی ده‌ستوورو نه‌بوونی وشه‌ی خۆمالی و کوردی بیت، نه‌گینا، به‌پێچه‌وانه‌وه‌ زمانه‌که‌ ده‌خریته‌ژێر لافاوی وشه‌ی پێگانه‌وه‌و، پاش‌ماوه‌یه‌ک تایه‌تی نه‌ته‌وه‌ی خۆی له‌ده‌ست ده‌دات و وه‌رگرتنی ئه‌م وشانه‌ش به‌زمانی خاوه‌ن و می‌لله‌ته‌که‌یان‌وه‌ نا‌نراون به‌هۆی پێویستی‌یان‌وه‌ به‌ناو‌زمانانی جیهاندا بلا‌بوونه‌ته‌وه، بۆیه‌کاری خراب‌ناکاته‌سه‌ر‌زمان. نمونه‌ی وشه‌کان ئه‌مانه‌ن:

تراکتۆر، کومباین، پایسکیل، ماتۆر، ترام، تاکسی، لۆری، جیب، پیکاب، لاندروڤنه‌ر، لاندکروزه‌ر، رانج‌رۆفه‌ر، فۆلگا، تیۆتا، لاده، فیات، ریم، مارسیدس، سوپه‌ر، جامپۆ، فه‌رگه‌سۆن، دیزل، رادیۆ، ته‌له‌فزیۆن، قییدیۆ، مایکروڤۆن، گرامافۆن، ئیرکوندیشن، کو‌مپیوته‌ر، بارۆمه‌تر، میکرو‌سکۆب، کامیرا، سینه‌ما، ترانسستۆر، کو‌یل، رادیته‌ر، رادار، مایکرو، ته‌له‌فۆن، ته‌له‌گراف، شوفل، گرتده‌ر، بیلدۆزه‌ر، ...هتد.

له‌زمانی عه‌ره‌بیه‌وه: سه‌یاره، ته‌سجیل، سماعه، مبرده، غساله، مجمده،

فون کاویل، مکینہ، طباخ، سۆیه، کاویه، جهاز، لاسلکی، مصفی، کهوسه‌ره،
مشار، مضخه، کهلابه (قلاچ)، کابسه.

ناوی نیش کهرانی پیشه‌ساز به‌ئینگلیزی: به‌هۆی بوونی هه‌ندیک کۆمپانیای
ئینگلیزی ئه‌مه‌ریکایی وه‌کو هی نه‌وت، گاز له هه‌ندیک شاری کوردستان و
کوردنشیندا وشه‌ی پیشه‌سازو کارگه‌رانی و پیشه‌زان له زمانی ئینگلیزی
که‌وتۆته ناو کوردی و به‌کاردین وه‌ک: فۆرمه‌ن، فیتهر، وایهرمه‌ن، ئستاف،
ئنجنیتیر، هه‌روه‌ها وشه‌ی ئۆف (پشودان) هاتۆته ناو زمانی کوردی و له
ئینگلیزییه‌وه وه‌رگیراوه.

وشه‌کانی به‌رهمی پیشه‌سازی جیهان:

که‌له‌ناو زمانی کوردیدا ره‌نگیان داوه‌ته‌وه‌وه‌وه‌کو وشه‌یه‌کی کوردی له نووسین
و قسه‌کردندا به‌کار ده‌هیترتیت و خراونه‌ته ژیر ده‌ستووری به‌کاره‌یتانی زمانی
کوردیه‌وه‌وه‌ زمانه‌که‌یان ده‌وله‌مه‌ند کردووه‌و پیتویسته بوترتیت، که وه‌رگرتنی
وشه‌ی بێگانه‌و ئه‌وروپایی و ئینگلیزی نابیت به‌شیتوه‌یه‌کی کوتیرانه بیت و زۆر له
زمانه‌که‌ بکرتیت و به‌کاربه‌یترتیت، پیتویسته وه‌رگرتنیان دواي گونجانندی
ده‌ستووری و نه‌بوونی وشه‌ی خۆمالتی و کوردی بیت، ئه‌گینا به‌پیتچه‌وانه‌وه
زمانه‌که‌مان ده‌خریتته ژیر لافاوی وشه‌ی بێگانه‌وه‌و پاش ماویه‌ک تایبه‌تیتتی
نه‌ته‌وه‌یی له‌ده‌ست ده‌دات، وه‌رگرتنی ئه‌م وشانه‌ش به‌زمانی خاوه‌ن و
میلله‌ته‌که‌یانه‌وه ناوهران و به‌هۆی پیتویستییانه‌وه، به‌ناوی زمانانی جیهاندا.

ئەنجامى لىكۆلىنەۋە:

بەھۆى ئەم لىكۆلىنەۋە گە يىشتومدە ئەم ئامانجانەى خوارەۋە:

۱- ئاگادارى بوون و ئاگا لى بوونى وشە كۆنەكانى زمان، بەتايىبەتى ئەوانەى لە بوارى ژيانى ئىستادا بەسەرچوون و، بەھۆى پىتويست نەبوونيانەۋە بەكارناھىتيرىن و وردە وردە لە بىردەچنەۋە بەتۆماركردنىان دەپارتىزىن.

۲- لىكۆلىنەۋە، بەگشتى و لىكۆلىنەۋەى زمانەوانى بەتايىبەتى ئەوانەى سەر بەزمانى سەردەمى ژيانى كۆن و تازەن فەرھەنگى زمان دەولەمەند دەكات.

۳- تواناى زمانەكە بەرامبەر گۆران و پەرەسەندن مېژوۋىي و كۆمەلايەتى لەرووى تواناۋ گونجانى ژيانى تازەو سەردەمدا بەرامبەر زانست و زانىيارى و چوونە پىتەشەۋەى ژيانى دەردەكەۋىت.

۴- تۆماركردنى ناۋى پىشەيى شارەزايان و جۆرى پىشەسازى كوردهۋارى و بارى ئابوورى سەردەم لە زۆر قوناغى جىاۋازدا.

۵- ھۆى گۆرانى بارى ئابوورى و ژيانەۋە، دەتوانرى لە سنوورى قسە بەكارھىتيرائەكانا جۆرى ژيانى سەردەم و چۆنىيەتى ديارو دەست نىشان بكرىت، واتە بەھۆى وشەۋە دەتوانرى لىكۆلىنەۋەى مېژوۋى زمان بكرىت.

۶- ناۋو وشە كۆنەكانى بوارى كشتوكالى و بازىرگانى و پىشەسازى سەردەمى ژيانى كۆن بەپىچەۋانەى بەشىكى زۆر ناۋو وشە كۆنەكانى تازەى ئەو بوارانە لەناۋ زمانەكەۋە سەريان ھەلداۋەۋە ۋەرگىراون.

پهراویز:

- ۱- پروانه: الدكتور علي عبدالواحد وافي / اللغة والمجتمع، ۱۹، ل ۱۴۲
- ۲- د. خليل ابراهيم حماش، اللغة والحضاره، الاقلام عدد (۶)، ۹۷۵، ل ۴۸
- ۳- دكتور وريا عومهر ثمين، بنج و سيماءو ياساكانى كوتزانهوه، رؤشنيبرى نوي، ژماره (۱۲۱)، ۱۹۸۹، ل ۷۲
- ۴- زبير بلال اسماعيل، ميژووى زمانى كوردى، وهرگيترانى يوسف رؤوف على، بهغدا، ۱۹۸۴، ل ۸۹، ۹۵.
- ۵- فؤاد حومه خورشيد، اللغة الكردية، التوزيع الجغرافي للهجاتها، بهغدا، ۱۹۷۳، ل ۴۶.
- ۶- د. علي عبدالواحد وافي، اللغة والمجتمع، القاهرة، ۱۹۵۱، ل ۹.م
- ۷- التطور الاقتصادي في اوربا والعالم، ترجمة د. محمد عبدالواحد العزيز عجمية بيروت ۱۹۸۳، ل ۲۹۱.
- ۸- د. جهمال رهشيد، ليكوليينهوهى زمانهوانى دهريارهى ميژووى ولاتى كوردهوارى، بهغدا، ۱۹۸۸، ل ۴۲.
- ۹- د. علي عبدالواحد وافي، سدرچاوهى پيتشور، ل ۲۳.
- ۱۰- پروانه: / التطور الاقتصادي في اوربا والعالم، ل ۱۸۷.
- ب/ د. ابراهيم السامرائى، العربية تواجه العصر، موسوعة صغيرة، بهغدا، ۱۰۵، ل ۴۲.
- ۱۱- عبدالعزيز بن عبد الله، تطور الفكر واللغة، دار لسان العرب، لبنان، ل ۹۷.

- ١٢- التطور الاقتصادي في اوربا والعالم، ٢٩٧.
- ١٣+ د. مهندس مرعي، موسوعة المعاجم التكنولوجية التخصصية- الهندسة الزراعية ل٢٤.
- ١٤+ د. مهندس حسن مرعي، سەرچاوہی پیتشوو، ل ٣١٦.
- ١٥+ التطور الاقتصادي في اوربا والعالم، ل٢٩٧.
- ١٦+ د. مهندس حسن مرعي، سەرچاوہی پیتشوو، ل٢٤، ٢٥، ٣١.
- ٢٧، ٢٨١، ٣١٦.
- ١٧+ التطور الاقتصادي في اوربا والعالم، ل ٢٩١.
- ١٨+ د. جمال رهشيد، سەرچاوہی پیتشوو، ل ١٢٨.

سەرچاوہکان به كوردی:

- ١- د. ئەو رهحمان حاجی مارف، بنچینهی دانانی فەرهنگی كوردی- عەرهبی، پهروهدهو زانست، ژماره (٦) سالی (٣)، بهغدا ١٩٧٣، ل٥٧-٨٤.
- ٢- ئەنوهەر طاهر بكر، گزنگی زمان له ژياندا، پهروهدهو زانست، ژماره ٩، سالی ٤/ بهغدا ١٩٧٥، ل٩-١٠.
- ٣- د. جمال رهشيد، ليكۆلینهوهی زمانهوانی دهربارهی مێژووی ولاتی كوردیهواری، بهغدا ١٩٨٨.
- ٤- د. خليل ابراهيم حماس، اللغة والحضاره، الاقلام، عدد (٦)، ٩٧٥، ل٤٨٨.
- ٥- زبیر بلال اسماعیل، مێژووی زمانی كوردی، وهرگێرانی كوردی، یوسف رؤوف علی، بهغدا، ١٩٨٤.
- ٦- غازی فاتح وهیس، روناكبیری له كتیبی زمانی نهتهوایهتی كوردی،

- رؤشنبيري نوئى، ژماره ١١١، به غدا ١٩٨٦، ل ٢٠٥ - ٢١٨.
- ٧- محمدي ملا كريم و كه مال جلال غريب، هه لباردنى زاراوهى كوردى، په روه رده و زانست ژماره ٦، به غدا، ١٩٧٣، ل ٢٩٩ - ٥٦.
- ٨- د. نه سرين فه خرى، په ره سه ندى ميژوويى واتاى وشه و ده وري له ده و له مه ندى كردنى زماندا، رؤشنبيري نوئى، ژماره ١٢٦، به غدا ١٩٩٠.
- ٩- د. نه سرين فه خرى، ريبازى به كوردى كردنى زاراوه، رؤشنبيري نوئى، ژماره ١١٤، به غدا ١٩٨٧، ل ١٢٣ - ١٣٦.
- ١٠- د. وريا عمر امين، بنج و سيمو ياساكانى گويزانه وه، رؤشنبيري نوئى، ژماره ١٢١، به غدا ١٩٨٩، ل ٧٢ - ٧٦.

سه رچاوه به معره بى:

- ١١- د. ابراهيم السامرائى، التطور اللغوي التاريخي، بيروت ١٩٨١.
- ١٢- د. ابراهيم السامرائى، العربية بين امها وحاضرها، دار الحرية للطباعة بغداد ١٩٧٨.
- ١٣- د. ابراهيم السامرائى، العربية تواجه العصر، الموسوعة الصغيرة، دار الجاحظ بغداد، ١٩٨٢.
- ١٤- التطور الاقتصادي في اوربا والعالم محمد عبدالله عجمي، دار النهضة العربية بيروت ١٩٨٣.
- ١٥- د. جمعة سيد يوسف، سيكولوجية اللغة المرض العقلي، سلسلة كتب شهرية، الكويت ١٩٩٠.
- ١٦- طه باقر، من تراثنا اللغوي القديم، سمي في العربية بالدخيل، مطبعة المجمع العراقي بغداد / ١٩٨٠.
- ١٧- عبد العزيز بن عبدالله، تطور الفكر واللغة، دار لسان العرب، لبنان.

- ١٨- الدكتور علي عبدالواحد وافي، اللغة والمجتمع، دار احياء الكتب الرسمية حصرط ٢١.
- ١٩- فواد حمه خورشيد، اللغة الكردية، التوزيع الجغرافي للهجاتها، مطبعة الوسام، بغداد، ١٩٨٣.
- ٢٠- كتاب المورد، دراسات في اللغة، الطبعة الاولى بغداد ١٩٨٦.
- ٢١- د. مهندس حسن مرعي، المعاجم التكنولوجية التخصصية، الهندسة الزراعية.
- ٢٢- د. محمد احمد ابو الفرح، مقدمة لدراسة فن اللغة، دار النهضة العربية بيروت، ١٩٦٦.
- ٢٣- هيو برام ولش، الطفل والمجتمع ترجمة محمد باقر نويخ، دار الحرية للطباعة، كلية التربية جامعة بغداد، ١٩٩٠.

کاریگه‌ری بزووتنه‌وه‌ی کورده فراوانبوونی فهره‌ه‌نگی وشه‌ی زمانی کورده‌ی

زمان وه‌کو دیارده‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی، هۆیه‌که‌ بۆ تیگه‌یشتن، بۆ ده‌رپرینی هه‌ست و نه‌ست و بیروباوه‌ر، واته‌ زمان ده‌بیته‌ هۆی دروستبوونی په‌یوه‌ندی، ئەم په‌یوه‌ندییه‌ش، به‌ده‌وری خۆیدا، کۆمه‌ل پتکده‌هینیت، واته‌ کۆمه‌لی مرۆڤایه‌تی به‌بێ زمان دروست نابیت، مرۆڤیش به‌بێ زمان نابیت و ژیانیش بێ زمان هیچ ده‌بیت و له‌ ئاستیکی راوه‌ستاو ده‌بیت، مرۆڤ وزه‌ توانای بیس‌کردنه‌وه‌ی نامینیت (١)، ئەگه‌ریش یه‌کیک له‌ کۆمه‌ل دوور بخه‌رتسه‌وه‌ بۆچۆلی، له‌ناو ئاوه‌دانیدا نه‌ژیت وه‌کو ئاژەل هه‌لس وکه‌وت ده‌کات.

به‌مه‌ ده‌رده‌که‌ویت، زمان دیارده‌وه‌ هۆیه‌کی گرنگی ژیا‌نی مرۆڤه‌و، به‌شیکه‌ له‌ شارستانییه‌ت و شارستانییه‌ت به‌بێ زمان نابیت و پێش‌ناکه‌ویت، زمانیش به‌بێ شارستانییه‌ت هیچ‌گه‌شه‌و گۆران ناگرته‌ خۆی، بۆیه‌ به‌هۆی گۆرانی لایه‌نه‌کانی ژیا‌نه‌وه‌، ده‌گۆریت و فهره‌ه‌نگی وشه‌کانی، به‌م پێیه‌ فراوان ده‌بیت، ئەم لایه‌نانه‌ی که‌ ده‌بنه‌ هۆی فراوانبوونی وشه‌ی زمان زۆرن، وه‌ک: هۆی کۆمه‌لایه‌تی و شارستانییه‌تی نه‌ته‌وه‌و لایه‌نه‌ جو‌راو‌جو‌ره‌کانی ئەم شارستانییه‌ته‌، هۆی کاریگه‌ری ئەده‌بیات و پێشکه‌وتنی رۆشنبیری، کارتی‌کردنی زمانیک به‌سه‌ر زمانیکی تره‌وه‌، هۆی زمانه‌وانی، هۆی ئابووری (٢)، هۆی رامیاری.

ئەم هۆیا‌نه‌، ده‌بنه‌ هۆی گه‌شه‌کردن و پێشکه‌وتنی زمان، بێگومان

پیتوستییەکانی ژبانی مروڤ و کۆمەڵ، لەگەڵ پیتشکەوتن و گۆرانی کۆمەڵدا، دەگۆریت و زیاد دەکات و پیتوستی تازە ی ژبانی کۆمەڵ لەگەشە و گۆرانییدا دیتە کایەوه، ئەو پیتوستییانە، پیتوستییان بەزمانی دەرپرین هەیه، واتە زمانیک دەبیت لەگەڵ ئەو گۆران و پیتشکەوتنەدا بگونجیت. واتە زمانی زیندوو رەسەن، دەبیت زمانی سەر دەم بیت و، بتوانیت، پیتوستییەکانی سەر دەم، لە داها و داھتانی تازە ی تەکنۆلۆژیای زانستی جوۆرە جوۆر دەری پیت و زمانی زانست و کۆمەڵ بیت.

لیتەرە ژبانی مروڤ لەو گۆرانیەدا، هەندیک پیتوستی و شتی کۆن، کەمتر بەکار دەھینیت و، وردە وردە، پیتوستی پیتیان نامینیت وشە و ناوەکانیانیش کەمتر لە زمانی ژبانی روژانەدا بەکار دەھینیت، لیتەرە پیتوستی تازە ی ژبانی کۆمەڵ وشە و ناوی تازە نوێیابو، دەھینیتە کایەوه و ئەم وشە و زاراوە نوێیانە دیتە ناو فەرھەنگی زمانە کایەوه، وشەکانی زیاتر دەکەن و فەرھەنگی وشەکانی فراوانتر دەبیت، ئەم وشە و زاراوانە سەر بەو لایەنانەن، کە لە سەرەوه، هیتامان بۆ کرد، کە دەبنە ھۆی فراوانبوون و زیادبوونی وشە ی زمان.

یەکیک لەو لایەنانە ی سەرەوه، لایەنی رامیارییە کە دەبیتە ھۆی فراوانبوونی فەرھەنگی زمان، ئیمە لیتەرەدا، لەم لیکۆلینەوهیە لەناو ئەم ھۆیەدا ھۆیک دەبینین کە ئاوتە ی، ئەم لایەنە ی رامیاری بوو و بۆ کۆمەڵگای کوردەواری، لە شتووی بزوتنەوهی خەباتی کوردایەتی و شۆرشە کەیدا، خۆی نواندوو، کاریگەری بەسەر زمانی کوردەوارییەوه دیارە.

ئیمە لیتەرەدا، باسی لیتو دەکەین، چونکە لایەنی شۆرش کورد کاریگەری جیا جیا بەسەر زمانە کایەوه جیھتشتوو، پیتووی دیارە لەبەر ئەوهی شۆرشیش لەناو کۆمەڵ و میللەتدا پیتوستی خۆی هەیه، ئەم پیتوستییەش زمانی دەرپرینی خۆی دەبیت، فەرھەنگی وشە و زاراوە ی سەر بەخۆی دەھینیتە کایەوه و لە زمانی

کۆمەڵە کەدا، رەنگ دەداتەو، ئەم رەنگدانەو لایەنی جوۆر بە جوۆری، شوۆرشە کە ی لە ناو زمانی کوردە واریدا گرتۆتەو. واتە شوۆرش و خەباتی کوردایەتی کە لە نیوەی دوووەمی سەدە ی نۆز دەهەمەو، کە سەرە تاکە ی لە پەیدا بوونی هەستی نەتە وایە تی یەو سەری هەلداو، ئەم پەیدا بوون و سەر هەلدا نە، بەرە بەرە، لە شێو ی خەباتی رامیاری لە لایە ک و، بە شێو ی بزووتنەو ی خەباتی چە کداری، لە لایە ک ی ترەو، دەست پێ کردو، لە ناو زمانە کە دا وشەو زاراو و دەر پێنی تایبەت بە خو ی ها تۆتە کایەو زمانە کە ی دەو لێ مەند و فراوانتر کردو.

بۆ نمونە شوۆرش و راپەرینی شیخ عوبیدو لالی نەهری، شوۆرش ی شیخ مەحموودی نەمر و شوۆرش ی خوۆبوون (ئاگری داغ) بە سەرۆ کایەتی ژەنەر آل ئیحسان نوری پاشا، دامەزراندنی پارتي دیموکراتی کوردستانی ئێران و کۆماری کوردستان، شوۆرش ی ئەیلوولی ۱۹۶۱، شوۆرش ی نوێی گەلی کورد لە سالی ۱۹۷۶و (۴) تا کو ئیستا بە دەیان و سەدان وشەو زاراو ی سەر بە ژیان و، لایەنی ئەو شوۆرشانە ها تونە تە ناو زمانی کوردییەو و فەر هەنگە کە یان فراوان کردو، لە بارە ی لایەنی رامیاری، سەربازی و پیشمەرگایەتی، راگە یاندن و ئە دە بیاتی شوۆرش، دارایی و ئابووی... هتد

ئەم وشانە بەر پێگای جوۆر بە جوۆری زمانەوانی ها تونە تە ناو زمانی کوردی و، بە شێو ی پە یو ندی هەرەمی لە سەرەو بە خواریو (سەر کردایەتی بۆ ناو میللەت) لە ناو زمانە کەو خە لکدا جێگیر بوو و بلاو یۆتەو، وشە کانی ش لە پەیدا بوونیاندا سەر بەم رێگایانەن:

- ۱- رێگای دارشتن (الاشتقاق).
- ۲- رێگای لێکدان (الترکیب).
- ۳- رێگای دانا شین (النحت).
- ۴- رێگای وەرگێران (الترجمه).

کوردییهوه، وهک ئەم یاسایه.

وشه / کهرهسهو مۆرفیمی سه‌ریه‌خۆ + پاشگر = وشه‌ی داپێژراو.

(ره‌گی چاوگ) نوێن = هر — نوێنەر، کارامه، کۆمیتته، ناوچه، ده‌سته،

باره‌گا.

پێشگر + وشه / کهرهسه‌ی سه‌ریه‌خۆ = وشه‌ی داپێژراو لێ + هاتوو —

لێهاتوو. راپهرین، رامالین، بیتهل..

ئه‌مجار نمونه‌کانی وشه‌ی ئەم رێگایه وه‌ک: کوردایه‌تی، کۆمیتته، به‌ره،

خێله‌کی، فرۆکه، نۆکه‌ر، ده‌ره‌کی، سه‌ره‌کی، چۆنیه‌تی، چه‌ندایه‌تی.

رێگای لێکدان: (الطریقہ ترکیبیه) به‌هۆی لێکدانی دوو مۆرفیمی یا دوو

وشه‌ی سه‌ریه‌خۆوه، ده‌توانرێ به‌هۆی ئامرازی ناوگر یا بێ هۆی لێکدان، ده‌یان

وشه‌ی سه‌ر به‌بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی نه‌ته‌وه‌یی و شوێشی گه‌لی کورده‌وه،

هاتۆته ناو فه‌ره‌هنگی زمانی کوردییه‌وه، به‌پێی ئەم ده‌ستوره.

۱- وشه / مۆرفیم + وشه / مۆرفیمی تر بێ هۆ = وشه‌ی لێکدراو.

وشه‌ی لێکدراوی بێ هۆ

شوێش + گێر (ره‌گی چاوگه) = شوێشگێر، بنگه، ده‌ست + وه‌شین =

ده‌ست وه‌شین.

رێ + باز = رێباز. زه‌حمه‌تکێش. فره‌ لایهن، زرێپۆش، سه‌ره‌هل، سه‌رلق،

ئه‌ندام پۆل، په‌یامنێر، ناگره‌ست، سه‌ریاز.

۲- وشه‌ی لێکدراو، به‌هۆی ئامرازی به‌ستنی ناوگره‌وه:

وشه / مۆرفیم + ئامرازی به‌ستنی (ناوگر) + وشه / مۆرفیم = زه‌بر + و +

زه‌نگ = زه‌بروزه‌نگ.

ده‌س + به + سه‌ر = ده‌سه‌سه‌ر، ده‌ریه‌ده‌ر.

رێگای وه‌رگێران، به‌هۆی واتاو مه‌به‌ستی وشه‌ی بێگانه‌وه، له‌ حاله‌تی

نەبوونی وشەى خۆمالتى و رەسەنى كوردى، بەم رىگايە وشەى زۆر ھاتۆتە ناو
فەرھەنگى زمانى كوردىيەو، وەك:

وشە / مۆرفىم + وشە / مۆرفىم = وشەى وەرگىردراو

شەر + ى + سارد = شەرى سارد

بەر + ە + شەر = بەرەى شەر، دژە ئاسمانى

ژوورى عەمەليات، ھىرشى سەربازى، ئەنجومەنى نىشتمانى.. ھتد

رىگاي داتاشين لە دوو وشەى سەربەخۆ، يا زياتر بەكرتانى ھەندىك دەنگ و
بەرگەى وشەو، دەتوانرئيت ژمارەبەك وشە دروست بكرئيت، يا ژمارەبەك وشە
ھاتۆتە ناو زمانى كوردىيەو، كە سەر بەم رىگايەيە بەھۆى لىكدانەو، وەك:
كرئىگرتە، پىتشمەرگە، سەرگردايەتى، پارتيزانى، كۆچرەو، داستانى تۆلە...

رىگاي وەرگرتن: ئەم رىگايە، لەوەرگرتنى وشەدا، زۆر فراوان و باو، چونكە
ئەو وشانەى، كە ھاتونەتە ناو زمانى كوردى و، بەھۆى پىوبىستى شۆرشى
كوردەو، ھاتونەتە ناو، لە زمانى بىگانەو ناوى زانستەكان و ناوى زمانى
ولائەكەو، وەرگرتوو، لە ئەنجامى نەبوونىدا دىنە ناو فەرھەنگى زمانەو
لەسەردەمى شۆرشى كوردا بەدەيان وشە لەم بارەيەو پەيدا بوون، ناوى
زانستەكانى و ناوى خاوەنپان ھەلگرتوو، كەسەر بەزمانى خاوەن زانستەكەو
زاراوەكەن، وەك:

پارتى، ديموكراتى، لىبرالى، بەتالىئون، ماركسىيەت، دايلەكتىك،
سۆشىيالىزم، سۆشىيالىستى، جەدەليەت، جىنۆسايد، ناپالم، لىنىنى، بۆرجوازى
پەرلەمان، فراكسيون، مۆيايل تەلەكس، كىلۆ ھىترس، كەنال، ئەنتەرنىت،
مىگەوات، رەدىس، ھەلى كۆپتەر، كلاشىنكوف، سەمىنوف، گرېنوف، ئىشا،
سەمتى، مدرعە، بەرمائى، كۆسمۆپۆلىتى، فىودالى، رجعى، تقدىمى... تد.

بىجگە لەم رىگايانە سەرەو، بەرىگاي خواستن و خوازەشەو (الاستعارە

والمجاز) هەر له ناو زمانی کوردی خۆیهوه، زۆر وشه و زاراوهی کوردی نوێ بۆ مه بهست و به کارهێنانی تازه، له ناو شۆرشه کهو خه لکدا، بۆ نه و سه رده مه تازهیه، به کارهاتن و بلا بوونه وهو خه لکی پیتی راهاتن، وهک: (له شکر) له بنه رته دا بۆ ژماره یه کی زۆری خه لکه، وه کو له شکر ی بووک گواستنه وه، بوو به له شکر ی سه ربازی و بۆ هیتزو سوپای کورد به کارهات. ههروه ها وشه کانی، دهسته، لق، پۆل، کهرت، پهل، مه لبه ند، هیتز، بنکه، باره گا، هیترش، سه رله شکر، ریکخراو، ناوچه، شان، سه رشان، پاراستن، کو بوونه وه، رابه ر سیاسی (له نیتوان کردنی نیتوان دوو که سه وه، ده وت ریت فلان که س رابه رپا نه و رابه رپا نه تیمان ده کا). زه برو زهنگ (فاشی)، کری گرت له نیشکه ره وه بۆ عمیل سیخور، نوکه ر، رزگاری، له خه لاسبوون و نه جاتبوونه وه بۆ رزگارکردن واته تحریر.. وشه ی گه لی کوردستان له هه شتا کانه وه بلا بووه، به کاریگه ری دروشم و شۆرش ی کوردستانه وه... هتد.

ههروه کو وتمان، ئه م وشانه له لایه ن رۆشنبیرانی سه رکرده ی شۆرشه که وه به کارده هاتن و، ورده ورده به رپێگای ده زگا و ریکخراوه جیا جیا کانی ریکخستنی رامیاری و سه ربازی و کادیره کانی شۆرش و ده زگای راگه یان دنیه وه، به ناو خه لکدا بلا بوونه وه له زمانه که دا به کارهاتن و ئاسایی بوون.

مه سه له ی زمان و بایه خی زمانی نه ته وه یی، لای هه موو سیلله ت و شۆرش ییک، سه رنجی شۆرش گیت رانی کارامه و که سانی سیاسی و سه رکرده کانی راکشا وه، جیگای بایه خ پیدانیان بووه و (٦)، لای سه رکرده یه تییه یه ک له دوا یه که کانی شۆرش ی نه ته وه یی کوردیش، هه ر له سه ره تای په یدا بوونی هه سته نه ته وایه تی و ده سته پیکردنی شۆرشه ره واکه یه وه، زمانی کوردی جیگای بایه خ پیدان بووه، یه کیتک بووه، له به رنامه ی شۆرشه که، به ندیک ی سه ره کی مافه کانی کورد بووه، له دوژمنانی داگیرکه ر داواکراوه بایه خی پیتد ریت و، وه کو

زمانی میلله تی کورد، له ناوچه که ی خۆیدا له ره سمیاتدا به کار بهینریت (۷) لیره وه ده رده که ویت که شۆرش نه ته وه یی، هه رده م ده یه ویت، کۆمه لگای پر گیروگرفتی میلله ته که ی و، ناخۆشیه کانی بگۆریت و دیارده ناهه موارو ناله باره کانی ژیان نه ته وه، له په گ و ریشه وه بگۆریت، کۆمه لکی نو و ناسووده سه ر له نو و بنیات بنین، چونکه شۆرش لوتکه ی ده برین و داوای ره وای میلله ت و مرۆقایه تییه (۸) که ده یه ویت ژیانه کۆنه که ی بنبر بکات و کۆتایی به دیارده ناهه موارو، ناخۆش و، دوکه و تووه کانی بهینیت، یه کیک له م داوا ره وایانه ش بایه خ پیدانی زمانی نه ته وه ییه و خوتندن به زمانی کوردی، داواکاری هه میشه یی شۆرش بووه، مافی بهرگری کردن و زمانی ره سمی به کوردی بیت و، زمانه که له وشه ی غه واره و بیگانه پاک بکریته وه (۹).

زمانی کوردیش، بهر بایه خپیدانی رۆشنبیرانی کوردو شۆرشه که ی که و تووه و، به یی ده رفه ت و بهار خزمه تی کراوه و زمانی راگه یانندن و نه ده بیات و شۆرشه که بووه. زمانی کوردیش توانیویتی، وه کو زمانیکی ره سه ن و سیمای شارستانییی کورد ده بری زمانحالی سه رده م و پتویستییه کانی ژیان بیت و، له گه ل ره وتی پیشکه وتن و دنیا ی ته کنۆلۆژیا دا پروات و زمانی کۆمه لی کورده واری و شۆرشه که ی بیت، له گه یانندی زانست و زانیاری و پتویستییه کانی شۆرش و رۆشنبیری، بۆیه ده توانریت زمانی کوردی به زمانیکی ره سه ن و زیندوو، به زمانی سه رده م دابنریت، کاریگه ری شۆرشه که ی میلله ته که ی پتوه دیاره له بهاری وشه و ده برینی سه ر به ژیان و قۆناعی شۆرشه که دا، چونکه توانیویتی زمانی کۆمه لی کورده واری بیت و له گه ل ره وتی گۆرانه کانی کۆمه لدا بیت.

داواکاری شۆرشه کانی کورد، هه رده م مافی به کارهینانی زمانی کوردی، له فه زمانگه و قوتابخانه کانی کوردستاندا وسته ووه و، هه وتی پیشخه ستنی

زمانه که یان داوه. له سهرده می شیخ مهحموودی نه مردا بۆ یه که مجار خوتندن له قوتابخانه ی ژیر دهسه لاتی ناوچه ی حوکمداری که ی به کوردی دهست پیکراو له م رووه وه بناغه یه ک بۆ به ره و چه سپاندنی زمانی یه کگرتوی کوردی دانراو، ورده ورده له گه ل گۆرانی باری ژبانی سیاسی کوردستاندا، به ره و گونجاوترو چاکتر، شتیه ی کرمانجی خواروو تائیتاش له و سهرده مه وه که ماوه ی سنی چاره که سه ده یه وه کو زمانیکی نه ده بی له به ره و دایه و، زمانی خوتندن و نووسینه، له راپه رینی سالی ۱۹۹۱ هه ش، زمانی ناوه ندی (مرکز) دهسه لاتی حوکومه تی هه ریم و ده زگا جیا جیا کانی تی، و چه ندین که نالی ته له فزیۆنی و رادیۆی جیا جیا به کوردی په خش ده کرت و، به ده یان گو قارو روژنامه و بلا و کراوه ی حیزی و ریکه خراوی جه ماوه ری پی بلا و ده بیته وه، وشه و زاراوه ی ئه م سهرده مه نوپیه ی، دوا ی راپه رینی به هاری ۱۹۹۱ ی تیکه و تووه و زۆر وشه ی کوردی تریش، بۆ ته زاراوه ی ناو ده زگا جیا جیا کانی ئه م سهرده مه وه کو فیدرالی، فاکس، بۆرسه، نه نته رنیت، فراکسیۆن، په رله مان، په رله ماتتار، دۆلار، یه ن، فرانک، سنوورداش، ئاودیه و، ده زگای شه هید، ئاواره، (به واتای تازه ی سیاسی)، عه وله مه (جیهانگیری) عه سه که رتاری، .. هتد.

له کاتی شو رشی چه کداری و شاخدا، به رپنگای رادیۆی شو رشی کوردو کادیرانییه وه، که وه کو رابه ریکی هه می شه یی، هه والی شو رش و چالاکییه کانی، به وشه و ده برینی کاربگه رو شو رشگیترا نه، ده گه یانده ناو جه ماوه ری کورد، له لادی کانا و به هۆی رادیۆه ش له شاردا. له مه وه، زۆر وشه و زاراوه و ده برینی نه ده بی ده که و تنه سه ر زاری خه لک و له زمانه که دا جیگیر ده بوون، خه لکی له کاتی خوتبه و هه والی چالاکییدا، ده بزواند (۹) وه کو: بووکی سه ره به سستی، لانکه ی شتران، شه هیدانی سوور قه لاتی گه ل، هوره ی پۆلایین و له بن نه هاتوو، گه لی سه ته مدیده، نه مجاره ش به فرگری گرت، هه لۆی به رزه فر، دوژمن به زین،

هەلۆگیا نەبازەکانی شاخ، هەلۆی گەرمیان، شێرە کوپانی کویتستان، ورە ی پۆلایین و لەبن نەهاتوو، هەپروون بەهەپروون، کەم ژیان و کەل ژیان، نامیزی گەل، سەرورەری و نەمری، کوپانی شارو شاخ، بێهەودە دۆراو، دوژمنی بێ ورەو دۆراو، تۆپە تەپارە شکیئەکان، بووکی سەرکەوتن، دوژمن بەزین، ئەلقە لەگۆی، سەریازی نەناسراو. هەلۆی سوور، خۆ فرۆش... هتد.

ئەدەبی شۆرشیگێڕیش، وەکو خاسیەتیکی ئەدەبی بەرگری و تیکۆشان، دەیان وشەو دەریزینی هەست بزۆین بەتایبەتی لەکات و سەرەدەمی وریابوونەووی میللەت وراپەڕین و شۆرشدای چۆنەتە ناو زمانەووە، دەوری کاریگەر و راستەوخۆیان هەیه، لە فراوانبوون و زیادکردنی وشە نوێی سەریەو سەرەدەمە، ئەمە لە شیعی کوردیدا بەناسانی دەبینریت، وەکو: دیواری کۆنکریت، دەرگای پۆلا، رێگای ناسن، قەلغانی گوللە، ماری نەوسن، ئازادیخوا، شورە ی پۆلاو بەرد، بووکی تازە یەک شەو، بووکی ئازادی، پەندی زەمانە، هەلسن لەخەو، دایکی وەتەن، دلی میللەت، سەرکەش، پەندی زەمانە، دەمی راپەڕین، سستی و پەستی، پیاوی بێگانە، وێرانە مال، رووت و رەجال، خۆفرۆشان، هەرزە وەکیلی شاری خامۆشان، ئازایی و چالاکێ و هەندیک پیشەو نازناوی پێشمەرگایەتی لە شۆرشدای دەبنە هۆی هاتنە کایە ی هەندیک وشەو گرتی سەر بەخاسیەتی ئازایی و دەبنە ناوو شۆرەت و بلاو دەبنەو (۱۰)، بۆ نمونە: پۆلا بیکە ی سی، رەحمان دۆشکە، مەلا کۆپتەر، عەلی پرنەو، ئاراس بیتەل، پیرۆت تۆپچی... هتد.

دوای ئەم بوارە جیا جیا یانە ی کە دەبنە هۆی زیادبوون و فراوانبوونی وشە ی زمانی کوردی، بەزۆری لایەنی رامیاری لە شۆرشی کوردا، لە بواری کاریگەر ی فەلسەفە ی شۆرشیگێڕی و بیڕی نەتەوایەتی و ئایدیۆلۆژیا و رێبازی شۆرشدای، بەدەیان وشە ی بێگانە و خۆمالی دیتە ناو زمانەووە و فەرەهنگی زمانی کوردیش

لەم بواری بارەدا وشەى زۆرى وەرگرتوو و بەکارهێناوه، چى لەسەردهمى شۆپشه کهداو، چى لە دواى ئەو ماوهیهداو لە زمانى کوردیدا چهسپاوه، وەکو:

۱- وشەى بێگانە:

وشەى سیاسى و بواری رێکخستن و ئایدیۆلۆژیا، وەکو: مارکسیهت، ماوى، جیفارستى، فرە حیزبى، قومى، تقدمى، پیشکەوتوخواز، لینیتیهت، حەقیهت، دایلهکتیک، پرانسیب، پرۆسه، کۆسمۆپۆلیتی مادی، میسالى، میسالیهت، ئۆتۆنۆمى، حوکمى زاتى، فاشیهت، فاشیزم، دیکتاتور، دیکتاتوریهت، تاکتیک، ستراتیز، ئینهمزامى، رادیکالیی، ثورى، ئیشتراکى، سۆشیالیستی، دیوکراسى، کۆلۆنیال، جینۆساید.. کۆمۆنیست، شیوعى، کۆنفدرالى، دیوکراتخوازن، سەندیکا، ئەرستۆکراتى، پەرلهمان، دیپلۆماس، سکریتیر... هتد.

ب- وشەى خۆمالى (سیاسى و ئایدیۆلۆژیاو رێکخستن): کوردایهتى، سەرکردایهتى، کۆمیتەى ناوهندی، مەلبەند، مافی مرۆڤ، مافیپەرور، رێکخستن، لق، ناوچه، رێکخراو، شانە، پۆل، رابەر سیاسى، رابەر، لیژنه، مەکتەبى سیاسى، رزگاربخوازی نیشتمانیپەرور، سیاسەتمەدار، بەرخۆدان، سەرھەڵدان، سەرخۆبوون، بزاف، سەرشانە، بەرە، رەگەزپەرست، کوردپەرور، مافی مرۆڤ، پاراستن، ریباز، زەبرو زەنگ، ولاتپارتیز... هەڤال، هەڤالى سەرکرده، هاوڕێ، ئەنجوومەن، ئەنجوومەنى بالا، ئەنجوومەنى گوندەکان، ئەنجوومەنى شار.

وشە سەربازیبەکان: مەکتەبى عەسکەرى، پێشمەرگە، پارتیزان، هیتز، لەشکر، سەرلەشکر، فەرماندەى سوپا، دەست وەشتین، تانک، دەبابە، لق، پەل، دەستە، سەرلق، سەرپەل، سەردەستە، فەرماندەى هیتز، مەلبەند، بەتالیون،

هه‌رێم، کۆماندۆ، مه‌فره‌زه، ره‌بایه، هه‌ترش، بنکه، هه‌جوم، یاریده‌ده‌ر، چالاکه‌ی،
 گه‌ریلا، دزه (تسلل)، کلاشینکۆف، سه‌مینۆف، ئارپه‌یجی، بیه‌که‌یسی، سه‌متی،
 فرۆکه، زیل، هه‌نته‌ر، مێک، سو‌خۆی، گه‌مارۆ، بۆسه، که‌مێن، ره‌بایه، فه‌وج،
 لیوا، وحده، معسکر، فیلق، فیرقه، که‌تیه‌ه، پاشه‌کشه، کۆپته‌ر، برێن، برنه‌و،
 تو‌پخانه، جبه‌خانه، کشانه‌وه، سه‌ره‌هلدان، بزاف، راپه‌رین، شو‌رش، انسحاب،
 پاشه‌کشه، تو‌پ، هاوه‌ن، داگیرکه‌ر، هه‌یز چه‌کدار، رامالین، بیه‌سیم، بیه‌ته‌ل،
 مۆرس، جفهره، جیه‌از، ده‌زگای عه‌سکه‌ری، هۆکی تو‌کی، زریپۆش... هه‌ند.
 سه‌رتیه‌پ، که‌رتی تیه‌پ، به‌رگری، مین، ئاگره‌سه‌ت، به‌ره‌ی شه‌ر، شه‌رکه‌ر، دیل،
 ده‌سه‌سه‌ر، ناپالم، سارۆخ، گرینۆف، نۆبه‌دار.

وشه‌کانی ده‌زگای راگه‌یاندن و په‌یوه‌ندی کردن: پرۆپاگه‌نده، فاکس، مۆبایل
 که‌نال، ره‌دیس، ئه‌ینته‌رنه‌یت، بانگه‌واز، ئاگاداری، په‌یامنیتر، ریه‌پۆرتاژ، گو‌فار،
 رۆژنامه، چاوپه‌یکه‌وتن، شه‌پۆل، مێگه‌وات، مێگه‌هه‌ترتس، ره‌دیس، شه‌پۆلی
 کورت، که‌نال... هه‌ند.

وشه‌کانی بواری رێکخه‌ستن: کۆبوونه‌وه، نه‌یه‌تی، نه‌یه‌تی پاراستن،
 په‌شینه‌یاز (په‌شینه‌یار)، ته‌نگ و چه‌له‌مه (گیروگرفت)، کۆنگره، کۆنفرا‌نس.
 وشه‌کانی بواری دارایی: نازوقه، یارمه‌تی، باج، سه‌رباج، گو‌مرگ، داها‌ت،
 داها‌تی سالانه، ده‌رماله، بازگه‌ی گو‌مرگی، فرۆشگا، فرۆشگای شو‌رش،
 دارایی، باجی داها‌ت.

به‌هۆی شو‌رشی کورده‌وه، هه‌ندیک وشه‌ی کورته‌کراو پته‌ی ده‌وتره‌یت وشه‌ی
 ئه‌کرونۆمی Acronomi که‌له‌په‌یت و برگه‌ی یه‌که‌می هه‌ر وشه‌یه‌ک ته‌ بۆ
 ناونانی رێکخه‌راو یا حه‌یزب به‌کارده‌یت بۆ سووکی کورت ده‌که‌رته‌وه، وه‌کو
 وشه‌یه‌کی واتا‌دار له‌ناو زماندا به‌کارده‌هه‌تره‌یت، که‌ خۆی له‌ بنه‌ره‌تا هه‌یمای ناوه
 گه‌وره‌که‌یه، که‌ له‌چه‌ند وشه‌یه‌ک په‌یکه‌دیه‌ت و وشه‌یه‌کی نو‌بی له‌ دا‌ده‌یه‌تره‌یت.

وهكو: پ د ك، ی ن ك، حشع، پاسوك، حسك، PKK، ناتو، سهنتو، نياتو، (ناوی بهرهو هاوپهیمانی چهند دهوله تیكن كه ئەندامی ئەو ریکخراوه یا بهرهبهین)، یونسکو، یونیسیف، فاو، (FAW)، کرا (KRA)، ... هتد ئەم وشانه بریتییە له په پیره وکردنی ئەلف و بییه کی جیهانی، کورتکراوه که ی (IPA) واته: (International-Phonetic-Alphabet) پیره ویکه، له دارتشتنی وشه دا پیتی یا (دهنگی) یه که می ریزه وشه یه ک وهرده گیریت و، وشه یه کی نوتی لئ داده ریژریت. یاخود فه له ک (واته: فه مانده ی له شگری کوردستان)، س ش ک (سوپای شوژشگیتی کوردستان)، ل ش ک (له شگری شوژشگیتی کوردستان). (UN) (یوئین).

له دواي راپه رینی گه لی کوردی کوردستانی باشوور، له به هاری، ۱۹۹۱ هه ندیک وشه ی تره اتنه ناوه وه ی زمانی کوردی و چه سپان وه ک: کۆچره و، فیدرالی، په رله مان، فراکسیۆن، پرۆفاید کۆمفۆرد، هیتلی دژه فرین، خه تی ۳۶، هیتزی چاکوج، خه تی هاملتۆن، خیرخواز، فریاگوزار (وه کو زاراوه و وشه یه ک بۆ ریکخراوه کانی نیو دهوله تی) ان شیلتهر، لیروه وه دواي پیشاندانی نمونه ی وشه جۆربه جۆره کانی سه رده می شوژشی کورد ده رده که ویت، که زمانی کوردی توانیویتی زمانی کۆمه له که ی بیت و له ئاستی گۆرانه کان و زمانحالی سه رده م بیت، بۆیه ده توانین بلتین: زمانیک له گه ل ره وتی زه ماندا بیت و بتوانی پتویستییه کانی تازه ی ژبان و ئاسۆ فراوانه که ی ده ربیریت، مانای وایه زمانه که ماوه و نه مردووه و (۱۰) له گه ل ره وتی کۆمه له و گۆرانه کانیدا هاوشانه.

دواي نه وه ی لایه نه جیا جیاکانی کارتیکردنی شوژشی کوردمان که بریتییە له کاریگه ری بزوتنه وه ی رزگاربخوازی نه ته وه ی کورد، به سه ر زمانی کوردییه وه، دیارو ده ستنیشان کردو نمونه ی پتویست و جیا وازمان بۆ هینایه وه، پتویسته تایبه تیتی زمانی شوژش و شوژشگیتی له بیر نه که یین و له م رووه وه، چهند

تایبه تیبیهک ده خهینه پروو.

۱- زمانیکی بزوتنه بیت و بیته هوی بزواندنی کومه لانی خه لکی جیاجیای کورده واری، بۆ کۆکردنه وه یان له دهوری شۆرشه که، زمانی کوردی سهردهمی شۆرشه که ی ئاویتتهی ئەم شتوازه بووه.

۲- وشه و ده برینه کانی بریتیه له گیانی بهرگری و بهرخودان و هاندان به ره و قوربانیدان و وروژاندنی خه لک، به شتویه کی کاریگهر.

۳- به شتوازیکی وا بیت که ههستی نه ته وه یی و هۆشیار کردنه وه ی تیدا بیت.

۴- شتوازیکی کوردانه ی خۆمالی بیت.

۵- پاک و بژار کرابیت له وشه ی بگانه و نامۆ ناکوردی.

۶- له حاله تی نه بووندا وشه ی بیگانه ی گونجاو به کار بهیتریت و له دهنگساز ی کوردیه وه نزیک بیت و ده برینه کی خۆمالی هه بیت.

دوا شت پیوسته بوترتیت ئەم لیکۆلینه وه یه، که به ناو نیشانی کاریگهری بزوتنه وه ی کوردو فراوانبوونی فرههنگی وشه ی زمانی کوردیه یه، یا شۆرش ی کوردو فراوانبوونی وشه ی زمانی کوردیه یه، ئەم لایه نه له ناو یه کیک له و لایه نه نانه وه کارده کاته سه رگه شه ی زمان و فراوانبوونی وشه کانی ده شی پتی بوترتیت لایه نی سیاسی و شۆرشگه یی، چونکه به گه شتی هه موو زمانیک به هۆی ئەم خالانه ی خواره وه ش فرههنگی وشه کانی فراوان و زیاد (۱۱) ده کات:

۱- هۆی کۆمه لایه تی له شارستانیه تی نه ته وه دا، وه کو خووره وشت، دیارده ی فه لسه فی و هۆشمه ندی و چالاکیی کۆمه لایه تی.

۲- کارتیکردنی زمانیک به سه ر زمانیکی تره وه، به هۆی ئەده بیات و بیروباوه ر.

۳- کاریگهری به ره مه ی شاعیران و نووسه رانی به هیز.

۴- ھۆی زمانهوانی.

۵- ھۆی ئابووری.

۶- ھۆی ئایینی.

۷- ھۆی رامیاری و شوړش و ھهستی نهته وایه تی (نهم ھۆیه ھه نديک جار بۆ میلله تی ژیر دهسه لاتی سیاسی میلله تر به پیچه وانه وه ده بیته ھۆی لاوازی زمانی دووهم و قه دهغه کردنی وه کو زمانی کوردی له باکووری کوردستان که له بیسته کانه وه تا کو ئیستا به فھرما فیکی ره گه زیه رستانه قه دهغه کراوه. نه نجامی لیکنۆلینه وه.

۱- شوړشی نه ته وه یی کارده کاته سهر فراوانبوونی و زیادبوونی فھرهنگی وشه ی زمانی نه ته وه که ی.

۲- شوړشی نه ته وه یی، زمان له وشه ی بیگانه بژار ده کات و وشه ی په تی و خومالی به کارده هیتریت و له زیادبووندا ده بیته.

۳- وشه و زاراهو و دهر پینی تازه، سهر به شوړشه که، له ناو زمانه که وه، به ھۆی ریگا جیا جیاکانی دروستبوونی وشه و، به ریگای وهرگرتنی وشه ی بیگانه وه دینه کایه وه و سهره لده دن.

۴- وشه کانی سهر به شوړشه که به زوری لایه نی سیاسی و ریگخستن و سیاسی و سهر بازی ده گرتته وه، لایه نه کانی تر که مترن.

۵- نه دهب و شیعیری شوړشگیتری و بهرگری له ناو شوړشه که وه، ھۆیه کی یارمه تیدهرن بۆ هینانه کایه ی وشه و دهر پینی تازه و نوی.

۶- بوونی حیزی جیاواز بۆته ھۆی په یدا بوونی وشه و زاراهو ی جیاواز له بواری سیاسی و ریگخستن و سهر بازیدا وه کو کوردستان.

پهراویزو سه‌رچاوه‌کان:

- ۱- د. ئه‌وره‌حمانی حاجی ماری، چهند کیشه‌یه‌کی زمانناسی، گۆفاری کۆری زانیاری عێراق، ده‌سته‌ی کورد، ژماره (۱۱) ن به‌غدا، ۱۹۸۶، ل ۲۵.
- ۲- ره‌فیع شوانی، گۆرانی باری ئابووری و فراوانبوونی وشه‌ی زمانی کوردی، گۆفاری رۆشنبیری نوێ، ژماره (۱۳۲)، ۱۹۹۳، ل ۶۸-۸۰.
- ۳- ئەم دیارده‌یه لای میله‌ته‌ی ژێر ده‌ست به‌هۆی سیاسه‌تی ره‌گه‌زیه‌رستی میله‌ته‌ی ده‌سه‌لاتداره‌وه، ده‌بیته‌ هۆی لاوازی و قه‌ده‌غه‌کردنی زمانه‌که‌یه‌وه، به‌لام شوێشه‌که‌ی هه‌ولتی پووچهل‌کردنه‌وه‌ی ئەم سیاسه‌ت ده‌دات.
- ۴- رۆژنامه‌و گۆفاری ئه‌ده‌بیاتی ئه‌و شوێشانه، هه‌ندیکیان بوونه هۆی په‌یدا بوون و به‌کاره‌ینانی وشه‌ی نوێیاو. چونکه گۆفاری رۆژنامه‌ی سه‌ره‌خۆیان هه‌بوو، بۆ نمونه وه‌ک: رۆژنامه‌ی کوردستان (ئێران)، هه‌لاله، نیشتمان، رۆژی کوردستان... هتد.
- ۵- زمانی کوردی زمانیککی لیکدراوه، چونکه زۆریه‌ی وشه‌کانی به‌هۆی ئەم رێگایه‌وه پیکده‌هینرت و رێگای (دارشتن) یش به‌پله‌ی دووهم دیت.
- ۶- ابن خلدون ساطع الحصري، في اللغة والادب وعلاقتها بالقومية، سلسلة التراث القومي،، مركز دراسات الوحدة العربية، ۱۹۸۵، ص ۴۲.
- ۷- پروانه داواکارییه‌کانی شوێشی شیخ مه‌حمودی نه‌مرو زۆریه‌ی ریکخزاوو کۆمه‌له‌ کوردیه‌کان و شوێشه‌کانی تری کوردو به‌یاننامه‌ی (۱۱) ئاداری ۱۹۷۰ی شوێشی نه‌یلوول ۱۹۶۱ و ریککه‌وتنه‌که‌ی له‌گه‌ل ده‌وله‌تدا.
- ۸- هادي نعمان الهيتي، الاتصال والتغير الثقافي الموسوعة الصغيرة (۲۳) بغداد ۱۹۷۸، ص ۱۰۷.

- ٩- ابن خلدون ساطع الحصري، هه مان سه رچاوه ص ١٢٧.
- ١٠- ابن خلدون ساطع الحصري، هه مان سه رچاوه ص ١٢٤.
- ١١- پروانه:أ/ د. ابراهيم السامرائي، اللغة والحضارة، بيروت، ١٩٧٧، ص
- ب- د. علي عبدالواحد وافي اللغة والمجتمع ١٩٧٢ / ص ٩.
- ١٢- د. عائشة عبدالرحمن (بنت الشاطي) لغتنا والحياة، مصر ١٩٧١، ص ٨٠.

تیبینی: نمونه کانی نیو ئهم باسه له سه رچاوه وه وهرم نه گرتووه، خوّم به هوئی به هاوچه رخی شوړشی کورده وه، که له ناو خه لکدا باوه وه هندیکی له مه وپیشه وه به کارده هات هیناومه ته وه، به پیتی بواری به کار هینانه که ی جون جون (تصنيف) دامناون.

هۆی په‌یدا بوونی زارو سه‌ره‌اندانی زمانی نه‌ته‌وه‌یی

پوخته

زمان دیارده‌به‌کی کۆمه‌لایه‌تییه، له‌ نه‌نجامی گۆزان و پیتشکه‌وتنی کۆمه‌ل و زیاد بوونیدا، زمان ده‌گۆرپیت و سنووری به‌کاره‌یتانی به‌ربلاو و فراوان ده‌بیت و، به‌ملاو به‌ملای شوینه‌که‌یدا په‌ل ده‌هاویت و گه‌شه‌ ده‌کات.

ئهم لیکۆلینه‌وه‌یه، هۆیه‌ تایبه‌تییه‌کانی دروست بوونی زارو شیوه‌زاری زمانی کوردی ده‌خاته‌ پیتش چاو، وه‌ک هۆی جوگرافی و جیاوازی سروشتی ئالتۆزی کوردستان و شیوه‌ی نه‌ده‌بی جیا جیاو جیاوازی کۆمه‌لایه‌تی و... هتد، به‌لام باری ئالتۆزی سیاسی کوردستان، وه‌کو ولاتیکی دابه‌شکراو و لیکداپراو، بیگومان هۆیه‌کانی په‌یدا بوونی زار له‌ناو زمانی کوردیدا، زیاتر ئالتۆزتر ده‌کات. به‌هه‌مان شیوه‌ لیکۆلینه‌وه‌که‌ له‌ هۆی گۆرانی یه‌ک له‌ زاراوه‌کانی زمانی کوردی بۆ زمانی نه‌ته‌وه‌یی (زمانی نووسین - زمانی یه‌کگرتوو) ده‌دویت.

پیتشه‌کی

زمان دیارده‌به‌کی کۆمه‌لایه‌تییه، له‌ نه‌نجامی گۆزان و پیتشکه‌وتنی کۆمه‌ل و زیاد بوونیدا، زمان ده‌گۆرپیت و سنووری به‌کاره‌یتانی به‌ربلاو و فراوان ده‌بیت و به‌ملاو به‌ملای شوینه‌که‌یدا په‌ل ده‌هاویت و گه‌شه‌ ده‌کات.

زمان بریتییه له چالاکى بیری مرۆڤ له ناو کۆمه‌لدا، بیری مرۆڤیش له یه‌کتر جیاوازه و زمانیش ره‌نگدانه‌وه‌ی بیری مرۆڤه. بۆیه جیاوازی تیده‌که‌ویت (١).

ئه‌مه سه‌ره‌تایه‌که، بۆ جیاوازی ده‌رپین و قسه‌کردن، له‌مه‌وه زار په‌یدا ده‌بیت، زاریش بریتییه له شتیه‌ی جیاوازی قسه‌کردن، له مرۆڤیکه‌وه بۆ مرۆڤیکى تر، له سه‌ره‌تاوه به‌جیاوازی ده‌رپین و گوکردنى ده‌نگه‌کان و وشه‌کان ده‌ست پێده‌کات و له‌گه‌ڵ بلا‌بوونه‌وه و فراوانبوونی سنووری به‌کارهێنانى زمانه‌که، گه‌شه ده‌ستینیت و له ناوچه‌یه‌که‌وه بۆ ناوچه‌یه‌کى تر، جیاوازی ده‌رپینى ده‌نگیک وه‌کو وشه‌ی (مال) له سلیمانى و که‌رکووک له زارى سۆرانى ده‌بیته (مار) و له بادیناندا (مال) ده‌نوینى. یا وشه‌ی (چیشته - شیو - ئاش) له سلیمانى و سۆران و که‌رکووکدا، ئه‌مه گه‌وره ده‌بیته‌وه و ناوچه‌یه‌کى جیاوازی قسه‌کردن ده‌گرته‌وه و ده‌بیته زار له‌ناو زماندا. پیتی ده‌وتریت (زارى ناوچه‌ی - Dialects Locaux) (٢).

ئه‌مجا به‌ربلاوى و فراوانبوونی ناوچه‌ی زمان، ده‌بیته هۆى په‌یدا‌بوونی زار، به‌لام به‌شیه‌یه‌کى ناراسته‌وخۆ رینگا بۆ هۆى تر خوشده‌کات، که راسته‌وخۆ ده‌بینه هۆى په‌یدا‌بوونی زار له‌ناو زماندا که ئه‌مانه‌ن:

١- هۆى کۆمه‌لایه‌تى رامیاری (٣): په‌یوه‌نده به‌سه‌ربه‌خۆی ئه‌و ناوچانه له‌یه‌کتر، که زمانه‌که‌ی تیدا بلا‌بوته‌وه لاوازی‌بوونی ده‌سه‌لانى ناوه‌نده‌که که پێکیانیۆه به‌ستبوو، به‌لام فراوانبوونی ده‌وله‌ته‌که‌و زۆری‌بوونی ناوچه‌کانى و جیاوازی گه‌له‌کانى ژێر ده‌سه‌لاته‌که‌ی، ده‌بیته هۆى لاوازی‌بوونی ده‌سه‌لانى مه‌لبه‌ندى ده‌وله‌ته‌که به‌سه‌ر ناوچه‌کانى تریه‌وه، ئه‌م هۆیه، ده‌بیته هۆى پارچه‌بوون و دا‌پینى ناوچه‌کانى و لا‌ته‌که، له‌یه‌کترى و دروستبوونی ده‌وله‌تى بچووک و سه‌ربه‌خۆ له‌یه‌کتر، که ئه‌مه خۆى له‌خۆیدا ده‌بیته جیا‌بوونه‌وه‌ی به‌کیتى بیرو زمان له‌یه‌کتر له‌هه‌ر ناوچه‌یه‌کى جیاوازی کارگێرى، رینگا بۆ

په‌یدا‌بوونی زار خو‌شده‌کات.

۲- هۆی کۆمه‌لایه‌تی ده‌روونی ئه‌ده‌بی، به‌هۆی دروست‌بوونی ناوچه‌ی جیاوازه‌وه، کۆمه‌لی بچووک له‌ناو کۆمه‌له‌ گه‌وره‌که‌دا پیکدیت، که دانیش‌توانی جیاوازی ئه‌و کۆمه‌له، ده‌بیته هۆی جیا‌بوونه‌وه‌ی سیسته‌می کۆمه‌لایه‌تی و داب و نه‌ریت و خو‌وره‌وشت و راده‌ی جیاوازی رۆش‌نبیری و بیرکردنه‌وه‌ی جیاوازی له‌ناو ئه‌و کۆمه‌له‌وه‌ دیته‌ کایه‌وه، ئه‌م جیاوازی‌بانه له‌ ده‌رپین و ئاخاوتندا رهنه‌گه‌ داته‌وه‌و زار له‌ناو زمانه‌که‌دا په‌یدا ده‌کات.

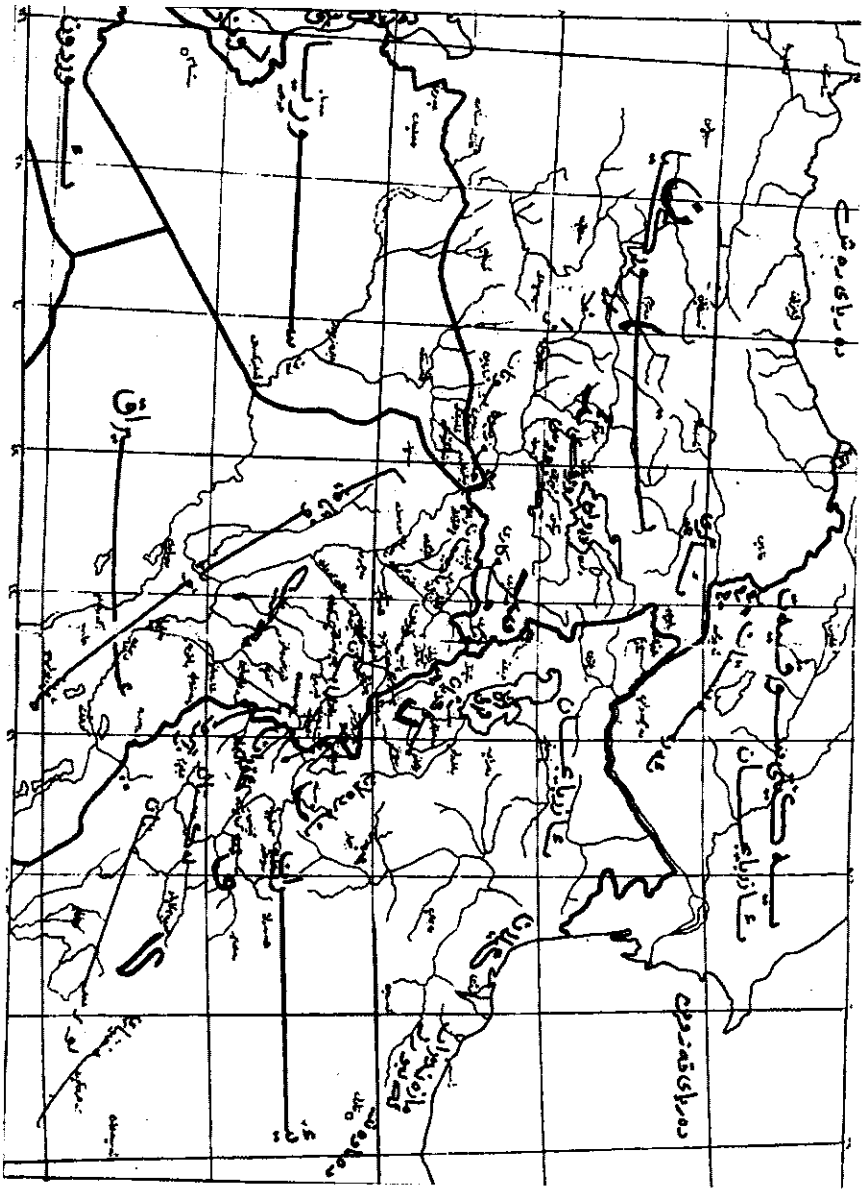
ئه‌گه‌ر له‌ باره‌ی زمانی کوردییه‌وه به‌فراوانی سه‌یری (٤) ئه‌م هۆیه‌ بکه‌ین و ولات و کۆمه‌لی گه‌وره‌ی کوردستان به‌ئموونه به‌ئینینه‌وه، ئه‌وا به‌هۆی دا‌رپینی کوردستانه‌وه بۆ چوار به‌ش، سیسته‌می جیاوازی کۆمه‌لایه‌تی، له‌هه‌ر پارچه‌یه‌که‌یدا دروست‌بووه، که بۆته هۆی ده‌رپینی ئه‌ده‌بی جیاوازی گه‌شه‌کردنی زاری سه‌ره‌کی، وه‌ک: کرمانجی سه‌روو، کرمانجی ناوه‌راست، هه‌ورامی، لو‌ری، که‌هه‌ر شێوه‌یه‌کی ئه‌ده‌ب و رۆش‌نبیری تایبه‌ت به‌خۆی هه‌یه‌و، له‌ زمانی کوردیدا به‌شێوه‌ی زاری جیاوازی رهنه‌گی داوه‌ته‌وه.

۳- هۆی جوگرافی که له‌ جیاوازی سروشتی ناو ولاتدا، ده‌رده‌که‌وێت و له‌پرووی جیاوازی، که‌ش و ئاوو هه‌واو ژینگه‌و شێوه‌و شوێنی ولاته‌که‌ خۆی ده‌نوێنی و، ده‌بیته هۆی جیاکردنه‌وه‌ی، هه‌ر ناوچه‌یه‌ک له‌یه‌که‌تر، له‌ چیاو رووبارو ده‌ریاو ده‌شت و گردۆل‌کاو، که جیاوازی ده‌خاته ناو سروشتی ولاته‌وه، ئه‌نجامه‌که‌ی جیاوازی و جیا‌بوونه‌وه له‌زماندا، دروست ده‌کات. له‌ کوردستاندا ئه‌م دیارده‌یه‌ تا راده‌یه‌ک ده‌وری بینیه‌وه، ئه‌گه‌رچی رووباری که‌می تیندایه، بۆ ئموونه ناوچه‌ی جوگرافی نێوان هه‌ردوو زتی گه‌وره‌و زتی بچووک که شوێنی ده‌سه‌لات و پیکه‌یتانی میرنشینی (سۆران) بووه، زاری سۆرانی له‌ زمانی کوردی، شێوه‌ی کرمانجی خواروو دروست کردووه.

۴- هۆی میلیلی که له ناو دانیشتوانی ناوچه جیاوازه کاندایه ده ده که ویت، وهک جیاوازی نیتوان خه لکه که، له پرووی تیره و تایه فه و هۆزه وه، که هه ره به کی سه ره به جو ره تیره به که جیاوازی نیتوان خه لکی ناوچه که ده بیته هۆی په یدابوونی زار له ناو زماندا، له پرووه وه ده توانین ناوچه کانی پارێزگای که رکوک به نمونه بهینینه وه که چه ندین تیرو هۆزی جیاوازی وهک: کاکه یی، شوان، زهنگه، جاف، به رنجی تیدایه و سه ره به ناوچه ی جیاوازی پارێزگه کان، شپوه ی ناخاوتنی جیاوازیان هه یه، ئەم جیاوازییه، له زاردا له جیاوازی تیره و هۆزو تایه کانیانه وه په یدابووه، که هه ره له هه موویان له ناو زاری که رکوک و گه رمیاندان زاری ناوچه ییان پێک هیتاوه و نووسه ره کانیان به شپوه ی کرمانجی خواروو ده نووسن (۵) و هه ره به که له شپوه زارانه سه ره به ناوچه به کی بچوکی کارگیریشن له ناو سنووری پارێزگه که دا (۶). له بنه ره تدا ئەم هۆزانه له ئەنجامی کوچکردنه وه هاتۆته شوینی ئیستایان.

۵- هۆی له شی فزیۆلۆجی که له ناو دانیشتوانی ناوچه جیاوازه کاندایه، ده بیته هۆی پێکهاتنی جیا، له چۆنیه تی دروستبوونی ئەندامانی ناخافتنی مرۆڤدا، که ئەمه خۆی له خۆیدا ده رپرینی جیاوازی قسه کردن پێکدههینیت و ده بیته هۆی په یدابوونی زاری جیاوازه له به کتر (۷).

۶- تایه تیتی که سی و جیاوازی قسه کردن: تایه تیتی و که سایه تی مرۆڤ واده کات، که هه لئس و که وتی مرۆڤ پێک جیاوازه بیت له هه لئس و که وتی مرۆڤ تیکی تر، ئەم تایه تیه له قسه کردنی شدا ده ده که ویت، ئەمه له ژبانی روژانه بو مان ده رکه وتوه، که دهنگ و شپوازو قسه کردنی که سیک، له دهنگ و ده رپرین و شپوازو ناخاوتنی که سیکی تر جیاوازه ئەم جیاوازییه له که سه وه، که سیکی تر ده گریته وه، پاشان خیزان و دیسه ک و چه ند دی و ناوچه ده گریته وه، شپوه زاریک پێکدههینیت. ئەم جیاوازییه له گه ل ناوچه به کی تری زمانه که دا، که

نخشه‌ی زاراهگانی زمانی کوری

پیتوانه (۴۷۵۰۰۰۰)

ئهویش زاریکی تری جیاوازی لئییه، نابیتته هۆی دوو زمان، چونکه خه لکی ههردوو ناوچهکه، له یه کتر دهگهن. به پێچهوانه وه ئه گهر تینه گهن له یه کتر به درێژایی رۆژگار ئه و دوو زاره دهبنه دوو زمانی جیاواز، به تایبتهتی ئه گهر هۆیه کانی سه ره وه، هه موویان ل دنا وهندی زمانه که دا هه بن.

۷- هۆی ئابووری دهواریکی گرنگ ده بینیت له دهوله مه ندردی زمان و گه شه کردنی زاردا، به هۆی جیاوازی چالاکی و ئیش و کارو پیشه ی جیا جیای خه لک له ناو کۆمه لدا، وه کو ئه وه ی هه ر جووره چین و توێژو تا قم و کۆمه له خه لکیکی هاوکارو هاو پیشه، زاریکی تایبته تییان بو دروست ده بیت، که هه ر پیشه یه کی وشه و زار وه ده رپرنی تایبته ت به خۆی هه یه و زاری بچوو ک په یدا ده که ن. وه ک قسه کردنی شوان و جووتیار جیاوازه له ه ی بازرگان و رۆشنبران و کریکازی شار. له ناو زمانی میلله ت و ولاته که دا، ئه گهر راده ی جیاوازی و زاره که زۆر بیت ئه وه دیالیکت (Dialect) زاری گه وره ی سه ر به هه ر تیمیک دروست ده بیت. ئه م هۆیه نه ی سه ره وه، هه ر هه موویان، ده وری کاریگه ر، له دروست بوونی زارو شیوه زار له ناو زماندا ده بینن، زیاتر له یه ک دوو هۆیان له ناو ولاتیکدا ئه و ده وره ده بینن، زۆریه ی هۆیه کانی سه ره وه له ناو زمانی کور دیدا ده وری په یدا بوونی زارییان بینیوه وه ک هۆی جوگرافی و جیاوازی سروشتی ئالۆزی کوردستان و شیوه ی ئه ده بی جیا جیاو جیاوازی کۆمه لایه تی و... هتد. به لام باری ئالۆزی سیاسی کوردستان وه کو ولاتیکدی دابه شکاروو لیکدا پراو، پێگومان هۆیه کانی په یدا بوونی زار، له ناو زمانی کور دیدا زیاتر ئالۆزتر ده کات و هۆی تایبته ت به خۆی هه ن، بێجگه له هۆیه گه شتییه کانی په یدا بوونی زار له ناو زمانی میلله تاندا، هۆی تر هه ن وه ک ئه مه نه ی خواره وه، که تایبته تی به سه ره له دانی زار له ناو زمانی کور دیدا، به هۆی نه بوونی ده وله تی کور دیه وه و نه بوونی قه واره ی سیاسی له هه موو کوردستاندا (۸).

هۆی په‌یدا بوون و گه‌شه‌کردنی

زار له زمانی کوردیدا

۱- هۆی جوگرافی له سهختی و ئالۆزی سروشتی کوردستان، که ولاتیکی شاخاوی چروپره‌و، نه‌بوونی ریگا و بانێ چاک و زۆر، که هه‌موو یا زۆربه‌ی ناوچه‌کانی به‌یه‌کتر بیه‌ستیته‌وه. بێجگه‌ له به‌فرو بارانی زۆرو ریگا گیرانی ناوچه‌کانی کوردستان، به‌وه‌ی وهرزی زستان، نزیکه‌ی شه‌ش مانگی‌ک ده‌خایه‌نیت، هاتووچۆ ده‌پریت و به‌مه‌ ناوچه‌ی جیاوازی قسه‌کردن دروست ده‌بیت، بێجگه‌ له‌وه‌ی که له‌ناو ئه‌م دیارده‌یه‌ی ئالۆزی سروشتی کوردستانه‌دا، که له‌ زۆر شوینی تیره‌و هۆزو خیتلی جیاواز جیاواز هه‌ن و ئاخفتیان له‌یه‌کتر جیاوازه، چونکه‌ هاتووچۆیان له‌گه‌ڵ تیره‌و خیتله‌کانی تر دا زۆر که‌مه، ئه‌مانه‌ هۆی راسته‌وخۆن بۆ په‌یدا بوونی زارو شپوه‌زار له‌ناو زمانی کوردی دایکدا. بۆ نمونه‌ دێهاتی ناوچه‌ شاخاوی و سه‌رسنورییه‌کان، هاتووچۆیان زۆر که‌م بووه‌ له‌گه‌ڵ ناوچه‌و شاره‌کانی ده‌وری خۆیان، وه‌ک دێهاتی شاخی قه‌ندیل که‌ داپراون له‌ ناوچه‌کانی تر به‌تایبه‌تی له‌کون و وهرزی زستان و مانگی ربه‌نداندا. ئه‌مه‌ ئه‌وه ده‌سه‌لینیت که‌ له‌ کوردستان به‌زستانانی به‌ فراوی ریگا به‌ستراوه. باشتین نمونه‌ زاری گۆرانیه‌ / هه‌ورامیه‌ که‌ له‌ زاره‌ کوردیه‌کان زۆرتر دوور که‌وتۆته‌وه، چونکه‌ هه‌ورامان ناوچه‌یه‌کی شاخاوی و به‌ فراویتره‌ بێجگه‌ له‌ هۆی ئایینی.

۲- له‌بەر ئه‌وه‌ی زمان چالاکی مرۆڤه، چالاکییه‌کانی مرۆڤیش جیاوازن، بۆیه زمانیش وه‌گوره‌نگدانه‌وه‌ی بیری مرۆڤ جیاوازه له‌یه‌کترو به‌هۆی به‌کاره‌یتانی جیاوازه‌وه، جیاوازی تیده‌که‌وێت، ئه‌م جیاوازییه یارمه‌تیده‌ره بۆ سه‌ره‌ل‌دانی زاوه جیاوازه‌کانی زمان و ئاخافتنی جیاوازی مرۆڤ (۹). بۆ ئه‌مونه چالاکی ئه‌ده‌بی، سیاسی، زانستی.....هتد.

۳- ده‌سه‌لاتی ناوچه‌گه‌ری و په‌یدا‌بوونی میرنشینه کوردیه‌کان، له‌ دوای نه‌مانی ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی یه‌که‌گرتوی ئیسلامه‌وه، چهند میرنشینی کوردی له‌ناو ناوچه‌وه هه‌ریمه جیاوازه‌کانی کوردستان، له‌لایه‌ن میرو پاشا ده‌سه‌لاتداری کورده‌وه، پێکهاتن و مه‌لبه‌ندی ئه‌م میرنشینه‌، بۆه هۆی گه‌شه‌سەندنی زاری ناوچه‌ی میرنشینه‌کان. هۆیه‌کی تر، بۆ مانه‌وه‌ی ئه‌و زارانه، که له‌ناوچه‌که‌ی خۆی نه‌چیته‌ ده‌ره‌وه، به‌رده‌وام نه‌بوونی میرنشینه‌کان و بیره‌کردنه‌وه‌ی میره‌کان له‌پێکه‌وه لکاندن ناوچه‌کانی تر به‌سنووری خۆیانه‌وه، یا به‌یه‌که‌گرتنیان له‌گه‌ڵ میرنشینه‌کانی تردا، تا ریگا خۆشکه‌رین بۆ پێکهاتنی ده‌وله‌ت و سیاسه‌تیکی کوردی به‌رده‌وام، که تیایدا زاری مه‌لبه‌نده‌که به‌ره‌و زمانی نه‌ته‌وه‌یی هه‌نگاو بنیت، یا ئاکامیان روخاندن بوو به‌هۆی به‌ره‌نگاری و سیاسه‌تی ده‌وره‌ری ده‌وله‌تی ئێران و عوسمانلییه‌وه، وه‌کو میرنشینی بۆتان، سۆران، لوپستان، ئه‌رده‌لان، بابان، هه‌ریه‌ک له‌و میرنشینه‌ بووه هۆی گه‌شه‌کردنی زارو بۆنیان به‌زمانی ئه‌ده‌بی و پاشان به‌هۆی رۆخانییه‌وه که‌بوونه‌ته‌وه وه‌کو زاری لوپی له‌ لوپستان له‌سه‌ده‌ی ده‌یه‌م و یانزه‌یه‌می زایینی و کرمانجی سه‌روو له‌نیوان سه‌ده‌ی ۱۵-۱۷ز، و کرمانجی ناوه‌راسته له‌سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مداو گۆران/ هه‌ورامانی له‌سه‌ده‌ی چواره‌هه‌مه‌وه پاشان تا سه‌ده‌ی نۆزده‌ی زایین، هه‌ریه‌ک له‌م زارانه ده‌وری زمانی ئه‌ده‌بی کوردییان بینیه‌وه و ئه‌نجامه‌که‌ی بریتییه له‌ مانه‌وه‌ی دوو زاری کرمانجی ناوه‌راسته سه‌روو.

٤- به‌کارهیتانی دوو زاری جی‌اواز، له‌بواری رۆشنبیری و راگه‌یانندی کوردیدا، وه‌کو ئیستگه‌و رادیۆو زمانی گوڤارو رۆژنامه‌کان که به‌دوو زار ده‌رده‌چوون، به‌تایبه‌تی له‌باشووری کوردستاندا، که به‌دوو زار ده‌رده‌چوون و بلاوده‌بوونه‌وه، ئەمه‌هۆیه‌که تائیتاش به‌رده‌وامه‌و، له‌خزمه‌تی گه‌شه‌کردن و دوورکه‌وتنه‌وه‌ی هه‌ردوو زاره‌ کوردیه‌که‌دان و به‌رده‌وامیه‌که‌ی ده‌بیته‌هۆی جیابوونه‌وه‌و لیک‌دابیرانی ئەو دوو زاری زمانی کوردی، پاشان دابیرانی میلیه‌ته‌که‌ له‌یه‌کتر، ئەم دیارده‌یه‌ له‌ زمانی فه‌ره‌نسی و عه‌ره‌بیدا له‌لایه‌ن رۆشنبیرانه‌وه ره‌تکراوه‌ته‌وه به‌تایبه‌تی له‌سه‌ده‌ی شانزه‌ی سه‌رده‌می وریابوونه‌وه‌دا (عصر النهضه) فه‌ره‌نسییه‌کان وازیان له‌زاری ناوچه‌یی هیتناو زمانی ئەده‌بیان به‌کارهیتنا، هه‌روه‌ها عه‌ره‌به‌کان له‌میسر له‌سه‌رده‌می ئەحمه‌د عورابیدا بانگه‌وازی نووسینیان به‌شێوه‌ زمانی ئەده‌بی عه‌ره‌بی کردو، جاری ئەوه‌یاندا به‌زمان گشتی (اللغة العامية) رۆژنامه‌ بلاو نه‌بیته‌وه تا میلیه‌ت و زمان تووشی دابیران نه‌بن (٩).

٥- هۆی ده‌مارگیری و هه‌رمیگیری و دوودلی کورد خۆی ریگا خو‌شکه‌ر بووه، بۆ دوورکه‌وتنه‌وه‌و دابیرانی زاره‌کان له‌یه‌کتر (١٠)، به‌هۆی نه‌بوون یا به‌رده‌وام نه‌بوونی رژیمیکی سیاسی کوردی و نه‌بوونی ده‌وله‌تی کوردیه‌وه، له‌هه‌موو کوردستانی دابه‌شکراودا، ئەمه‌هۆیه‌کی راسته‌وخۆیه، بۆ گه‌شه‌کردنی زار له‌ زمانی کوردیداو له‌گه‌ڵ دوورکه‌وتنه‌وه‌ی شێوه‌کانی له‌یه‌کتر.

٦- هۆی دابیرانی په‌یوه‌ندی ئابووری و بازرگانی له‌ ئەنجامی دابه‌شکردنی کوردستاندا، یا نه‌بوونی یه‌کیته‌ی ئابووری، وه‌ک دابیرانی ناوچه‌ی بادینان له‌ سوێران و هیتشته‌وه‌ی بادینان وه‌کو ناوچه‌به‌کی کشتوکالی له‌ خزمه‌تی شاری موسڵ، بۆ سه‌رفکردنی که‌لوپه‌لی پیشه‌سازی شاری موسڵ له‌لایه‌ن خه‌لکی بادینانه‌وه، واته‌ دوورخسته‌وه‌ی بادینان له‌ پیشه‌سازی، ئەمه‌ له‌لایه‌ک، له‌

لایه‌کی ترهوه نه‌بوونی ریگایه‌کی راسته‌وخۆ له‌نیوان ئەم دوو ناوچه‌یه (سۆران و بادینان)، تا چالاکێ بازرگانی و هاتووچۆ له‌ نیوانیان خۆشبکات و زاره‌کانیان له‌یه‌کتر نزیک بکاته‌وه‌و زیاتر به‌یه‌کتر بانه‌وه‌ به‌ستیت، یا له‌گه‌ڵ هه‌ر ناوچه‌یه‌کی تردا. بێجگه‌ له‌مه‌ش نه‌بوونی ده‌ریاو و رووباری گه‌وره‌ له‌ کوردستاندا، تا بێته‌ هۆی په‌یوه‌ندی کردن و بێته‌ مه‌لبه‌ندی کرین و فرۆشتن و، زاره‌کەشی بێته‌ زمانی بازرگانی و په‌یوه‌ندی ته‌شه‌نه‌ به‌سه‌نیت، به‌لگه‌ش بۆ ئەمه‌ له‌ دوا‌ی راپه‌رینی سالی ۱۹۹۱ه‌وه‌ په‌یوه‌ندی نیوان سۆران و بادینان ده‌ستی پیکردوه‌و، به‌هۆی به‌خۆیه‌وه‌ بینه‌وه‌ خه‌لکی هاتووچۆکه‌ریش، ئیستا زیاتر له‌جاران به‌هۆی ئەم په‌یوه‌ندی‌ه‌وه‌ هاتووچۆی نیوانیان‌ه‌وه‌ له‌یه‌کتر ده‌گه‌ن. به‌هۆی ئەم دا‌پرانی ئابووریه‌، له‌نیوان هه‌موو ناوچه‌کانی کوردستاندا بێجگه‌ له‌ هه‌ولێ به‌رده‌وامی میری له‌م رووه‌وه‌ تا پتر له‌ یه‌کتریان دا‌بیریت وه‌ک هه‌ولێ دامه‌زراندنی به‌ره‌ستی به‌خمه‌ به‌مه‌به‌ستی دا‌پرانی سۆران و بادینان، بۆیه‌ ده‌بینین کوردستان له‌رووی سیاسی و ئابووری و بازرگانی و رۆشنییری و کۆمه‌لایه‌تییه‌وه‌ له‌یه‌کتر دا‌پراوه‌و، یه‌کیته‌ی ئابووری له‌نیوان هه‌موو به‌شه‌کانیدا نابیریت تا بیان به‌ستیته‌وه‌ به‌یه‌کتر. ئا ئەم بارودۆخه‌، هۆی راسته‌وخۆیه‌ بۆ په‌یدا‌بوونی زارو گه‌شه‌سەندنی له‌ زمانی کوردیدا.

۷- کارتی‌کردنی رۆشنییری نه‌ته‌وه‌ ده‌سه‌لاتداره‌کانی کوردستان، وه‌ک هی (عاره‌ب، تورک، فارس) به‌سه‌ر رۆشنییری کوردییه‌وه‌، که‌ هۆییکه‌ بۆ په‌یدا‌بوونی کاربگه‌ری رۆشنییری میلیله‌تی جیا‌جیا. به‌سه‌ر زمانه‌که‌یه‌وه‌، ئەمه‌ ده‌بیته‌ هۆی بوونی وشه‌و زارای جیا له‌ناویدا، که‌ ئەمه‌ له‌ خزمه‌تی گه‌شه‌کردنی زاردا‌یه‌و زیاتر گه‌شه‌ به‌زار ده‌دات، له‌هه‌ر به‌شیکێ کوردستاندا. بۆ نمونه‌ (زاراوه‌ی رۆژه‌لاتی ناوه‌راست) له‌ رۆژه‌لاتی کوردستاندا بۆته‌ (خاوه‌ر مه‌یانه‌) و له‌ باکووری ولاتی‌شدا بۆته‌ (رۆژه‌لاتی ناخین) هه‌روه‌ها (موجته‌مه‌ع -

کۆمهڵ) له بهشهکانی تری ولاتدا بۆته (جامعه) و (جشاک)، ئەمه و دهیان نمونەى تر. ئەمه بێجگه له کارتێکردنى کهلتورو داب و نەربتى میللهته داگیرکەرەکانى کوردستان، بهسەر کۆمهڵگای کوردهوه، وای لێهاتوو، لههەر پارچهیهکی ولاتهکه رۆشنیبری ئەو میللهتانه بهسەر رۆشنیبری کوردیدا زال بیت و بهرادهیهک کوردهکانی ئەم پارچانه، لهیهکتری جیا دهکرتنهوه، چ له بواری ناخافتن و چ له بواری جل و بەرگ پۆشیندا، ئەم جیاوازییه بهسەر زمانی کوردی ئەم هەرێم و بهشانهوه بهئاسانی رهنگی داوتهوهو له خزمهتی دوورخستنهوهی زاره کوردیهکان و داپرانیانه لهیهکتر، تهنانهت له سنورهکاندا بهشیهوی (دیواری بهرلین) دوو خێزان له دوو دێدا لهیهکتر داپراون.

۸- داگیرکەرانی کوردستان، ههریهکهی له سنووری دهولهتهکهی خۆیدا، که بهشیکى کوردستانی بهرکهوتوو، بهپیتی بهرنامهی داپێژراو ههولنی جیبهجیکردنی ئەوان که کورد پێش نهکهویت و، ههولنی داپرانی میللهتهکهن، له ههموو روویهکی ژيانهوه، یهکێک لهو کارانهیان کردنهوهی رادیۆی کوردی بوو، بهزارو شیهوزاری جیا جیای زمانی کوردی وهک رادیۆی مهربوان بهههورامانی و له مههاباد بهموکریانی ههروهها لهسنهوشوینهکانی تر، یا دهركردنی دوو رۆژنامهی (ئاسۆ) و (بزاڤ) له عێراقدا بهدوو شیهو تا زیاتر زاره کوردیهکان گهشه بهسهنیت و، زمانی نهتهوهیی دوور بکهوێتهوهو پهیدا نهبیت، ئەمه سیاسهتی داگیرکەرانی کوردستان و، شای گۆرپهگۆر بوو، که زمانی کوردی به لقیکی زمانی فارسی دادهنا.

۹- یهک نهخستن و یهک نهبوونی زاراوه کوردیهکان، له بواری جیاجیای رۆشنیبری و زانست و زانیاریدا، لهم رووهوه چهند زاراوهی جیاجیا بۆیهک مه بهسهت دانراوه، ئەمهش هۆیهکه بۆ گهشهکردنی زارو دوورخستنهوهیان له یهکتر، بهتاییهتی ئەگەر دوو زار له مهیدانی رۆشنیبریدا ههبیت، ئەگه رچی

یه کیتکیان برهوی لهوی تر زیاتره له مهیدانی دانان و روشنبیرییدا.

۱۰- به کارهیتانی رینووسی جوړبه جوړ له نووسینی کوردیدا، وهک: ئهلف و بیی عبارهبی و لاتینی تورکی و پیتی (سرلیک) ی روسی، ئه مه له ئه نجامی دابه شکردنی کوردستانه وه سهری هه لداوه، بوته دوورخستنه وهی روشنبیرانی به شهکانی کوردستان له یه کتر و، شاره زانه بوونیان له خوتندنه وهی ئهلف و بای یه کتری و، ناگادارنه بوونیان له به ره می یه کتری و جارتیکی تر ئه مه ناسته نگیتکی گه وره له پهیدا بوونی زمانی نه ته وهی، بو گشت پارچهکانی کوردستان دروست دهکات و ده بیته هوی ئالوز کردنی په یوه ندی نیوان زاره ئه ده بیتهکانی زمانی کوردی.

ئهم هویانهی سهره وه، بریتی بوون له سهره لدان و مانه وهی پهیدا بوونی زارو گشه کردن و دوور خستنه وه بیان له یه کتر بو هه موو زمانیک به گشتی و، بو زمانی کوردی و پهیدا بوونی زارهکانی و دابرا نیان له یه کتری به تایبه تی، خرانه روو.

ئهم هویانهی که تایبهت بوون به زارهکانی زمانی کوردی، له ئه نجامی کاره ساته یهک له دوای یه کهکانی کوردستانه وه، زیاتر سه ریان هه لداوه (۱۱) وهک روخاندنی دهوله تی کوردی میدی و هپرسی مه غولیه کان له ویران کردنی کوردستان. پاشان ولاتی کوردستان، دوو جار دابه شکاره له لایهن دهوله ته داگیر که رهکانی کوردستانه وه، یه که میان، له ئه نجامی شه ری چالد تیرانه وه له سالی ۱۵۱۴ ی ز که له نیوان دهوله تی سه فه وی ئیران و دهوله تی عوسمانلی، له روژئاوای ئیران واته له کوردستان روویدا. که ئه نجامه که ی به هوی په یمانی زه هاوه وه له سالی ۱۶۳۹ ی ز کوردستان کرایه دوو به شه وه، به شیکی بو ئیران و به شه که ی تری بو عوسمانیه کان، جارتیکی تر به شه که ی ژیر ده سه لاتی عوسمانیه کان له ئه نجامی شه ری یه که می جیهاندا به پیتی رتکه و تننامه ی (سایکس بیکو - ۱۹۱۶) و رتکه و تننامه ی (سان ریو - ۱۹۲۰) کوردستانی

ژیر دهسه لاتی عوسمانلی کرا به سین به شهوه له نیتوان تورکیا و سوریا و عیراقدا. نهم دابه شکرده نی کوردستان پتر دهردی کوردی له هه موو روویه که وه ناخوش و نالۆزتر کرد، کۆمه لئی کوردو داب و نه ریت و زمانی کوردی و روشنبیری نه ته وه که ی له یه کتر داپری و، زیاتر زاری به شه کانی کوردستانی له یه کتر داپری و دوورخستنه وه و هیوای زمانی نه ته وه یی دوورکه و ته وه، که تا کو ئیستا کورد پیوه ی ده نالۆینی و زمانی نه ته وه یی بو سه رانسه ری کوردستان نابینریت. وای لیته اتوه که کوردی پارچه کانی کوردستان به زه حمه ت له یه کتر بگه ن و یان هه ر نا، به ره سمیش زمانی کوردی له تورکیا به ته وای قه دهغه کراو، زمانی کوردی گۆران و په ره سه ندنی له جیاتی به ره و یه کبوون و ریکبوونه وه هه نگاو بنیت (۱۲) و به ره و جیابوونه وه و لیکدا بران و پارچه پارچه بووه کوردیش له تورکیادا به تورکی شاخوی و مرۆقی پله دوو دانراوه.

لیروهه پیوسته ئاورپک له شوتنی زارو په یدا بوونیا نه وه بده بینه وه که زارو شیوه زاری تیادا په یدا بووه.

زاره کانی زمان، ده که ونه ناوچه ی جیا جیا وه، جاری واهه یه له ناوچه به کی کارگیتی و جوگرافیدا زیاتر له زاریک تا دووان و سیان به دی ده کترین و له یه کتر جیاوازن، وه کو شیوه زاره کانی سنووری پارێزگای که رکوک، له زاری کاکه یی، زه نگه نه، شوانی کیشک، شیخانی، گه رمیانی. یان کوردی زازایی له ناوچه ی ده رسیمدا جیاوازه له زاره کانی کرمانجی سه روو.

جاری واهه یه، له سنووری کارگیتی ناوچه به کدا (ناحیه)، دوو زار به کاردین وه کو: زاری شوانی کیشک، له ناو جه رگه ی زاره گشتیکه ی شواندایه و له چه نده دیتیه ک به کار ده هینریت یا پاشماوه ی زاری سوّرانی و ساله یی، له ناوچه ی سه ر به شارۆچکه ی (پردی) له سه رووی روژئاوای شاری که رکوک به کار ده هینریت، زاری (ده ره بندی) نزیک له زاری کرمانشانی و له کی که له باکووری لوړستانه،

تهنھا له سى دىي سەر به ناوچهى تهق تهقى تىكهل له شيوه زارى شىخ بزىنى و زارى كۆيه له پارىزگاي ههولير به كار ديت (١٣).

ئهم دياردهى پرش و بلاوى زاره كانى زمان، له وانه يه له نه نجامى گيروگرفتى كۆمهلايه تى و ئابوورى و دوژمنايه تى خىله كىيه وه، له ناوچهى بنه رته تى نيشته جىي خويانه وه، پهره وازه بووين، جارى واش هه يه دياردهى كوچكردن، يا به خىوكردى مهرو ماللات و ژيانى كوچه رى و ره و ندايه تىيه وه، يا له ترسى دوژمن و داگيركهران و ئاواره ييه وه، له ناوچهى زارى تيره و خىلتى تره وه ئاراميان گرتوه و، نيشته جىي بوونه. بو نمونه شيوه زارى (شوانى كيشك) پاشماوهى هۆزى گهره ي شوانكاره ي ناوچهى لوپستانن كه له سه ده ي پىنجه مى كۆچىيه وه ئاواره ي ده ستى ده وله تى سه فه وى بوونه (١٤).

ئهم ديارده يه ي سه ره وه، له په يدابوونى زارو پاشان سه ره هلدانى شيوه زار، له وه وه سه رچاوه ي هه لگرتوه، كه زمان وه كو ديارده يه كى كۆمهلايه تى، به پىي سه رده م، له گۆران و گه شه كردنى كۆمه لدا ده گۆرپت و زارى لى ده بى ته وه و هه ربه كه ي له و زارانه جىا وازه له وى تر و، له ناو ئه و زارانه وه ش زارى گشتى و ناوچه يى (مه به ست له قسه ي رۆژانه ي خه لك - اللهجة العامية المحلية) سه ره هلده دات، ئه وه دواى ئه وه گۆران به سه رى دا ديت (١٥)، گۆرانه كه ش، واته گۆرانى زمان بو زار، به زۆرى نا بى ته هۆى گۆرانى بنى ات و پى كه اتنى وشه سازى (مورفۆلۆژى - Morpholog) رسته سازى (Syntax) واته رى زمانى زمان ناگۆرپت، ته نها جىا وازى به كى كه م نه بى ت له سى سه ته مى پى كه اتنى رسته وه گۆرانى بنى ات و رى زمانى دارشتن و، كو ديارده ي ره گه زو (نىرو مى) وه سپ و (وصف) بچووك كردنه وه وه نه سه ب ده گرتته وه (١٦)، بۆيه هه ر هه ولى كى تاكه كه سى بدرپت، بو ده رچوون له سى سه ته مى زمانه وانى له كۆمه لگايه كى به هى ز، بو گۆرانى زمانه كه بدرپت، به رگرييه كى توندوتى رى له دژ ده كرى ت و به رى

لیده‌گیریت و هەر له سه‌ره‌تاوه به‌سه‌ریدا سه‌رده‌که‌ون، که به‌ناوی داهیتان و هۆبه‌کانی گۆرانه‌وه بکرتیت (۱۷)، به‌لام ئەم دیارده‌یه له دابران و دوورکه‌وتنه‌وه‌ی دوو زاری نووسین له زمانیکدا له ناینده‌دا گۆرانیان تیدا رووده‌دات جیا ده‌بنه‌وه.

دوای ئەوه‌ی باسی زارو په‌یدا‌بوونی زارو شتیوه‌زارمان له‌ناو زمان به‌گشتی و له‌ناو زمانی کوردیدا به‌تایبه‌تی کرد، روو ده‌که‌ینه ئەوه‌ی، بزانی له‌ناو ئەو زاران‌ه‌وه، به‌تایبه‌تی ئەوانه‌ی که له زمانیکدا، ده‌وری زمانی ئەده‌بی یان بینیه‌وه، کامیان به‌ره‌و زمانی نه‌ته‌وه‌یی و زمانی ره‌سمی (زمانی نووسینی - زمانی ده‌وله‌تی) هه‌نگاو ده‌نین و له پاشه‌په‌ژدا ده‌بنه‌ زمانی نه‌ته‌وه‌یی.

له سه‌ره‌تاوه ناکۆکی و کێشه‌ی نیتوان دوو زاری زمانیک باسده‌که‌ین، نمورنه‌یان بۆ ده‌هینینه‌وه ئەمجا نمورنه‌ی زاره ئەده‌بیه‌کانی زمانی کوردی و چۆنه‌تیان ده‌هینینه‌وه. ده‌بی ئەوه بوترتیت له‌کاتیکدا بیر له زمانی نه‌ته‌وه‌یی ده‌کرتیه‌وه، که ولات له ژبیر چنگی ده‌سه‌لاتی دوژمن تازه رزگاری بوویت، یا له کاتیکدا رۆشنبیران و سیاسه‌تمه‌دارانی نه‌ته‌وه، بیر له‌م بابه‌ته گرنگ و پتیوسته ده‌که‌نه‌وه، که شۆرشی نه‌ته‌وه‌یی میلله‌ت، به‌ره‌و رزگاری هه‌نگاو ده‌نیت و ناسۆی رزگاری نزیک بۆته‌وه‌و زمانی ده‌سه‌لاتدار له هه‌ریم و ولاته‌که‌دا پاشه‌کشه‌ی کردووه، وه‌کو زمانی ده‌سه‌لاتدار. چونکه له قوناغی وادا نه‌بیت مه‌حاله دوژمنی داگیرکه‌ر به‌هیت کاری وائەنجام بدریت و ئەو بایه‌خی به‌ زال‌بوونی زمانی خۆی داوه‌و، هه‌موو هه‌ولتیکي بۆ قه‌ده‌غه‌کردن و قه‌لاچۆکردنی رۆشنبیری میلله‌ته‌که‌یه، وه‌ک بیریاری قه‌ده‌غه‌کردنی زمان و که‌لتووری کوردی له باکووری کوردستان، له‌لایه‌ن رژیمی ده‌سه‌لاتداری تورکیاوه، که بیریاره‌که‌ی هفتا سالی خایاندووه‌و به‌رده‌وامیشه. له‌گه‌ل ئەوه‌شدا له هه‌ندیک ولات، بواری به‌کاره‌یتانی زمانی دووم له‌لایه‌ن ده‌وله‌ته‌وه‌ بۆخویندن و رۆشنبیری دراوه، وه‌کو له عیراقدا بۆ

زمانی کوردی (۱۸) ئەمەش لە پێناوی جێبه‌جێکردنی مەرام و سیاسەتی
 نەخشە بۆ کیشراوە، کاریگەری شوێنە یەک لە دوای یەکەکانی ئەم بەشە
 کوردستانە هاتوووە هەرۆه‌کو باسماں کرد، بارودۆخی نالەباری کورد، که
 بەدریژایی میژوو، خاوەن خۆی و ولاتە‌که‌ی نەبوو، توشی دەیان کارەساتی
 ناخۆش و مالتۆیرانی بوو، لە مە‌غۆڵ و تورک و رژیمی پەهلەوی، سە‌فە‌وی و
 پاشایەتی و شۆ‌قینی عەرە‌به‌وه تا‌کو ئیستا یە‌کێک لە کارەساتە‌کانی که بۆ ئێ‌ره
 گرن‌گە، داب‌رانی زمانە‌که‌یەتی و یە‌کتر و لە ئە‌نجامی ئە‌م دابە‌شکردنە‌ی ولات و
 خاکی نە‌تە‌وه‌که‌ی، هەر‌جارە‌ی لە‌سەر‌ده‌می‌کدا، بە‌هۆی بارودۆخی لە‌ باری هەر‌یم
 و ناو‌چه‌یە‌کییە‌وه، زاریکی زمانە‌که‌ی لە‌ کە‌ش و هە‌وای، لە‌ باری میرن‌شینە
 کوردیە‌کانیدا، دە‌وری زمانی ئە‌ده‌بی بێ‌نوو‌ه گە‌شە‌ی سە‌ندوو‌ه، شاعیری‌ک یا
 چە‌ندین شاعیر بە‌شێ‌وه لورو هە‌ورامی و بۆ‌تانی و کرمانجی ناو‌ه‌راست شیعریان
 پێ‌ نووسییو‌ه، وە‌کو بابە‌تایە‌ری هە‌مه‌دانی (۹۳۵-۱۰۱۰)، مە‌لا پە‌رێشان
 (سە‌ده‌ی ۱۴ز)، عە‌لی حە‌ریری و فە‌قی تە‌یران و مە‌لای جزیری (۱۵-۱۷ز) و
 خانی (۱۶۵۰-۱۷۰۶) و نالی و عە‌لی بە‌رده‌شانی و سالم و کوردی (سە‌ده‌ی
 ۱۹ز) تا ئیستا. پاشان بە‌رامبەر بارودۆخی نالەباری ناو‌چه‌که‌یان، بە‌هۆی
 رووخاندنی میرن‌شینە‌کانیانە‌وه لە‌ زمانی حاڵی ئە‌ده‌ب کە‌وتوون، ئیستا
 شێ‌وه‌ی ناو‌ه‌راست لە‌و سە‌رده‌مه‌وه تا‌کو ئیستا، بە‌هۆی هە‌ستی ناسکی
 نە‌تە‌وا‌یه‌تی عە‌لی بە‌رده‌شانی و نالییە‌وه بە‌رامبەر زمانی نە‌تە‌وه‌یی کوردیان
 رێ‌بازی شیعرو نووسین بە‌زاری کرمانجی ناو‌ه‌راست، بە‌رده‌وام و لە‌ گە‌شە‌کردنایە‌و
 لە‌سالی ۱۹۲۷ بە‌دوا‌وه کرمانجی سە‌رووش هاتۆ‌ته‌ کۆ‌ری شیعرو ئە‌ده‌بیاتە‌وه،
 بە‌لام نە‌ک بە‌هە‌مان بە‌رده‌وامی و گە‌شە‌سە‌ندن و بە‌هە‌مان قە‌بارە‌وه (حجم).

سەرھەلدانی زمانی نەتەوویی لەکێشەیی نیوان زاردا

کام زار دەبێتە زمانی نەتەوویی؟

بۆ وەلامی ئەم پرسیارە، پتویستە بگەرێنێنەوه بۆ ناو جەرگی میژوو. نمونەی زمانی جۆریە جۆر بەتینینەوه، و ھۆیەکانی سەرکەوتنی زاریک بەرەو زمانی نەتەوویی بخەینەروو، باری ئاینی وەکو ھۆیک لە بلاوکردنەوی بیرو باوەری ئاییندا دەوری بینێوه. کۆتترین ئاین، ئاینی زەردەشتی یە، بەکۆتترین زاری کوردی کە ئاویستایە، لە سەدەیی ھەوتەمی پێش زایندا بلاوبۆتەوه، پاش رووخانی میدیەکانیش، لە سەدەمی ئەردەشتیری ساسانیدا (سەدەیی سێھەمی زاین) (۱۹)، بەفرمانی ئەو، کتیبی ئاقیستا بەشێوە زمانی ئاقیستا نووسراوەتەوه، بەلام بەھۆی ھێرشێ یەک لەدوای یەکی گریک و ھەخامەنشی و ساسانی و عیلامی و بابلی و ئەکەدی و پاشان ئیسلام، ئاسەواری ئاینی زەردەشتی و پیاوانی پیری ئاین (موغ) براوەتەوه. زمانی ئاویستاش لەکارکەوتوو، ئەگەر بەرەوامی ئاینەکەیی و دەسلاتەکەیی بەرەوام بوایە، دەبوو بە زمانی نەتەوویی. ھەر ھەھا لەم بارەییەوه، زمانی سانسکریتی (واتە زمانی کۆنی ھیندی) بەھۆی ئاینەوه زمانی نووسین بوو، لەگەڵ نەمانی ئاینەکەدا، زمانەکەش لەناوچوو، ھەر ھەھا زمانی لاتینی کۆن زمانی سەردەمی گریکەکان زمانی زانست و ئاین بوو، تا سەدەکانی ناوەراست سەردەمی وریابوونەوه (رەنەسانس - Renaissance - عصر النهضة) بەھۆی ئاینەوه لەکاردا بوو. بۆیە ئاین بۆ زمانی کوردیش لەسەرەتاوە بەھۆی دەسلاتی سیاسی تەوه دەوری بینێوه، بەلام کپ بۆتەوه بەھۆی نەمانی ئاینەکەوه.

جاری وا ھەییە بەھۆی بازرگانی و روژنبیرییەوه دەور دەبینی لەوھی زاری زمانیک بیینیت بە زمانی نەتەوویی، بۆ نمونە زاری قورەیش لە سەردەمی جاھیلیدا لە پێش (ئیسلامەوه بەھۆی کرین و فرۆشتنەوه لە بازاری (عەکاز) و

کۆبوونوهوی خه‌لک له‌وێداو، پاشان خۆتندنه‌وه‌ی شیعرى عه‌ره‌بى به‌شیتوه‌ی (قۆره‌یش) له‌ هه‌مان بازاردا، چاکتر بازاری گه‌رم ده‌کردو، به‌تایبه‌تی له‌وه‌رزى کرپن و فرۆشتن و پیتگه‌یشتنى به‌روبوومدا. ئەمه‌ بێجگه‌ له‌ هۆی بازرگانى کورانى (امیه) و (به‌نى هاشم) له‌گه‌ڵ ولاتى شامداو پاشان بلابوونوه‌ی ئاینى ئیسلام، له‌ ولاتى حیزازه‌وه‌ زیاتر ئەو زاړه‌ی کرد به‌زمانى نه‌ته‌وه‌یى که مه‌لبه‌نده‌که‌ی له‌ قوره‌یش و حیزازه‌وه‌ بوو، ئاینه‌که‌ به‌زمانى عه‌ره‌بى و زمانى قورتانى پیرۆز بوو.

یا پاش نه‌مانى زمانى لاتینى وه‌کو زمانى ئاینى له‌سه‌ده‌ی شانزه‌دا، زمانى فه‌ره‌نساى و ئینگلیزى و ئیتالیایى و رۆمانى و ئه‌سپانى چوونه‌وه‌ سه‌ر زمانى زگماکی نه‌ته‌وه‌ی خۆیان و ریزمان و فه‌ره‌نگیان به‌زمانى نه‌ته‌وه‌یى دانا. بۆ نمونه‌ زمانى فه‌ره‌نساى، له‌ زارى پارسیه‌وه‌ که مه‌لبه‌ندی ده‌سه‌لاتى ولاتى تێدا بوو، زالبوو به‌سه‌ر زارى ناوچه‌کانى تری پارێسداو که‌وته‌ ژێر ده‌سه‌لاتى (زارى پاريس)ه‌وه، ئەمه‌ش به‌پریاریکی ره‌سمى له‌ سالى (١٥٣٩)دا شویتى لاتینى گرتوه‌وه. یا زارى ساکسونى ئەلمانى له‌سالى (١٥٤٠)دا، دواى بلابوونوه‌ی بنه‌ماکانى (لۆسه‌ر) جیگه‌ی لاتینى گرتوه‌وه.

یا زارى له‌ندن، به‌هۆی کاریگه‌رى به‌ره‌مه‌کانى شه‌کسپیره‌وه، له‌ هه‌مان سه‌ده‌دا بۆ به‌زمانى نه‌ته‌وه‌یى و، به‌هه‌موو ولات و دوورگه‌کانى به‌ریتانیادا بلابووه‌ (٢٠). هه‌روه‌ها زارى مه‌درید و زارى ئۆسکانى ئیتالی، بوون به‌زمانى نه‌ته‌وه‌یى ئه‌سپانى و، زمانى نه‌ته‌وه‌یى ئیتالی، ده‌توانم بڵێم، ئەم زمانانه‌ی سه‌ره‌وه، له‌ سه‌ره‌تاوه‌ که له‌زمانى لاتینتیه‌ جیا بوونوه‌وه، بوون به‌زمانى نه‌ته‌وه‌یى، هه‌ستى نه‌ته‌وايه‌تى و کزبوونى ده‌ورى ئاین له‌ ئه‌وروپادا، له‌ نه‌مانى ده‌ورى رۆما وه‌ک مه‌لبه‌ندیکی پریارى ئاینى و سیاسى، یه‌که‌م هۆیه‌ک بوو بۆ له‌دایکبوونیان لهم‌ روزه‌وه‌.

لیترهوه، وهکو لهسه ره تاوه باسی پیتناسهی زارو چۆنیه تی گه شه کردنی زمان
 به ره و زارو پیشان دانی هۆیه کاغان، له پهیدا بوونی زار به گشتی کردوو، و بۆ
 زمانی کوردیش هۆی خۆیمان بۆ پیشاندا، دواى نه وهی زمانی ئاقیستا، که هۆی
 تاینی دهوری له بوونه زمانی تاین و دهسه لاتدا بینیه، له سه ره ده می دامه زران دنی
 میرنشینه کوردیه کانه وه له سه دهی شانزه دا، هۆی سیاسی و ههستی نه ته وایه تی،
 کهم و زۆر دهوری بینیه وه له پهیدا بوون و سه ره ه ل دانی زاره کوردیه سه کان له
 بوونیان به زمانی نه ده بی، وهکو زاری لوری زمانی شیعه ره کانی باب ته تایه ری
 هه مه دانی (۹۳۵-۱۰۱۰-۱۰۱۰). به هۆی میرنشینی لورستان و، پاشان هۆی تاین
 و مه زب و کاریگه ری پاشماوهی تاینی زه ره ده شتی له کوردستاندا، به تاییه تی له
 ناوچهی هه وراماندا بیجگه له نزیکى زاری هه ورامانی، له زمانی کۆنی کوردی
 تا ویستایی و مانه وهی پاشماوهی تاینی زه ره ده شتی له هه وراماندا (۲۱) له
 سه دهی (۱۴) ی زاینه وه زاری هه ورامانی، بوو به زمانی نه ده ب و، مه لا
 په ریشان دیوانی (په ریشان نامه) ی پێ تو مار کردوو، له سه دهی (۱۹) ی
 زاینیدا، له ناوچه که ی خۆی بچیته ده ره وه له ناوچهی که کووکدا شاعیرێکی
 وه کو (مه لا جه باری) شیعه ری پێ بنووسیت و هه ل بکه ویت. پاشان به هۆی
 دامه زران دن و گه شه سه دن دنی میرنشینی بابانه وه، پوخته ی زاره کانی کرمانجی
 ناوه راست له لایه ن عه لی به ره ده شانی و نالییه وه بیته به زمانی نه ده بی و، په ل
 به هه موو ناوچه کانی شوینی زاره کانی تری وه کو لوری، هه ورامانی، سو رانی،
 گه رمیانی به اویت و پاش کپیوونه وه یه کی کهم، جارێکی تر، له سه ره تای سه دهی
 بیسته وه، بیته وه کۆری زمانی نه ده بی و رو شنبیری و گو قار و رو ژنامه ی پێ
 ده ربچیت و بیته زمانحالی هو کمداریتی شیخ مه محمودی نه مرو، ورده ورده بوو
 به زمانی قوتابخانه و رادیوو زانکو و کۆری زانیاری و ناوه نده رو شنبیرییه کان و
 ته لفریونی کوردی و خاوه ن به ره هه میکی یه کجار گه وهی رو شنبیرییه وه له

قوتابخانه‌کاندا، زمانی زانستهو، هه‌زاران کتیب و سه‌راوه‌ی له‌بواری جیاجیای زانست و نه‌دهب و میتزوو، جوگرافیا، رامیاری، کۆمه‌لایه‌تی پیی ده‌ریچیت و خاوه‌ن فه‌ره‌نگ و ریزمانی پیی ده‌رچوه.

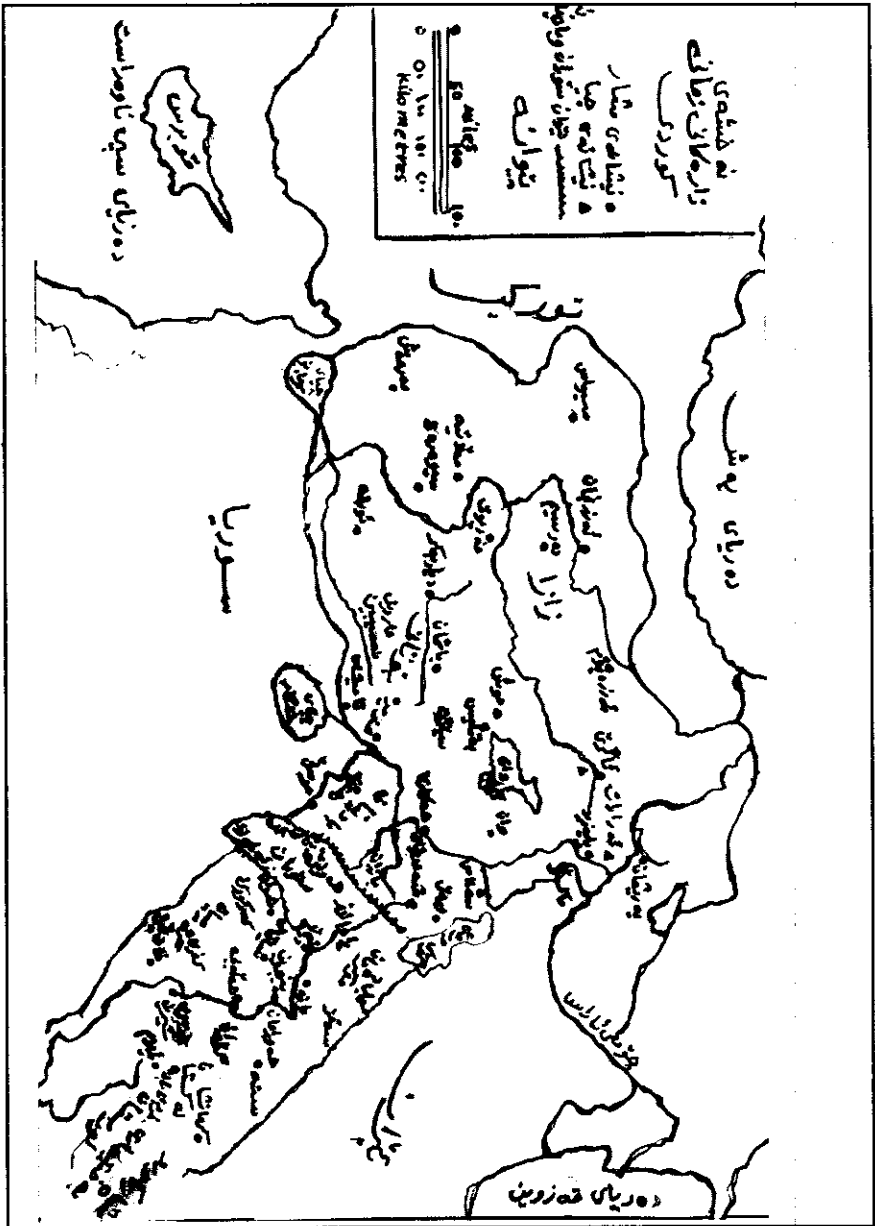
له‌سه‌ده‌ی نیوان (۱۵-۱۷) زدا، کرمانجی سه‌روو، شیوه‌بۆتانیکه‌ی زمانی نه‌دهب بووه‌و فه‌قیی ته‌یران و عه‌لی حه‌ریری و مه‌لای جه‌زیری و خانی مه‌زن شیعبان پیی وتوو، به‌لام له‌ئه‌نجامی رووخاندنی میرنشینی بۆتانه‌وه، له‌کار کهوت و له‌کۆتایی سه‌ده‌ی (۱۹) هه‌مه‌وه له‌ده‌رچوونی رۆژنامه‌ی (کوردستان) و له‌دوای جه‌نگی یه‌که‌می جیهانییه‌وه، به‌تایبه‌تی دوای دامه‌زاندنی کۆمه‌له‌ی (خۆبۆن - ۱۹۲۷) و. شۆرشێ ناگری داغ به‌سه‌رۆکایه‌تی جه‌ن‌رال ئیحسان نوری پاشا و هاورپیه‌کانی، جاریکی تر سه‌ری هه‌لداوه‌ته‌وه، بۆته‌وه زمانی شیعو نه‌دهب و گۆفارو رۆژنامه‌ی (ستیر، هاوار، رۆژانو) ی پیی ده‌ریچیت، به‌لام له‌ئه‌نجامی رووخاندنی، ئەم شۆرشه‌و شۆرشه‌کانی تریش، به‌پاری رسمی ده‌وله‌تی ره‌گه‌زه‌رستی تورک، قه‌ده‌غه‌کراو، تا سالی (۱۹۹۱) ی له‌ئه‌نجامی گۆرانکاری و نه‌مانی جه‌نگی ساردو راپه‌ڕینی باشووری کوردستان و کۆچره‌وی ملیۆنی کوردو سه‌ره‌ل‌دانی چه‌کداری شۆرشێ نه‌ته‌وايه‌تی کوردی باکوورو، ئاشکرابوونی مه‌غدووریه‌تی کوردو، به‌ره‌و پییش چوونی سه‌رجه‌م مه‌سه‌له‌ی کورد، له‌دنیاو لای نه‌ته‌وه یه‌که‌گرتوو‌ه‌کان، قه‌ده‌غه‌ی قسه‌کردنی له‌سه‌ر هه‌لگیراوه‌و له‌ئه‌سته‌نبوول رۆژنامه‌ی پیی ده‌رده‌چیت و بیی ئه‌وه‌ی بگاته‌ ناوچه‌ کورد نشینه‌کانی تری باکووری کوردستان که‌ نزیکه‌ی بیست ملیۆنیکن.

دوای ئه‌وه‌ی زاوه‌ کوردیکان و، ده‌ورو و سه‌رده‌میان خراهنه‌روو، پییسته‌ ئه‌وه بوتریت، وه‌کو تا‌قی کردنه‌وه به‌لگه‌ی راستی، که‌ له‌ناو زمانه‌کانی جیهاندا روویداوه، نه‌گه‌ر دوو زار، یا دوو زاری زمانیک له‌ولات و له‌ناو میلیله‌تیکدا پیکه‌وه به‌کار به‌یترین و، هه‌ردووکیان زاری رۆشنییری و نه‌دهب و نه‌ده‌بیات بن،

کامیان زال دهن به سهر ناکوکی نیوانیان و دهنه زمانی نه ته وهیی. لیره وه نم
به لگانه ده خه ینه پروو.

نه گهر نهو دوو زاره، ههر دوو کیان له پرووی ده سه لات و روشنبیرییه وه، له یه ک
ناستداین، هیچیان زال نابن به سهر نهو یتریاندا، به لام نه گهر ده سه لات و راده ی
روشنبیری یه کیکیان زیاتر بیت لهو یتریان و، زمانی مه لبه ندی ده سه لات ی
ناوچه که بیت، بیگومان نهو یه کیان زال ده بیت به سهر نهو یتریاندا. بیجگه
له وهی، نه گهر یه کیکیان شوینی مه لبه ندی ده سه لاتیشی لی بیت، به لام نه گهر
را ده ی زاره که، له پرووی خزمه تی روشنبیری و ده رچوونی گو قارو روژنامه و کتیب
و سه رچاوه و فهره نگه وه، لهو یتریان که متر بیت، دیسان زال نابیت به سه ریدا.
نهمه بیجگه له وهی زمانی روشنبیری و نه دهب و نووسینه، زمانی قوتا بخانه و
زانکو گو قارو روژنامه ش بیت و، سه رچاوه ی خویندن و زانست، ههر به ره و
زاره بیت و له پال نه وه شدا، زمانی ره سی ده سه لات که بیت، نهوا نهو زاره به ره و
زمانی نه ته وهیی هه نگا و ده نیت، چونکه خاوه ن سامانیکی زوره له نه سراوو،
دانراوو فهره ننگ و ریزمان و سه رچاوه ی زانستی جو ریه جوردا و، له پال
نه مانه شدا به رده و امی به خو یه وه بی نیت، به لام نه گهر راده ی روشنبیری و
شارستانی و نه ده بیاتی زمانی یه کیکی له دوو ناوچه یه سه رکه و توو بیت و
لهو یتر زیاتر بیت، نهو زال ده بیت به سهر نهو زاره دا نه گهر چی زاری ناوچه
پیشکه و تووه که ده سه لات ی سیاسی نه بیت (واته شوینی ده سه لات نه بیت).
وهک زاری ساکسونی له نه لمانیا له سه ده ی (۱۶) ز دا ورده ورده، زال بو به سهر
زاره کانی تری نه لمانیا دا، پیش نه وهی به رلین سه رکه و توو بیت (۲۲)

دواشت، نه نجام نه وه یه زاری زمانیک سه رده که ویت و، ده بیت ته زمانی
نه ته وهیی، که ناستی روشنبیری و شارستانی به هیزترو پیشکه و توو ترو زورتر
بیت، له زاره که ی تری به رامیهر، بیجگه له وهی نه گهر مه لبه ندی ده سه لات ی

نه‌خشاهی کوردستان ده‌بار‌هی روون کردنه‌وهی
 شوینی زاره‌گانی زمانی کورد و مه‌ندیگ شاری

ناوچه و هه‌رێمه‌گه‌ش لیبیت و به‌رده‌وامی به‌کارهێنان و بوونه‌ زمانی ئه‌ده‌بیات و دانانی به‌خۆیه‌وه‌ دیبیت، لێره‌دا دیالیکتی کرمانجی ناوه‌راست له‌سه‌رده‌می شیخ مه‌حموده‌وه‌ تاکو ئیستا زمانی خوتندن و رۆشنیرییه‌وه‌ له‌ خزمه‌تی شارستانییه‌تی ئه‌م به‌شه‌ی کوردستاندا به‌ته‌نانه‌ت له‌ زانکۆشدا.

ئه‌نجام

- ۱- چه‌نێک شوێنی به‌کارهێنانی زمان، رووبه‌ره‌که‌ی فراوان و به‌ریلاویبیت، ئه‌وه‌نده‌ ده‌بیته‌ هۆی پیدابوونی زار له‌ناویدا.
- ۲- دابه‌شبوونی ولاتییک بۆ چه‌ند ناوچه‌وه‌ هه‌رێمی جیاواز، له‌رووی کارگیری و کۆمه‌لایه‌تی و جوگرافی و سروشتیه‌وه‌، ده‌بیته‌ هۆی پیدابوونی زار، له‌ناو زمانی ولاته‌که‌دا، به‌تایبه‌تی له‌ولاتیکی خاوه‌ن ده‌سه‌لات لاوازا.
- ۳- ئیش و کارو پیشه‌ی جیاواز، ده‌بیته‌ هۆی پیدابوونی زارو ده‌وله‌مه‌ندی زمانه‌که‌.
- ۴- زالبوونی میله‌تیک به‌سه‌ر میله‌تی تره‌وه‌، به‌تایبه‌تی له‌رووی ده‌سه‌لاتی به‌رپه‌بردن و رۆشنیرییه‌وه‌ وشه‌ی بیتگانه‌ له‌ناو زماندا په‌یدا ده‌کات.
- ۵- داپرا‌نی خاک و نیشتمانی ولات و نه‌ته‌وه‌یه‌ک، بۆ ژێر ده‌سه‌لاتی ولاتی جیاجیاوه‌، ده‌بیته‌ هۆی داپرا‌نی زا‌ره‌کانی زمان له‌ یه‌کترو گه‌شه‌سه‌ندنی زار.
- ۶- هۆی ده‌رپرین و گو‌کردنی (تلفظ) جیاواز له‌ ناخاوتندا، له‌ درکاندنێ ده‌نگ و ده‌رپریندا، ده‌بیته‌ هۆی پیدابوونی زار وه‌کو سه‌ره‌تایه‌ک بۆ ئه‌م دیارده‌یه‌ له‌ناو زماندا.
- ۷- سیسته‌می میرنشینه‌ کوردیه‌یه‌کان له‌ خزمه‌تی گه‌شه‌کردنی زا‌ره‌ سه‌ره‌کییه‌کانی زمانی کوردی بوونه‌ به‌ره‌و زمانی ئه‌ده‌بی و هه‌ر یه‌ک له‌و زا‌رانه‌ له‌سه‌رده‌میکی دیاریکراودا بوونه‌ته‌ زمانی ئه‌ده‌بی.

۸- نه‌بوونی یه‌کیتی نابووری و بازرگانی له‌نیوان هه‌موو ناوچه‌کانی ولاتدا له خزمه‌تی په‌یدابوونی زاردایه، چونکه دا‌پرائی نابووری و پچرائی ناوچه‌کانی له‌یه‌کتری به‌خۆیه‌وه ده‌بینیت.

۹- بوونی هۆزو تیره‌و تایفه‌ی جیا، له‌ناو کۆمه‌لی میلیله‌تدا، زار له‌ زماندا په‌یدا هه‌کات.

۱۰- نه‌بوونی ده‌سه‌لات و ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی له‌ناو نه‌ته‌وه‌یه‌کدا زمانه‌که‌ی به‌ره‌و گه‌شه‌سه‌ندنی زار ده‌بات.

۱۱- ده‌مارگیری و هه‌رمگیری و تیره‌گیری وه‌کو داب و نه‌ریتی باوی کۆمه‌لی خه‌له‌کی، ده‌بیته هۆی په‌یدابوونی زارو دا‌پرائی زاره‌کانی زمانیک له‌یه‌کتر.

۱۲- نووسین و بلا‌وکردنه‌وه‌ی نه‌ده‌بیات و گو‌قارو رۆژنامه‌و رادیۆو ته‌له‌فزیۆن و خۆتندن به‌دوو زاری جیا‌واز، یا به‌چهند زارنیک، ده‌بیته هۆی گه‌شه‌کردنی زاری زمان و لیک‌دا‌پران و پارچه‌بوونی نیشتمان و میلیله‌ت و کۆمه‌لی میلیله‌ته‌که، له‌ یه‌کترو به‌رده‌وامی و گه‌شه‌سه‌ندنی وه‌کو دیارده‌یه‌ک ده‌یانکات به‌زمانی جیا‌وازو میلیله‌تی جیا‌واز.

۱۳- ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی ولاتی زمانیک، ده‌توانیت له‌ قوناغی سه‌رکه‌وتنی شو‌پشی نه‌ته‌وه‌یی، یا دوا‌ی سه‌رکه‌وتنه‌که‌ی، زارنیک زمانه‌که، به‌تایبه‌تی نه‌گه‌ر زمانی رۆشن‌بیری و ناوه‌ندی ده‌سه‌لاته‌که‌ بیت له‌م رووه‌وه له‌ زاره‌کانی تر پێشکه‌وتووتریت، به‌ پریارنیک رهمی بی‌کات به‌ زمانی نه‌ته‌وه‌یی به‌تایبه‌تی نه‌گه‌ر توانای جێبه‌جێکردنی بریاره‌که‌ی بیت له‌ هه‌موو ناوچه‌کاندا.

۱۴- هۆی ئاینی و ده‌سه‌لاتی سیاسی، زاری زمانیک ده‌کات به‌زمانی نه‌ته‌وه‌یی. نه‌گه‌ر نه‌و بارود‌وخ‌ه‌ی بۆ هه‌لبه‌که‌ویت، وه‌کو زمانی عاره‌بی و فه‌ره‌نسی ناوچه‌ی پروتستانه‌کان، که زالبه‌و به‌سه‌ر زاری فه‌ره‌نسابی

کاسۆلیکه کان.

۱۵- مه حاله زمانی نه تهوهیی به تیکه لکردنی دوو زار پیتکبیت، مه گهر باری میژوویی نه مه بکات، چونکه تیکه لکردنی ئاره زووی مرۆف ده گهیه نیت، نه مه ش ده ستور ده گرتته وه، ده ستور گۆزینی زمانیش مه حاله به ئاره زوو نابیت.

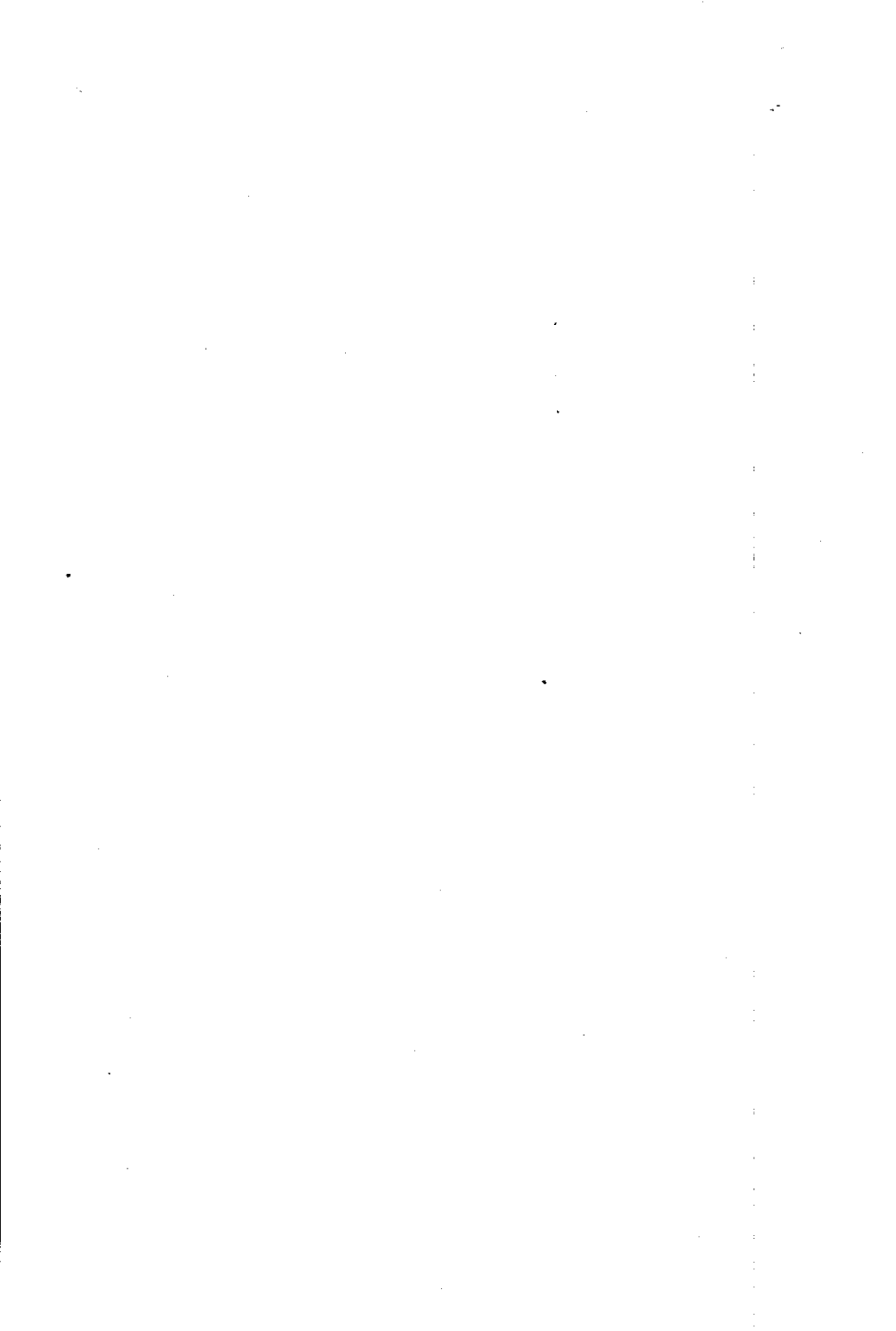
۱۶- زمانی نه ده بی کرمانجی ناوه راست چه ندین زاری گه وره و بچوکی تیدا تواوه ته وه، که رۆشنبیرانی نه و زارانه ش پیتی ده نووسن و رووبه ریکی فراوان ده گرتته وه که له باکووری که نداوی عاره بی له لورستانه وه تا باشووری شاری ورمی به ره و رۆژه لاتتی جاده ی موسل ده گه پرتته وه، واته له کۆتایی سنووری ناوچه ی سۆران- بادینانه وه، نه م زارانه ی له نه ده بیاتدا تیدا تواوه ته وه. لوری (کرمانجی باشوور)، لوری گه وره، لوری بچووک، فه یلی باجه لانی، گۆران، هه ورامانی، موکریانی، سلیمانی، که رکوکی و، گه رمیانی، سۆرانی، کاکه یی و زهنگنه، شوانی کیشک... هتد لیره دا مه به ستمان نه وه یه، که نه م زاره واته زمانی نه ده بی یه کگرتوو له ناوچه جیاوازه کانی نه م زارانه دا، چونکه نووسه ره کانیان له گه ل نه وه شدا زمانی ئاخاوتنیان جیا جیا یه و جیاوازه له گه ل زمانه نه ده بیه که دا، به لام له نووسیندا به پوخته ی کرمانجی خواروو / سلیمانی ده نووسن، بو نمونه نووسه ره هه ورامییه کان و باجه لانییه کان و کاکه ییه کان و لورپییه کان و موکریانییه کان زمانی ئاخاوتنیان بریتییه له هه ورامی و باجه لانی و کاکه یی و لوری و موکریانی، نه مانه هه موویان له نووسیندا یه ک زمانی نه ده بی به کار ده هیتن.

نه م زمانه نه ده بییه ماوه ی حه فتا ساله زمانی نووسین و خوتندن و زانست و رۆشنبیرییه و سه رچاوه یه کی زۆری نه م بو ارانه ی به شتیه ی کتیب پی بلا و کراوه ته وه و ده وری سه دو حه فتا سالیسه به رده وام زمانی شیعه ره و رۆژ به رۆژی له گه شه سه نندن دا یه.

پهراویزو سه‌رچاوه‌کان:

- ۱- د. محمد احمد ابو الفرج، فقه اللغة، ط ۱، بیروت، ۱۹۶۶، ص ۳۰.
- ۲- د. علي عبدالواحد وافي، علم اللغة، الفجالة - القاهرة، ۱۹۷۲، ص ۱۷۹.
- ۳- فؤاد حمه خورشيد، اللغة الكردية: التوزيع الجغرافي لهجاتها، بغداد ۱۹۸۳، ص ۲۸-۳۸.
- ۴- پروانه شاعيران و نووسه‌رانی ناوچه‌ی که‌رکووک و گه‌رمیان وه‌کو شیخ ره‌زای تاله‌بانی، خالصی نه‌سیری، عبدالرحمان به‌گی نفوس، شیخ ماری به‌رنجی.. هتد.
- ۵- کاکه‌یی: هۆزێکه سه‌ر به‌ناوچه‌ی داقوق و ده‌که‌ویته باشووری رۆژناوای که‌رکووک، شوان: هۆزێکی (۷۶) دێیه‌و مه‌لبه‌نده‌که‌ی دێی (رێدار)ه‌و ده‌که‌ویته باکووری رۆژه‌لاتی که‌رکووک، زاریکی قسه‌کردنی تێدایه‌ پێی ده‌وتریت (شوانی کیشک) جیاوازه له‌ زاری هه‌مان ناوچه‌و، نزیکه‌ی چوارده‌ دێ قسه‌ی پێ ده‌که‌ن، شیخانی: چهند دێیه‌کن سه‌ریه‌ ناوچه‌ی قادر که‌ره‌می باشووری رۆژه‌لاتی که‌رکووک.
- ۶- پروانه / (أ) د. علي عبدالواحد وافي، هه‌مان سه‌رچاوه‌، ص ۱۷۵- ۱۷۶، (ب) عبدالرحمن امين زه‌بيحي، قاموسي زمانی کوردی (ء) چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کوردی، به‌غدا، ۱۹۷۷، ل ۵۲.
- ۷- سادق به‌هادین، رێزمانا کوردی، به‌غدا، ۱۹۸۷، ل ۴۷.
- ۸- سه‌رچاوه‌ی ژماره (۲)، هه‌مان لاپه‌ره‌.
- ۹- د. عزه‌دین مسته‌فا ره‌سول، سه‌رنجی له‌ زمانی نه‌ده‌بی یه‌گرتووی

- کوردی، به‌غدا، ۱۹۷۱، ل ۱۵۴.
- ۱- سادق به‌هادین، هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۴۳.
- ۱۱- د. عزه‌دین مسته‌فا ره‌سول، هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۱۷.
- ۱۲- ابو‌خلدون و صاطح‌الحصري، في اللغة والادب وعلاقتهما بالقومية. بيروت، ۱۹۸۵، ص ۴۲.
- ۱۳- نه‌و سێ دێیه‌ بریتین له‌ تۆمه‌ر گومه‌ت، سێگرده‌کان، کانیله‌ له‌، له‌ باشووری ته‌قته‌قی شاری کۆیسنجقی پارێزگای هه‌ولێر بۆ زیاتر دێنیابوون پروانه‌ آدموندز، کوردو تورک و عه‌ره‌ب، ترجمه‌: جرجیس فتح‌الله، به‌غداد، ۱۹۷۱، ص ۲۸۹.
- ۱۴- پروانه‌ مه‌لا جمیل رۆژبه‌یانی، به‌بالای ته‌ئریخی جافا، رۆشنبیری نوێ، ژ (۱۳۷). ل ۱۴-۱۷، بۆ زیاتر دێنیابوون پروانه‌ په‌راوێزی (۴) شوان وه‌کو زاریک نزیکه‌ له‌ زاری خانه‌قینی.
- ۱۵- د. علی عبدالواحد وافی، هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۱۷۹.
- ۱۶- هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۱۷۸.
- ۱۷- هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۱۷۹-۱۸۰.
- ۱۸- محمد معروف فتاح، زمانی نه‌ته‌وايه‌تی، گۆفاری مه‌تین ژ (۵۳)، ۱۹۹۵، ل ۲۲-۳۱.
- ۱۹- محمد امین هه‌ورامانی، میژووی رێبازی زمانی کوردی، به‌غدا، ۱۹۹۰، ل ۱۴.
- ۲۰- محمد معروف فتاح، هه‌مان سه‌رچاوه‌و هه‌مان لاپه‌ره‌.
- ۲۱- د. عیزه‌دین مسته‌فا ره‌سول، هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۲۴.
- ۲۲- پروانه‌ د. علی عبدالواحد وافی، هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۱۸۲.

میژووی زمانی کوردی له‌کۆنه‌وه تانه‌مپۆ

ده‌بارهی زمانی کوردی و نه‌ته‌وه‌که‌ی، بیرورای سه‌یر سه‌یر، به‌ناحه‌زیبه‌وه، دژی تۆمارکراوه، ئەم بیرورایانه له‌پیتناوی سوککردنی زمانه‌که‌و نه‌ته‌وه‌که‌ی ئەنجام دراوه، به‌مه‌به‌ستی سه‌پاندنی ده‌سه‌لات و فه‌رامۆشکردنی له‌هه‌موو روویه‌کی ژیا‌نه‌وه، تا نه‌توانیت سه‌ر بلتند بکات و، به‌هه‌موو لایه‌کدا به‌ئاره‌زووی خۆیان ده‌نگی کپ بکه‌ن و، بپه‌رتین و خۆیشی له‌به‌رچاوی خۆی سووک بکه‌ن، به‌لام ئەمه‌ بۆ هه‌موو که‌ستیک، ناچیتته‌ سه‌ر، هه‌موو شتیک دیزه‌ به‌ده‌رخۆنه‌ بکات، بۆیه‌ کوردیش چ له‌لایه‌ن خۆیه‌وه‌و چ له‌لایه‌نی زانایانی به‌ویژدان و راستگۆوه، وه‌لامی ئەو تانه‌و ته‌شه‌رو ناراستییانه‌ی، به‌به‌لگه‌ی راست و دروستی میژوویی داوه‌ته‌وه، که‌ کورد هه‌یه‌و، زمانیشی هه‌یه، خاوه‌ن ره‌گه‌زی ره‌سه‌ن و زمانی دیرین و نیشتمانی دیار یکراوی خۆیه‌تی ئیمه‌ لیره‌دا، ئەوه‌ ده‌خه‌ینه‌پوو، که‌ زمانی کوردی زمانیکی ره‌سه‌ن و زیندوووه، خاوه‌ن رابردووویه‌کی دیرینه‌و گه‌شه‌و گۆرانی له‌گه‌ڵ گۆران کۆمه‌لی کورده‌واریدا کردوووه، سه‌ره‌خۆیی نه‌ته‌وه‌یی، له‌ئه‌نجامی گۆران و په‌ره‌سه‌ندنی به‌ره‌و پششه‌وه‌ی خۆیدا پاراستوووه.

ئەم ره‌سه‌نایه‌تی و، سه‌ره‌خۆیی پاراستنه‌ی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی داوه‌تی.

مه‌به‌ست لیره‌دا نه‌وه‌یه‌ هه‌ندیک بیرورای چه‌وت و چه‌وتیل هه‌ن، که‌ زمانی کوردییان، به‌ناره‌سه‌ن یا به‌زاریکی شیواوی زمانی فارسی یا به‌هیندی زانیوه،

بە ئۆزى لىكەن، تا كورد ھەر ژىر دەستەيان بىتت.

بە ئۆزى لىكەن، تا كورد ھەر ژىر دەستەيان بىتت.

لىرە ۋە دەپرسىن لە بنچىنەدا، شۆپىنى زاین دەى زمانى كوردى كۆى بوو؟ زمانى كوردى سەر بەچ خىزانە زمانىكەو، ئەو زمانانە كامانەن و سەر بەچى كۆمەلە زمانىكەن؟ لە ناویاندا زمانى كوردى چۆن پىنناسە دەگرتت؟ و پىنناسە كەى لەچ روو بەكەو ئەنجام دراو؟ بەلگەى نووسراوى ئەم زمانە چىبەو بۆچ سەردەمىكى مېژوو دەگەرتتەو؟ جىياوازی زمانى كوردى و فارسى چىبە؟ قوناغى مېژووى زمانە ئىترانىيەكان و زمانى كوردىش چۆن و بەچەند قوناغدا تىپەرىبوو، رىنوسى زمانەكە بەچ جۆرە پىتتىك بوو؟ بۆچى تانەو تەشەرو سووكایەتى كەردن بەگەل و زمان و كەلەپوورو مېژوو و رەگەزىشى كراو؟ بۆ ۋەلامدانە ۋەى ئەم پىرسىارانە، روودەكەینە سەرچاوەكان و ۋەلامەكانىان لىرەدا، بە بەلگەى مېژووى و زمانەوانى لەگەل خستەنەرووى بىرورای خۆمان دەخەینەروو، زمانى كوردى لە بنچىنەدا، لەگەل زمانى ھىندو ئەوروپىدا بە زمانى ھىندو ئىترانى یا ھىندو ئارى ناو دەبرىت، چونكە ئەم زمانانە زمانى چەند ھۆزىك بوونە، لە شۆپىنىكدا پىكەوە نىشتەجى بوونە، پىتى دەوترىت «ئارىانا» یا «ئارىان».

ئەم ھۆزانە، بە بەشى ھىندى و بە بەشى ئىترانىيە ۋە شۆپىنىان، دوای بەكەم كۆچى ئەو ھۆزانە بوو، لە ۋولاتى ئەفغانستانەو، كە رۆژھەلاتى ئىترانە، بەرەو ھىندستان كۆچىان كەردو «۱» لە سەندو بىنجاب ئارامىيان گەرتو «۲» بەم ھۆزانە دەوترىت ھۆزە (ھىندىەكان) و، زمانەكەيان بەخىزانى زمانە ھىندىەكان ناو دەبرىت بەشى رۆژھەلاتى (ساتوم) كۆمەلە زمانى ھىندو ئەوروپایى دەگرتتەو، لەگەل زمانە ئىترانىيەكاندا. ئەم خىزانە زمانە ھىندىيە، لە سەدەكانى زۆر پىتت زاینەو، لە رۆژھەلاتى ئىتران یا ئەفغانستانى ئىستاو، بەرەو باشوورى رۆژھەلات،

بوونه ته‌وه، که باشووری ئاسیا ده‌گریته‌وه، شوینی خیزانه زمانه هیندییه‌کانه کۆنترین به‌لگه‌ی نووسراوی، ئەم کۆمه‌له، یا خیزانه زمانه کتیبی پیرۆزی (ئیدا)ی هیندییه‌کانه به (ره‌گ ئیدا) ناوی ده‌کردوووه به‌کۆنترین زمانی ئەم به‌شه، نووسراوه‌ته‌وه، که زمانی سانسکریتییه‌و بو‌سه‌ده‌ی (۱۲) پ-ز ده‌گریته‌وه له‌گه‌ل زمانی (میتانی) و زمانی (حیشی) «۳» واته ئاقیستا دوا‌ی (ره‌گ ئیدا)ی سانسکریتی کۆنترین به‌لگه‌ی نووسراوی زمانه ئیرانییه‌کانه ئەم خیزانه زمانه زمانی (سانسکرینی واته (هیندی کۆن)، باراکراتی کۆجهراتی، راجاسانی، به‌هاری، به‌نگالی، ئۆردو، سه‌نیگالی، سندی..) ده‌گریته‌وه.

به‌شی دووه‌می خیزانه زمانی هیندۆ ناری، یا هیندۆ ئیرانی که هۆزه (ئیرانییه‌کان)ن.

هه‌ندیک نووسه‌ر ده‌لێن، ئەمانه کۆچیان نه‌کردوووه، له‌شوینی خۆیان له‌ولاته‌کانی ئاسیای ناوه‌راستا ماونه‌ته‌وه له‌ ئه‌فغانستان و ئیران، نیشته‌جی بوونه پێیان ده‌وتریت هۆزه‌کانی یا خیزانی زمانه (ئیرانییه‌کان)، که بریتییه له‌زمانی (ئاقیستا) (کوردی کۆن)، پارسی کۆن (هه‌خامه‌نشی) په‌هله‌وی به‌لوجی په‌شتوویی، ئه‌فغانی، سوغدی، تاجیکی، کوردی، فارسی نوێ) کۆنترین به‌لگه‌ی نووسراوی ئەم خیزانه زمانه، کتیبی (ئاقیستا)ی ئایینی زه‌رده‌شتیه، له‌سه‌ده‌ی (۷) پ-ز له‌سه‌رده‌می میدیه‌کاندا، به‌زمانی، یا شیوه‌ی زمانی نه‌ته‌وه‌یی زه‌رده‌شت، نووسراوه‌ته‌وه، که زمانی (ئاقیستا)یه‌و بریتییه له‌کۆمه‌له ده‌قیکی ئایینی، سرود‌ی زه‌رده‌شت له (۲۱) سرود پیکهاتوو، له‌لایه‌ن زه‌رده‌شت خۆیه‌وه و تراوه‌و نووسراوه‌ته‌وه، گه‌وره‌ترین به‌ش (گاتا) له‌پینج به‌شی دی پیکهاتوو، به‌شیوه پستییک نووسراوه‌ته‌وه، پتی ده‌وتری پستی ئاویستایی و (۶۰) پسته‌و له‌چه‌په‌وه بو‌راست ده‌نووسریت، له‌کاتی خۆیدا له‌سه‌ریستی گادا نووسراوه‌ته‌وه، هه‌ندیک نووسه‌ری دی ده‌لێن، ئەم کۆمه‌له

هۆزه ئیترانییانه به‌رهو ئاسیای بچووک و چپای زاگروس چون، له ئیتران و کوردستان بلاویبونه ته‌وه «۵»، نه‌مانه دووبه‌شن، به‌شیکیان، به‌رهو باکووری رۆژئاوای ئیتران بوونه ته‌وه، له‌ناوچه‌ی (گۆمی ورمی) سه‌قامگیربوونه به (ماده‌کان) ناو ده‌برین، واته باوباپیرانی کوردی ئیستا نه‌وه‌ی ئەم (ماد)انه، که‌له‌سه‌ده‌ی (۷ پ-ز) هوه تاکو (۵۵۰ پ-ز)، گه‌وره‌ترین ده‌وله‌تیان به‌ناوی ده‌وله‌تی میدیا دامه‌زراندوهه توانیویانه ده‌سه‌لاتی خۆیان، به‌سه‌رناوچه‌یه‌کدا بلاوبکه‌نه‌وه، وه‌کو ئیتران و به‌شی ژووروی میسۆپۆتامیا و چهند به‌شیک له‌ئاسیای ناوه‌راست تا رووباری (خالص - قزل ارمق) «۶».

راسته‌یه‌که‌ی شوینی دووم، پانتایی یه‌که‌م ده‌گرتته‌وه، ده‌سه‌لاتی ماده‌کانی گه‌یشتۆتی، چونکه ماده‌کان، پایته‌ختی (نه‌ینه‌وا)ی ئاشووریه‌کانیان له‌سالی ۶۱۲ پ-ز داگیرکردوهه نزیکه سنووری شاری بابل، درتیزۆته‌وه، که هه‌ر ده‌وروبه‌ری (خالص) ده‌گرتته‌وه، که‌واته بیروراکان هه‌ردووکیان ته‌واوکه‌ری به‌کترن، چونکه ئەم هۆزه ئیترانیانه له‌ئاستی خۆیان‌ه‌وه بلاویبونه ته‌وه، بیجگه له‌وه‌ی سه‌رووی ولاتی میسۆپۆتامیا له‌کۆنه‌وه ئیستاش کوردستان ده‌گرتته‌وه، واته کوردستانی باشوور ده‌گرتته‌وه ئەمجا پتیبسته لیره‌دا، ئەوه روونبکه‌ینه‌وه، هۆزه ئیترانیه‌کان وه‌کو وقمان بوونه‌ته دوو به‌شه‌وه، به‌شیکیان که ماده‌کانن، واته کورد به‌زه و باکووری رۆژئاوای ئاریانا، یا باشتر بلین، له‌و شرتنه‌دا نیشته‌جێ بوونه، که رۆژئاوای ئیترانی ئیستا ده‌گرتته‌وه پایته‌ختیان له (ئه‌گباتان)ی هه‌مه‌دانی ئیستابوه.

به‌شه‌که‌ی دیکه‌یان، که پارسه‌کانن واته باوباپیرانی فارسی ئیستا له‌رێگای (فرسۆماش)ه‌وه، به‌رهو هه‌ریمی (فارسا)، یا (په‌رسوا - فه‌رسوا) «۷» رۆیشتوون و جیگیربوونه، که ده‌کاته باشووری رۆژئاوای ئیتران. لیره‌دا ئەوه‌مان بو‌روونبووه، که خه‌زانه زمانی ئیترانی یا هۆزه‌کانی هه‌ریه‌که‌یان، به‌رهو لایه‌کی

ئىران چوونە كوردەكان، يامادى باوو باپىرانيان، كەوتوونەتە باكوورى رۇژئاواي ئىران و پارسەكان يا فارسى ئىستا لەبەشى باشوورى رۇژئاوان ئىستا روونبۆۋە كە ھۆزە كوردو فارسەكان، يا زمانەكەيان، ھەرىكەتكىيان لەبەكتەر داپراون و سەربەخۆن و سەربەخۆبى خۆيان لەشوتنى كۆنى بنچىنەى باوباپىرانيانەو، پاراستوۋە، بۆيە لىرەو، كاتى ئەو ھاتوۋە، لەناو خىزانە زمانە ئىرانىيەكاندا، كەسەر بەكۆمەلەى زمانە ھىندۆ ئارىيەكانە، لەرووى جىاوازى رىزمان و شوتنى جوگرافىيەو، زمانى كوردى بەزمانىكى (ئىرانى باكوورى رۇژئاوايى نوئى) دابىتىن «۸» ھىماش بۆ ئەو بەكەين كە وشەو زاراۋەى (نوئى) لەم پىناسەدا، مەبەست لەقۇناغى نوئى زمانى كوردىيە، چونكە شىۋەى كۆنى زمانى كوردى، ۋەكو زمانىكى باكوورى رۇژئاوايى خىزانى زمانە ئىرانىيەكان برىتىيە لەزمانى (ئاقتىستا) يا (ئاۋىستا) كە زمانى كىتەبە پىرۆزەكەى زەردەشتەو بەواتاى (رىگاي راست- پەناگەو ھەشارگە) لىكدراۋەتەو «۹» ھەرچى زمانى فارسى ئىستايە لەم رووۋە كە لەكۇندا (پارس) ى پىن و تراۋە بەزمانىكى ئىرانىي باشوورى رۇژئاوايى نوئى دادەنرەت و كۆنترىن سەرچاۋەو، بەلگەى نووسراۋى، ئەم زمانە ئىرانىيە فارسىيە برىتىيە: لەغۇونەى نووسراۋەكانى نووسىنەكانى داريۆش ھاتوۋە لەسەر كىلى قەبرو، دىۋارى قەلاۋ، لەسەر ئەشكەوتەكان نووسراۋەتەو مېژوۋى زمانى فارس، ۋەكو بەلگەى نووسراۋ، (۲۵۰) سال دواى نووسىنى ئاقتىستاي شىۋە زمانى كوردىيە، كەواتە زمانى كوردى، لەرووى نووسىن و بەكارھىتانى لەدەزگاي دەۋلەتى و دامەزاندنى دەۋلەتەو، بەدوو سەدەونىو، پىش فارسەكان و زمانى نووسىنيان كەوتوۋە كە دەكاتە سەدە (۷ پ-ز) و، تا سالى (۵۵۰ پ-ز) مادەكان لەرۇژئاواي ئىران، دەسەلاتدارو فرمان رەوابوونە و، لەمەو دەردەكەۋىت كە شارستانىيەتى كورد (۲۵۰) سال پىش فارس كەوتوۋە. پاشان دەۋلەتى مېدىا، لەلايەن (كۆرش) ەو، روخىنراون

و دواييان هاتووهو، بوونه ته ژيتر دهسته ي فارسه كان، كه خاوه ن دهوله تي (هه خامه نشي) بوونه و له سه ر لاشه ي دهوله تي ميدياوه دامه زرينراوه، زانست و زانياري ميدييه كانيان له شارستان بيه ت و چؤنيه تي ريكخستني ژيان و كتبيي ئاقيستان شيان سوود ليئوه رگرتووهو، له پاشاندا سووتاندوويانه، له مه وه كوردو شارستان بيه ته ديترينه كه ي و ئاينه كه ي كه وتوته بهر شالاوي نه مان و هيرشه يه ك له دواي يه كه كان ي، فارس هه خامه نشي و وگريكي و عيلامي و بابلي و له دوايشدا هاتني له شكري ئيسلام و زماني عه رهب ي هه رچه ند دواي ئه مه و، هه ر له م و تاره دا، هيتا بو ئه وه ده كه ين كه له سه ر ده مي ديكه دا، زماني ئاقيستاو، كتبيي ئاييني زه رده شت، پاش ئه م سه رده مه ش فه رماني نووسينه وه ي دراوه، ليئره وه ياسي به شي سيه مه مي ئه و هؤزه كوچه ريانه ده كه ين كه وا زمان و هؤزه ئه وروپاييه كانيان پيئكه هيتاوه يا به كوومه له ي روژئاوايي (كانتوم) يش ده ناسرپن و له گه ل خيژان و هؤزي ئيراني و هيندي، به وه له گه ل يه كتر جيا ده كرته وه، كه ئه م دوانه ي دواوه به شي روژه ه لاتي ن ليئره به دواوه، به خشته يه ك نيشانيان ده ده ين، ئه مجا هؤزي سيه هم ئه وانه ن له بانه كان ي ئيرانه وه واته لاي روژه ه لاتي ه وه، به سه ر ده رباي دانويدا روژئاواو نيمچه دورگه ي به لكان كوچيان كردووه و «۱۰» ميلله ت و زمانه ئه وروپاييه كانيان ليئره پيدا بووه ئه مانه ش له ناو خو باندا، هه ر خيژان و كوومه له يه كي له چه ند زمانيكي ديكه ي ئه وروپايي، پيئكه اتووه، وه كو كوومه له زماني جه رمه ني، لاتيني، سلافي به لتيكي، يوناني، كه لتي، ئه لباني، ئه مانه پيشيناني يونان و رومان و گه له ئه وروپاييانه ن، كه به زمانه كان ي ئيستاي ئه وروپايي قسه ده كه ن و له زماني ديكه پيئكه اتونه، له سه ره وه، تا ئيره سي جو ره هؤزو ميلله ت و زمانه كه يان خرا نه روو، كه له سه ره تاوه له روژه ه لاتي ئيرانه وه، هه نديك ده لپن ئه م شوپنه ئه فغانستاني ئيستايه، به ره و ئيران و كوردستان و هيندستان و ئه وروپا چوونه، يا له هه مان شوپن نيشته جي بوونه،

وهك لهسره تاوه باسمان كرد، ئەم شوپنه، واته مهلبه ندى هۆزو گهل و زمانه
 ئارييه كان، كه ههر سى جوړه كهى سه ره وه، به كۆمه لهى هيندى و ئيرانى و
 نه وروپايى ده گريته وه و تيايدا بوونه وهك له سه رچاوه كاندا هاتووه پى ده وترى
 (ئاريانا) يا (ئاريان)، واته ولات و مهلبه ندى شوپنى بنه رت و بنچينهى
 گهلانى هيندى ئارى كۆن، ئەم شوپنه بانه كانى ئيران، له چىاى زاگروس له رۆژئاوا
 تاكو هيندستان، له رۆژه لاتووه ده گريته وه، به تاييه تى له سन्दو بنجاب ئەم
 شوپنه، ده كه وپته رۆژه لات و باكوورى رۆژه لات زه رىاى قه زوپنه وه، كه
 به بانه كانى ئيران ناسراوه، له كۆندا وهك له كتيبى (فيدا)ى ئاينى هينديه كان
 هاتووه، پى و تراوه (ئاريانا فيجا) يا (ئاريان قاچ) يا (ئاريانا -
 ئاريان) «۱۱» كه واته ئاريانا شوپنه، نهك ناوى پيشينانى گهلانى هيندى
 نه وروپايى بگريته وه، له م وشه يه، وه كو زاروايه كى جوگرافى، له سه رچاوه
 كۆنه كاندا به رامبه ر به و شوپنه و تراوه به كارها تووه، و كه ورده ورده، به درى ژاى
 رۆژگارو گۆران و زه مان (ئاريانا) بوته (ئاريان) و، پاشان ناوى شوپنه كه، به سه ر
 خه لكه كه يدا براوه، پيشان و تراوه گهلانى ئارى ره گه ز و له ميژووى نوپشدا،
 به برىارى ره سمى شاي ئيران (هه ريمى فارس)ى كرد به (ئيران) و ئيرانيش
 شيوهى گۆراوى (ئاريانا) و (ئاريان) ه، ئەوهى ليره دا گرنگه نابيت و اتبگه ين كه
 خيرانى زمانى ئيرانى يا ئيران ته نها فارس ده گريته وه، به لكو هه موو گه لى كورد
 و فارس، به لوج، په شتووى، ئەفغانى، تاجيكى «۱۲»، ئەسيتينى «۱۳»
 ده گريته وه وه كو خيرانه زمان و ره گه ز.

ليره دا هه ره كه فوئاد هه مه خورشيدش هيمى بو كرده وه، بىروپاى
 (براستد، جيمس هنرى) له باره ي وشه ي (ئارى) يه وه وه رگرتووه، كه له ناوى،
 شوپنى نيشته جى بوونى ئەو گه لانه وه هاتووه، كه (ئاريانا) يه، نهك ناوى
 پيشينانى ئەو گه لانه بيت «۱۴»، پيوسته ئەوه روون بكه ينه وه، كه هه له يه به و

کۆمەلەى زمانە ئارىيەگان «۱۷»		
(۱) كۆمەلەى خىزانى زمانى ئىترانى	(۲) خىزانى زمانى ھىندى	(۳) خىزانە زمانى ئەوروپايى
ئاقىمىنا (كوردى كۆن) باگورى رۇزاواي (ئىترانى) پارسى (كۆن-ھەخامەشى باشورى رۇزاواي) (فارسى) پەلوجىن پەشتوى كوردى نوئى فارسى نوئى ئەفغانى	ھىندى سانسكرىتى (ھىندى كۆن) بەھارى راجاسانى كۆچەراتى پەنگالى پىنجابى ئەلبانى سەنىگالى سندى ئۆزەر زمانى ئەدەبى پاكىستانىيە	۱- كۆمەلەى جەرمەنى... ۲- كۆمەلەى لاتىنى... ۳- كۆمەلەى سلالى... ۴- كۆمەلەى بىزانى (ئىترانى) ۵- كۆمەلەى كەلتى... ۶- كۆمەلەى بەلتىكى... ۷- كۆمەلەى ئەلبانى ۱۸۰۰...

كۆمەلە ھۆزانەى كە لەبەنرەتدا، لەبانەكانى ئىران واتە (ئارىانا) بوونەو بوونەتە سى بەش وەكو: ئىترانى و ھىندى و ئەوروپايى، ھەرسىكىيان، بەكۆمەلەى (ھىندو ئەوروپايى) ناوبەرىن، چونكە ئەم زاراۋىيە ناۋى ھەرسى كۆمەلە و، خىزانە زمانە ناگرتتەو، تەنھا بەشى ھىندى و ئەوروپايىيەكە نەبىت، كە تىيادا كۆمەلەو خىزانى زمانى ئىترانىيەكانى تىادا فەرامۆش و ونكراۋە، بۆيە راستر و لەبارترو گونجاوترە بەكۆمەلەى زمانە ھىندو ئەوروپايىيەگان بووترىت:

كۆمەلەى زمانى ئارى، چونكە مەلبەندى، ئەو ھۆزانەى كە خاۋەنى ئەم كۆمەلە زمانەن، لەناۋچەى ئارىانا واتە بانەكانى ئىران- نىشتەجى بوونە، بۆيە ئارىانا مەلبەندە خىلەو، ھاۋبەشە بۆگەلان و زمانى ئىترانى ھىندى، ئەوروپايى. شتىكى دىكەش پىتويستە بوترىت، ئەم زاراۋەى ئارى- يە، لەبەرئەۋەى رووماى (روخسار- شىۋە) ھەرسى خىزانە زمانەكەى تىدايەو، ھىندى و ئارىش دەگرتتەو ھاۋبەشە، بۆئەو ھۆزو خىزانە، زمانى ھىندى، ئىترانى، ئەوروپايى، ۋاچاكە ھەلەى خەلكى دووبارە نەكەينەو، ئەم ناۋە لەلايەن ھىندو ئەوروپايىيەكانەو ۋە دانراۋەو، ئىمەش قۆستمانەو، ئەگىنا كۆنترىن بەلگەى نووسراۋى كۆمەلە زمانى ھىندو ئەوروپايى ۋەى زمانى سانسكرىتى كىتەبى (رەگ قىيدا) بەشىۋەى ئاقىستە نووسراۋەتەو كەناۋى كىتەبەكەى ئاينى

زەردەشتیە شیوەی کۆنی زمانی کوردی میدییه‌کانەو کوردی ئەمرۆیە « ۱۵ » و لەناویاندا پەنجەمی کۆنی و دیرینی بۆ زمانی کوردی رادەکیشریت، ئیتر بۆچی ئیمەمی کورد، خۆمان بەخەڵکەوه هەلئواسین، لەکاتی کدا خۆمان خاوەن سەرەتای شارستانیەت و نووسین و دامەزراندنی دەولەت و فیتروونی چاندن و کشتوکال بین « ۱۶ ». ئەم زاراویە لەلایەن ئەوروپاییەکانەوه، بەهۆی سیمای هاوبەشی شارستانیەتی ئەم گەلانیەوه ناوئراوه، بۆیە زاراوه (ئاری) یەکە فراوانترە. دواى ئەوهی شوپن و ره‌گه‌زو خه‌زانه‌ی زمانی و زاراوه‌ی گونجاوو له‌بار، به‌لگه‌ی نووسراوی زمانی کوردی و میثرووی دیرینی (ئاریانا) خرایه‌پروو، پیتروسته نه‌خشه‌یه‌کی ئەم کۆمه‌له‌ی زمانه‌ی بخره‌پروو:

تیبینی:

هه‌ریه‌ک له‌کۆمه‌له‌ی خه‌زانه‌ی زمانی ئەوروپاییه‌کان، له‌چه‌ند زمانیکی دی پینکها‌توو، ئیمه‌ لێره‌دا ته‌نها خه‌زانه‌ی زمانه‌کانی ئەو به‌شمان خستنه‌پروو، به‌پیتروستمان نه‌زانی هه‌مووی دیاری بکه‌ین.

دواى ئەم روونکردنه‌وه‌یه پیتروسته قۆناغه‌ی میثرووییه‌کانی زمانه‌ی ئیرانی و هی زمانی کوردیش، به‌جیاو له‌سه‌رده‌مه‌ی جیا‌جیا‌کانیدا بخره‌پروو، تا روون بیته‌وه، که‌ زمانی کوردی خاوەن گه‌شه‌و گۆران و سه‌ریه‌خۆیی خۆیه‌تی، ئەم گه‌شه‌و گۆرانه‌ی زمانی کوردی، له‌ئه‌نجامی گۆرانی کۆمه‌لی کورده‌واریه‌وه، په‌یدا‌بووه، هه‌ر گۆرانه‌ی له‌قۆناغیکه‌وه بۆ سه‌ره‌تای قۆناغیکی دیکه‌، له‌ئه‌نجامی رووداوی میثرووییه‌وه هاتۆته‌ کایه‌وه‌و سیمای ئەو گۆران و قۆناغانه‌ش، به‌پرووخساری زمانه‌که‌وه دیاره‌و، گۆرانیش نیشانه‌ی زیندوویی زمانه‌، ئەم گۆران و پێشکه‌وتنه‌ی زمانی کوردی له‌ئه‌نجامی پشکنین و لیتکۆلینه‌وه‌ی میثرووی زمانه‌که‌وه دیاره‌و به‌ده‌رکه‌وتوو.

سەرچاوه‌کان، گۆرانی قۆناغی میژووی زمانی کوردی و رینووسه‌که‌ی و به‌م
قۆناغانه‌ی خوازه‌وه دیارو ده‌ست نیشان ده‌که‌ن:

۱- قۆناغی زمانی کوردی کۆن: یا دێرین، ئەم قۆناغه‌ی زمانی کوردی،
ده‌گه‌رپتته‌وه بۆ سه‌ره‌تای دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی میدیه‌کان و کۆتایی ده‌وله‌تی
هه‌خامه‌نشی « ۱۹ » له‌سه‌ده‌ی (۷ پ-ز) تا کو (۵۵۰ - پ-ز) هه‌و، کۆنترین
به‌لگه‌ی نووسراوه‌، دیاری میژوویی کتیبی پیروزی (ئاقیستا) ی زه‌رده‌شتیه‌، که
به‌شیوه‌ی رۆژئاوای ئێران واته به‌زمانی ئاقیستا، شیوه‌ی کۆنی زمانی کوردی
نووسراوه‌ته‌وه به‌جۆره‌ پیتیک له‌چه‌په‌وه بۆ راست نووسراوه‌ته‌وه، ژماره‌ی پسته‌کان
(۶۰) پیتته‌و بریتیه‌ له‌ سه‌روودی (گاتا) ی ئاینی زه‌رده‌شتی، که له‌ لایه‌ن
زه‌رده‌شت خۆبه‌وه و تراوه‌و، بریتیه‌ له (۲۱) سه‌روودی ئاینی، ئەم قۆناغه
به‌بیرورای میژوونووسان و زمانه‌وانان، تا کۆتایی ده‌سه‌لاتداریتی
(هه‌خامه‌نشی) ده‌وله‌تی فارس (پارس) که له (۵۵۰ پ-ز) ده‌ست پیده‌کات و
له‌کۆتای سه‌ده‌ی سیتی (پ-ز) واته سالی (۳۰۰) ته‌واو ده‌بیته‌. به‌رده‌وامی
زمانی کوردی به‌شیوه‌ی زمانی ئاینی و ره‌سمی ده‌وله‌تی، نزیکه‌ی (۲۵۰)
سالی خایاندووه، که ده‌کاته ماوه‌ی حوکمداریتی میدیه‌کان، به‌لام هه‌ر ئەم
قۆناغه‌ کۆنه‌ی زمانی کوردی، چۆنیه‌تی به‌رده‌وامبوونی له‌سه‌رده‌می
هه‌خامه‌نشیه‌کاندا، شیوه‌ی دیکه‌ی به‌خۆوه گرتووه، به‌کسه‌ر و راسته‌وخۆ به
نه‌مانی میدیه‌کان زمانه‌که له‌کار نه‌که‌وتووه، به‌لکو وه‌کو زمانیکی ئاینی
له‌سه‌رده‌می حوکمی فارسی هه‌خامه‌نش ماوه‌ته‌وه، به‌لام زمانیکی ده‌وله‌تی
ره‌سمی نه‌بووه، به‌لکو زمانی یا شیوه‌ی خوارووی ئێران جیگای گرتۆته‌وه، که
زمانی (پارس) یه‌ به‌پیتی بسماری نووسراوه‌ته‌وه « ۲۱ »، واته شیوه‌ی کۆنی
زمانی فارسی ئەم‌رۆ زمانی کوردی ئەو بره‌وه‌ی نه‌ماوه‌و له‌سه‌ره‌تاوه‌ کتیبی
(ئاقیستا) ش له‌ لایه‌ن فارسه‌کانه‌وه سووتینراوه‌.

۲- قۆناغی زمانی ناوهندی، ئەم قۆناغه لە دەست پێکردنی ئەشکانییەکانەوه یا ئەرشاکییەوه که بەپەهلەوی ئەشکانی ناوی دەرکردوو، لەسالی ۳۰۰ پ-ز دەست پێدەکات و ئەم ناوهیان بۆ وشە (پرتو- پارثیا) «۲۲» دەگەریتەوه، ولاتەکه یان خۆراسانی ئەمپۆر یا ولاتی (ئەشکانیەکان) دەگرتەوه «۲۳» ئەم قۆناغی زمانە ئێرانییەکان دووبەشە؛ بەشی یەکه میان پەهلەوی ئەشکانییە لەسالی ۳۰۰-۲۲۶ پ-ز، کۆتترین بەلگە نووسراوی، ئەو ئاویستایەیه که لەسەر پێستی ناسک نووسراوەتەوه و لەچیاکانی هورامان دۆزراوەتەوه و میژوووەکی سالی (۱۲۰ پ-ز)ە، بەلام وینە ئەم ئاویستا دۆزراوەیه، تاكو ئیستا دەست نەکووتوو «۲۴» بەشی دووهمی پەهلەوی ساسانییە لەسالی ۲۲۷ پ-ز هە دەست پێدەکات تا هاتنی و پەیدا بوونی ئیسلام، لەسەدهی حەوتەمی زاینهوه بەردەوامە، لەم سەردەمەدا بەفەرمانی ئەر دەشیر ئاویستا نووسراوەتەوه «۲۵» کراوه بەئاینی رەسمی دەولەت، ئەم ئاویستایە بەرتنوسی پەهلەوی که لەنووسینی ئارامییەوه وەرگیراوه نووسراوەتەوه.

ئەوهی لێرەدا پێویستە بوتزیت، بەلگەگی گەش و دیاری زمانی کوردی ئەم قۆناغە ئاشکراو دیار نییە، که زمانی رەسمی و نووسراو بووبیت، تەنها ئاویستا نەبیت ئەویش بەشێوهی (زەندو پازەند)ە بۆ لیکدانەوهی ئاینی زەردەشتی بووه که بەزمانی زگماکی زەردەشت خۆی نووسراوەتەوه، بەتایبەتی بەشی (گاتا)ی که شێوهی کۆنی زمانی کوردی و میدییە.

زمانی کوردی یا شێوهی سەرۆی رۆژئاوای ئێران لەم دوو قۆناغەدا، تا بلتی لیل و تاریکه ئەو نەبیت، که زمانی ئاخاوتن بووه، نەک زمانی نووسین، ئەم قۆناغی زمانە ئێرانییەکان بەهاتنی ئیسلام، لەسەدهی حەوتەمی زاینی کۆتایی پێدیت و لەسەدهی نۆیەمی زاینی بەدوو سەده دوای بلایبوونەوهی ئیسلام زمانی کوردی و زمانە ئێرانییەکانی دیکەیی هاوختزانی دینەوه مهیدانی چالاکیی

نووسین و ئەدەبیات.

۳- قوئاغی کوردی شیوه‌زار: ئەم سەردەمە واتە دواى روخانى ساسانییه‌کان، دواى دوو سەدە لەسستی زمانى کوردی و زمانە ئێرانیه‌کانەوه دەست پێدەکات که ماوه‌ی ئەو دوو سەدەیه واتە حەوتەم و هەشتەم تەنها زمانى ناخاوتن بوونەو وەکو زمانى ئەدەبیات و نووسین بەدریژایی ئەم ماوه‌یه دواکەوتوو بوونە، ئەگەرچی زمانى کوردی لەم ماوه‌یه‌دا وەکو زمانى ناخاوتن زمانى یەكگرتوو بوو، بۆقسە پێکەرانى کورد لەم ماوه‌یه‌دا رووی کردۆتە زمانى عەرەبى یا زمانى فارسى وەکو زمانى نووسین. دەرپارەى ئیسلام و ئارەزووی کوردی، یان لەم رووه‌وه شکاندوو» (٢٦)، لێرەدا زمانى کوردی وەکو زمانى نووسین پاشەکشەى کردوو، بەلام کوردو ئێرانیه‌کان لەسەده‌ى نۆیه‌مى زاییندا، بەهۆى زیندوو بوونەوه‌ى گىانى نەتەوايه‌تى ناوچه‌یه‌وه (٢٧)، ورده ورده گەراونەتەوه سەر بەکارهێنانى زمانى نەتەوه‌یى و ئەدەبیاتیان پێ نووسيوه زمانى فارسى و کوردی جارىکى دیکه بره‌و دەسەننەوه، (فیردەوسى) لەسەده‌ى نۆیه‌مى زاینى داستانە بەناوبانگەکەى (شانامه) دەنوسیتەوه‌و، لێرەوه زمانى فارسى، بەپێچه‌وانه‌ى قوئاغى یەكەم و دووهم وەکو زمانى ئەدەبیات لەسەده‌ى ده‌یه‌مدا سەرهل‌دە‌داتەوه، کۆنترین نووسراوى ئەم سەردەمه، که تاكو ئیستا هەبیت و دەستکەوتبیت چوارینه‌کانى (بابەتایه‌رى هەمه‌دانى) یه‌که به‌شپوه‌ى لورى نووسراوه‌تەوه، ئەم شپوه‌ لورپیه‌ له‌گه‌ڵ شپوه‌ى هه‌ورامیدا، وای بۆ ده‌چن که په‌له‌وى ئەشکانیه‌ (٢٨). قوئاغى شپوه‌زارى زمانى کوردی له‌دواى سەده‌ى نۆیه‌مى زاینه‌وه، وەکو زمانى ئەدەبى دەستی پێکردوو به‌ ئەلف و بیى زمانى عەرەبى و، واز هێنان له‌رتنوسى په‌له‌وى، که له‌نوسینى ئارامیه‌وه وەرگیرابوو. به‌تایبه‌تى دواى هه‌لوه‌شانه‌وه‌ى ده‌وله‌تى یه‌كگرتوى ئیسلام، میرنشینی بچووک بچووک له‌لایهن کورد خۆیه‌وه پێکه‌یتزان، لەم سەردەمه‌دا

شیتوه زاره کوردییه کان له ناوچهی میرنشینه کانی خۆباندای، وه کو زمانی ئه ده بی له گه له سه ره له دان و گه شه سه نندی میرنشینه کاندای سه ریان هه له داوه و گه شه یان سه ندووه، زمانی کوردی شیتوه زار له ناوچهی جیا جیای کوردستاندا بوونه ته زمانی ئه ده بیات. بو نمونه له ناوچهی هه وراماندا هه ره له سه ره تای هاتنی ئیسلامه وه زمانی کوردی به رگری و به ره له ستی زمانی عه ره بی ئایینی ئیسلامی کردووه، بیگومان هه ره بیرو باوه رو ته نانه ت ئاینیش له سه ره تاوه خه له ک وهریناگریته و به لایه وه ئایینه که ی خۆی پی باشتره له ئایینه نوئییه که «۲۹»، بوئه له ناوچهی هه وراماندا، به هۆی چروپری ناوچه که ی و سه ختی سه روشته ئالۆزه که یه وه ئایینی ئیسلام و زمانی عه ره بیش له ناو خه له کدا زوو جیگای نه بوته وه و خه له که که ی له سه ر رتو و شوینی ئایینه کۆنه که ی باوبا پیریان که زه رده شتییه رویشتون دره نگتر ئایینه نوئییه که وهر گیراوه.

به له گه ی راستیش بو سه لماندنی ئه م بوچوونه ئه وه یه، ئه ده بیاتی ئه م ناوچه یه، جیا له هه موو ناوچه کانی دی، زیاتر باری ئایینی وشه ی کۆنی زمانی کوردی و هی ئایینی زه رده شتی و به کاره ی تانی کیشی خۆمالتی نه ته وه یی، واته هی گۆرانییه کۆنه فۆلکلۆرییه کان، که بریتیه له هۆنراوه ی هه شت برگیه ی و ده برگیه ی syllable، له شه عه ردا له ناوچه ی هه ورامان یا له شه یوه زاری گۆرانی به کاره اتووه «۳۰». پیرشالیاری زه رده شتی تا ماوه یه ک دوا ی بلا بوونه وه ی ئایینی پیروزی ئیسلام خه ریکی بلا و کردنه وه ی ئایینه کۆنه که بوو بوئه نمونه ی ده بان وشه ی کۆنی زمانی کوردی له شه یه یه ئه ده بیاته ی گۆران/ هه ورامانی وه کو: پیرشالیار، موغ، وشه کانی ئامۆژگاری ئایینی و په پره یی ئایینی کۆن به دی ئه کری به هه مان شیتوه دوا ی وهرگرته ی ئایینی ئیسلام شیعی ته ریه قه ت و ئایینی له م زاره دا بره ی هه بووه «۳۱». ئه مجا ئه م قۆناغه ی، شیتوه زاره ی زمانی کوردی، له ناوچه ی گه وره ی هه ره میرنشینیکی کوردیدا، وه کو زمانی ئه ده بی

سهرهه‌لداوه، ئەدهبیاتی کوردی لوری ههروامانی، له‌نیوهی دووه‌می سه‌دهی چوارده‌هه‌م وه‌کولای مه‌لا په‌رتشان، خاوه‌ن دیوانی (په‌رتشان نامه) کرمانجی سه‌روو/ بۆتانی نیتوان سه‌دهی ۱۵-۱۷ ز، کرمانجی ناوه‌راست/ نالی و سالم و کوردی له‌سه‌دهی ۱۹ز، به‌لگه‌ی ئەم راستیه‌ن و له‌گه‌ل نه‌مان و روخاندنی هه‌ر میرنشینی‌کدا زمانه‌ ئەده‌بیه‌که‌ش ورده‌ ورده‌ له‌کارکه‌وتوه‌.

ئەم قۆناغه‌ له‌دوای سه‌ده‌ی (۱۹)زه‌وه‌، به‌تاییه‌تی له‌سه‌ده‌ی ده‌یه‌می زاینه‌وه‌ ده‌ست په‌یده‌کات و، له‌کۆتایی سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مدا کۆتایی په‌یدیت و، زمانی کوردی په‌یده‌نیه‌ته‌ قۆناغی زمانی نووسین و رۆژنامه‌گه‌رییه‌وه‌.

۴- قۆناغی نوێی زمانی کوردی: ئەم قۆناغه‌، لای هه‌ندیک به‌سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌م داده‌نرت، به‌لام راستیه‌که‌ی ده‌بیت ده‌رچوونی رۆژنامه‌ی کوردستان له‌ ۲۲/ ۴/ ۱۸۹۸چ وه‌کو میژووی ده‌ستپه‌یکردنی زمانی نووسین به‌کوردی و، سه‌ره‌ل‌دانی رۆژنامه‌گه‌ری کوردی، وه‌کو رووداویکی رۆشنییری و زمانی و میژوویی و نه‌ته‌وه‌یی، بۆ میژووی کوردو بۆ زمانه‌که‌ی، وه‌رچه‌رخان و سه‌ره‌تایه‌کی گه‌وره‌ی ده‌ستپه‌یکردنی ژبانیکی نوێیه‌، بۆ کوردو زمانه‌که‌ی و بۆ شارستانیه‌نیته‌ی نوێی کورد.

بۆیه‌ ده‌بیت ئەم رووداوه‌ رۆشنییرییه‌ تازه‌و نوێیه‌ سه‌ره‌تای قۆناغی‌کی دیاریکراوبیت، راسته‌ ئەم قۆناغه‌، یا قۆناغی چواره‌می میژووی زمانی کوردی، به‌قۆناغی بژاره‌کردنی زمانی کوردی له‌وشه‌ی بیگانه‌و سه‌ره‌ل‌دانی شێوازی نوێی زمانی نووسینی کوردی ناوده‌بیرت، به‌لام ئەم تاییه‌تیه‌ته‌ی پاگردنه‌وه‌ی زمانه‌که‌، به‌هۆی سه‌ره‌ل‌دان و به‌رده‌وام بوونی رۆژنامه‌و گوڤاره‌ کوردیه‌کانه‌وه‌ ده‌ستی په‌یکردوه‌و زمانی نووسینی په‌یدا‌بووه‌، ورده‌ ورده‌ له‌گه‌ل زیادبوون و به‌رده‌وامی رۆژنامه‌گه‌ری کوردیدا، زمانه‌که‌ پوخته‌بووه‌و، خۆی له‌وشه‌و ده‌ربڕینی زمانی بیگانه‌، پاک کردۆته‌وه‌و له‌گه‌ل ره‌وتی ژبانی نویدا، هه‌نگاوی به‌ره‌و په‌یشه‌وه‌

ناوه.

لیتره‌دا، بۆ چه‌سپاندنی ئەم بۆچوونه، سه‌یری زمانی رۆژنامه‌و گوڤاره جیاجیاکانی کوردی ده‌که‌ین، له‌رۆژنامه‌ی کوردستانه‌وه بگره، تا رۆژنامه‌ی پیشکهن و تن و رۆژی نوێ، ئومیدی ئیستقلال، بانگی هه‌ق، گوڤاری گه‌لاوێژ و تا ئیستاش ئەو قوناغه زمانه کوردییه په‌تییه، له‌گۆران و داهیتان و چه‌سپاندن و نوێبوونه‌وه‌ی شیوازی نووسینی کوردییه. بۆیه کۆتایی سه‌ده‌ی نۆزده‌و سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌م به‌قوناغی چواره‌م و نوێبوونه‌وه‌ی زمانی کوردی داده‌نریت.

له‌کۆتاییدا، پێویسته‌ ئەوه بوتریت، زمانی کوردی زمانیتکی سه‌ره‌خۆیه.

پاشکۆ زاری هه‌یج زمانیتکی دی نییه، به‌لگه‌ی نووسراوی زمانی کوردی له‌میتروودا (٢٥٠) ساڵ له‌زمانی فارس کۆنتره‌و، په‌یوه‌ندی زمانی کوردی به‌زمانی فارسییه‌وه وه‌کو په‌یوه‌ندی زمانی فارسی به‌کوردییه‌وه وایه، ئەم په‌یوه‌ندییه‌ش په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی و خه‌یزانه زمانییه، چونکه ئەم زمانانه، له‌کۆنه‌وه له‌شوتنیکدا بوونه‌و بلا‌وبوونه‌ته‌وه وشه‌ی ها‌وبه‌ش له‌ناو هه‌موو کۆمه‌ڵ و خه‌یزانه زمانیکدا هه‌یه، به‌لام چۆنه‌تی ده‌رپرینیان له‌رووی ده‌نگسازیه‌وه، بۆ درک‌اندنی وشه‌کان کوردیک له‌گه‌ڵ فارسیکدا یا له‌گه‌ڵ به‌لجی و هیندی و جه‌رمانییه‌کدا جیا‌واز وشه‌کان ده‌رده‌برن.

که‌چی له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا وشه‌و زاراوه‌ی ئەم زمانانه، له‌گه‌ڵ یه‌کترا به‌زۆری جیا‌وازن و هه‌ر زمانه‌ی وشه‌و زاراوه‌ی تایبه‌تی خۆی هه‌یه، لیتره‌وه ده‌پرسین، ئایا هه‌موو وشه‌و زاراوه‌کانی ئەم زمانانه، یه‌کن بێگومان نه‌خه‌یر، پاشان ئیتر چۆن زمانیتکی به‌لگه‌ کۆنتر و خاوه‌ن ده‌ولت، زاری زمانیتکی ژێر ده‌سه‌لات، وه‌کو سه‌رده‌می میدییه‌کان که‌ فه‌رمانه‌وه‌ابوو به‌سه‌ر هه‌موو گه‌لانی ئیتراندا به‌کار ده‌هێنیت «٣٣» له‌کاتیکدا خۆی خاوه‌ن زمان بیت. یا پاش روخاندنی میدییه‌کان، له‌سه‌رده‌می هه‌خامه‌نشی و به‌تایبه‌تی له‌سه‌رده‌می ساسانییه‌کان،

فەرمان بە نووسینەوێ دەدریت.

لە لایەکی دیکەوه، چۆن زمانیک دەکریتە پاشکۆی زمانیکی دیکە کە لە کۆمەڵەو خێزانە زمان و ره‌گه‌زێکی جیاوازی دیکە بیت و زمانی کوردی بە تورکی شاخاوی دابندریت، لەکاتیکیدا ئەم دوو زمانە هەریه‌کە لە خێزانە زمانیکی جیاوازن زمانی کوردی هەروەکو سێ سەده‌ له‌مه‌وبه‌ره‌وه سه‌لمینراوه، له‌خێزانی زمانی ئێرانییه‌کانه‌و سه‌ربه‌کۆمه‌له‌ی هیندۆ ئاری کۆنه‌، به‌لام زمانی تورکی له‌کۆمه‌له‌ زمانی ئورالییه‌- یا (ئورال - ئەلتیکی) یشی پێده‌لێن، ئەم کۆمه‌له‌ زمانه‌ (ئەلتیک) یه‌ له‌زمانی دیکه‌ی وه‌کو تورکی، مه‌گۆلی، ته‌نۆکوسی و به‌شی (ئەلیتک- ئالتایی) ئەم کۆمه‌له‌ زمانه‌ش له‌زمانی فنلندی ئەستۆنی، مه‌جهری ده‌کریته‌وه، ئیتر مله‌وران و ره‌گه‌ز په‌رستان، چۆن ده‌توانن ئەم راستییه‌ میژوویی و زانستییه‌ بشارنه‌وه، به‌ری رۆژ به‌بیژه‌نگ بگرن، یا خۆیانی له‌به‌رامبه‌ر گیل بکه‌ن و کوردو زمانه‌کە، که ژماره‌ی ده‌گاته‌ چل ملیۆن ئاده‌میزاد به‌ده‌یان و سه‌دان و هه‌زاران و زاناو داناو هونه‌رمه‌ندی تێدايه‌، نکولی له‌بوونی بکه‌ن و هه‌ندیک به‌شاخاوی و هه‌ندیکی دیکه‌ به‌جنۆکه‌و که‌مایه‌تی ناوی بیه‌ن، له‌کاتیکیدا کورد خاوه‌نی هه‌موو بنه‌ماکانی نه‌ته‌وه‌یه‌ له‌زمان، میژوو، زه‌وی، چاره‌نووسی هاوبه‌ش، ژبانی کۆمه‌لایه‌تی هاوبه‌ش....هتد. هه‌موو ناوو ناتۆره‌و به‌لگه‌ی بێ بنه‌مایان له‌پیتناو به‌رده‌وامیی چه‌وساندنه‌وه‌و، پتر هه‌لاککردنی نیشتمانی کورده‌ بو‌خ‌زیان.

سەرچاوهو پهراویزهکان:

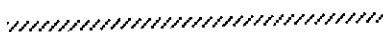
- ۱- سوکولۆف. زمانی ئاقیستا، وهرگیتیران و لیدوان و بهراوردکردنی لهگه‌ل زمانی کوردی نه‌مروّدا، محهمه‌د ئه‌مین هه‌روامانی، به‌غدا، ۱۹۸۸، ل ۲۲.
- ۲- فؤاد حمه‌ خورشید، اللغه‌الکرديه، التوزیع الجغرافی للهجاتها، بغداد، ۱۹۸۳، ل ۱۵.
- ۳- زبیر بلال اسماعیل، میژووی زمانی کوردی، وه‌رگیتیرانی، یوسف ره‌ئوف عه‌لی، به‌غدا، ۱۹۸۴، ل ۶۰.
- ۴- پاکیزه‌ ره‌فییق حیلمی، له‌کوێوه‌ ده‌ست بکه‌ین به‌ زمانی کوردی، ژماره‌ (۱)، به‌غدا ۱۹۷۳، ل ۲۰۳.
- ۵- بڕوانه‌ سه‌رچاوه‌ی ژماره‌ (۲)، ل ۱۵.
- ۶- سه‌رچاوه‌ی ژماره‌ (۳)، ل ۱۷.
- ۷- هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل ۱۸.
- ۸- د. که‌مال فوئاد، زاواوه‌کانی زمانی کوردی و زمانی ئه‌ده‌بی و نووسینیان، گوڤاری زانیاری ژماره‌ (۴) ی سالی ۱۹۷۱، ل ۱۶-۱۷.
- ۹- سه‌رچاوه‌ی ژماره‌ (۳)، ل ۵۲.
- ۱۰- سه‌رچاوه‌ی ژماره‌ (۲)، ل ۱۵.
- ۱۱- بڕوانه‌: ۱/ سه‌رچاوه‌ی ژماره‌ (۱)، ل ۱۵.
- ب/ محهمه‌د ئه‌مین هه‌روامانی، میژووی ریبازی زمانی کوردی، به‌غدا ۱۹۹۰، ل ۶۷.
- ۱۲- د. عبدالرحمن قاسملو، کوردستان و کورد، وه‌رگیتیرانی عبدالله حسن زاده، له‌ بلاوکراوه‌کانی بنکه‌ی پێشه‌وا، ۱۹۷۳، ل ۲۹.
- ۱۳- دریه‌ عونی، عرب واکراد، خصام ام وئام، مصر، دار الهلال، ۱۹۹۳، ص ۲۷.
- ۱۴- سه‌رچاوه‌ی ژماره‌ (۲)، ل ۱۳.
- ۱۵- له‌م باره‌یه‌وه‌ توفیق وه‌بی له‌وتاری «اصل الاکراد و لغتهم»، گوڤاری کۆری زانیاری کوردی ژماره‌ (۲-۲)، به‌غدا ۱۹۷۴، ل ۲۴ ده‌لێ: «ئیمه‌ به‌ته‌واوی پرواوه‌ قه‌ناعه‌تمان به‌راستی ئه‌و بیره‌ هه‌یه‌ که‌ ده‌لێ: زمانی کوردی زنجیره‌یه‌کی راسته‌وخۆیه‌ له‌زنجیره‌ی زمانه‌ ئارییه‌ کوردیه‌یه‌ کۆنه‌کان و ئاقیستاییه‌ مادیه‌یه‌کان (واته‌- ماد- نووسه‌ر).
- ۱۶- جوئاتان راندل، امة‌ فی شقاق، بیروت لبنان، ۱۹۹۷ هیمای بۆ ئه‌مه‌ له‌پێشه‌کی کتێبه‌که‌یدا کردووه‌.

- ۱۷- بۆنۈم دابەشكردنه، سووودم له سهراچاوهی ژماره (۲)، (۳) ههروهها د. علی عبدالواحد وافی، علم اللغة، ۱۹۷۰ وەرگرتووہ.
- ۱۸- بۆكۆمهله زمانی زنجیره (۶، ۷)ی خیزانه زمانه ئه وروپاییه کان که لیتره دا ئه م ژماره یه ی وەرگرتووہ، پروانه: د. پاکیزه رفیق حیلمی، زانیاری زمان، دهفتهری کورده وازی، بهرگی (۲) بهغدا، ۱۹۷۰، ل. ۱۰۰-۱۰۶.
- ۱۹- محممه ئه مین هه ورامانی، میتووی ریبازی زمانی کوردی، ل. ۲۰.
- ۲۰- پاکیزه رفیق حیلمی، سهراچاوهی ژماره (۴)، ل. ۲۰۳.
- ۲۱- هه مان سهراچاوه، ل. ۲۰۹.
- ۲۲- هه مان سهراچاوه و لاپه ره.
- ۲۳- سهراچاوهی ژماره (۳)، ل. ۶۲.
- ۲۴- پروانه سهراچاوهی ژماره (۴)، ل. ۲۱۰.
- ۲۵- سهراچاوهی ژماره (۱۱ / ۱)، ل. ۱۴.
- ۲۶- سهراچاوهی ژماره (۱۳)، ل. ۲۸.
- ۲۷- سهراچاوهی ژماره (۴)، ل. ۲۰۳.
- ۲۸- سهراچاوهی ژماره (۳)، ل. ۶۵.
- ۲۹- سهراچاوهی ژماره (۱۱ / ۱)، ل. ۴۲.
- ۳۰- به کارهینانی کیشی شیعی، له شیعی کوردی قوناعی کلاسیکیدا بریتی بووه له به کارهینانی کیشی عهروزی عه ره بی که بریتیه له (۱۶) کیش و (۱۵) یان... خه لیلی ئه حمه دی فهراهیدی دایناوه و دوانیان هی ئه خفه جه، به لام کورده کان به زۆری ههوتیان به کارهیناوه وک: هزج، ره مه ل، بسیط، ... هتد، هه رچی کیشی شیعی شیوهی گۆزان / هه ورامانی به کیشی خو مالی و تراوه، مه به ست له ئه ده بیاتی کۆنی ئه و به شه یه.
- ۳۱- بیرو پای دکتۆر عه زه دین مسته فا ره سول، له کتیبی زمان و ئه ده بی کوردی / ۱۹۷۸/۶، ل. ۱۷۳-۱۷۵.
- ۳۲- مامۆستا محممه ئه مین هه ورامانی سه ره تای سه ده دی بیسته می بۆ قوناعی نوچی زمانی کوردی داناه، باشتربو و ده رچوونی روژنامه ی کوردستان له ۱۸۹۸ له بییر نه کردایه که سه ره تای ئه و قوناعه نو تیه به.
- ۳۳- د. که مال مه زه هر، چه ند لاپه ره یه ک له میتووی گه لی کورد، به غدا، ۱۹۸۵، ل. ۱۸.
- + په ندو و ته یه کی کورده وارییه که ده لئی: «به ری روژ به بیژه نگ ناگیریت» واته راستی ناشاریته وه و دیزه به ده رخۆنه نا کریت.
- + پروانه سهراچاوهی ژماره (۲)، ل. ۱۳.

بهشی دووهم

ریزمان

چاوگ و فرمان کامیان سهراچاوه و بنه رهن؟

وشه کانی زمان له رووی پیکهاتن و دروست بوونه وه، به هۆی چند ریگایه که وه نه نجام دهدریت (۱) و ئەم لیکۆلینه وه یه تهرخانه بو دیاری کردنی سهراچاوه، بنکهی ئەو دروستبوونه که له زمانی کوردیدا وشه کانی به ریگای (لیکدان) و (دارشتن) وه داده پترتین و، ئەو سهراچاوه یهش له رووی دارپشتنی وشه وه، چاوگ و فرمانه وه له ده می کۆنه وه دوو راو بوچوونی له یه کتر جیاواز، له م پرووه وه، لای زمانه وانه عاره به کانه وه، له دوو قوتابخانه ی زمانه وانى به سراوی و کوفیه کانه وه به وه ی نایه چاوگ و فرمان کامیان سهراچاوه ی بنه رتی وشه دارپشتنه، سهری هه لداوه. به لام ئیمه ناچینه ناو ئەم باسه وه، چونکه زمانی عاره بی جیاوازه له گه ل؛ کوردیدا وه له یه ک زمان نین، عاره بی وه کو زمانیکی سامی تاییه تیتی خۆی هه یه کوردیش وه کو ناریایی کۆن تاییه تیتی و ریگای خۆی هه یه، ئەگه ر چیش زمانی کوردی له رووی پیکهاتنی وشه و زاراوه وه زمانیکی لیکدراوه، واته زۆریه ی وشه و زاراوه پیکهاتوه کانی، به ریگای لیکدانی دوو وشه وه یه، که گۆرانیش تیایدا روو ده دات یا بی گۆرانه، به لام دارپشتنه وه ش وشه و زاراوه ی لیه پیکدیت، که زیاده ی وشه دارپت Affix به هۆی ره گی وشه وه وشه ی تازه ی لی پیکده هیتریت.

وهگ: سهوز+ ه — سهوزه، خۆر + ه — خۆره، بۆر+ ه — بۆره+ رهش+ ایی — رهشایی، شار+ ی — شاری، سهرباز+ گه — سهربازگه ئه‌مه ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نیت که زمانی کوردی، وشه‌ی داریژراوی به‌ ریگای داریشته‌وه لیتوه وهرده‌گیریت، به‌لام سه‌روشتی زمانی کوردی زمانیکی لیکدراوه، ئه‌م باسه‌ی ئیمه، تایبه‌ته به‌وه‌ی ئایا چاوگ یا فرمان، کامیان سه‌رچاوه‌ی داریشته‌ی وشه‌یه‌و لیتهدا ئه‌م باسه‌ روون نه‌که‌ینه‌وه که چاوگ به‌ هۆی ره‌گه‌که‌یه‌وه، که بناغه‌ی وشه‌ پیکده‌هینی، سه‌رچاوه‌ی داریشته‌ی وشه‌ی تازه‌یه‌و ژماره‌یه‌ک وشه‌ی وه‌ک فرمان خۆی، ناوی بکه‌ر، ناو به‌رکار، ناوی چاوگ ناوی شوین، ناوی ئامیتر، ناوی لیکدراو (له‌ بناغه‌ی چاوگی لیکدراوه‌وه) هه‌روه‌ها وشه‌ی تری لیتوه وهرده‌گیریت.

ئه‌م باسه‌ هه‌ولیکه، له‌ که‌م و کوری به‌ دوور ناییت، به‌لام ئه‌گه‌ر هه‌له‌ش بیت، یا به‌ دلی نووسه‌رانی تریش نه‌بیت، ئه‌وا هه‌ولتی تری به‌ره‌و لیکۆلینه‌وه‌ی تر دینیته‌کاپه‌وه، ئه‌گه‌ر راستیش بیت ئه‌وا باشترو که‌لینیک له‌ بواری بۆشایی زمانی کوردی روون ده‌کاته‌وه. چومسکی تا سالی ۱۹۵۷ له‌ هه‌ولتی به‌رده‌وامدابوو، بۆ دۆزینه‌وه‌ی ریگای راستی شیکردنه‌وه‌ی زمان. هه‌واله‌کانی پیش ئه‌م میثووه‌ی توپه‌له‌داو بیره‌دۆزی ریگای تازه‌ی هینایه‌کاپه‌وه‌و به‌ دنیا‌دا به‌لاوبۆوه‌و بیره‌دۆزه‌کانی تری خۆی پووچه‌ل کرده‌وه، ئه‌م باسه‌ ریگای تر ده‌کاته‌وه، گرنگ ئه‌وه‌یه‌ ریگای لی نه‌گیریت به‌وه‌ی له‌گه‌ل بۆچوونی که‌سانی تر‌دا جیا‌وازه، بۆچوونی جیا‌واز نیشانه‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی زانسته‌یه. پیش ئه‌وه‌ی بینه‌ سه‌ر باسه‌که‌ ئاوړیک له‌ باره‌ی یاساو شتوازی داریشتن و پیکهاتنی وشه‌ی زمانی ئینگلیزی ده‌هینه‌وه، چونکه‌ ئه‌م زمانه، ئه‌گه‌ر چی له‌گه‌ل زمانی کوردیدا هه‌ربه‌که‌ی تایبه‌تیتی خۆیان هه‌ن، به‌لام جیا‌وازی ده‌ستووریان له‌ نیواندا به‌دی ده‌کریت.

بیروای زمانه‌وانه ئه‌وروپاییه‌کان (ئینگلیزه‌کان)

- له باره‌ی بنه‌ره‌ت و سه‌رچاوه‌ی دا‌رتشته‌وه -

زمانه‌وانه ئه‌وروپاییه‌کان به‌تایبه‌تی ئینگلیزه‌کان له باره‌ی ئایا چاوگ و فرمان کامیان سه‌رچاوه‌ی دا‌رتشته‌ی بیت، له‌م رووه‌وه ریتیازی ئینگلیزه‌کان، ریگیاه‌کی تایبه‌ت به‌ پیچه‌وانه‌ی زمانه‌وانه عاره‌به‌کانیان گرتۆته به‌ر، که ئه‌ویش ریگیاه‌کی به‌کاره‌یتانی مورفیمه (Morphem) واته به‌ هۆی مۆرفیمه‌وه ژماره‌یه‌کی زۆر له وشه‌ داده‌پژیت و پیک ده‌هینریت، مۆرفیمیش به‌لای ئینگلیزه‌کانه‌وه، راستیکه‌یشی هه‌روایه دوو جو‌ره، جو‌رتیکی مۆرفیمی سه‌ربه‌خۆی واتا‌داره Feer Morphem - (وشه‌ی ته‌واو) و جو‌ره‌که‌ی تریش مۆرفیمی به‌ند Bound Morphem - واته پیشگرو پاشگرو. نیشانه‌ی ده‌چنه سه‌ر مۆرفیمی سه‌ربه‌خۆ یا ره‌گی وشه، وشه‌ی جو‌ربه‌جو‌ری تازه به‌ هۆیانه‌وه واته به‌هۆی یارمه‌تی پیشگرو Suffex پاشگروه Prefex دروست ده‌بیت، که له زمانه‌که‌دا ئه‌رکی جیاجیای گرنه‌گ، له رووی ریزمان و واتاوه ده‌بینن؛ ئه‌م زمانه‌وانه ئینگلیزانه دوو مۆرفیمی وه‌ک ره‌گ Root و قه‌د STEAM ده‌که‌نه بنه‌ره‌تی دروست بوونی وشه به‌هۆی زیاده‌وه، یه‌که‌میان بناغه‌و ریشه‌ی وشه‌یه، که به‌شیه‌یه‌کی گشتی پارتیزگاری واتای وشه‌ی چاوگه‌که‌ی کردوه، ئه‌گه‌رچی ره‌گ به‌ته‌واوی واتا نابه‌خشیت، به‌لام پاشگرو پیشگرو به‌بێ ئه‌وان هیچ ده‌ورتیک له زماندا نایینن، نمونه: ره‌گی چاوگی (نوسین) - نووس + ه‌ر — نووسه‌ر ناوی بکه‌ری دروست کردوه.

یا به‌م شیه‌یه‌ی خواره‌وه، فرمانی لیتوه به‌یارمه‌تی پیشگرو راناوی لکاو دروست بووه؛ وه‌ک: نووسین = ره‌گه‌که‌ی (نووس) ه‌ به‌هۆی نیشانه‌ی به‌رده‌وامی (ده‌هوه به‌یارمه‌تی راناوی لکاو فرمانی رانه‌بردووی لێ دا‌رتژاوه (ده‌نووسم).

بۆ تافی رانه بردوو: قه‌دی چاوگ و راناوی لكاو، فرمانه‌كه دروست ده‌كات:

بهم شیتویه:

نووسین+ نووسی + م — نووسیم.

بیرورای ئیمه له‌باره‌ی زمانه‌وانه ئینگلیزه‌كانه‌وه، ئه‌گه‌رچی زمانی كوردیش له‌كۆمه‌له‌ی زمانه‌ ئارییه‌كانه‌ خزمایه‌تیان هه‌یه، به‌لام هه‌ر زمانه‌ تاییه‌تیستی خۆی هه‌یه له‌ ده‌ستووری وشه‌ پێكهاتن چ به‌ریتگای لیتكدان یا دارپشتن.

دروستبوونی یا دارپشتنی وشه‌ له‌ زمانی ئینگلیزیدا به‌ ریتگای مۆرفیمه‌وه بهم شیتویه‌یه، كه‌ (ره‌گ - Root) و قه‌د Stem له‌وشه‌دا دیاری كرده‌وه و به‌ هۆی مۆرفیمی به‌نده‌وه وشه‌ی لیتوه دروست ده‌كهن، بهم شیتویه:

ره‌گ + پاشگری به‌ند — Teacher — Teach + er ئه‌گه‌ر وشه‌ی Teacher كه‌ به‌هۆی پاشگری er هه‌وه بۆته قه‌دی وشه‌ ناویشه‌ یان وه‌ك Teacho كه‌ ed كه‌ه‌ی كوردیتتی به‌قه‌دی فرمان و به‌لادانی (d) كه‌ه‌ وشه‌ی تری لیتوه به‌ هۆی پاشگروه‌ داده‌پرژیت، یان وه‌ك (, Showen , Shewing Showed) هه‌ر چه‌نده‌ مۆرفیم له‌ زمانی كوردیشدا وه‌ك ئینگلیزی ده‌ور ده‌بینیت له‌ دارپشتندا، به‌لام چاوگ له‌ زمانی كوردیدا بۆته سه‌رچاوه‌ و به‌نه‌ره‌تی دارپشتن؛ چاوگ مۆرفیمه‌كانی به‌شیتویه‌کی وا چوونه‌ته پال یه‌كتر له‌ ناو قالبی چاوگه‌كه‌دا تیاونه‌ته‌وه (A)، ئه‌مه‌ش به‌لگه‌یه‌كه‌، كه‌ چاوگ له‌ زمانی كوردیدا وشه‌یه‌کی تیاویه‌ Words ئه‌گه‌رچی زمانی كوردی به‌ زمانیتکی لكاو -ag) (glutinative داده‌نریت و، بۆیه چاوگ وه‌ك وشه‌یه‌ك له‌ زمانه‌كه‌دا به‌ وشه‌یه‌کی ساده‌ی واتادارو سه‌ره‌یه‌خۆ داده‌نریت و، به‌ لادانی (ن) كه‌ه‌ی و نیشانه‌كه‌ی، ره‌گ و قه‌ده‌كه‌ی واتا نابه‌خشن و له‌ پاشاندا به‌ هۆی راناوی لكاو و پێشگرو پاشگروه‌وه، فرمان و وشه‌ی دارپژێران لهم وشه‌ تیاوانه‌وه Fastonel كه‌ چاوگن دروست ده‌بن وه‌ك له‌ چاوگی: (خواردن) فرمانی (خواردم) و

(دهخۆم) و ناوی بکه‌ری (بخۆر) و ناوی چاوگی (خۆراک) ی لێوه وهرده‌گرین. ئەمه ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نیت که فرمان له چاوگه‌وه‌یه، نه‌ک چاوگ له فرمانه‌وه وهرگیراییت. ئەمه له شێوه‌ی جیاوازی جیاوازی روون ده‌بیته‌وه، بۆ نمونه ئه‌گه‌ر بیته‌و (ن) ی چاوگه‌کان لایه‌هین، به‌شێوه‌یه‌کی گشتی (قه‌دی چاوگی تینه‌په‌ر بۆ که‌سی سێیه‌م و قه‌دی چاوگی روودان به‌هۆی ئه‌وه‌ی که بکه‌ره‌کانیان هێزێکی سروشتین و بێ وهرگرته‌ی راناوی لکاو ده‌وری خۆیان ده‌بینن، هه‌روه‌ها قه‌دی چاوگه‌ یانه‌یه‌کان به‌ هۆی کۆتایی هاتنیان به‌ده‌نگی ی قه‌ده‌کان و به‌وه‌ی که که‌سی سێیه‌می راناوه‌کان، به‌ پیتی (ی) کۆتاییان هاتوه‌، ئه‌و دیارده‌یه‌ ده‌بیته‌ هۆی ئه‌وه‌ی که قه‌ده‌کانیان بینه‌ فرمان و واتا بیه‌خشن، ئه‌گینا به‌ پێچوانه‌وه‌ قه‌دی چاوگ (Steam) به‌گشتی واتا به‌خشی نین و کاتی فرمانه‌کانیش دیارن و ناتوانریت به‌بێ راناوی لکاو، وه‌ک وشه‌یه‌کی واتادار دابنرین ئەمه‌ بێجگه‌ له‌وه‌ی که تافیان نییه‌؛ نمونه‌:

کوشتن: به‌لادانی (ن) ی چاوگه‌که، قه‌دی (کوشت) ده‌میتێته‌وه که نه‌کات و نه‌واتای دیارو ئاشکرا نییه‌، واته‌ پێویستی به‌ پێوه‌ لکاندنی راناوی لکاو هه‌یه، که ده‌بیته‌ هۆی دیاری کردنی تاف و واتاکه‌ی وه‌ک: کوشتم، کوشتت، کوشتی، کوشتمان، کوشتتان، کوشتیان...

هه‌روه‌ها کردن: کرد ده‌بیته‌: کردم، کردن، کردمان، کردتان، کردیان.
 بردن: برد بێ تاف و واتایه‌ به‌ هۆی راناوی لکاوه‌وه‌ ده‌وری واتاو دیاری کردنی دیاری ده‌کریت وه‌ک: بردم، بردت، بردی - بردمان، بردتان، بردیان.

بیروپای زمانهوانه کوردهکان

زمانهوانی کورد تا ئیستا له باره‌ی ئایا «چاوگ یان فرمان کامیان بنه‌ره‌ت و سه‌رچاوه‌ی داریشتان» ن یا له‌م باره‌یه‌وه، به هه‌ر ناوینشانیکی بیت لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی تایبه‌تی سه‌ربه‌خۆیان ئه‌نجام نه‌داوه، مه‌گه‌ر له‌ناو لیکۆلینه‌وه‌ی باه‌تی ترده‌ نه‌بیت، ئه‌ویش به سه‌رییی و لابه‌لایی و بی هیچ لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی پراکتیکی ئه‌نجام داروو بی نمونه، چاوگیان داناوه به سه‌رچاوه‌ی وه‌رگرتنی فرمان و وشه‌ی تری له‌م باه‌ته‌وه بیت. هه‌ندیک یانیش که‌به‌شیتی که‌من وه‌ک به‌شی به‌که‌م بی پێشاندانی هیچ به‌لگه‌یه‌ک فرمانیان به سه‌رچاوه‌ی داریشتن و چاوگ لێوه وه‌رگرتنیان داناوه، به‌لام له ناو کتیبی رێزمانه کوردیه‌کاندا، له به‌شی وشه‌سازیدا Morphology ته‌نها له باسکردنی داریشتنی (ناو، ئاوه‌لناو، فرمان) بی روونکردنه‌وه‌ی پێویست له چاوگه‌وه ئه‌و وشانه‌یان وه‌رگرتوه (٩).

بۆیه پێویسته ئه‌م باسه له زمانی کوردیدا به پێی تایبه‌تیته‌ی زمانه‌که لای لێ بکریته‌وه و یه‌ک لایی کردنه‌وه‌ی پێویسته .
له‌به‌ر نه‌بوونی لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی تایبه‌تی له‌م باره‌یه‌وه، بۆیه ناتوانین له‌ بواری زمانه‌وانانی کوردا بیروپای خۆمان ده‌ست نیشان بکه‌ین و هه‌لیان به‌سه‌نگینین و یه‌کسه‌ر دیمه سه‌ر لیکۆلینه‌وه‌که‌ی خۆم.

چاوگ یان فرمان کامیان سه‌رچاوه‌و بنه‌ره‌تن؟

چاوگ وه‌ک به‌شیک له‌به‌شه‌کانی ئاخاوتن ناوی کرداریکی گشتی ده‌به‌خشیت و نه‌به‌سترواوه به‌که‌س و کاته‌وه‌و گه‌ردان نا‌کریته. له‌ زمانی کوردیدا چاوگ هه‌لده‌گریته‌ بیت به‌ بنه‌رتی سه‌رچاوه‌ی داریشتنی هه‌ندیک وشه‌و فرمان؛ چاوگ و فرمان هه‌ردووکیان تایبه‌تیته‌ی رووداوو کرداریان تێدا‌یه‌و، هه‌رچی

فرمانه تاییه تیتی تری وهک کهس و کاتی تیدایه، که له چاوگ دا بهدی ناکریت، که واته شتیکی هاوبهش له نیتواناندا بیت کردارو رووداوه، که وهکو تاییه تیک له وشه داریژراوانه ی وهک: ناوی بکه، ناوی بهرکار، ناوی چاوگ، ناوی جیگا، ناوی ئامیر، ههروه ها ئاوه ئناوو هه ندیک ئاوه لفرمان یشدا هه یه له چاوگوه وهرده گیرین و دادهریژرتین، که تا ئیستا ناکۆکی له سه ره، به وهی نایا چاوگ یان فرمان کامیان سه رچاوه ی ئه و داریژشته بن؛ یا فرمان خویشی وشه یه که له چاوگوه داریژراوه. له ناو ئه و وشانه، هه موویاندا تاییه تیه کی هاوبه شی وهک کردار (عملیه) و رووداویان تیدایه و به نه بوونی کهس و کاتی فرمان تیا یاندا؛ ئه وه ده گه یه نیت که ئه و وشانه ی سه ره وه، فرمانیش له گه لیاندا له چاوگوه دادهریژرتین و چاوگیش بنه رته و سه رچاوه ی ئه و داریژشته یه، له بهر ئه م هۆیانیه ی خواره وه:

۱- چاوگ له رووی واتاوه له زماندا واتای شوپین و سه رچاوه ی لیوه وهرگرتن ده به خشیت، یا خود به واتای (بنه وان) دیت که واتای سه رچاوه ی ئاوه گه یه نی.

۲- چاوگ واتایه کی گشتی، رووداوی کرداریکی بن کاتی تیدایه که له وشه داریژراوه کانیه وه به هه مان واتا به دی ده کریت، به مه ده ره که ویت له وشه ی گشتیه وه وشه ی تاییه تی وهرده گیریت.

وهک: نووسه ر خاسیه تیکی تاییه تیه له چاوگی (نووسین) وه داریژراوه سیفه تیکی تاییه تی خاوه نه که ی ده گه یه نیت و (۱۰) چاوگه که شی کردارو رووداویکی گشتی ده به خشیت ههروه ها (کریار، فرۆشیار، فرۆشراو ...).

۳- چاوگ وشه یه کی واتاداری سه ره خۆبه (۱۱)، ئه گه رچی له سی مۆرفیم پیکه اتوه، به لام به شیوه یه کی وا چوونه ته پال یه کتر، له ناو قالبی داریژشته ی وشه که دا به جوړتیک تاوانه ته وه ئه گه ر مۆرفیم تیکیان بو نمونه وهک (ن) ی

چاوگه که لابیریت ئەوا واتاکه‌ی تیک ده‌چیت تهنه‌ها له‌و چاوگانه نه‌بیت که فرمانه‌کانیان له‌ چاوگی روودان و (۱۲) چاوگه یائییه‌کانه‌وه وهرده‌گیرین، به‌ هۆی ئەوه‌ی ئەم‌ جوژانه بکه‌ره‌کانیان دیارنن و له‌ گه‌ردان کردن و دارپشتنی فرمانی رابردوودا، بئ به‌کاره‌یتانی راناوی لکاو، قه‌دی چاوگه‌کانیان له‌ حاله‌تی که‌سی سیتییه‌می تاک دان، وه‌ک سووتا، بزژا له‌ (سووتان- بزژان) هوه‌ یا نووسی، کپی له‌ (نووسین- کپین) هوه‌ و اتا ده‌به‌خشن، ئەگینا جوژه‌کانی تر نه‌کات و نه‌ و اتایان ئاشکرا نین وه‌ک: (کردن: کرد) بئ راناوی لکاو نه‌که‌س و نه‌کاته‌که‌ی ئاشکراو دیارنن.

کوشتن: کوشت، خواردن: خوارد، کیتلان: کیتلا، پیتشتن: پشت، گروون: گروو، به‌ستان: به‌ستا) ئەم‌ قه‌دی چاوگانه به‌بئ بکه‌ر (راناوی لکاو) واتاکانیا دیارنن و ده‌وریان وه‌کو فرمانیکی واتادارو وشه‌یه‌ک له‌ زمانی کوردیدا نین و بئ واتان، ته‌نانه‌ت ئەگه‌ر وشه‌یه‌کی واتاداریشیان له‌ به‌کاره‌یتاندا به‌خه‌یته ته‌نیشه‌وه به‌بئ راناوی لکاو به‌هه‌مان شتیوه‌ی سه‌ره‌وه وه‌ک وشه‌یه‌کی واتاداری سه‌ریه‌خۆ واتایان نییه‌.

نموونه: نان خوارد، داره‌که به‌ستا، ناهه‌نگ گپرا، پتاوه‌که کوشت، ئاورپشت. ئەم‌ قه‌دی چاوگانه ئەوه‌ ده‌سه‌لین که فرمان به‌ ته‌نها بئ راناوی لکاو ناتوانریت به‌ وشه‌یه‌کی سه‌ریه‌خۆ دابنرین و اتاو کاته‌که‌یان دیارو ئاشکرا بیت، واته فرمان وشه‌یه‌کی سه‌ریه‌خۆی یه‌ک ریشه‌یی یا یه‌ک مۆرفیمی نییه‌و بۆ ده‌می رابردوو دوو مۆرفیمی وه‌ک قه‌دی چاوگ و راناوی لکاو که سه‌ر به‌ به‌شیکێ ئاخاوتتی وه‌ک راناوی که‌سین، له‌ دارپشتنی دروست بوونیدا به‌شدار ده‌بیت و، بۆ ده‌می رانه‌بردوو و داخوایش سئ مۆرفیمی وه‌ک (ده‌)ی به‌ به‌رده‌وامی و ره‌گی چاوگ و راناوی لکاوو، بۆ داخوایش مۆرفیمی (ب)ی داخوایی و ره‌گ و راناوی لکاو به‌شدارێ دارپشتنی دروست بوونیا ده‌که‌ن به‌م شتیوه‌یه‌:

چاوگ: نیشانه‌ی بهره‌وامی + ره‌گی چاوگ + راناوی لکاو — فرمانی
رانه‌بردوو.

نووسین: ده + نووس + م — ده‌نووسم

رۆیشتن: ده + رۆ + م — ده‌رۆم

بۆ داخوازی:

چاوگ: پییشگری (ب) نه‌مری + ره‌گی چاوگ + راناوی لکاو — فرمانی
داخوازی.

نووسین: ب + نووس + ه — بنووسه بۆ که‌سی دووه‌می تاک

ب + نووس + ن — بنووسن بۆ که‌سی دووه‌می کۆ

به‌لادانی ههر مۆرفیمی‌ک، له‌وانه وه‌ک نیشانه‌ی رانه‌بردویی و داخوازی و
راناوی لکاو، ره‌گه‌کان (Root) به‌ته‌نها نه‌گه‌رچی ره‌گ له‌ زمانه‌ هیندۆ
نه‌وروپاییه‌کاندا پارێزه‌ری واتای وشه‌ گشتییه‌که‌یه، هیچ واتایه‌ک نابه‌خشن.
لیته‌دا ده‌رده‌که‌ویت که‌ فرمان خۆی وشه‌یه‌کی دارپێژاوه‌و، له‌ رووی دروست
بووه‌نه‌وه، به‌ یارمه‌تی مۆرفیمی‌ تره‌وه دروست بووه؛ بۆیه وشه‌یه‌ک که‌ سه‌ریه‌خۆ
نه‌بوو له‌ رووی واتاوه، ئیتر چۆن ده‌بیت به‌ بنه‌رپه‌ت و بناغه‌و سه‌رچاوه‌ی دارپێشتن
و وشه‌ لیسه‌ وه‌رگرتن که‌ ره‌گه‌که‌ی له‌ چاوگه‌وه بۆ دارپێشتنی وه‌رگیراوه‌و،
پارێزه‌ری واتا گشتییه‌که‌ چاوگه‌ نه‌ک هی واتای فرمان، چونکه‌ فرمان واتا که‌ی
بۆ کرداری‌کی تایبه‌تییه، که‌ له‌ کردارو رووداوه گشتییه‌که‌ی چاوگه‌وه بناغه‌و
ره‌گ و واتا که‌ی وه‌رگیراوه‌.

هه‌رچی چاوگه‌ هه‌روه‌کو له‌ پییشه‌وه وتمان وشه‌یه‌کی سه‌ریه‌خۆی واتاداره‌و له
زمانی کوردی و زمانی تریشدا حاڵه‌ت و رووداوو، واتاو کاتیکی گشتی
ده‌به‌خشیت وه‌ک: نووسین، خواردن، کردن... هتد هه‌موو کرداری‌کی گشتی
ده‌به‌خشن و به‌که‌م کردنه‌وه‌ی پییتی‌ک یا (ن)ی چاوگه‌که‌ی واتا سه‌ریه‌خۆکه‌ی

خویان له دهست ددهن، وهک له سهروهه پیشانماندان.

با بیینه سهر قه‌دی تینه‌په‌ری که‌سی سییه‌می تاک، که دوا‌ی وه‌رگرتیان له چاو‌گه‌کانیانه‌وه، به‌لادانی (ن) که‌یان فرمانی رابردو بی پیوه‌لکاندنی راناوی که‌سی لکاو له‌بهر دیارنه‌بوونی بکه‌ره‌کانیانه، که وهک قه‌دی چاو‌گی روودان که به‌هه‌مان شیوه بکه‌ره‌کانیان دیارنن، بویه واتا ده‌به‌خشن و کاته‌کانیان له حاله‌تی که‌سی سییه‌می تاک نادیاره، که‌چی بو که‌سه‌کانی تر پیوستیان به پیوه‌لکاندنی راناوی لکاو، تا به ته‌واوی که‌سه‌کانیان وه‌کو قه‌دی چاو‌گه‌کانی که له سه‌روهه نمونه‌مان بو هیتانه‌وه به هژی به‌کاره‌یتانی راناوه‌کانه‌وه دیاری بکرتن، نمونه:

چاوگی تینه‌په‌ر: قه‌دی چاوگ - (ن)‌ی چاوگ — فرمانی رابردو بو

که‌سی سییه‌می تاک

رۆیشتن: رۆیشت - (ن) — رۆیشت

چوون: چوو - (ن) — چوو

هاتن: هات - (ن) — هات

به‌هه‌مان شیوه برژا، خنکا، رژا، رووخا، پسا، مرد، سووتا ...

له‌بهر ته‌وه‌ی بکه‌ره‌کانیان هیزتیکی سروشتین و له‌حالته‌تی که‌سی سییه‌مدان، بویه بی راناوی لکاو ته‌مانه‌وه، ته‌وه قه‌دانه‌ی که وهک (رۆیشت، هات، چوو ...) بی راناوی لکاو، واتا کاتیان ئاشکراو دیاره، بکه‌ره‌کانیان له دۆخی (حالته‌ت) نادیاریدان و نازانریت که ، کیتن؛ به‌لگه‌ش بو ته‌مه بو که‌سانی تر به‌بی به‌کاره‌یتانی راناوی لکاو به‌کارنایه‌ن و کاته‌که‌یان دیارنییه، وهک: رۆیشتم، رۆیشتیت، رۆیشتین. ته‌مه ته‌وه ده‌گه‌یه‌نیت که فرمان نابیتته بنه‌رته و بناغه‌وه سه‌رچاو‌هی وشه‌ دارپشتن و فرمان خویشی له چاو‌گه‌وه، به‌یارمه‌تی مؤرفیمی تره‌وه دروست ده‌بیت و وشه‌یه‌کی سه‌ریه‌خۆنییه‌وه فرمان له چاو‌گه‌وه وه‌رگیراوه،

نهك چاوگ له فرمانه وه وهرگيراييت.

پاش ئەم شپوانه ی سهره وه، قه دی تپه پری چاوگه یائیسه كان به بی پتوه لكاندنی راناوی لكاو دوا ی لادانی (ن) ی چاوگه كانیان، و اتاو کاتیان تیدا بۆ كه سی سییه می تاک به هوی کۆتایی هاتنیان به پیتی (ی) ی تیکه ل بوونیان له گه ل راناوی لكاوی (ی) كه سی سییه می تاکدا، كه نیشانه ی بوونه بکه ری فرمانی تپه پره، دیارو ئاشکرایه، و اته له بهر له یه کچوونی ئەو دوو دهنگی (ی) یه، كه له بنه رته دا یه ک دهنگن، كه ئیستا بۆ دوو مه به ستی جیاوازی به کارهاتوون، یه كه میان پیتیکی چاوگه و دووهمیان راناوی لكاوه، ئەگینا قه دی چاوگ دوا ی لادانی (ن) هکه ی که ده بیته هوی دروست بوونی فرمان به بی راناوی لكاو نابیتته فرمان و وهک وشه یه کی و اتادار به ته نها به کارنایهت؛ نمونه: چاوگی یائی: قه دی چاوگ (-) (ن) — فرمانی رابردووی تپه پره بۆ كه سی سییه م

نووسین: نووسی - (ن) — نووسی

کرین: کرپی - (ن) — کرپی، ههروه ها قه دی تری یائی وهک:

بری، سری، پرسى ... ئەم قه دی چاوگانه بۆیه به بی راناوی لكاو به کاردین و و اتاو کاتیان بۆ رابردو و دیاره چونکه به (ی) نیشانه ی چاوگ کۆتاییان هاتووه له گه ل (ی) راناوی لكاوی كه سی سییه می تاکدا وهک دهنگیک هه مان شتن. باشترین به لگه ش بۆ ئەمه ئەوه یه بۆ كه سه کانی تر له گهردان کردنیاندا، قه دی چاوگه كان به بی راناوی لكاو گهردان ناکرین و كه سه کانی ش دیارنین که چه نده من وهک: نووسی + م — نووسیم، نووسیت، نووسیمان، کریم، بریان، سږیتان ... لیږده دا دهرکه وت که چاوگ بنه رته وه به ته نها وهک وشه یه کی سهره خوی و اتادار به کاردیت، به لآم فرمان له چاوگه وه رهگ و قه ده که ی وهرده گیریت به هوی پیشگرو راناوی لكاوه وه داده رپیتیت و ده بیته وشه یه کی داپرژاوو بوونی

فرمانییتی دهچهسپنیت و دهبیته وشه و بهکاردههینریت و تافهکەشی دیاری دهکریت.

۴- چاوگ له رۆوی شیوهوه به سادهو داریژراوو لیکدراوهوه ناویزهکانی (شاذ) نهبیته که به پاشگری (هوه) کوتاییان هاتوه نهگەرچی نهوانیش پیشی نهو پاشگرهیان به (ان) کوتاییان دیت، ههموویان کوتاییهکهیان به (ن)هوه، تنها چاوگیشه له زمانی کوردیدا لهناو وشهکانی تردا یهک شیوهیان ههیه؛ وهک: سووتان، برین، خواردن، هینان، کوشتن، چوون، ... بهلام فرمان شیوازی جوربهجۆری ههیه بو رابردوو، رانهبردوو، داخوازی ههروهه راناوی لکاوی جوربهجۆر له کۆمهلهی یهکه م و دووهم و تینهپهر له رابردوو وانهبردوودا دهچیتسهه وهک:

بو رابردووی تیهپه:

بردم بردمان

بردت بردتان

بردی بردیان

بو رانهبردووی تیهپه؛ وهک:

دهنووسم دهنووسین

دهنووسیت دهنووسن

به (ات، یت) دهخوات دهنووسیت دهنووسن

بو رانهبردووی تیهپه:

دهچم دهچین

دهچیت دهچن

به (ات، یت) دهچیت دهروات دهچن

بو رابردووی تینهپه:

رۆیشتیم رۆیشتین

رۆیشتیت رۆیشتن

له کەسی سێیه مەدا راناو دەرناکەوئ: رۆیشت رۆیشتن

بۆ فرمانی داخوازی: بنووسە - بنووسن

ئەم حالەتی جۆریه جۆری فرمان له رووی داریشتن و گەردان کردن و کاتەوه، بەشێوهی جیاوازی جیاوازی، ئەوه دەگەیه نیت که فرمان وشەیه که له چاوهوه به رینگای داریشتنهوه وەرگیراوه وشە داریشتن، واتە دروست کردنی شتیکی، له چەند شتیکی تر له یەک قالیهوه، لیترەدا فرمان له قالیی چاوهوه وەرگیراوه، که رهگه که یه تی به هۆی نیشانە ی جۆریه جۆری وهک ده، ب و راناوی لکاو.

۵- چاوهگ له رووی پیکهاتن و داریشتنهوه سی جۆری ههیه، وهک:

ساده: هاتن، کردن، کوشتن، برین، چوون.

داریژاو: راهاتن، راکردن، دابڕین، ههڵچوون، کردنهوه.

لیتکدراو: نان کردن، راوکردن، داربرین، ئاگرکردنهوه.

لیترەدا رهسه نایه تی چاوهگ، وهک بنه رته تی داریشتن به هۆی چاوهگیتی لیتکدراوی وهک (ئاگرکردن) هوه که به بیی پاشگری (هوه) واتاکه ی روون نییه به لگه یه که بۆ ئەوه ی که چاوهگ یه ک حاله تی داریشتن و پیکهاتنی ههیه ته نانه ت به لیتکدراویش به هۆی لیتکدانی دوو وشه ی وهک (ئاگر + کردن) پیویستی به چوونه سه ری پاشگری (هوه) ی چاوهگ ناویزه کان (شاڤ) هه یه وه ده بیته (ئاگرکردنه وه) که واتاداره به هۆی (هوه) وه، هه رچی فرمانه له رووی داریشتن و پیکهاتنه وه دوو جۆری هه یه به بیی ساده، چونکه له چاوهگ وه وەرگیراون و شێوه ی ساده بیان نییه، که چاوهگ کان هه یانه چونکه سه ره خۆن؛

نمونه:

۱- فرمانی داریژاو (۱۳): خواردم (قه دی چاوهگ + راناوی لکاو)، ده خۆم

(نیشانه‌ی رانه‌بردوویی + ره‌گی چاوگ + راناو)، بنووسه (ب - ی داخوازی + ره‌گ + راناوی لکاو).

۲- فرمانی لیکدراو: بۆ جیاکردنه‌وه چه‌مکی فرمانی لیکدراو و دیار کردنی پیوسته ناگاداری وشه سهره‌خۆکه‌ی که ده‌چینه پالّ فرمانه دارپژراوه‌که‌وه بین؛ نه‌گهر واتای وشه‌که په‌یوه‌ند بوو به فرمانه‌که‌یه‌وه، به ته‌واوی پارچه‌کانی تیکرژاوو چوو بیتنه پالّ یه‌کتره‌وه، نه‌ک وه‌ک به‌رکاری فرمانی راسته‌وخۆ.

نمونه: راوم کرد، دهستی گرت، هه‌ولّی دا، یارمه‌تی دام، ده‌می گرت، سهری نایه‌وه. راوده‌که‌م، دهستی ده‌گرم، چاوی لینه‌پۆشیت، یارمه‌تی ده‌ده‌م، به‌هه‌مان شیشه‌ی فرمانی دارپژراو، فرمانی لیکدراویش که له وشه‌یه‌کی سهره‌خۆ و فرمانیکی دارپژراو یان زیاتر به‌هۆی راناوی لکاوه‌وه، وه‌ک نمونه‌کانی سهره‌وه پیک ده‌هینرین، به‌لام به‌بێ راناوی لکاو وه‌ک دارپژراوه‌کان دروست نابن و هیچ واتایه‌ک دوا‌ی لابرندی (ن) چاوگه‌کانیان نابه‌خشن و هیچ ده‌وریک نابین،

نمونه:

ده‌ست گرتن — ده‌ست گر (وه‌ک فرمان)

راوکردن — راوکرد،

هه‌ولدان — هه‌ولدا

یارمه‌تی دان (به‌رێکه‌وتی (ی) وشه‌ی یارمه‌تییه‌وه‌یه واتابه‌خشه).

چاولپۆشین — چاولپۆشا،

ده‌م گرتن — ده‌م گرت ...

نهم نمونه، باشتربین به‌لگه‌یه، که فرمان له چاوگه‌وه‌یه، وشه‌یه‌کی سهره‌خۆی نییه‌وه سهرچاوه‌ی وه‌رگرتنی وشه‌ی ترو، سهره‌خۆیی بنه‌رته‌ی چاوگ ده‌سه‌لینیت و، بۆ وه‌رگرتنی وشه‌ی تریش، وه‌ک ناوی بکه‌ر، ناوی به‌رکار، ناوی چاوگ، ناوی جیگا، ناوی ئامیر به‌هۆی پیشگرو پاشگروه‌وه دوا‌ی لادانی (ن)ه‌که‌ی و

وهرگرتنی ره گه که ی به لیکدراوی، وهک راوکردن + هر — راوکه ر
 فروشتن: فروش + یار — فرۆشیار، فرۆش ار (ناوی بکه رو ناوی بهرکار).
 نان کردن: نان که + هر — نانکه ر (ناوی بکه ر) بزوینتیکیان نامیتنی؛
 شه کرشکاندن: شه کرشکین (به گوپینی) | — ی (ناوی نامیره) کوشتن و
 برین — بکوژو بپر، کوژراو (ناوی لیکدراو، ناوی بهرکار)
 کوشتن: — کوشت + ار — کوشتار (ناوی چاوگه)
 فرۆشتن — فرۆش + گا — فرۆشگا (ناوی جیگایه)
 بردن: به + هر — بهر (ئاوه لفرمانی شوینیه).

۵- چاوگ همه موی وهک وشه یه کی سه ره خو و اتادار به کارده هینریت، به لام
 فرمان و گوزاره همه مویان به تنه ا به کار نایه ن و پیوستیان به زیاده و مؤرفیمی
 تر هه یه.

نمونه: ئالا قوتابی (واتای روون نییه) — ئالا قوتابییه (واتاداره).

۶- چاوگ به (ن) هکه یدا دیاره، که وشه یه کی گشتی و سه چاوه ی داریشتنی
 فرمان و وشه ی تره، چونکه (ن) هکه ی تایبه ته به وشه ی چاوگ و، له قالبی
 فیزیای پیکه اتنیدا تئاوه ته وه، جیاوازه له گه ل (ن) ی تردا که مؤرفیمه له
 شوینتی تری وشه دا وهک (ن) ی کوو یا له گه ل وشه ی تردا، به شدری هه بیت و
 حاله تی جوړبه جوړی هه بیت، وهک فرمان و راناوی لکاو، بریتیه له چند
 جوړیک بو رابردو، رانه بردو، داخوازی، ههروه ها بو تپه ره و تینه په ر، هه یی،
 نه مانه دوخی جیاوازیان هه یه له و رووانه وه.

نمونه: نووسین، کردن، رژان، هاتن، هه لگرتن، خولاندنه وه، هه موو (ن) هکان
 یهک بابه تن، به لام کچن. هه کوپه.

بو راناوی لکاو: چووم بکه ره، کوره که م بو هه یی یه
 خواردمان بو رابردوی تپه ره، چوویت بو رابردوی تپه په ره، ده خوین بو

رانه بردووی تیپهر، رۆیشت = رابردووی تیپهر (دهرناکهووی)

خواردی = رابردووی تیپهر، دهخوات، دهنوسیت بۆ رابردووی تیپهر.

۷- ههموو چاوگیتک وشه ی لیه دادریتیت و وهردهگیریت، تهنانهت چاوگی (چوون)، (بوون) که ناویزه (شاذ) بهلام دههکانی فرمانی وهک: (چووم، دهچم، بچۆ، بووم، دهبن، ببه) ی ههیهو کهچی فرمان ههموویان وشه یان لیه دروست ناکریت وهک له فرمانی ناتهووی بوو، نهگهر فرمان سهراچوهی وهرگرتن و داریتستی وشه بیت، دهبیت له فرمانی (دهچم، چووم، بووم، دهبم) وشه ی تری لیه وهریگیرایه، وهک ناوی بکه ناوی بهرکار، ناوی چاوگ، ناوی جیگا، ناوی نامیر)، چونکه رهگی ئەم دوو چاوگه بریتین له تهنه پیتیکی وهک (چ، ب) دهبنه هوی داریتستی فرمان لیانهوه، بهلام له فرمانه که یانهوه، وشه وهرناگیریت، چونکه واتای رهگ بهنده بهچاوگهوه.

۸- چاوگ وهک وشه یهکی سهریهخۆ، ههموو جوهرهکانی وانا دهبهخشیت، بهلام فرمان بهبی یارمهتی پیشگرو پاشگرو دروست نابیت و به فرمانیش داناریت. بهلکو نهوهی ههیه تهنه رهگی چاوگهو بۆ واتایه، به هوی زیادهوه دهبیته فرمان نهو زیادانهش به شیوهی پیشگرو پاشگرن وهک (نیشانهی جووری دیاری کردنی فرمان له (ده، وه، بوو، ب، راناو) که بۆ رابردووی بهردهوام، رانه بردوو، رابردووی تهواو، رابردووی دوور، فرمانی داخوازی)؛ واته بهلادانیان، رهگ دهمینیتهوه، وهک وشه یهکی ناتهوو (مۆرفیمی بهند) له ناو چاوگدا پارێزراوه، واته بهمه دادردهکهوویت که فرمان له چاوگهوه، وهرگیراوه و بنه رتهی داریتستن و وهرگرتنی وشه فرمانیش چاوگه، نهک فرمان؛ چونکه فرمان، خوی به تهنه بوونی نییه له وشه سازیداو بوونه که ی له ماکی (رهگ و ریشه) چاوگه کانهوهیه، چونکه نهو رهگانه له ناخی چاوگه کانهوهن و، بوونه ته ئیسکی دروست بوونی فرمان، ههر له بهر نه مه شه فرمان جووری ساده ی نییه له رووی پیتکهاتنهوه،

چونکه وشه یه کی وه رگیراوه داریژراوه.

۹- چاوگ، فرمان و وشه داریژراوه کانی تری که له رهگی چاوگه وه، وه رده گیرین، هه موویان رووداویکی گشتییان تیدایه، به لام فرمان بیتجگه له رووداوه، کاتی تیدایه، لیره دا رووداوه له نیوانیاندا هاوبه شه و، تنه کات هی فرمانه و، چاوگ رووداوه له لایهن که سیکه وه راده گه یه نریت و رووده دات و، پاشان باس له باره یه وه ده کریت و، فرمانیش بریتیه له باسکردن له باره یه وه، واته فرمان باسی رووداوه که، ده کات و پیش باسکردنه که، رووداوه که رووی داوه، بویه له رووی به جیی (منطق) واتاوه، چاوگ پیش فرمانه و سه رچاوه ی رووداوه گشتیه که له چاوگدایه و نه م رووداوه وه ک کرده وه یه کی سه ره چاوگ تاییه تیتی گشت وه رگرتوه و، له فرماندا له چاوگه وه وه رگیراوه، تاییه ت بووه به هوی دیاری کردنی کات و که سه کانییه وه. کردن: رووداوه کرداریکی (عملیه) گشتی ده به خشیت و بی کاته.

کارده که م، کردم: رووداویکی تاییه ته و له لایهن که سیکه وه کراوه، به لام (کردن) که چاوگه نیش و کاریکی گشتیه و هه موو نیش و کاریک ده گرتیه وه، که له لایهن بکه ره وه بکریت و له فرمانه که دا سیفه تی دیاری کردن و تاییه تی خوی وه رده گرت که چ کاریک بیت و بکه ره که شی دیاره؛ هه روه ها نه م نمونانه:

خواردن، رژیشتن، نووسین — کرده وه و رووداوی گشتین و بکه رنییه.

خواردم، رژیشت، نووسیمان — کرده وه یه کی تاییه تی بکه ره دیاره.

رهگ واتای گشتی وشه که ی پاراستوه و، به مه دا دهرده که ویت، رهگ هی چاوگه، چاوگیش واتا که ی گشتیه، به لام فرمان تاییه ته، که واته فرمان له چاوگه وه یه، چونکه واتای فرمان تاییه ت ره له واتای چاوگ و فرمانیش له رهگی چاوگه وه یه (۱۴).

۱۰- به لگه ی تر بو بنه ره تی و سه رچاوه ی چاوگ نه وه یه، دهنگه

سروششتییه‌کانی (گرمه، قیژه، هاره، باره، زیرکه، ...) وه‌ک: پرس، دز، خه‌و‌ی ناوی چاوگی (اسم المصدر Infinitive noun) یه‌کسه‌ر به‌هوی راناوی لکاوه‌وه، ناکرتین به‌فرمان به‌شیتوه‌ی: پرسیم، ده‌دزم، بخه‌وه، به‌لام‌ئهم ناوه‌ده‌نگه‌سروششتیانه، که‌ناون به‌هوی پاشگری (اندن)‌وه‌بوونه‌ته‌چاوگ و، له‌پاشاندا له‌چاوگه‌کانیانه‌وه‌به‌لادانی (ن‌ی)‌چاوگ به‌هوی لکاندنی پیشگرو راناوی لکاوه‌وه، فرمانیان لیتوه‌دروست ده‌کرتین، نمونه:

گرمه + اندن — گرماندن: گرماند + ی — گرماندی بۆ‌رابردوو. گرماندن + گرمیتین (به‌هوی ا — ی (ره‌گه): ده + گرمیتین - یت — ده‌گرمیتیت بۆ رانه‌بردوو، به‌لام‌ناتوانین بلتین: گرمی، گرمه، بگرمه، ده‌گرمه‌وه‌ک فرمان و جوژه‌کانی بۆ‌هه‌ر ناویکی چاوگی؛ ئه‌مه‌ئوه‌ده‌سه‌لمیتیت که‌چاوگ بنه‌رته‌و سه‌رچاوه‌ی فرمان دروست کردنه، نه‌ک فرمان خۆی.

چونکه‌ئه‌گه‌ر فرمان سه‌رچاوه‌بیت ئه‌وا‌دبوايه (گرمه، قیژه، ... هتد) یه‌کسه‌ر راناوی لکاوو پیشگرو پاشگریان وه‌ریگرتایه‌و واتایان بدایه، وه‌ک: قیژه — بقیژه، ده‌قیژم گرمه + م — گرمه‌م، ده‌گرمه + م — ده‌گرمه‌م، بگرمه، گرمه‌وه. ئه‌ه‌جا ئه‌م نمونانه‌ی سه‌ره‌وه، به‌هه‌ردوو جوژی راسته‌که‌ی و هه‌له‌یه‌وه، ئه‌وه‌ده‌سه‌لمیتیت که‌ناوی ده‌نگه‌سروششتیه‌کان ده‌چنه‌وه، سه‌ر بنه‌رته‌و سه‌رچاوه‌ی خۆیان که‌چاوگه، نه‌ک فرمان، چونکه‌ئه‌گه‌ر فرمان بنه‌رته‌بووایه، ئه‌بوایه‌ئهو (ناوه‌سروششتیانه) یه‌کسه‌رو راسته‌وخۆ‌به‌بی (اندن) پیشگرو راناوی وه‌ریگرتایه‌و واتا به‌خشیش بووایه، که‌چی بی واتان و ئه‌م دیارده‌یه‌ ناوه‌ده‌نگه‌سروششتیه‌کان ده‌گرتیه‌وه.

۱۱- چاوگ هه‌روه‌کو له‌خاله‌کانی تردا روونمان کرده‌وه، به‌واتای کرده‌وه‌یه‌کی گشتی دیت، که‌ئه‌مه‌تایبه‌تییه‌که، چاوگ له‌ناو‌نزیک ده‌کاته‌وه، چاوگیش له‌رووی ئه‌رک و (۱۵) واتاوه‌هه‌ر وه‌ک ناو وایه‌و ناویش له‌زمانی کوردی،

دهورتيكى چالاک دەبينيت له رووی داپتشتنهوهو، سهراوهی داپتشتنی وشهیهکی زۆره، به هۆی زیادهوه (affix). ئەمه ئەوه دهچهسپینیت که چاوگ له فرمانهوه وهرنهگیراوه، بهلکو فرمان خۆی له چاوگهوه وهرگیراوه، چاوگ سهراوهی داپتشتن و وهرگرتنی وشهی داپتتراوی تری وهک: ناوی بکه، ناوی بهرکار، ناوی چاوگ، ناوی نامپیر، ناوی جیگا، هندیک جووری ناوی لیکدراوه (۱۶). نمونه:

بۆ ناوی جیگا: فرۆشگا، کیتلگه، جمگه، رووتهن، ههلدیر.

بۆ ناوی چاوگ: کوشتار، پرسیار، کۆکه، پرسه، برشت، خۆراک، کۆشش.

بۆ ناوی نامپرو نامراز: پیخهف، شهکرشکین، کوتهک، هیلهک.

بۆ ناوی چاوگ: کوشتار، پرسیار، کۆکه، پرسه، برشت، خۆراک، بپترنگ،

گیره.

بۆ ناوی لیکدراو: باران بران، باگردین، راوکردن، نان کردن.

ئهم نمونهوهی سهروهه ئەوه دهدهخات، که چاوگ وهک ناو وایهوه وشهی زۆرو جوویهجووری لیتوه وهردهگیریت و، چۆن ناو له کوردیدا به شیتویهکی گشتی سهراوهی وشه داپتشتنه، چاوگیش سهراوهی وشه وهرگیراوهکانی خۆیهتی وهک نمونهکانی که له سهروهه پيشانماندان، نهک فرمان، چونکه فرمان خۆی وشهیهکی داپتتراوه له چهند مورفیمیکمهوه دروست بووه - ئەو نمونهوهی سهروهه، هندیکیان دوو دهوری وهک ناو و ئاوهلناو دهبینن، واته له چاوگهوه ئاوهلناو، ئاوهلفرمانیش بهکەس وهردهگیریت، ئەمه ئەوهمان بۆ دهدهخات، که چاوگ ناو وهک یهکن، نمونه: دزین — دز، مردن — مردار، گریان — گرینۆک، پهککوتن — پهککوته.

وشهکانی ریزی دووه ئاوهلناون، ئاوهلفرمانیش له چاوگهوه؛ وهک بردن: به

+ هر — بهر (واته بهردهم و خوار دهگهیهنیت بۆ شوین و بهری دار).

دان: ده + هر — دهر (شوین بۆ دهرچوون و هاتووچۆ).

له ناوهوه به دهیان وشهه ی وهک ناوی داریژراو، لیكدراو، ئاوهلناو
وهردهگیریت، چهند نمونهیهک بۆ بهلگهه ی سهرچاوهه یی وشه داریشتنی ناو پیشان
دهدهین: سهریاز + گا، سهریازگا، دارهوان، پیاوهتی، دانساز، سهروک، برایهتی،
جوتیار، کریکار، دلدار، سهرین ... هتد له ناوهوه، ناوی داریژراون. له پاش،
له پیش، له مهولا، سهرانسهر، خوارهوه، دواوه، دواهی، ئاوهلفرمانن.

چاوگ له رووی بوونهوه

به پیتی په یوهندی به لیكۆلینهوه که مانهوه، پیتیسته جوړهکانی چاوگ له رووی
بوونهوه: دیاری بکهین، چونکه په یوهندی ههیه به وهرگرتنی بکهروه، له کاتی
وهرگرتنی فرمانی ئه و جوړه چاوگانهوه، له رووی بوونیانهوه، به پیتی واتی
سیمانتیکیان له ئه نجامدانی روودان و، کردنی رووداوی فرمانهکانیان، که ئه م
دوو جوړهپان ههیه (۱۷):

۱- چاوگی گۆزانهوه (مصدر انتقالي)

۲- چاوگی روودان (مصدر مطاوعه)

له یه که میاندا فرمانی گۆزانهوه وهردهگیریت، که بکهرهکانیان به هوی کهس و
راناوه لکاوهکانهوه دیاری دهکریت و، کات و واتای فرمانه کهش به هویانهوه
دروست دهپیت و بهبی کهس و راناوی لکاو، فرمان نه دروست دهپیت و بی
واتایه و مؤرفیمیکی بهنده، که له چاوگهوه، وهرگیراوه و اتاکهشی بهنده بهوهوه؛
ئه م دیاردهیه، تهنها له کهسی سیتیهمی فرمانی تینه په ردا، و اتا و کاته کهی له بهر
پیتیست نه بوون و دهرنه کهوتنی راناوه لکاوه کهدا له زمانی کوردیدا دهرناکه ویت
و واتا ده په خشن و کاتیشی دیاره: وهک:

هاتن: هاتم هاتین.

له رانه بردودا پیتیستیان به راناوی لکاو ههیه.

بۆ تېنەپەر: هاتیت هاتن دیم دین

هات هاتن دیت دین

ئەم دیاردەیه لە چاوگی گۆزانهووی تێپەرەدا، کاتیک فرمانی لێو
وهردهگیریت، بەبێ راناوی لکاو فرمان دروست نابیت و، کات و واتای ئاشکرا
نییە، بەلام بە پێوەلکانی راناوی لکاو بە رهگی چاوه‌گه‌کانیانەوه، فرمانەکانیان
دروست دەبیت و واتاو کاتیان تیادا بۆ تافە جیاوازه‌کانیان دیاری دەکرت:
وهک: خواردن: خوارد (بێ راناوی لکاو کات و واتای نییە)، خواردم
بۆ تێپەر: خواردت خواردمان (بەهۆی راناوهوه واتاو کاتیان دیارە).

خواردی خواردتان

ئەم دیاردەیه، چاوه‌گه‌ تێپەرە (یائیه‌کان) هه‌روه‌کو له‌مه‌وبه‌روه‌ له‌م باسه‌دا
روونمان کردۆتەوه: له‌بەر ئەوه‌ی قه‌دی رابردوویان به‌ (ی) کۆتایی هاتووه، له‌گه‌ڵ
راناوی لکاوی (ی) که‌سی سێیه‌می تاکدا تیکه‌ڵ دەبن واتاو کاتیان هه‌یه.

وهک: نوسین: نووسی

کپین: کپی

بپین بپی

به‌لام بۆ که‌سه‌کانی تر پێوستیان به‌ راناو هه‌یه تا دیاری بکرتن.

وهک: نووسیم نووسیمان

نووسیت نووسیتان

ئەم نمونانەى سه‌ره‌وه بۆ رابردووی تێپه‌ریبون، به‌لام رانه‌بردووی تێپه‌ر به‌بێ
راناوی لکاو، بۆ هه‌موو که‌سه‌کان به‌تاک و کۆوه، پێوستیان به‌ راناوی لکاو
هه‌یه تا بینه‌فرمان و که‌س و کات و واتایان دیاری بکرتن.

وهک: ده‌نووسم ده‌نووسین

ده‌نووسیت ده‌نووسن

نمونه‌ی تر له چاوگه نا یائییه‌کان که به‌بج راناوی لکاو له‌دهمی رابردوو، رانه‌بردوو واتاو کاتیان دیاری ناکریت و فرمان دروست نابیت، که ئەمه به‌لگه‌یه‌کی به‌هتیه که فرمان وشه‌یه‌کی سه‌ره‌خۆ نییه، مۆرفیمی وه‌ک پیشگرو پاشگر کات و واتای دیاری ده‌کات؛ نمونه‌ی فرمان له چاوگی نایائییه‌وه:

کیتلان: کیتلا بیج راناوی لکاو واتاو کاتی تیتدا نییه‌و، رووداو دیاری ناکات. بۆ رابردوو (کیتلات) کات و واتایان دیاره به‌هۆی راناوی لکاوه‌وه. کیتلام، کیتلات، بۆ رانه‌بردوو کیتلان: کیتل مۆرفیمی به‌نده بیج راناوی لکاوو نیشانه‌ی فرمان.

ده‌کیتلام، ده‌کیتلایت به‌هۆی (ده) و راناوی لکاوه‌وه کات و واتایان دیاری کرا.

هیتان: هیتنا، هیتن

به‌ستان: به‌ستا، به‌ست

کردن: کرد، که

کوشتن: کوشت، کوژ

جووین: جوو، جوو

مۆرفیمی رابردوو، رانه‌بردوو به‌ندو بیج واتان تافیان دیاری نه‌کراوه، چونکه بیج راناوی لکاوان و نیشانه‌ی فرمانیان نییه‌و له فرمانی گۆزانه‌وه‌ی تیتپه‌رن.

۲- چاوگی روودان: (مطالعة) ئەو فرمانانه‌ی له‌م جۆره چاوگانه‌وه وهرده‌گیرین له‌به‌ر ئەوه‌ی بکه‌ره‌کانیان هیتزیتکی سروشتین و، له‌ ده‌ره‌وه‌ی ویست و کرداری مروّقه روودانیان بۆ به‌لادانی (ن) چاوگه‌کانیان به‌بج راناوی لکاو کات و واتایان هه‌یه‌و له‌ دۆخی که‌سی سییه‌می تاکدایه‌و، یا به‌هۆی ناوی که‌سه‌وه، بۆ رابردوو دیاری ده‌کریت، به‌لام رانه‌بردوو وه‌ک جۆره‌کانی تر، بیج راناوی لکاوو نیشانه‌ی فرمان دیاری ناکریت؛ وه‌ک:

خنکان: خنکا

برژان: برژا - واتاو کاتیان بۆ کهسی سیبیه مه.

برژام: برژاین: برژایت.

خنکام: خنکاین: برژان - کات و واتایان به هۆی راناوه وه بۆ رابردوو دیاری

کراوه.

بۆ رانه بردوو: برژان — برژی

خنکان — خنکئی

مۆرفیمی به نندن به بێ نیشانهی فرمان و راناوی لکاو.

ده برژیم ده برژیین

ده برژیتیت ده برژیین

ده خنکیم ده خنکیتین

به هۆی راناوی لکاوو نیشانهی (ده) ی رانه بردوو وه واتایان ئاشکرا بووه.

به گشتی فرمان به بێ راناوی لکاوو دیاری کردنی نیشانه که بیان، ئه وانه

نه بیت که یائین و فرمانی روودانن (مطاوعه) واتاو کاتیان نییه، ئه مه ئه وه

ده گه یه نیت، که فرمان له چاوگه وه وه رگیراوه، نه ک چاوگ له فرمانه وه

وه رگیرا بیت، بۆیه چاوگ بنه ره ته (اصل).

ئه نجامی لیکۆلینه وه:

له م لیکۆلینه وه یه دا، که چاوگ و فرمان کامیان له کامیانه وه ن و، کامیان

سه رچاوهی دارپشتان گه یشتوو مه ته ئه م ئه نجامانه:

۱- چاوگ له بهر ئه وهی نمونهی وشه تاوه کانی Fasional زمانی کوردییه

و مۆرفیمه کانی له ناو یه کتردا به شتیه یه کی و اچونه ته پال یه کتر تاونه ته وه و

قالبی فیزیای دروستبوونی وشه که به شتیه یه کی سه ریه خۆز ساده داده نریت،

چونکه به لادانی (ن) ی چاوگ و نیشانه که بیان، چاوگه کانیان، واتایان نامیتنی و

- پاشماوه که یان به رهگ و قهدهوه، سهرهخونین و واتاشیان بهنده به چاوهگهوه.
- ۲- چاوهگه بنه رت و سه رچاوهی وهرگرتنی فرمان وشه کانی وهک ناو، ناوه لئاو، ناوه لفرمان، ناوی بکه ر، ناوی بهرکار، ناوی چاوهگ، ناوی جیگا، ناوی نامیر، ناوی لیکدراوی به هوی پیشگرو پاشگروهه بو سه ر رهگ و قهده.
- ۳- چاوهگ به سادوه داریژراوو لیکدراوییهوه، یهک شیهوه رواله تیان هه یهوه ته نانهت ناویزه کانی شیان (شاذ) که به پاشگری (هوه) کو تاییان هاتوهه، هه موویان به نیشانهی (ن) کو تاییان دیت و ئه م (ن) ه، ته نها تاییه ته به چاوهگهوه، نهک بو وشه ی ترو به لادانی وشه که وهک مورفیمیکی به ندو بی و اتا ده می تته وهوه، به هوی پاشگرو پیشگروهه وشه ی تری لیه وهرده گیریت.
- ۴- چاوهگه ناویزه کانی، که به پاشگری (هوه) ن وهک (خولانهوه، پلیشانهوه ... هه موویان نشانه که یان پیش پاشگروهه، به (ان) کو تاییان هاتوهه، به لام به بی (هوه) بی و اتان و، له گهردانکردندا راناوه لکاوه کان شوینی (ان) نیشانه که ده گرنهوه، ئه مه ئه وه ده چه سپینیت، که روژتیک له روژان له کوندا به بی پاشگری (هوه) و اتایان هه بووه، نمونه: خولانهوه، کولانهوه، سوورانهوه. ده بنه: خولامهوه، کولایهوه، سووراینهوه ...
- ۵- چاوهگ له رووی و اتاوه له زماندا به واتای شوینی وهرگرتن و سه رچاوه دی.
- ۶- چاوهگ رووداوی بی کاته، فرمانی لی ده ریچیت، هه موو وشه کانی که له چاوهگهوه، وهرده گیرتن هه مان تاییه تی رووداوی بی کاتیان تیدایهوه، به لام دواوی وهرگرتنیان له چاوهگهوه، کاته کانیان بو ده می رابردوو، رانه بردوو، داخوازی دیاری گراوه به هوی راناوی لکاوو نیشانهی فرمانهوه.
- ۷- چاوهگ وهک ناویکی گشتی وایه و واتای کردار (عملیه - پرۆسه) ده گه یه نی له بهر ئه وهی ناو به گشتی سه رچاوهی داریشتنی (اشتقاق) وشه یه کی زوری

وهك ناوى دارپٽراوى ترو ئاوه ئناوو ئاوه لفرمانه ... له كوردیدا، چاوكيش واتاى
ناو ده به خشیت، بۆیه چاوك له فرمانه وه، وه رنه گيراوه، به لكو فرمان وشه تى تر،
له چاوكه وه، وه رگيراون.

۸- له رهگى هه موو چاوكه كانه وه، وشه تى تر بۆ نمونه وهك فرمان دروست
ده بىت ته نانه ت له رهگى چاوكى (چوون، بوون) ه وه، فرمانيان به هۆى پيشگرو
پاشگروه لى وه رده گيرىت، كه چى نه گهر فرمان بنه رته بىت، نه وا ده بووايه له
رهگى (چ، ب) ى فرمانى (ده چم، ده بم) ه وه، وشه تى تى بىجگه له خوڤان
وه رىگيرايه، به لام له چاوكه كه يانه وه، نه و دوو فرمانه وه رگيراوه.

پهراویز:

- ۱- لیکدان و داریتشن، زهریژ، وهرگیران، داتاشین. پروانه: د. کامیل بهسیر، زاراوه سازی.
- ۲- پروانه الدكتور عبدالعزیز عتیق، المدخل الى علم الصرف، بیروت ۱۹۷۴، ل ۵۷ - ۶۱.
- ۳- غازی فاتیح وهیس، زمان و ئهدهبی کوردی، زانکۆی سهلاحهددین، ۹۷۹، ل ۱۳، دهبارهی بیررای چومسکی بهلایهوه: لیکۆلینهوهی زمانهوانی وهچ کردن (تولیدی Junerative) که فۆرم و واتا بۆ لیکۆلینهوهی زمان پیویسته.
- ۴- الدكتور هادی نهر، الصرف الواقی، دراسة وصفية تطبيقية في الصرف وبعض المسائل الصوتیه، بغداد، ۱۹۸۹، ل ۶۳.
- ۵- د. عبدالعزیز عتیق، سهراوهی پیشوو، ل ۵۸ - ۶۰.
- ۶- رهفیق محهمه شوانی، ئهو وشانهی له چاوگهوه وهردهگیرین، نامهی ماجستیر ۹۸۸، ل ۷۴ - ۷۵.
- ۷- رهفیق محهمه شوانی، سهراوهی پیشوو، ل ۷۸.
- ۸- لهمهودوا روونی دهکهمهوه، دوای بهراورد کردنی بیروراکان، دهبارهی وشهی تواوه.
- ۹- نوری عدلی ئەمین، ریزمانی کوردی، سلیمانی، ۱۹۶۰، ل ۲۷ - ۱۳۱، ۱۶۲ - ۱۴۹.
- ۱۰- رهفیق محهمه شوانی، نامهی ماجستیر، ل ۷۹.
- ۱۱- ههمان سهراوه، ل ۱۰۸.

۱۲- محهمهء معروف فتاح له وتاری (کار پۆلین کردن به پیتی رۆنان) له رۆشنبیر ژماره (۱۲۱)، ل. ۴۰ - ۵۹، یه کهم لیکۆلینه وه یه کی زانیستییه، ده باره ی دابهش کردنی فرمان له رووی پیکهاته وه، که فرمان ساده ی نییه، ده بوایه، لایه کی له نامه که ی ره فیهی محهمهء بدایه ته وه، چونکه نه وه هیمای بۆ نه وه کردوه که فرمانی رانه بردوو وهک (ده پۆم) داریژراوه، نهک ساده، که نه مه یه کهم بۆچوونه له م باره یه وه، پروانه نامه که ی ناوبراو ل ۷۹. ههروه ها محهمهء مه معروف فه تتاح (خوارد، دانا گرت) له لاپه ره (۴۶) ی رۆشنبیری نویدا هیمای بۆ نه وه کردوه که نه م فرمانانه چالاکی ده نوین، به لام راستیه که ی نه مانه به بی راناوی لکاو ناتوانن له رووی کات و واتاوه، ده وری فرمان بیین، چونکه بی واتاو کاتن، ههروه ها تیکه لیه که ی له نیوان جوۆی فرمانی داریژراو وهک (سه رکه وت)، داناوه، که له راستیدا نه م فرمانه نه گه ر راناوی لکاو له ناوه ندیه وه، بیت ده وریکی هه یه وهک داریژراو سه رم که وت، نه گه ر له کو تاییه وه بیت وهک: سه رکه وتم نه و کاته لیک دراوه نهک داریژراوه.

۱۳- نه سرین فه خری (ف یان وه) گو قاری کوۆی زانیاری کورد، به شی سییه م، ۱۹۷۳، ل. ۲۰۰.

۱۴- کتییی زمان و نه ده بی کوردی، پۆلی سییه می ناوه ندی، لیژنه یهک، ۱۹۸۲، ل. ۴۳ - ۴۵.

۱۵- ره فیهی شوانی، سه رچاوه ی پیشوو، ل. ۷۹ - ۱۵۱.

۱۶- هه مان سه رچاوه، ل. ۱۰۷ - ۱۰۸.

۱۷- ریزمانی ئاخاوتنی کوردی، به غدا ۱۹۷۶، ل. ۱۰۰.

سه رچاوه به کوردی:

۱- د. نه و ره حمانی حاجی مارف، وشه رۆنان له زمانی کوردیدا، به غدا،

۱۹۷۷.

- ٢- ره‌فیک محهمه‌د شوانی، ئەو وشانە‌ی له چاوگه‌وه، وه‌رده‌گیرین، نامە‌ی ماجستیر زانکۆ‌ی سه‌لاحه‌ددین، کۆلیجی ئاداب، ١٩٨٨.
- ٣- محهمه‌د مه‌عروف فه‌تاح، کارپۆلین کردن به‌پیتی رۆژان، رۆشنییری نوێ، ژ ١٢١، به‌غدا، ١٩٨٩، ل ٤٠-٥٩.
- ٤- د. نه‌سرین فه‌خری، پاشگرو پيشگري (قه‌یان وه‌) له‌ زمانى كوردیدا، گۆڤاری كۆری زانیاری كوردی، به‌رگی یه‌كه‌م، به‌شى یه‌كه‌م، به‌غدا، ١٩٧٣.
- ٥- د. نه‌سرین فه‌خری، چاوگی بی واتا له‌ زمانى كوردیدا، به‌غدا، ١٩٧٣.
- ٦- نوری عه‌لی ئەمین، ریزمانی كوردی، سلیمانى، ١٩٦٠.
- ٧- لیژنه‌ی زمان و زانسته‌كانى، ریزمانى ئاخاوتنى كوردی، كۆری زانیاری كوردی، ١٩٧٦.
- سه‌رچاوه‌، به‌عه‌ره‌بى:
- ٨- د. ابراهيم السامرائى، زمانه‌ واینه‌ته، به‌غداد، ١٩٦٦.
- ٩- القاسم بن محمد سعید المؤدب، حقائق التصريف، المجمع العلمى العراقى، به‌غداد، ١٩٨٧.
- ١٠- الدكتور عبدالجبار علوان النايله، الصرف الواضح، جامعة الموصل، ١٩٨٨.
- ١١- الدكتور عبدالعزيز عتيق، المدخل إلى علم الصرف، بيروت، ١٩٧٤.
- ١٢- د. نوزاد احمد حسن، المنهج الوصفى في كتاب سيبويه، رسالة الدكتوراه، جامعة بغداد، كلية الاداب، ١٩٩١.

دهوری «تا» له زمانی کوردیدا

بهشهکانی ئاخاوتنی زمانی کوردی، لهرووی واتا بهخشینهوه، دهکرتن به دوو بهشهوه، وهک وشهی تهواوو، وشه ناتهواوهکانی، ئامرازهکان دهگرتهوه، که بوونی سهربهخویان ههیهو بهتهنها واتایان روون و ئاشکرا نییه، بهلکو لهگهڵ بهشه ئاخاوتنی تر، یا له رستهسازیدا دهوریان بهتهواوی روون دهبیتهوه. یهکیک لهو بهشه ناتهواوانهی ئاخاوتن ئامرازی پهیهوندی (1) (Prepositon) و ئامرازی لیکدهری رستهی لیکدراوو (2) ئامرازی بهستنی (Conjunction) رستهی ئالۆزه (3): که بوونی سهربهخویان ههیه له روالهدا، بهلام واتایان لهتهک وشهی ترو رستهدا بهدیاردهکهویت.

یهکیک لهو ئامرازانهی که ناویشانی لیکۆلینهوهکهمانه، مؤرفیمی «تا»یه. ئهم مؤرفیمه (وشهبهند) له زمانی کوردیدا لهمهو پیشهوه، لهلایهن زمانهوانی ترهوه باسکراوه، بهلام بهکورتی و بهتهواوی روون نهکراوتهوهو، دهوره جیاجیاکانی جینگای روون کردنهوهیه.

لیردها پیش ئهوهی بیروپای خۆم، له لیکۆلینهوهکهدا بخهمهپروو، بهپیتی تواناو ئهو سهرچاوانهی که لهبهردهستماندان، بیروپای جیاوازی زمانهوانان دهبرارهی «تا» له زمانی کوردیدا، وهک کاریکی زانستی دهخهینهروو پاشان

بیروپرای خوَمیان له سهر دهدهم.

«سه عید سدقی» (تا) ی به «ئه داتی ئینتیها» داوه ته قه لَه م لهم نمونانه ییدا:
«ده خوینم هه تا ده میتنم، تا ماوم ده خوینم، هه تا مردن کردنه» بپوانه «صرف
ونحوئی کوردی ل ۶۹، ۵۴» راسته «تا» لیرانه دا (کوَتایی) ده گه یه نیت، به لام
راسته که ی ئه وه یه «تا» ی ئه و نمونانه یه که م ئامرازی به ستنی رسته ی ئالۆزه و
دووه م فرمانی رسته کانی هه می شه یی و به رده و امی کاتیان تیدا یه.

«توفیق وه هی» ته نها له فه ره نگه که ییدا «تا» ی به ئامرازی (عه تف)
دا ناوه له «ده ستوری زمانی کوردی» یه که ییدا باسی نه کردووه: راستیی هه که ی
ده بیته، ئامرازی په یوه ندی و ئامرازی به ستنی رسته ی ئالۆز، ئه مه بیجگه له وه ی
که مه به ستی جوَریه جوَریه ده به خشیت له رسته سازیدا.

«د، قه ناتئی کوردو ییش»، «هه تا» ی له ناو ئامرازکانی ترا هیتا وه ته وه، به
ئامرازئیکی گشتی، بو شیه کانی سوَرنی و کرمانجی داده نیت و، به لایه وه «تا»،
«ریچکه هه تا وه کو سنووری سه ره له دانی رووداو له پرووی ماوه و کاتدا پیشان
ده دات: ئه م گشک هه تا سبئی بن نقیناندا رادزان. ئیمه گشتمان تا سبه ینی له
بن لیفه که دا ئه و خه وتین - سوَرنی، تا روژ خه و له چاو زۆر که س نه که وت.

لی بوو - به خوو شه و تا به یانی به م سهر و تا ئه و سهری ژووره که یا نه هات و
ئه چوو - لی بوو بوو به خه یسه ت شه قئی هه تا سبئی ژ قی سهری ئوتافی هه تا وی
سهری دهات، دچو - کرمانجی بپوانه (ک. ک. کوردو ییش، ریزمانی کوردی،
ل ۳۴۱) کوردو ییش ناوی ئه وه ی نه بر دووه که ئامرازی «تا» ی سهر به چ جوَریه
ئامرازئیکه، پاشان ده بوایه سه ره تا و کوَتایی کاتی «سنووری سه ره له دانی رووداو
له پرووی ماوه و کاتدا...» ی ئامرازی «تا» ی دیاری بکردایه، چونکه نمونه کانی
خۆی په تاییه تی سییه میان وایه.

راسته ی بوچوونی ئیمه پیشان ده دن، له به رئه وه ی ماوه ی تافی روودانی

فرمانه که دیاریکراوه، لهئێواروهه تا بهبانییه. ههروهها دهبویه هیمای بۆ ئهوه بکردایه که ئامرازی «تا» ی رستهکانی پهیوهندییه (Preposition) ه. (مهردۆخ) له ژێر ناویشانی «حروف و ادوات» دا له (ل ۲۵) ی فرههنگهکهیدا تهنها «تا». «له» ی بێ دیاری کردنی جوړهکانیان به نمونه بۆ ئامراز هیناوه تهوه؛ پتویست بوو لهم رووهوه روونکردنهوهی ههبویه و ئهوهی دهست نیشان بکردایه که «تا» چ جوړه ئامرازیکه.

«نوری عهلی ئەمین» له «رێزمانی کوردی» یکهی سالی ۱۹۶۰یدا له ژێر دابهشکردنی ئامرازی پهیوهندییدا بۆ سادهو لیکدراوه «ههتا» ی به لیکدراو داناوه کهوا نییه، ههروهها «تا» و شیوهکانی تری وهک «ههتا، ههتاکو، ههتاوهکو...» ی به «حروف الجر» ی عهربی دادهنیت له (ل ۱۶۶) یشدا دواي پیناسهی ئامرازی پێ بهست (ئهداتی عطف) ناو نمونهکانیدا «تا، ههتا، تاکو، ههتاکو، ههتا وهکو» بۆ هیناوه تهوه دهئێ: ئامرازی پێ بهست وازهیه که بۆ بهستنهوهی دوو وازه یا دوو دهسته وازه، یا دوو رسته بهکار دههینریت».

دهبارهی بپروای یه کهمی پتویست بوو بیوتایه، «ههتا» ناسادهیه نهک لیکدراو، چونکه لیکدراو ههردوو بهشهکهی واتاداره، بهلام ناساده دارپێژاویشی بهره کهوئ، که له زیادهو بهشیکي واتادار پیکهاتوه، ههروهها پتویست بوو له ههردو بۆچوونهوهکانی ئهوهی روون بکردایه تهوه، که (له) ئامرازی پهیوهندییهو له کوتی تریش ئامراز بهستن و گهینهره (اداه عطف)، له پیناسه کهیدا وا درده که ویت تهواو تیکهلی کردوه، چونکه بهستانهوهی دوو وازه یا دوو دهسته وازه، وهکو خۆی دهئێ ئهوه کاری ئامرازی پهیوهندییه که دوو وشه یا دوو گرێ ده بهستیت بهیه کترهوه، نهک هی ئامرازی بهستن، له ههمان پیناسهیدا راستی بۆچوونی ئیمه بهدهر ده که ویت، که ئامرازی بهستن بۆ بهستنهوهی دوو رستهیه، ئهمه لهو پیناسهیهیدا، (نوری عهلی ئامرازی پهیوهندی

و نامرازی به‌سستی تیکه‌ل کردووه. راستیه‌که‌ی نامرازی په‌یوه‌ندی به‌گشتی و «تا»ش له‌گه‌لیدا بۆ په‌یوه‌ندی نیوان وشه‌و گری و رسته‌ی ساده‌یه، که وه‌ک نوری عه‌لی وتی بۆ به‌ستانه‌وه‌ی دوو رسته هه‌له‌یه، چونکه ئه‌مه کاری نامرازی لیکده‌ره، یا هی نامرازی به‌سسته، بۆ به‌ستانه‌وه‌ی دوو رسته.

نامرازی «تا - هه‌تا»، له‌ جوۆری یه‌که‌مدا په‌یوه‌ندییه‌و، له‌ دووه‌مدا نامرازی به‌سسته، که دوور ده‌که‌وێته‌وه، له‌ مه‌به‌ستی نامرازی په‌یوه‌ندی و رسته‌ی ساده. راستی بۆ‌چوونی ئیمه‌ نمونه‌کانی ناوبراو خۆبه‌تی، له‌ «ل ۳۹۳، ۳۹۵»ی کتیبی (ریزمانی ئاخاوتنی کوردی) دایه. هه‌روه‌ها به‌لای نوری عه‌لییه‌وه، «هه‌تا» له‌ برگه‌ی (هه‌ر) و «تا» وه‌ها تووه‌و، ده‌نگی (ر) سووک بۆته‌وه‌و سواووه‌و، رواله‌ته‌کانی تری «هه‌تا»ش، وه‌ک «هه‌تاگو، هه‌تاوه‌گو، هه‌تاوه‌کونی...» بپروانه (ل ۳۹۵)ی کتیبی «ریزمانی ئاخاوتنی کوردی - کوۆری زانیاری». به‌لای منه‌وه ئه‌مه بۆ‌چوونیکێ راسته، بۆ رواله‌ته‌کانی نامرازی «تا - هه‌تا» له‌پرووی داریشتنی مۆرفۆلۆژییه‌وه.

لیژنه‌ی زمان و زانسته‌کانی کوۆری زانیاری کوردی ده‌رباره‌ی نامرازی «تا» له‌ کتیبی «ریزمانی ئاخاوتنی کوردی» سالی ۱۹۷۶یدا له‌ (ل ۳۰۷)دا، به‌ نامرازی په‌یوه‌ندی ساده‌ داناوه له‌گه‌ل هه‌ندی نامرازی تردا، که گومانیان له‌سه‌ر نییه، له‌م رووه‌وه و وه‌ک له‌ رسته‌ی «تا که‌رکووک ده‌چم»، راسته‌ لی‌ره‌دا «تا» نامرازی په‌یوه‌ندی ساده‌یه: به‌لام مه‌به‌ستی به‌کاره‌یتانه‌که‌ی، که کوۆتایی شوینی روودانی فرمان ده‌گه‌یه‌نیت روون نه‌کردۆته‌وه. هه‌روه‌ها له‌ (ل ۳۲۴)دا، لیژنه له‌سه‌ر ناوئیشانی «پریپوزیشنی (تا)»، ئه‌م نامرازه‌ی به‌ په‌یوه‌ندی له‌م رستانه‌ی خواره‌وه‌ داناوه هیتمای ئه‌وه‌یان کردووه که «تا» و شێوه‌کانی تری وه‌ک «تاگو، تاوه‌گو، هه‌تا، هه‌رتا، هه‌رتاوه‌کو...» کوۆتایی ئه‌و شته راده‌گه‌یه‌نی، که بۆی به‌کارهاتوووه له‌ نامرازی «تا»ی عطف و شرط و زه‌رفی زه‌مان، به‌نمونه

جیاکردۆتەوه، نمونه‌کانی لیژنه وهک ئامرازی په‌یوه‌ندی ئەمانه‌ن:

تا رواندز ده‌چم و ده‌گه‌پیمه‌وه.

هه‌تا ئیتره به‌یه‌که‌وه بووین.

دوینێ شوو هه‌تا‌کو به‌یانی نووستم.

راسته «تا» و رواله‌ته‌کانی تری، له‌و سێ رسته‌یه‌ی سه‌ره‌وه‌دا کۆتایی راده‌گه‌یه‌نیت، به‌لام یه‌که‌م شت، له‌م باره‌یه‌وه، لیژنه‌ی ناویراو ده‌بوایه زیاتر مه‌به‌ستی به‌کاره‌ینانی ئامرازی «تا، هه‌تا» ی روون بکردایه‌ته‌وه، چونکه «سه‌عید سدقی» پیش نیوسه‌ده‌وه‌کو پیشتر روونمان کرده‌وه، ئەم‌ه‌ی ده‌رپرپوه، راستیه‌که‌ی ئامرازی «تا، هه‌تا‌کو» له‌ رسته‌ی یه‌که‌م و دووه‌مدا، سنووریک بۆ کۆتایی به‌رده‌وام بوونی شوینی روودانی فرمانه‌کانی داناوه‌و، له‌ رسته‌ی سێهه‌میشدا سه‌ره‌تاو کۆتایی کاتی روودانی فرمانه‌که‌ی دیاری کردووه. هه‌روه‌ها له‌ رسته‌کانی تری نمونه‌کانی لیژنه‌ی زمان و زانسته‌کانی کۆر‌دا که به‌نمونه‌ بۆ ئامرازی «عه‌طف وه یا شرط وه زه‌رفی زه‌مان» به‌کار‌دیت، هه‌یناوه‌ته‌وه؛ وه‌ک:

تا ئیوه هاتن من نامه‌که‌م نووسی. (عطف)

تا ئیوه نه‌یه‌ن نامه‌ ناووسم. (شرط)

هه‌تا تو‌م ئاشنا بووی ئاشنا بوون. (ظرف)

راسته ئامرازی «تا، هه‌تا» لی‌ره‌دا، بۆ «عه‌طف و شرط و ظرف» ه‌ به‌لام ده‌بوایه بوترايه ئامرازی به‌ستن و گه‌یه‌نه‌ری رسته‌ی ئالۆزن و، بۆ مه‌به‌ستی «کات و مه‌رج» به‌کار هاتوون. هه‌روه‌ها لیژنه‌ی زمان و زانسته‌کانی کۆر له‌ (ل ۳۵۴) دا له‌گه‌ڵ ئامرازی (ش، یش) دا ئامرازی (تا) ی «عه‌طف» یان، له‌ چه‌ند رسته‌یه‌که‌دا به‌کاره‌یناوه‌و، به‌لایانه‌وه هه‌موو رواله‌ته‌کانی ئامرازی «تا» یه‌ک واتان؛ راستیه‌که‌ی به‌پیتی شوینیان واتاو مه‌به‌ستی به‌کاره‌ینانیان ده‌گۆرێ. لی‌ره‌شدا پێوسته به‌دوو باره‌بوونه‌وه‌ی هه‌ینانه‌وه‌ی نمونه‌کانیان ناکات، چونکه مه‌به‌ستی

ئامرازی «تا» تیاپاندا ههمان مه بهستی رسته کانی پیتشووتریانه.

«مه سعود محهمه د»، له (ل ۴۰۲) ی ههمان سه چاوه ی کۆری زانیاریدا، رسته ی «هه ر ده روا هه تا ده گاته ئاوه که»، به نمونه بۆ به کارهیتانی (هه ر)، بۆ مه بهستی «به ر ده وامی» هیتناوه ته وه، راستیه که ی «به ر ده وامی» بۆ ئامرازی هه تا «یه و «هه ر» یش بۆ ته نکید کردنه.

کتیبی «زمان و نه ده بی کوردی» پۆلی شه شه می ناماده یی سالی ۹۷۸ له ژیر بابته ی «شیتوازی مه رجی»، له نمونه کانیدا، ئامرازی «هه تا» ی بی نه وه ی هیتما ی بۆ بکات و دیاری بکات به کارهیتناوه. (پروانه ل ۲۸-۳۰) (۴).

هه ر ده ها م. محهمه د له (ل ۱۳۶) ی کتیبی «زاراوه سازی پیتوانه» که یدا «هه تا» ی له رسته ی «هه تا هات ساردی کرد، هه تا رویشته نه خهوت» به ته واوی روون نه کردۆته وه، وه کو خۆی ده لێ: «نازانین (هه تا) به ئامرازی په یوهندی دایینین، یاخود سروشتهی دووره گی بده ینی. به لای ئیمه وه «هه تا» له و دوو نمونه یه ی م. محهمه د دا ئامرازی به ستن و گه یه نه ره (اداة عطف) بۆ کات.

د. کوردستان موکریانی، له (ل ۱۸۶) ی کتیبه که ی «قواعد اللغة الكردية» دا، ئامرازی «تا» ی به «اداة الربط» ی داناوه، به شیه ی ساده یی و به لیکدراوی و واتای کۆتایی دووری و کۆتایی ماوه ی کات داناوه، له گه ل ئامرازی (له) ی په یوه نیدا، ناوبراو ده لیت: ده لاله ت له دیاری کردنی دووری و کات ده کات، ئه م بۆچونه ی د. کوردستان ئه گه ر بیوتایه، سه ره تا و کۆتایی کات و، ماوه ی دووری ده ست نیشان ده کات، به ته واوی راستی ده پیتکا.

لیته ردا به دواوه دیمه سه ر ده رپینی بیرو بۆچوونی تایه ته ی خۆم ده رباره ی ئامرازی «تا» و رواله ته کانی تری، وه ک (هه تا، تا کو، هه تا کو، هه تا وه کو، هه تا وه کی، تا وه کی) ... که هه موویان، یه ک و اتا ده به خشن، به لام له رسته سازیدا، مه به ست و واتایان ده گۆریت.

چۆنیه تی باسکردنی «تا» بهم شتیوانهی خوارهوه:

۱- نایه «تا» واتای ههیه، وهک وشهیهک له وشهسازیدا.

۲- «تا» لهرووی دارتشتنی مؤرفۆلۆژییهوه.

۳- دهوری «تا» له زمانی کوردیدا.

۴- نایه بۆچی «تا» نابیتته نامرازی لیکدهری رستهی لیکدراو.

ئیسستا دێینه سهر روون کردنهوهی یهکهیهکهی ئەم بابەتانهی سهرهوه:

۱- نایه (تا) واتای ههیه، وهک وشهیهک له وشهسازیدا:

به لای منهوه، «تا» نهگهرچی تا ئیسستا، به وشهیهکی ناتهواو وشهبهند (مؤرفیمی بهند - Bound morphem) دا ده نریت و، ناسراوهو، دهوری نامرازی له زمانی کوردیدا دراوهتی، چ له وشهسازیدا و چ رستهسازیدا، «تا» کورت کراوه «ههتا»، تاکو، تاوهکو، تاوهکی، ههتاوهکی، یهو، ههموو ئهو روالهتانهی «تا» واتای «رادهو دیاری کردن و سنوور بۆ دانانی شوپین و کات و رادهی رووداوی فرمان داده نیت» و، بهتهنها «تا»ش (رادهو دیاری کردن) دهگهیه نیت، «تا» بهشپوه سادهکهی چهند واتایهکی تری لێ ده بیتتهوه، وهک: «تا» به واتای تاکیک دیت.

کورت کراوهی وشهی «تاکیک یا تایهک»، ده بیت لهم بارهیدا و کهرتی دووه میان که (کیک، یهک) ه سواوهو سووک بۆتهوه، وهک: تا گه نمیکم کپی، ئەم تاوله رزه گرانه، باره کهم دوو تایه. «تا» لهم رستانه دا، بۆ دیاری کردنی «بار» هاتوو، ههروهها «تا» واتای نهخۆشی (تاوله رز، گرانه تا، تا) دیت و وهک واتای «تا» لهم رستانه دا: تا گرمی، تام هاتی، تام ههیه، تا نهخۆشییهکی پیسه، تا گرتوتی، تا لاوازی کاردوو، خۆت له نهخۆشی تا دور بخهروه... «تا» لهم رووهوه واتای «گرانی و قورسی» هاتوو، چونکه لهش قورس و گران دهکات و دانه گیریت وهک تا له شمی داگرتوو، تا بیهتیزی

کردووه. ئەم «تا» یه جیاوازه له «تا» ی ئامراز، بهلام لهرووی روالهت و دهنگ و دهرپینهوه، وهک یهکن بۆ روون کردنهوه دهلتین: تا کهرکووک دهچم تا گرمی، نهخۆشی «تا» له «تاوسه نندنهوه» هاتوهوه کورت بۆتهوه. «تاکو» و روالهتەکانی بهواتای «ئهوکاته» ش دیت، وهک: تا ئهوکاته لهسهریان بووم.

۲- «تا» لهرووی داریشتنی مۆرفۆلۆژییهوه:

۱- ساده، وهک: تا

۲- ناساده، وهک: تاکو، تاوهکو، تاوهکی، ههتاوهکو، ههتاوهکی، ههتاوهکونی، تاوهکینێ، ههتاوهکینێ. لیره دا «ههتا» و روالهتەکانی سه رهوه، له دووبهشی یا دوو مۆرفیمی بهندی (وشه ی ناتهواو - bound mor- pheme)، وهک: «هه» ی ئامرازی تهئکید کردن و «تا»، «تاکو» ی ... (۴)، ئامرازی په یوهندی بۆ پیکهاتنی وشه و گری و رسته ی ساده و ئامرازی بهستنی (Conjunction) ی رسته ی ئالۆزه وه پیکهاتوه. واته له «ههرتا - ههرتاکو» وه، وای دیارده ی کورت بوونه وه ی دهنگ و سووک بوونی دهرپین بۆته «تا، ههتا» که راده و کوتایی دهگه یه نیت و، بۆ مه بهستی دووه می «ناساده» گونجاوتره له لیکدراو، چونکه وشه ی «ههتا» و کهرتهکانی، وهک «هه»، تاوهکو» بههۆی دیارده ی کورت بوونه وه و سووک بوونه وه ی دهنگسازی، وهک نه مان و تیچوونی دهنگی (رای ههرو (کو، وهکوای (تاوهکو) وه، وشه که له شتیه لیکدراوه یکه ی پیشووی خۆی، وهک «ههرتاکو - ههرتاوهکو» دوا ی ئەم گۆرانی دهنگسازییه، روالهتی وشه که گۆراوه و دوور کهوتۆته وه، ئەم کهرتانه ی وشه که زیاتر له داریژراوییه وه نزیکترن، وهک له لیکدراوی، بۆیه وا چاکتره بلیتین «تا، ههتا» ساده و ناساده، چونکه ناساده داریژراوو لیکدراویش دهگریته وه و، مه بهستی بنه رت و ئیستای وشه ناساده که لهرووی شتیه وه ده پیکیت.

لهوانهیه و دووریش نییه له (حتی)ی عه‌ره‌بیه‌وه هاتبێ و ده‌نگی (ح) —
(ه) چونکه به‌همان مه‌به‌ست به‌کار دیت، وه‌ک: حتی — هه‌تا.

ده‌وری «تا» له زمانی کور دیدا:

۳- «تا» له زمانی کور دیدا، ده‌وری جیا جیای هه‌یه، لێره‌دا به‌پیتی هه‌ست
پێکردن و، هه‌بوونی ئه‌و ده‌ورانه‌ی، له شوێنی خۆیدا پێشان ئه‌ده‌ین و، مه‌به‌ستی
جیاواز جیاوازی له‌رووی به‌کاره‌یناوه‌وه دیار و ده‌ست نیشان ده‌که‌ین. ئه‌م
ده‌ورانه‌ی «تا»، وه‌ک وشه‌یه‌کی سه‌ره‌خۆ، له وشه‌سازی «مۆرفۆلۆژی» و، وه‌ک
ئامراز تیکیش له رسته‌سازیدا (سینتاکس) به‌ده‌رده‌خه‌ین؛ وه‌ک:

۱- ده‌وری «تا» وه‌ک وشه‌یه‌کی واتادار ده‌بیته ناو

۲- ده‌وری «تا» له‌رووی دارێشتنی وشه‌سازیدا

۳- ده‌وری «تا» له‌رووی رسته‌سازیوه؛ سه‌ جوژه:

۱- وه‌ک ئامرازی په‌یوه‌ندی رسته‌ی ساده.

تا _____ ب- ئایه «تا» ده‌بیته ئامرازی رسته‌ی لیک‌دراو.

ج- «تا» وه‌ک ئامرازی گه‌یه‌نه‌ری رسته‌ی ئالۆز.

۱- ده‌وری «تا» وه‌ک وشه‌یه‌کی واتادار ده‌بیته ناو، «تا» به‌رای من له‌رووی
شێوه‌وه ده‌رپه‌نوه (الشکل و التلفظ) وه‌ک ئامراز و شه‌، وه‌کو په‌کن و، له
رسته‌دا نه‌بیته به‌جیا، جیاواز ناکرێته‌وه؛ وه‌ک له‌م رسته‌انه‌دا: له ترسانا تا
گرتی، تام هه‌یه، تا کوشنده‌یه، ناو، ئه‌گه‌ر له‌گه‌ڵ ئه‌م رسته‌انه‌ی لای خواره‌وه‌دا،
به‌راوردیان بکه‌ین، شێوه‌وه ده‌رپه‌نیان په‌که: وه‌ک: تا که‌رکووک ده‌چم، تا ئێره
وه‌ره، تا سه‌ریان برۆ.

ئه‌م دوو جوژه رسته‌انه‌ی سه‌ره‌وه، مه‌گه‌ر «هه‌تا» یان بۆ به‌کار به‌یێنن، ئه‌گینا

به‌شيوه‌ی «تا» جياوازيبان نيبه، تهنها له‌رووی و اتاوه نه‌بیت. نهمه له‌لايه‌ک، له‌لايه‌کی تره‌وه، دوو جوړ رسته پيشان نه‌ده‌ين؛ له‌رووی ده‌رپړين شيوه‌يه‌کن و له‌رووی و اتاشه‌وه دوو لايه‌نن (۵) وه‌ک:

تا گرتی — تا گرتی، («تا» ليراندها بوکاتی روودانی فرمانه)

(«تا» بو نه‌خوشي ناوه) تا گرتی — تا کوشتویی

تا کوشتویی —

تا سووتاندمی — تا گرتی

دوو شتی جياوازن

«تا» ی رسته‌کانی به‌شی یه‌که‌م، و اتای ناوی نه‌خوشي «تا» ده‌گه‌يه‌نیت، له رسته‌کانی به‌شی دووه‌مدا «تا»، وه‌کو ئامرازتیک، کاتی روودانی فرمانه‌کان دیاری ده‌کات، که به‌رده‌وامی روودان پيشان ده‌دات. هرچه‌نده، نهم رسته‌انه‌ی سدره‌وه، به‌وه‌ی که نه‌گهر رسته‌يه‌ک دوو و اتا بگرتته خو‌ی، وه‌ک نه‌وانه‌ی به‌شی یه‌که‌م، بابه‌تیکي تايبه‌تیبه‌و سهر به‌زانستی و اتاسازیبه، که دیارده‌و بابه‌تی «بنج و سیمای رسته‌ی کوردی ده‌گرتته‌وه، به‌وه‌ی رسته‌يه‌ک یا وشه‌يه‌ک دوو و اتاو مده‌ست بپیکیت و، سهر به «فره‌واتان (Polysmy)، که نه‌بیتته هو‌ی دیارده‌ی اته‌مومرئی (Ambiguity) له زماندا، به‌هو‌ی په‌یوه‌ندی وشه‌کانی ده‌رووبه‌ریبه‌وه، له یه‌کتر جياده‌کرتنه‌وه‌و روون ده‌کرتته‌وه.

نهمه‌ش بریتیبه له شیکردنه‌وه‌ی بنجی وشه‌کانی ناو رسته (البنيه العميقه)

(Deep Structure)

«تا» وه‌ک ئامرازی په‌یوه‌ندی له دارتشتنی وشه‌دا، به‌تايبه‌تی له پیکهاتنی

گریدا (Phrase) ده‌وری خو‌ی له وشه‌سازیدا ده‌بینی؛ وه‌ک نهم وشانه:

(شهو تا بهیان. روژ تاشو، تابه‌کھی، لیروهه تا کهرکوک، له بهیانیه‌وهی تا ئیواره، شهو هه‌تا بهیانی، تا به‌هاری، تا چله‌ی زستان، تا ناو ئاواپی، تا نیرکه‌ی به‌هار (تا گهرمه‌ی به‌هار)، تا نه‌سحابه سیپی، تا چپای خالخالان، تا هه‌رده‌ی ماسقه‌لان، تابان شیوه سوور، تا دهمه‌و ئیواره، تا دهمه‌و بهیان...).

هتد.

دهوری «تا» له رسته‌سازیدا

ئامرازی په‌یوه‌ندی له رسته‌ی ساده‌و، له رسته‌ی ئالۆزیشدا، وه‌کو ئامرازی به‌ستن و گه‌به‌نهر دهوری جوژیه‌جوژی هه‌یه، وه‌کو مه‌به‌ستی جیاوازی به‌کاره‌یتان؛ وا له خواره‌وه‌دا، جوژی ئامرازی «تا» و رواله‌ته‌کانی تری، ئه‌رکی جیا‌جیای به‌کاره‌یتانی لهم شتیوانه‌ی خواره‌وه‌دا روونده‌که‌ینه‌وه :

۱- «تا» وه‌ک ئامرازی په‌یوه‌ندی رسته‌ی ساده‌و:

له رسته‌ی ساده‌دا ئه‌م ده‌ورانه‌ی خواره‌وه‌ ده‌بینی:

۱- تا کهرکوک ده‌چم. (بو دیاری کردنی کو‌تایی شو‌ینی روودانی فرمانه‌).

۲- هه‌تا ئیواره لئی ده‌خه‌وم. (بو دیاری کردنی کو‌تایی کاتی روودانی

فرمانه‌).

۳- تری تا پایز ده‌مینی. (بو دیاری کردنی کو‌تایی کاتی روودانی فرمانه‌)

۴- هه‌تا هه‌تایه نیشتمانه‌که‌م له‌بیر ناکه‌م. (به دووباره‌کردنه‌وه‌ی به‌رده‌وامی

و کاتی فرمانه‌).

۵- هه‌تا هه‌تایه کوردو عاره‌ب برابه‌. (بو هه‌مان مه‌به‌ستی پیتشو‌و).

۶- له هه‌ولیره‌وه تا‌کو مه‌ه‌باباد به‌پێ رو‌یشتم. (ئه‌گه‌ر «تا» که‌وته‌ نیتوان دوو

ناوی شو‌ینه‌وه، سه‌ره‌تا کو‌تایی ماوه‌ی شو‌ین و کاتی روودانی فرمان دیاری

ده‌کات).

۷- شهو هه تا کو به یانی ده خۆتیمه وه. (سه ره تا و کۆتایی ماوه ی کاتی روودانی فرمان دیاری ده کات چونکه (تا) که وتووته نیوان دوو ناوی کاته وه).
 نامرازی «تا» ی په یوه ندی له م رستانه ی سه ره وه دا، (یه ک) حاله تی روودا و پیشان ئه دهن، واته چ له سه ره تا ی کاته که وه بیته، تا کۆتایی، یان له سه ره تا ی شوینی روودا وه که وه، تا کۆتاییه که ی هه مان شته و، پیچه وانه ی یه کتر نین، به لام له رسته ی ئالۆزدا «تا» (حالته تی جیاواز) به هۆی فرمانه وه پیشان ئه دات - پاشان ئه مه له رسته ی ئالۆزدا روونی ده که ی نه وه، به لام بۆ نمونه سهیری ئه م رسته ئالۆزه بکه: - هه تا دیاره که ده چم و ده که ریمه وه. (چوون و گه رانه وه پیچه وانهن).

نامرازی «هه تا» جوژه به کاره ی نانیکی تری هه یه له گه ل ئاوه لفرمانی کات و شوینیدا، که خۆشی ده وری ئاوه لفرمانی تیا ده بینتی وه ک:

۱- تائیتستا ئاریانی هاو ریم نه ها تووه. (ئاوه لفرمانی کاتییه)

۲- غه واسه هه تا کو بنی ده ریا ده روا. (ئاوه لفرمانی شوینییه)

۳- هه تا سه ره وه چووم. تا ژیر ئاوه که چووم. (ئاوه لفرمانی شوینییه)

نامرازی «هه تا» له رسته دا، ئه گه ر که وته رسته یه کی فرمانی ناته وا وه وه، وه لام بیته بۆ رسته یه کی پرسیا ری، که به نامرازی «چه ند، چیه» پرسیا ری لیوه بکریته، له و حاله ته دا «را ده و پیوانه» ئه به خشیت؛ وه ک:

- لیتره وه تا که رکوک ۲۵۰ کیلومه تره

- لیتره وه هه تا کو مه که سو فی سه ره به له که. (فۆلکلۆر)

نامرازی «تا» ی په یوه ندی له شوینی نامرازه کانی تری په یوه ندی، وه ک (بۆ، به) به کار دیت و شوینی خۆی ده گۆرپه ته وه، به لام مه به سستی رسته که، به ته واوی ده گۆرپه تی بۆ نمونه:

بۆ ——— تا

بۆ سلیمانی دهچم. (- بۆ - لیتره دا بۆ ئیتیجا هه)
تا سلیمانی دهچم. (کۆتایی شوینی روودان پیشان

ئهدات)

من بۆ خویندن هاتووم. (بۆ لیتره دا بۆ ئامانجه دهوری خۆی ناگۆریته وه به «تا»
چونکه «بۆ» لیتره دا بۆ شوین نییه)

تا × ناگۆریت

هه تا بهغدا دهچم. (کۆتایی شوینی روودانی فرمانه)

به بهغدادا دهچم. (تا ——— > به: ئاوه لفرمان ده بهخشیت)

ئهم رستاتهی سه ره وه، ئه وه ده رده خهن، که ئامرازی «تا، هه تا»، له رسته دا
ده گۆرین به ئامرازی (بۆ، به) ی په یوه ندی، به مه رجیک بۆ شوین بن؛ بۆ کاتیش
هه مان شتن، وه ک:

تا ئیواره لیتره ده رۆم. (تا: بۆ ماوه ی کاتی روودانه)

تا ——— > به

بۆ ئیواره لیتره ده رۆم. (بۆ: کۆتایی کاتی روودانه)

تا شه و نان ناخۆم. (تا: ماوه ی کاتی روودانه)

تا ——— > به

به شه و نان ناخۆم. (به: دیاری کردنی کاته)

ئهم دیارده یه ی ئالوگۆری ئامرازی «تا»، به ئامرازی (بۆ، به) ی په یوه ندی له و
شوینانه ی که مه به سستی شوین (ئاوه لفرمان) به کاردین، له رسته ی ئالۆزیشدا
(ئاویتته) ده که ونه ته ک ناوی شوینه وه و، بۆ هه مان مه به ست به کارده هینرین،
که چی ئهم دیارده یه ی گۆرانه ی «تا» به «بۆ، به» یا به پێچه وانه وه، له گه ل

مه‌به‌سته‌کانی تری نهم نامرازی «تا» یه‌ی جوره‌کانی تری رسته‌ی ئالۆژدا
به‌کارناهیتریت، بۆ نمونه:

تا رواندز چوو که‌سی نه‌دی.

تا — بۆ (لیره‌دا «تا» — بۆ)

بۆ رواندز چوو که‌سی نه‌دی.

تا سه‌ری سال چاوهرپیم کرد نه‌هات. (بۆ: ماوه‌ی کاتی روودانه)

بۆ سه‌ری سال چاوهرپیم کرد نه‌هات. (تا: کۆتایی کاتی روودانه)

تا شه‌و چاوهرپیم کرد نه‌هات. (تا: ماوه‌ی کاتی روودانی فرمانه)

به‌شه‌و چاوهرپیم کرد نه‌هات. (بۆ: به‌دیاریکردنی کاتی روودانه)

دیاره‌ی گۆرانی نامرازی «تا»، به‌ نامرازی «بۆ، به» له‌ رسته‌ی ئالۆژی
کاتدا که‌متره‌ وه‌ک بۆ مه‌به‌ستی شوین. نامرازی «تا» و رواله‌ته‌کانی تری له
رسته‌ی لیکدراودا وه‌کو نامرازی په‌یوه‌ندی، سه‌ر به‌یه‌کیتک له‌ رسته‌ ساده‌کانیدا
به‌کارده‌هینری، که‌ وه‌کو نامرازی لیکده‌ری رسته‌ لیکدراوه‌که، نمونه:

تا ده‌وک ده‌چم ده‌گه‌ریمه‌وه. (تا: لیره‌دا نامرازی په‌یوه‌ندی رسته‌ی ساده‌یه)
نامرازی تا و رواله‌ته‌کانی تری، له‌گه‌ل نامرازی «ش» ی په‌یوه‌ندی دا،
به‌کارده‌هینریت و، نامرازی «ش» ی په‌یوه‌ندیش «په‌یوه‌ند شتیتک پیشان نه‌دات،
که‌ له‌وه پیتش باس کرابیت و بۆ (ته‌نکید) کردنی نه‌و وشانه‌یه، که‌ ده‌چیته‌ سه‌ری
له‌ناو، ناوی شوین و کات و فرمان و راناو. نمونه:

هه‌تا هه‌ورامانیش چووم.

تاکو ئیواره‌ش پیکه‌وه بووین.

۲- ئایه «تا» ده‌بیته‌ نامرازی رسته‌ی لیکدراو:

«تا» و رواله‌تانی تری ناتوانن ده‌وری نامرازی لیکده‌ری رسته‌ی لیکدراو

ببین و، بهو شیوهیهی که ههردوو لای رسته که، له پرووی و اتاوه سه ره خوین و، یهک کیش و قورساییان هه بیته و، بهو شیوهیهی که نامرازی «تا» ش سه ره خو بیته و، سه ره بهیچ لایهکی رسته کان نه بیته و، ته نها ئه رکی لیکدانی ههردوو رسته ساده کانی گرتبیته نه ستۆ؛ که چی «تا» له هه ر لایهک له گه ل هه ر فرمانیکی رستهی دوو فرمان بیته، ئه و به شه رسته یه ی نامرازی «تا»، ده بیته رسته یه کی شوینکه و تووی، رسته سه ره کییه که ی تر، بۆیه نامرازی «تا» و شیوه کانی تری وهک «هه تا، هه تاکو، تاکو، تاوه کو».. نابنه نامرازی لیکده ری رسته ی لیکدراو، به لکو نامرازی گه یه نه ر و، به سستی رسته ی ئالۆزه و نمونه کانی رسته ی ئالۆز، ده بنه به لگه ی راستی بۆچوونمان.

۳- «تا» وهک نامرازی گه یه نه ری رسته ی ئالۆز:

نامرازی «تا» و شیوه کانی تری، ده ورئیکی چالاکیان هه یه، له پیکه وه به ستانی به شه کانی رسته ی ئالۆز له لارسته و (الجملة التابعه) شارسته (الجملة الرئيسيه) له م رووه وه، ده وری جیا جیای به کارهینانی ناو رسته ئالۆزه که ده بینین و ده که ونه ته نیشته لارسته که وه، له پرووی دارپشتن و واتاشه وه به شیکن له و و ناتوانی وازی لی بهینریت و لیته دا به نمونه وه ده ورو مه به سته جیا جیا کانی نامرازی «تا، هه تا»... ده خه یه نه روو، وهک:

- تا ده لینی به رسیله تری پیده گات. (کو تایی کاتی روودانی فرمان)

- پارو هه تاکو نه جو ری قوت نادرئ. (بۆ مه رجه)

- هه والم بۆ نارد تاکو ناگای له خو ی بیته. (بۆ هۆیه)

- هه تا ده توانیت له ریگا خیرابرۆ. (را ده ی روودانی فرمانه)

- دانیشته هه تا وه کو بحه سیته وه. (بۆ مه به سته)

- ئیشه که ی سه ری نه گرت تا له داخا رویشته. (بۆ نه نجامه) -

- ههتا ئەم دەنگوباسە بێت ناحەسیتەو. (بەردەوامی روودانی فرمانە)

- روژی سێ تا چوار نان دەخۆم. (چەندیتی یە).

ئامرازی «تا» ی گەیهنەری رستە ی ئالتۆز، لەگەڵ ئاوەلفەرمانی شوپنیدا (مەبەست و هۆ رادەگەیهنن و، وەلامی پرسسیاریکن بەهۆی ئامرازی (بۆچی، چی) ی پرسەو پرسباری لێ کرایت؛ وەک:

- خۆی دایە پال بەردەگە تا نەگوژری (مەبەستی روودانی فرمانە)

- لادیتیە هەژارەکان دەچنە شار تا کاریان دەست بکەویت. (هۆیە)

ئامرازی «تا» لەگەڵ پارسە ی بەرکاری شارپستەکەیدا (رادە پیشان ئەدات)؛

وەکو:

فەرمانیان دا کار بکەن تا دەست پان نەکەنەو.

ئامرازی «تا» چۆن لەگەڵ ئامرازی پەيوەندی (ش، یش) لەرستە ی سادەدا، بەکارهات و، لەمەو پیشەوە نمونەمان بۆ هیتنا یەو، لە رستە ی ئالتۆزیشدا ئەم دیاردە یە لەگەڵ «تا» ی ئامرازی گەیهنەردا، بەدی دەکری بۆ تەئکیدکردنی دەوری «تا» لەو شوپنە ی، کە بەکاردیت وەک:

- تا ناو شوانیش چووم گەنم دەست نەکەوت. (تەئکید کردنی شوپن)

- ههتا بەهاریش تەواو بوو، خەلکی دەهاتە لامان. (تەئکید کردنی کاتی

روودانی)

ههتا ئاقانیشم دیت: قسەم لەگەڵ نەکرد (تەئکید کردنی رادە ی روودان

فرمان)

- پیم بلتی تاوەکو منیش چاوەریتان بکەم. (تەئکیدکردنی بکەر لە بەشداری

روودانی فرمان کە راناوی کەسییە).

ئامرازی «تا» لە رستە ی ئالتۆزدا دەوری ئاوەلفەرمانی دەبێتی لەگەڵ فرمانی

پارپستەکەدا، بۆ کاتی شارپستەکە لە باری نەبونی ئاوەلفەرمانی کاتی لە

رسته که دا وهک:

هه تا وه کو ئالا هات ئا قیستا رۆیشت. (هه تا وه کو ئالا هات - پا رسته یه «الجله التابعه»).

دیارده یه کی ئامرازی «تا» له رسته دا:

ئه گهر ئامرازی «تا» که وته نیوان دوو وشه ی دژ واتاوه، له رسته یه کی ساده دا، وه کو ئامرازی په یه ونه ی، بۆ نمونه وشه کانی: شهو - رۆژ، هاوین- زستان، به یانی - ئیواره، گهر میان- کویتان... هه تده وا دهوری ئامرازی «تا» بیجگه له کات و شوین، له گه ل فرمانه که دا یه ک رووداوی دیارده پیشان ئه دات.

- شهو تا به یانی ده خه وم. (روودانی رووداوی فرمانه که تنه ها خه وته)

- له گهر میان وه هه تا کو کویتان پیشوازی ته رمی شیخی نه مریان کرد.

ئامرازی «هه تا کو» له نیوان دوو ناوی دژواردا، تنه ها رووداوی پیشوازی کردنی گرتوته وه، یاخود ماوه ی نیوان دوو شوین، یا دوو کات پیشان ده دات، که له رووداوی فرمانی رسته که، وه کو یه کن و بریتین له یه ک رووداوی فرمان، نمونه ی تر:

- لیتره وه هه تا مه که سو فی سه ر به له که. (نیوان ئیره وه مه که یه ک شته)

- شهو تا به یان ده گرین. (له نیوان شهو و رۆژدا تنه ها رووداوی گرینه)

هه مان ئه م دیارده یه ی ئامرازی «تا»، ئه گهر بکه ویته نیوان دوو فرمانه وه له یه ک دۆخی روودانابن وه ک له باری ئه ری دابیت، یه ک رووداوی وه ک یه ک پیشان ئه دات وه ک:

- تا ده میت ده خوتیم. (مان و کارکردن یه ک رووداوی وه ک یه کن)

- هه تا مردن کردنه. (مان و کارکردن پیچه وانه ی یه کتر نین)

- هه تا ده توانیت تیبکۆشه. (توانین و تیبکۆشان یه ک رووداون)

ئه گهر «تا» که وته نیوان دوو فرمانی دژ واتاوه، یا دووه م نه فی حاله تی

فرمانی یه کهم بکات، ئەوا ئامرازی «تا» ی رستهی ئالتۆز، به پیتچه وانهی دیارده کهمی سهره وهیدا دوو رووداو، یا حالهت و باری دژ به یه کتر پیشان ئەدات وهک:

- ده گریم تا پیتده کهنم.
- هه تا ماوم درۆ ناکهم.
- هه تا بمینم قسهی له گه ل ناکهم.

ئهنجامی لیتکۆلینه وه.

ئهم لیتکۆلینه وهیه، ئهم ئهنجامانهی گرتۆته خۆی:

۱- «تا» و رواله تهکانی تری به ته نهها به واتای (را ده و کۆتایی و سنووردانان) دئ.

«تا» وهک وشه و، وهک ئامرازی، له زمانی کوردیدا به کار دیت، به لام دهوری وهکو ئامرازی له به کارهیناندا چالاکترو جۆریه جۆرتره.

۳- «تا، هه تا» کورت کراوهی وشه ی لیتکدراوی «هه ر تا وه کو»، له ئهنجامی لیتکچوون و سوان و کورت بوونه وهی دهنگدا بۆته «تا، هه تا».

۴- وهک ئامرازی په یوهندی، له دارپشتن و پیکهاتنی وشه و گریدا به کار دئ و له رستهی ساده شدا دهوری ئامرازی په یوهندی ده بینیت.

۵- «تا» نابیتته ئامرازی لیتکدهری رستهی لیتکدراو، به لکو دهوریکی چالاک و مه بهستی جۆریه جۆر ده بینئ وهکو ئامرازی گه یه نه ری رستهی ئالتۆز.

۶- «تا» وهکو ئامرازی په یوهندی رستهی ساده شوینی خۆی له گه ل ئامرازی تری په یوهندی وهک (بۆ، به) ده گۆریتته وه، به لام مه بهستی رسته که له پرووی واتا وه ده گۆرئ، ئهم دیاردهیه به زۆر له و رسته نه دایه که بۆ شوین و کاتن به پله ی یه کهم گه بۆ شوین بن.

۷- نامرازی «تا» و شیوه‌کافی تری، له‌گه‌ل نامرازی (ش-یش) بو
ته‌ئکیدکردنی له رسته‌ی ساده و نالۆزیشدا، به‌مه‌به‌ستی جیا‌جیا و له‌گه‌ل نامرازی
(هه‌ر)یشدا بو هه‌مان مه‌به‌ست به‌کاردی.

پهراویژ:

۱- ئامرازی په یوه ندى: بریتیه له و ئامرازانه ی که په یوه ندى ده خاته نیوان وشه کانی زمانه وه، له (ناو) و (ناوه لئاو) و به شه ئاخاوتنی تره وه له وشه سازیداو و اتایان له پال وشه کانی تر دا له دروست کردنی رسته دا ده ده که ویت و تیکه ل به دارپشتنی رسته که ده بن.

۲- ئامرازی لیکدهر: بریتیه له و ئامرازانه ی که ئه رکی لیکدانی دوو رسته ی ساده ی سه ربه خو ی و اتا دار ده به ستیت به یه کتره وه و سه ر به هیچ لایه کی ناو رسته لیکدراوه که نییه و پارسه نگی هه ر دوو رسته کانی هه یه و تیکه ل به دارپشتنی و اتا ناپیت.

۳- ئامرازی گه یه نهر: ئه و ئامرازانه ی که ئه رکی به ستن و گه یاندنی لا رسته یه کی شوینکه و تووی ناسه ربه خو ده به ستیته وه، به شارپسته که وه، که و اتاکه ی به نده پتوه ی و ئامرازه کانیش تیکه ل به دارپشتنی و اتای لارسته که بوون و، مه به ستی رسته که ش دیار ده که ن.

۴- پروانه بیرورای نوری، عه لی ئه مین ده رباره ی ئامرازی (هه تا) له (ل ۳۹۵) ی کتیبی «ریزمانی ئاخاوتنی کوردی» لیژنه ی زمان و زانسته کانی کوژی زانیاری کورد، به غدا، ۱۹۷۶ .

۵- پروانه. د. وریا عومه ر ئه مین، بنج و سیمماو یاساکانی گوێزانه وه، روشنبیری نوی، ژماره (۱۲۱)، به غدا، ۱۹۸۹، ل ۷۲-۷۶ .

سەرچاوهكان:

- ١- ك. ك. كوردۆييف، ريزماني كوردى به كه رهستهى ديالېكتى كرمانجى و سۆراني. د. كوردستان موكرىانى له زمانى روسييهوه وهري گيپراوهته سهر زمانى كوردى، ههولير، ١٩٨٤.
- ٢- د. كوردستان موكرىانى - قواعد اللغه الكرديه - بغداد ١٩٨٩.
- ٣- ليژنهى زمان و زانستهكانى كوور، ريزماني ئاخاوتنى كوردى، كوورى زانيارى كورد، بهغدا ١٩٧٦.
- مهحمود فتح الله، كارتهواو كردن له زمانى كوردى، نامهى ماجستير، ئادابى زانكوژى سه لاهه دين، ١٩٨٨.
- ٥- نوورى عهلى ئەمين، ريزماني كوردى ، چاپخانهى كامهران - سلیماني . ١٩٦٠.

دەۋرى «ب» لەرۋى وشەسازىيەۋە

مۆرفۇلۇجى زانستىيە، لە پىكھاتىن و شىۋەى گۆرانى وشەى زمان دەكۆلىتەۋە، كەرەسەى لىكۆلىنەۋەى ئەم ئاستە، واتە (مۆرفۇلۇجى)،
مۆرفىمە، مۆرفىمىش بەردى بناغەى پىكھاتىنى وشەى زمان دەگەيەنپىت و دادەنرپىت. ئەو مۆرفىمەى دەۋرى دارپىشتىنى وشە دەبىنى، بەمۆرفىمىكى
مۆرفۇلۇجى دەژمىردى و، مۆرفىمىش بە بچووكترىن پارچەى واتادارى زمان دادەنرپىت، كە واتادار بى، ئەركى رىزمانى بىنى و، كە نەتوانرپى لەۋە زىاتر
بچووكتر بكرىتەۋە، چونكە بچوك كىرەنەۋەى، واتاۋ ئەركى مۆرفىمى، خۆى لە دەس دەدات.

ئەمە ۋەكۆسەرەتايەك، بۆ باسەكەمان پىۋىست بوو، بخرىتەروو، ئەۋەى ئىمە لىرەدا، مەبەستمانە بىخەينەرۋو، لىكۆلىنەۋەى لە بارەيەۋە ئەنجام بدەين،
مۆرفىمى «ب»ى مۆرفۇلۇجىيە، كە دەۋرى خۆى لە پىكھاتىنى وشەى تازەدا دەبىنى بەچوونەسەر، وشەى تر كە واتاى تازەى دەداتى.

مۆرفىمى «ب» لە وشەسازى كوردىدا، دەۋرى جۆرىجۆرى دارپىشتىن دەبىنى، لە دروست كىردىنى وشەى تازەى سەر بەئاستى مۆرفۇلۇجى.

ئەۋەى لەم باسەدا، روونى دەكەينەۋە، دەربارەى مۆرفىمى «ب» و دەۋرى لە

وشه‌سازی کوردیدا، ئەم مۆرفیمه، یه‌ک شیوه‌ی (مۆرف)‌ی هه‌یه‌ له‌ناو قالبی پیتکهاتنی وشه‌کاندا، واته‌ به‌یه‌ک شیوه‌ له‌ دارپشتنی وشه‌ی مه‌به‌ست جیا‌جیا ده‌رده‌که‌وی.

مۆرفیمی «ب» یا پیتشگری «ب» ئەم ده‌ورانه‌ی هه‌یه، له‌ دارپشتنی وشه‌سازی کوردیدا:

۱- به‌شداری له‌ دارپشتنی فرمانی داخوازی، وه‌کو پیتشگری‌ک ده‌کات، به‌م شیوه‌یه‌ له‌ ره‌گی رانه‌بردوو فرمانی تیتپه‌رو تیتنه‌په‌ره‌وه:

مۆرفیمی وشه‌دارپتژ + ره‌گی رانه‌بردوو + راناوی لکاو

ب + نووس + ه/ن — بنووسه - بنووسن

ب + کپ + ه/ن — بکپن (بو‌تاک و کو)

ب + فر + ه/ن — بفره - بفرن (بو‌تاک و کو)

ئەم جووره‌ دارپشتنه‌ی فرمانی داخوازی، به‌هۆی پیتشگری (ب)‌ه‌وه، له‌گه‌ڵ ره‌گی رانه‌بردووی فرماندا، که‌ به‌هۆی ده‌ستووریک‌کی تایبه‌تیه‌وه‌ وه‌رده‌گیری (۱).

۲- «ب» وه‌کو مۆرفیمیک‌کی وشه‌ دارپتژ، فرمانی رابردووی مه‌رجی دروست ده‌کات له‌ ره‌گی فرمانی رابردووی فرمانی تیتنه‌په‌ره‌وه:

پیتشگری مه‌رجی + ره‌گی رابردووی فرمان + پاشگری (ایه)

ب + که‌وت + ایه — بکه‌وتایه

ب + خوارد + ایه — بخواردایه

ب + سووتا + ایه — بسوتایه

ب + کیتلا + ایه — بکیتلایه

۳- مۆرفیمی «ب» و دارپشتنی فرمانی رانه‌بردووی (ئیلزامی) له‌ ره‌گی رانه‌بردووی تیتنه‌په‌رو تیتپه‌ره‌وه به‌م شیوه‌ پیتشگری (ب) + ره‌گی رانه‌بردووی تیتپه‌رو تیتنه‌په‌ر + راناو

ب + نووس + م — بنووسم

ب + کپ + م — بکپم

ب + فر + م — بفرم

ب + خهو + م — بخهوم

۴- مۆرفیتمی «ب» ناوی بکهز له رهگی رانه بردووی فرمانی تیپه پرهوه دروست دهکات (۲)، یا هه ندی جار به تایبه تی به شیتوهی لیکدراوی ئاوه ئناوی بکهز دروست دهکات واته ئه گهر ره گه که وشه یه کی واتاداری له گه ئدابین؛ نمونه:

بۆ ناوی بکهز

پیشگری (ب) + رهگی رانه بردووی (۳) تیپهز = ناوی بکهز

ب + کپ — بکپ له (کپی) رهگی رابردوو

ب + نووس — بنووس له (نووسی) = =

ب + گیتیر — بگیتیر له (گیتیرا)

ب + کوژ — بکوژ له (کوشت) = = گۆرینی (ش — ژ) به پیتی

یاسای گۆرین (Dissimilation) دهنگی (ش) بۆته (ژ).

ب + بر — ببر له (برین) = =

بۆ ئاوه ئناوی بکهز:

ئاوه ئناوی بکهز:

ئاوه ئناو + پیشگری (ب) + گیر — رهشگیر

زۆر + ب + لئ — زۆر بلئ (رهگی - وتن - لئ) یه

له چاوگه ناویزه کان رهگی رانه بردووی فرمانی تریش ناویزه نه وه کو کوژ له

(کوشتن) هوه، گهز له (گهستن) هوه.

خۆر له (خواردن) هوه به هۆی گۆرانی فۆنۆلۆجیه وه کپ کار دهکاته سهز

ئاوازارو دهیگۆری و کپی دهکات یا به پیچه وانه وه به پیتی یاساکه ی

پیشو(گۆزین).

۵- پیشگری (ب) له رهگی رانه بردووی تیپه رهوه فرمانی بکه ر نادیار به شیهوی (گومان و مهرج) دروست دهکات دهشی پئی بوتری زمانی بکه ر نادیارى مهرجى بۆ رابردوو
پیشگری (ب) + رهگی رانه بردوو + نیشانهی تیپه ری نادیار + نیشانهی کاتی رابردوو

ب + نووس + ر + ا — بنووسرا

ب + کیتل + ر + ا — بکیتلرا

بۆ رانه بردوو به هه مان شیهوی رابردوو ته نها نیشانه (ا) ی کاتی رابردوو ده گۆری به (ی) بۆ کاتی رانه بردوو، به م جۆره:

ب + نووس + ر + ئ — بنووسری

ب + کیتل + ر + ئ — بکیتلری

ب + کوژ + ر + ئ — بکوژری

به زۆری له م نیشانهی (ر) ی نادیارى، له لایه ن ریزمان نووسه کانه وه، به تایبه تی ئه وانیهی شوین ریزمانی کۆن که وتوون، له گه ل نیشانهی کاتی رابردوو (ا) و (ئ) رانه بردوویه تیکه لیان کردوو به (را) ی ناوده به ن، بۆ رانه بردووی به (ری)، که راستیه که ی ئه مه هه له یه کی گه وره یه، چونکه ئه م نیشانه یه، له دوو مۆرفیم پیکهاتوو (ری نادیارو (ا) و (ئ) نیشانهی کاتی رابردوو رانه بردووی.

دوای ئه وهی ده وری پیشگری (ب)، له دارپشتنی فرمانی داخوازی و، فرمانی رابردوو و رانه بردووی مهرجی (ئیلزامی) و ناوی بکه رو ئاوه لئاوی بکه رو فرمانی بکه ر نادیارى مهرجی خسته پیش چاو، ئه وه مان بۆ روون ده بیته وه، که له و شوینه جیاوازانهدا، پیشگرو مۆرفیمی (ب) به یه ک شیهو

(مؤرف) چندن داریشتن و مهبهستیکی جیوازان، وهک ئهرك و دهوور له داریشتن دهگریته خوئی بهم جوژه:

بخۆ، برۆ، بنووسه، (بو داخوازی)

بكه وتایه - بنووسیا به (بو رابردووی مهرجی)

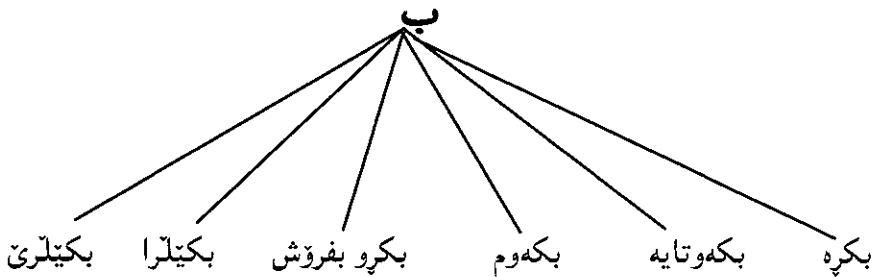
بكه وم - بنووسم - بچم (بو رانه بردوو مهرجی) ب

بخۆز - بکړ - بفروش - ره شگیر (ناو و ئاوه لئاوی بکه)

بکیترا - بکیتلری (فرمانی بکه نادیار رابردوو و رانه بردوو)

به مه دا ده رکه وت مؤرفیمی «ب» به بهک شتیه بو چهنده مهبهستیکی به کار دیت

و له م وینه به دا روونی ده که یه وه:

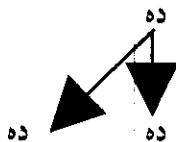
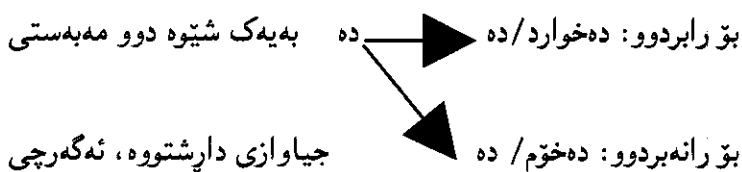

فرمانی	رابردووی	رانه بردووی	ناو ئاوه لئاوی	فرمانی بکه	فرمانی بکه	به پیتی یلسلی
داخوازی	مهرجی	ئیلزامی	بکه	رانه بردوو	نادیار	ناره زوو
بنووسه / ن	بنووسیا به	بنووسم	بنووس	رانه بردوو	بکیتلری	دایخه داخه
بنووسن	بکه وتایه	بخۆم	بکړو بفروش	بنووسرا	بنووسری	سه رکه وه
بکه ون	بکه وتایه	بکه وین	له گه ل	همان یاسا	همان یاسا	سه رکه وه
			تینه په ردا			
			دهر ناکه وئی			

خشته ی ژماره « ۲ »

لیتره‌دا ده‌رک‌ه‌وت، جیا‌وازی‌به‌ک نابینری، له نیوان شیوهی (ب)، بۆیه ئەم دیاردهیه، ئەوه‌مان بۆ روون ده‌کاته‌وه، که مۆرفیمی مۆرفۆلۆجی، به‌یه‌ک شیوه (مۆرف)، بۆ چەند مەبه‌ستییکی جیا‌واز به‌کارده‌هیتیری و، بێ ئەوهی له‌ناو ئەو شۆینه جیا‌وازانهدا، شیوهی خۆی بدۆرینتی بۆ ئەوهی ئەمه‌ باشتر بسه‌پینین و، بکرتیه یاسایه‌کی مۆرفۆلۆجی، چەند مۆرفیمیکی مۆرفۆلۆجی تر، به‌هه‌مان شیوهی نه‌گۆری مۆرفیمی (ب)، له شۆینی مەبه‌ست جیا‌وازانهدا، شیوهی شه‌رتی خۆی بگۆریت، وه‌ک مۆرفیمی (ده)ی به‌رده‌وامی به‌ک شیوه ده‌گریته خۆی له دوو مەبه‌ستی جیا‌وازدا، وه‌ک:

لی (ده) مۆرفیمی به‌رده‌وامییه، به‌لام به‌رده‌وامیکه‌ی دوو حاله‌ت و بارودۆخی دارپشتنی جیا‌وازی وشه‌سازی کاتی رابردوو، رانه‌بردوو پیشان ئەدات، که دوو تافی جیا‌وازی فرمانن و قالبی دارپشتنی فیزیاییان له به‌کتر جیا‌وازن، که چۆته سه‌ر ره‌گی رابردوو و ره‌گی رانه‌بردوو.

مۆرفیمی یا نیشانه‌ی (١)ی کاتی رابردوو، له‌گه‌ڵ (ئ) نیشانه‌ی کاتی رانه‌بردوو، له هه‌موو فرمانه‌ کۆتایی هاتوو‌ه‌کان به‌ (ا)ی رابردوو، که له رانه‌بردوودا ده‌گۆریت به‌ (ئ) له‌ گه‌ردان کردندا شیوه‌کانی خۆیان نادۆرین و، ته‌نانه‌ت ئەم دوو نیشانه‌یه، له‌گه‌ڵ ره‌گی رابردووی فرمانی بکه‌ر نادیارو، ره‌گی رانه‌بردووییدا، ده‌رئه‌که‌ون بێ ئەوهی له‌ گه‌ردانی ئەو دۆخانه‌یدا، شیوه‌یان

بگۆرتىن بۆ نمونە:

دەسووتى م	سوتام		
دەخنىكى ن	ا — ى (رانەبردوو)	خىكام	كوژرا
دەكوژى م	بۆ نادىيارى —	خىكاي	كوژران
دەكوژىن			

بەكورتى ئەو نىشانانەى، كە حالەتتىكى (دۆخىتىكى) مۆرفۆلۇجى لە دارىشتن و پىتكەتتى مۆرفىمىدا، دىيارى دەكەن، بەيەك شىتو، چەند مەبەستىكى جىياوازى مۆرفۆلۇجى پىشان ئەدەن.

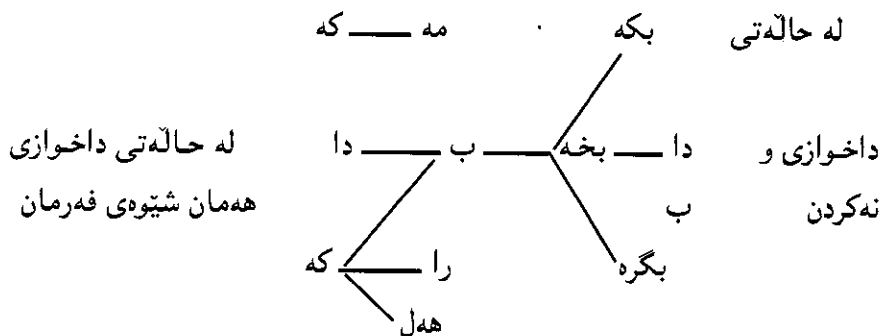
لە پىتەشەو بەسەكەمان، جۆرەكانى دارىشتى جىياجىيا پىشگرى (ب) لە دارىشتى فرمانى داخوازى و فرمانى رابردوو، رانەبردوى مەرجى (ئىلزامى) و ناو و ئاوەلناوى بکەر و فرمانى بکەر نادىارمان پىشاندا، كە ھەريەكەيان دىياردەيەكى مۆرفۆلۇجىن، لە زمانى كوردىدا كە ھالەتەكانى «داخوازى كردن و فرمان» و «مەرج و گومان» و «توانا و جولە» دەگرەتە خۆيان.

ئەوھى لىرەدا، پىتەستە بخىرتتەروو، ئەوھى «فرمانى داخوازى» (Imperative - فعل امر) كە بە ھۆى پىشگرى (ب) ھوھ دروست دەيى، بەھۆى ئاوەلفرمانى نەكردنى (نەفى) «مە» ھوھ نەفى دەكرى لە روودان، كەچى «ب»، كارىگەرى خۆى، بەبوونى (مە) نەكردنەوھش وەكو (داخوازى كردن و فرمان) لە دەس نەداوھو، ھەمان مەبەستى داخوازى نەدۆراندوھو، نمونە:

بکە ————— مەكە

چەمكى (ب)	مەخۆ	(مە)	چەمكى نەكردن
داخوازى	بۆ ————— مەبۆ		و داخوازى ھەيە
و فرمان	بنووسە ————— مەنووسە		

هۆی نه دۆرانی کاریگه‌ری پیشگری (ب)، له حاله‌تی بوونی (مه) ی نه‌کردن، ده‌گه‌رپه‌وه بوئه‌وه‌ی، که (ب) مۆرفیمیکه بنه‌ره‌تی وشه‌ی فرمانی داخواییه‌و، (مه) و یا پیشگری تر، گه‌ر شۆینی بگه‌رپه‌وه، بوونی و کاریگه‌ری خۆی، له‌ناو ئه‌و پاشگره‌ جیگرانه‌ی که له‌لاوه، بو مه‌به‌ستی تری به‌کاره‌یتان و دارپه‌شتنی هاتووه‌نه‌ته ناوه‌وه، له ده‌ست نادات، واته شیوه‌ی تازه‌ی فرمانه داخواییه‌که، چه‌مکی «داخوای و فرمان کردن» ی خۆی په‌وه ده‌یتن، که‌چی نه‌گه‌ر ئه‌م دیاره‌یه، په‌چه‌وانه بگه‌رپه‌وه، له دارپه‌شتنیدا به‌م شیوه‌یه‌ی خواره‌وه‌و، چه‌مک و کاریگه‌ری (مه) ی نه‌کردن و، پیشگری تر، که فرمانه داخواییه‌کان، له ساده‌وه ده‌که‌ن به‌دارپه‌ژراو، په‌وه‌ی نامیتن، واته به‌فرمانه‌که‌وه له حاله‌تی بوونی پیشگری (ب) ی داخوای نمونه:

کردنه یه‌که‌مه‌و به‌پیتی یاسایه‌کی به‌ئاره‌زوو Optional بیجگه له (مه) ی نه‌کردن، پیشگره‌کانی تری (دا، را، هه‌ل، پی، تی...) که فرمانی داخوای دارپه‌ژراو دروست ده‌که‌ن ئه‌توانن پیشگری (ب) ی داخوای له‌گه‌لیاندا، به‌کار نه‌هینن، و، ده‌شتوانن به‌کار به‌ینن به‌کاره‌یتان و به‌کار نه‌هینانی له چه‌مکی فرمانه داخواییه‌که، به‌شیوه‌ی دارپه‌ژراوی دروست ده‌که‌ن و، کاریگه‌ری پیشگری (ب) ی پێیان‌وه دیاره، به‌لام کاریگه‌ری خۆیان، واته (دا، را، هه‌ل...)

به‌وه ديار نيبه، هۆي ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌يه پيشگري (ب) نيشانه‌يه‌كي ره‌سه‌ني
 دروست كردني فرماني داخوازيه، ئه‌مه‌ش به‌م نه‌خشه‌يه‌ي خواره‌وه روون
 ده‌كه‌ينه‌وه:

(۱) دا

پا — ب كه ← كه ن دابكه — دابكه ن
 هه‌ل

(۲) دا

پا — كه / كه ن
 هه‌ل

(۳) بكه (ن)

بو‌دۆخى نه‌كردن مه كه (ن)

مه + بكه

مه كه

ئهم ديارده‌يه‌ي سه‌ره‌وه، به‌وه‌ي كه پيشگري (ب) داخوازي ده‌توانري،
 به‌ئاره‌زوو له‌ناو پيشگه‌كاني ترا، كه فرماني داخوازي دارپژراو لاده‌بري، كه‌چي
 كاربگه‌ري ده‌مييني، به‌لام هي ئه‌وان له‌ناو (ب) دا كاربگه‌ري يان نابيينري،
 به‌لابردنيان ئه‌مه ره‌سه‌نايه‌تي، پيشگري (ب) ده‌گه‌يه‌ني، به‌وه‌ي كه نيشانه‌ي
 به‌ره‌ته فرماني داخوازيه، له زماني كورديدا، به‌لام پيشگري «دا، پا، هه‌ل...»
 له‌ولاوه هاتوونه‌ته ناو وشه‌ي فرمانه‌كه. (پروانه وئنه‌ي (۱) و (۲)).

حاله‌تي دووهم، به‌چوونه سه‌ري (مه‌ي نه‌كردن، پيشگري (ب) فرماني

داخوازی له ناویدا ده توتیتوهه، به للام کاریگه ریبیه کهی، به «داخوازی و فرمانی کردن» به هوی «مه» وه پیوه دیاره، کاریگه ری و چه مکی «ب» تیایدا له دهس نه دراوی. پروانه وینهی (۳).

به للام له دۆخی بوونی (ب) ی داخوازی، (مه) ی نه کردنی پیوه چ به شتوه و چ وه کو تیکه یشتن دیار نادات، چونکه (مه) له لاه هاتوه و (ب) ش بنه پتهی وشه که یه.

له لایه کی تره وه، نه م به لگانه ی سه ره وه، نه وه ده گه یه نن، نه مانه ی لای خواره وه وه کو راستی یه ک بخرینه پروو.

۱- ریژه ی فرمانی داخوازی، بریتیه له (پیشگر + ره گی رانه بردوو + راناو)، هر پیشگریکی تر، بیجگه له ریژه کهی خو ی، که به هوی (ب) ه وه پیکدیت، جیکه و واتای (ب) ی فرمانی داخوازی ده گریته وه وه ک: بکه — راکه، تیکه، پیکه، هه لکه، جیکه، یا به لیکدراوی نان بخو (نان خو)، کارکه، ریکه، سه ریکه ...

۲- به نه کردن و روونه دانی فرمانی داخوازی، به هوی (مه) ی ناوه لفرمانی نه کردنه وه چه مک و کاریگه ری (ب) ی فرمانی داخوازی نادوړیت.

۳- پیشگری (ب) له وشه سازی کوردیدا، به یه ک شتوه و (مؤرف) له چند مه به سستیکی جیاوازی به کارهیتانی داریشتنی مؤرفولوجی به کارده هینری، وه ک رابردوو، رانه بردوی مهرجی (ئیلزامی) و ناوو ناوه لئاوی بکه رو فرمانی بکه ر نادیار، له شتوه ی مهرج و گوماندا.

۴- مؤرفیمی مؤرفولوجی، به زوری یه ک شتوه (مؤرف) له به کارهیتانی جیاوازا ده گریته خو ی و گورانی به سه ردا نایه ت، نمونه:

بکر دایه، بنوستایه، بپر، بکوژ، ره شبگیر، زوریلتی، بکه م، بروم، بنوسرا، بنوسرام، بنوسریم.

۵- بەپیتی ياسايەكى بە ئارەزوو Optional لە ھالەتەى دروست بوون و، پىكھاتنى وشەى داپىژراو و لىكدراروى فرمانى داخووزى لادەبرى و، پاشگرى تر بەھەمان واتا شوپىنى دەگرىتەوہ وەك (بکە - داكە، راکە...)

۶- مۆرفىمى مۆرفۆلۆجى، برىتىيە لەو مۆرفىمەى كە ئەچىتە سەر مۆرفىمى ترو، وشەى تازەى، خاوەن ماناى تازە دروست دەكا (۴) لەم پىناسەيەوہ، ئەوہەمان بەپىتى باسەكەى سەرەوہ، بۆ روون دەبىتەوہ، ئەو مۆرفىمانەى، كە دەچنە ناو دروست بوون و، داپىشتەنى وشە تازەو داپىژراوہكانەوہ، لە گەردان كوردنا دەمىنەوہ يا بەنەمانى شىوہكەشيان (مۆرف Morph) چەمك و كارىگەريان، لە دەس نادەن وەك (ب)ى فرمانى داخووزى، لە ھالەتەى داپىژراوى مۆرفىمى (دە)ى بەردەوامى، لە ھالەتەى فرمانى داپىژراوى رابردوو. رانەبردوودا بەم شىوہيە:

دەچووم   ھەلدەچووم   ھەلەچووم

(ە)ى پاشكووى پىشگرى (ھەل) جىگرى (دە)ى بەردەوامىيە، بەشىوہى كورت كوردنەوہو مانەوہى واتاى (دە).

دەچم   ھەلدەچم   ھەلچم   شوپىنى (دە)يە
كوردنەوہ   كردمەوہ   بىكەوہ

كەچى بوونى ئەم دياردەيە، لە ئەلەمۆرفى رىزمانى پىچەوانەى ئەم دياردەيە مۆرفۆلۆجىيەى سەرەوہيە چونكە مۆرفىمى رىزمانى يا ئەلۆمۆرفى رىزمانى (بە) شىوہى جىاجىا بە پىتى شوپىنى جىا بۆ تاكە مەبەست و يەك ئەرك و دەورى ئەدرىتەى. وەك:

(ەكە)ى ئامرازى ناساندن و (ان)ى نىشانەى كۆ

ەكە   كە   ەك   ك   يان   ان   وان

رىوى يان   كچان   خانووان

پهراویزه‌کان:

- ۱- د. وریا عومهر ئەمین، چەند یاسایه‌کی مۆرفۆلۆجی داریشتنی فه‌رمان، رۆشنبیری نوێ، ژماره (۱۰۹) ی ۱۹۸۶، ل ۲۵۸-۲۶۳.
- ۲- ره‌فیع محهمه‌د، ئەو وشانه‌ی له‌ چاوگه‌وه‌ وه‌رده‌گیرتین، نامه‌ی ماجستیر، نادابی زانکۆی سه‌لاحه‌دین، ۱۹۹۸، ل ۹۸-۱۱۰.
- ۳- بۆ دۆزینه‌وه‌ی ره‌گی فه‌رمانی رابردوو، رانه‌بردوو، بڕوانه‌ وتاری د. وریا عومهر ئەمین «کات و نیشان‌ه‌ی فه‌رمان» کاروانی (۹۲) سالی ۱۹۹۱. ئەم یاسایه‌ خراوه‌ته‌روو.
- ۴- د. وریا عومهر ئەمین، (مردنی وشه‌) گوڤاری کاروان، ژماره (۴۵)، ۱۹۸۶ ل ۸-۱۴.
- ۵- د. وریا عومهر ئەمین، ئەلۆمۆرفی ریزمانی، رۆشنبیری نوێ، ژماره (۱۲۲)، ۱۹۸۹ ل ۱۶۶-۱۶۹.

سه‌رچاوه‌کان:

- ۱- ره‌فیع محهمه‌د، ئەو وشانه‌ی له‌ چاوگه‌وه‌ وه‌رده‌گیرتین، نامه‌ی ماجستیر، نادابی زانکۆی سه‌لاحه‌دین، ۱۹۸۸.
- ۲- زمان و ئەده‌بی کوردی، بۆ پۆلی شه‌شه‌می ئاماده‌یی ۱۹۸۶.
- ۳- کۆری زانیاری کوردی، ریزمانی ناخاوتنی کوردی، به‌غدا، ۱۹۷۶.
- ۴- ک. کوردوییف. ریزمانی کوردی، وه‌رگێرانی له‌ رووسییه‌وه‌، د. کوردستان موکریانی، هه‌ولێر ۱۹۸۴.
- ۵- د. وریا عومهر ئەمین، ئەلۆمۆرفی ریزمانی، رۆشنبیری نوێ، ژماره (۱۲۲) - ۱۹۸۹، ل ۱۶۶-۱۶۹.

دیاری کردنی نامراز

له زمانی کوردیدا

دوای لیکۆلینهوه بۆم ده‌رکه‌وت له زمانی کوردیدا، به تایبه‌تی له شیوه‌ی کرمانجی خواروودا، بابه‌تی نامرازو جوژه‌کانی و که‌ره‌سه جیا‌جیا‌کانی به‌ته‌واوی روون نه‌کراونه‌ته‌وهو، له‌گه‌ڵ بابه‌تی تری وه‌ک زیاده‌ی وشه‌ دارپێژ - Affix (پێش‌گرو پاش‌گرو) و ئاوه‌لفرمان و نیشان‌ه‌و جیتناو تیکه‌ڵ‌کراوه‌و، یا هه‌ندیک جوژه نامراز فه‌رامۆش‌کراوه‌ بۆیه‌ هه‌لده‌گرێ لیبی بکۆلریته‌وه‌و که‌م و کورتی یان که‌م بکرتیته‌وه‌.

نامانجی ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه، دیاری کردنی نامرازه له زمانی کوردیدا، که له رووی شیوه‌و واتاو سه‌ربه‌خۆیی بوون و، ده‌وری ناو رسته‌و تایبه‌تییه‌کانیان و دوولایه‌نی به‌کاره‌یتانیا‌ن ده‌گریته‌وه‌.

نامراز:

له زماندا، له رووی کارکردن و به‌کاره‌یتانه‌وه، وه‌کو ئامیتریک وایه که به هۆیه‌وه شتی جوژه‌جۆری بێ ئه‌کرێ و بۆ مه‌به‌ستی جیا‌جیا‌کانی قسه‌کردن به‌کارده‌هینریت، هه‌ندیک جۆری به‌شداری دارپێشتن و پیکهاتنی وشه‌ ده‌که‌ن و له رسته‌شدا - ده‌وریان چالاکه‌و به‌ به‌شیکی ئاخاوتن داده‌نرین و واتادارو بێ واتان.

ئامراز بە گشتی لە رووی بوونەوه، لە زمانی کوردیدا دوو جۆرن: وهک
۱- ئامرازی بەستنهوهی که (ئامرازی په یوهندی ئامرازی لیکدهرو ئامرازی
که په نهر ده گرتته وه (۱).

۲- ئامرازی نیازو مه بهست وهک ئەو ئامرازانە ی مه بهستی تایبه تیان ههیه
که ئەمانەن:

۱: ئامرازی سه رسوپمان - ادوات التعجب

۲: ئامرازی بانگ کردن - ادوات النداء

۳: ئامرازی وهلام (بۆ ئه ری، بۆ نهری) - ادوات الاستجواب

۴: ئامرازی خۆزگه. - ادوات التمني

۵: ئامرازی گومان. - ادوات الشك

۶: ئامرازی بیجگه. - الاستثناء

۷: ئامرازی لیکچواندن. - ادوات التشبيه

۸: ئامرازی ته نکید. - ادوات التاكيد

۹: ئامرازی مه رج. - ادوات الشرط

۱۰: ئامرازی وریا کردنه وه (تنبيه) - ادوات التنبيه

۱۱: ئامرازی نه فی. - ادوات النفي.

۱۲: ئامرازی گالته پیتکردن سه رزه نشت کردن - ادوات الاستهزاء

والسخريه.

باسی دیاری کردنی ئامرازو جۆره کانی، پیتویسته ناساندنی ئەو دوو جۆره
ئامرازه بکه ین تا بتوانین له یه کترو له بابه تی تر جیا یان بکه ینه وه بکه ینه وه، ئەم
لیکۆلینه وه یه، تایبه ته به (ئامرازی مه بهست) و جۆره کانی و ده وری جیا جیا ن له
رسته دا (۲).

ئامرازی مه بهست: له رووی واتاوه واتادارو بێ واتان و، ههر جۆره ی به

مه بهستی تاییه تی له رسته دا به کار ده هینرین و، که ره سه ی ههر جو ره ئامراز تکیان
بو تاکه مه بهستی یک به کار ده هینریت و، مه بهستی رسته کان له رووی واتاوه،
بۆلای خو بان راده کیشن و به شیککی ناخاوتن پیکده هینن.

پیش ئه وهی بیینه سهر روونکردنه وهی لایه نه کانی ئامراز، پتویسته جیاوازی
نیوان ئامراز له گه ل ئه و بابه تانه ی، که به هه ل ه به ئامراز داده نرین نیشان بدهین
وهک:

جیناوو نیشانه و ئاوه لفرمان، تا له یه کترین جیا بکه ی نه وه.

جیاوازی ئامراز له گه ل جیناودا ئه وه یه، ئامراز وه کو ئامیتریک وایه، که به
هۆیه وه بو مه بهستی جیا جیای قسه کردن به کار ده هینرین و له رووی واتاوه ره وتی
تیکرای رسته ده گو ریت و، په یوه ندی نیوان به شه کانی رسته ریک ده خات، به لام
ههرچی جیناوه له جیاتی که س و جیگای ناو ده گریته وه، ده وری به شه
بنجیکانی ناو رسته ده بیینی، وهک بکه رو بهر کارو ته واو که ر. ههرچی نیشانه شه
بو دروستبوونی تاکه مه بهستی یک به کار ده هینرین، وه کو (ان) ی نیشانه ی کو،
وشه ی تاک ده کات به کو، (هکه، یهک) ناوی ناسراو نه ناسراو دروست
ده کن. ئاوه لفرمانیش له رسته دا، ته نها کار له دیاری کردنی روودانی فرمانی
رسته، له رووی شوین و کات و هۆو راده و چۆنیه تی ده کات، ههرچی زیاده ی
وشه دارپیشه، ده چیتته سهر مؤرفیم و که ره سه و وشه ی تر، وشه و مؤرفیمی تازه
داده رپیتت وهک پیشگرو پاشگر.

دوای ئه م به راورد کردنه ی سهروه، دیننه سهر روونکردنه وهی یه که یه که ی
پیلانی دارپیتتنی لیکۆلینه وه که مان، له باره ی ئامرازه وه، که به م جو ره یه:

ئامرازی مەبەست لە رووی واتاوه دوو جوړه:

۱- ئامرازی واتادار: ئەو ئامرازانەن، کە جگە لە بوونی روولەتی سەرەخۆییان وەکو وشەیهکی فەرەهنگی واتا بەخشن و لە رستەدا دەوری جیا جیا دەبینن، وەک ئەم جوړە ئامرازانە:

ئامرازی سەرسورمان، ئامرازی وەلام، ئامرازی خۆزگە و گومان، ئامرازی لیکچواندن، ئامرازی مەرج، ئامرازی بیجگە (جگە)، ئامرازی بانگ کردن (بەشە واتادارەکی)، ئامرازی گالته پیتکردن، ئامرازی وشیارکردنەوه.

۲- ئامرازی بێ واتا: ئەو ئامرازانەن کە واتای فەرەهنگیان نییە و لە رستەدا دەورو واتایان روون دەبیتەوه، وەک: ئامرازی بانگ کردن (بەشە بێ واتاکەیی کە لە شێوهی پیتدان)، ئامرازی تەئکیدیی (هەری) ... دەریچێ ئەوانی تر دوو لایەنن.

ئامراز لە رووی سەر بەخۆیی بوونەوه

لە زمانی کوردیدا دوو جوړن:

۱: ئەو ئامرازە مەبەستانەیی، کە روولەتی سەرەخۆییان هەیە: ئامرازی سەرسورمان، ئامرازی وەلام، ئامرازی بانگ کردن (بەشە سەرەخۆکەیی) ئامرازی خۆزگە و گومان، ئامرازی بیجگە، ئامرازی لیکچواندن، ئامرازی گالته پیتکردن و سەرزەنشترکردن، ئامرازی ئاگادارکردنەوه.

۲: ئەو ئامرازانەیی روولەتی سەرەخۆییان نییە: جوړە ئامرازیکن لە رستەدا، ئەبێ وەکو کەرەسەو وشەیهکی زمانی کوردی هەست بەبوونیان ناکریت، نمونە: ئامرازی بانگ کردن (ئەوانەیی لە شێوهی پیتدان وەک (ه، ی، و، ینە) ئامرازی تەئکید ئامرازی (دەبا) ی لێ دەریچێ، ئەوانی تر، بۆ مەبەستی تریش شێوهیان بەکار دیت، وەک (با، هە، کە).

ئامرازی مەبەست لە رووی روالەتی دروست بوونەوه، دووبەشن:

۱: ئامرازی مەبەستی سادە: هەر جوۆری، لە شوینی خۆیدا، بە تەنها دەیان خەینە روو.

۲: ئامرازی مەبەستی ناسادە: بەهەمان شێوەی یەكەم لە شوینی خۆیان دەیان خەینە روو.

ئامرازی مەبەست لە رووی بەکارهێنانەوه، لە زمانی کوردیدا هەندیکیان دەوری دوولایەنیان هەیە، بەوهی جگە لە دەورەکەیی خۆیان، لە ناخاوتندا، دەبنە جوۆرە ئامرازیکی جیاواز لە خۆیان، وەك ئامرازی خۆزگەو گومان و لیکچواندن و تەئکید، دەبنە ئامرازی گەیهنەری رستەیی ئالۆزو لا رستەیی شوین کەوتوو (الجملة التابعة Subordinate Clause لەناو رستەیی ئالۆزدا دروست دەکەن(۳).

تایبەتیەکانی ئامرازی مەبەست:

ئامراز بە هۆی تایبەتیەکانییەوه، لەو کەرەسانەیی کە بە هەلە بە ئامرازی دانراون جیا دەبنەوه، و لە خوارەوه دەست نیشانیا دەکەین.

۱: هەندیکیان واتادارن و هەندیکیی تریان بچ و اتان و، مەگەر لە رستەدا نەبچ و اتاو دەوریا نابیتهوه. (لەمە پیشەوه خستمانە روو).

۲: بە زۆری دەوری چالاکی رستە سازیا هەیە، و اتاو مەبەستی رستەکان بۆ لای خۆیان رادەکێشن و، بەو مەبەستەوه جوۆری مەبەستی رستەکان دەست نیشان دەکرین و، بەو مەبەستەوهش ناودەبرین، وەك رستەیی مەبەست خۆزگەو گومان، بانگ کردن و لیکچواندن ... هتاد ..

۳: بە پیشەوانەیی ئامرازی بەستەوهوه، هەندیک جوۆری ئامرازی مەبەست،

وهك ئامرازی تهنكىدو، ئامرازی بيجگهو، ئامرازی بانگ كردن (شيوه‌ی پسته‌كه‌ی) به‌كه‌می به‌شدارى دارپشتن و پيكهاتنى وشهو جوړه ئامرازی تر ده‌كه‌ن.

۴: له رووى بوونيانه‌وه له زمانه‌كه‌دا، به زوړى سه‌ره‌خوڼ و، يهك دوو جوړى نه‌بېڼ، نا سه‌ره‌خوڼ و، له رسته‌دا نه‌بيټ شيوه‌و بوونيان هه‌ست پې ناكړت.

۵: ئامراز به‌گشتى و ئامرازی مه‌به‌ست به تايبه‌تى له رووى به‌كاره‌يتانه‌وه. له ئاخاو‌تندا وه‌كو ئاميرتېك وان، كه به هؤيانه‌وه مه‌به‌ستى ئاخاو‌تن ديارى ده‌كه‌ن و، رسته بو مه‌به‌ستى جياجيا رتېكده‌خه‌ن.

ديارى كردنى جوړه‌كانى ئامرازی مه‌به‌ست:

ليړه‌دا پيئناسه‌ی هه‌ر جوړه ئامرازیكى مه‌به‌ست، له‌گه‌ل كه‌ره‌سه‌و ئامرازه‌كانى هه‌ر جوړتېكى دست نيشان ده‌كه‌ين:

۱: ئامرازی سه‌رسورپمان (ادوات التعجب Interjection): ته‌و ئامرازانه‌ن، له زماندا كه بو سه‌ر سورماندن، له كارو كرده‌وه‌ی نا ئاسايى، له شت و رووداوى خوښ و ناخوښ و سه‌ير به‌كار دېن، به‌بې به‌كاره‌يتانيان ته‌م جوړانه‌ی لې ديار كران و، وه‌ك ته‌م ئامرازانه. «په‌كو، په‌ح ته‌ح، ئوڤ، ئاخ، ئاى، واى، ئاى ئاى، ئوږى ئوږى، ئوخ، ئوخه‌ی، ئوخه‌يش، ئافه‌رين، هه‌يهو، ده‌يهو، هه‌ی، هه‌و، ته‌يه‌رو...»

نمونه: په‌كو! له‌و ماره‌ زله.

ئاخ! له ده‌ست جه‌ورو سته‌می زه‌مانه.

ئوخه‌ی! كوړكه‌م به سه‌لامه‌تى هاته‌وه.

هه‌يهو! له‌م حال و ژيانه.

تایبه‌تییه‌گانی نامرازی سهر سورمان:

- ۱: له کوتدا به‌کارهات، پتیویسته نیشانه‌ی سهر سورمان به شتیوه‌ی (!) له دوای نامرازه سهر سورمانه‌که‌وه، له نووسیندا به‌کاربه‌یتیریت.
- ۲: به زۆری له‌گه‌ل رسته‌ی فرمانی ناته‌واودا به‌کاردی و هک: ئای! له تو، ئاخ له ده‌ست زه‌مانه! ئۆخه‌ی! له‌ده‌ست ناخۆی رزگار بووین.
- ۳: له‌گه‌ل فرمانیشدا به‌کارده‌یتیرین، و هک: ئاخ! ئه‌مجاره‌ش دو‌اکه‌وتین، ئۆخه‌ی! هاته‌وه، ئاخ! جارێکی تر ریکه‌وتی و امان بو هه‌لناکه‌ویت.
- ۴: زۆر به‌که‌می به‌شداری دارپشتنی وشه‌ ده‌که‌ن و هک به‌ دووباره‌کردنه‌وه، یان نامرازی تری سهر سورمان، به‌ شتیوه‌ی لیک‌دراوی یا گری پیک‌ده‌یتین، و هک ئاخ و ئۆف، ئای ئای، وه‌ی وه‌ی، ئۆی ئۆی.

جۆره‌گانی نامرازی سهر سورمان

له‌ رووی به‌ کاره‌ینانه‌وه:

- ۱: نامرازی سهر سورمانی سه‌یر: و هک ئه‌ها، په‌ح، په‌کو، پی‌اح، حه‌ی، وه‌ی، هه‌و، ده‌ک (ئه‌ک)، هه‌ک، حه‌ک، ئه‌بی (ئه‌دی)، به‌دی (بو‌وه‌لامی پرسیاریش به‌کاردی و هک: به‌دی هاته‌وه‌ا). بو، نمونه:

هه‌و! خو‌دوتنی به‌ بووکی چوو.

هه‌ک! چۆن راده‌کات.

ئه‌ها هات.

حی له‌م نمونه.

- ۲: نامرازی سه‌ر‌سورمانی خوشی: و هک: ئۆخه‌ی، ئۆخه‌ی، ئافه‌رین، به‌هه‌ه، ئۆی ئۆی، دۆی دۆی، (له‌ کاتی گۆرانی شای ر هه‌له‌په‌رکیدا، به‌کاردیت)، ئای ئای، هه‌یه‌و، ده‌یه‌و.

۳: ئامرازی سەر سوپمانی پەژارەو ناخۆشی: وەك ئاخ، ئۆخ، ئۆف. ئۆی،
مخابن، وەیش، داخ، ئاخ داخ، داد، ئای ئای (دولایەنە بۆ خۆشی و ناخۆشی)
هەمی هۆ.

هەندێك جارێش ئامرازی (وەی وەی) بۆ دەرپرینی خۆش وشتی، سەیر
بەکار دەهێنرێن، وەك: وەی وەی لە مانە!.

وەی وەی لەم شای و سەیرانە!.

نمونه لە رستەدا: - حەیف و مخابن بۆ قاسملوو!

- وەیش بۆ ئەو کۆرە ئازایە!

- دادو بێداد! لە دەس جەوری زەمانە.

هەیهۆ لەم شایبە خۆشە.

هەیهۆ لە دەس تۆ.

هەیهە! چ هەراو مەزادێکە.

ئامرازی سەر سوپمان لە رووی شیوهووە:

۱- سادە: وەك هەموو ئامرازە تاكەكان: (پەح، پەكو، وەی، هەو، ئەك،
پەح، پەكو، وەی، هەو، ئەك، بەدی، ئەدی، ئاخ، داخ، ئۆف، ئای، ئۆی،
مخابن، داد، دەی).

۲: ئامرازی سەر سوپمانی ناسادە: وەك:

ئۆخە، ئۆخەیش، بەهەه، ئۆی ئۆی، دۆی، ئاخ، داخ، ئاخ و ئۆف، وەیش،
هەیهۆ، وەی وەی، هەیهە، ئای (ئا + ی) وەی وەی.

ئامرازی سەر سوپمان لە رووی واتاوه، زۆریەیان واتادارن و وەكو وشەیهکی
سەریخۆ واتا بوونیان لە زمانەكەدا دیاره.

هەندێ جار، ئامرازی (ئا) ی وەلام بەبێ پاشکۆی (ی) بە هۆی دەرپرینیکی

تایه تیوه سه رسورمان دروست دهکات، وهک: ئا هات!

۲: ئامرازی وهلام: (ادوات الاستجواب) ئهو ئامرازانهن، که بۆ وهلام

دانهوی پرسیار به شتیوهی ئه‌ری و نه‌ری به کارده هیتیرین و دوو جوړن:

۱- ئامرازی وهلام بۆ دۆخی ئه‌ری: وهک: به‌ئێ، ئا، ئی، ها، هۆو، هۆی،

با، ئی، ئیی، ئه‌دی، به‌دی، نمونه:

به‌ئێ هاتم، نه‌چووم، هۆو به‌ئێ، هۆ ئازاد، هۆی به‌ئێ. ئاخړ.

۲- ئامرازی وهلام بۆ دۆخی نه‌ری: نه‌خیر، نه، نا، نه، نمونه:

نه‌خیر نایه‌م، نا نان ناخۆم، نه وازی ناکه‌م.

تایه تیوه‌کانی:

۱- له‌گه‌ل زۆریه‌ی جوړه‌کانی فرماندا به کارده هیتیرین.

۲- هه‌ر دوو جوړه‌کانی ئامرازی وهلام له‌گه‌ل دۆخی فرمانی ئه‌ری و نه‌ری

به کاردین.

۳- به زۆری ئامرازی وهلام له‌ روی و اتاو ناوه‌رۆکیه‌وه، رسته‌ی هه‌والی

دروست دهکات، وهک ئاخړ وایه (به‌ئێ وایه)

۳- ئامرازی بانگ کردن: ئهو ئامرازانهن که به هۆیانه‌وه کرده‌ی بانگ کردن

ئه‌نجام ده‌دری و، به‌پیتی بوونیان له‌ زمانی کوردیدا، ده‌بن به دوو به‌شه‌وه:

۱: به‌شیکیان به شتیوه‌ی وشه‌ی ته‌واوو و اتادارن (Free Morphem)،

وهک: هۆ، هۆو، ئه‌ری، ئه‌ی، هیتی، هی، هه‌ی، وه‌ی، پا).

۲: به‌شی دووه‌میان به شتیوه‌ی ئامرازی بی و اتان (Bound Particl)،

وهک: ۱- ئامرازی بانگ کردن بۆ کاتی نیر، وهک: ه، و: خاله، خالۆ،

مامه، مامۆ کاکه، کاکۆ.

ب- ئامرازی بانگ کردن بۆ تاکی می، وهک: ئی: پوری، کچی، ژنی.

ج- نامرازی بانگ کردن بۆ کۆی نیرومی، وهک: ینه، کورینه، کچینه، براینه.

ئهگهر وشه بانگ کراوهکه به بزوتین کۆتایی بیت، ئەوا بزوتینی وشهکه خۆی دهبیته نامرازی بانگ کردن و نامرازی بانگ کردنهکه له ناو بزوتینی وشهکهدا دهتوتتهوه، وهک: برا، مامۆستا، ..

دیارهیهکی سهیر له چۆنیهتی بهکارهیتانی نامرازی بانگ کردن ههیه، ئهگهر هاتوو وشه بانگ کراوهکه، لیتکدراوی نیتر بیت، ئەوا نامرازه لیتکدهرهکهی که (ه) یه پیجگه له ئهرکی لیتکدان، دهوری بانگ کردنی نیتربش دهبینی وهک: پیره میتزد، پیره پیاو.

له ناوی لیتکدراوی میتینهشدا نامرازی لیتکدهری (ی) دهوری بانگ کردنی می دهبینی، وهک: پیریتزن.

نامرازی (ی) یش به کهمی بهکار دیت، (وهک برای من، کورپی من، کچی من، ههرچهنده، ئەمه له بنه ره تدا نامرازی په یوه ندیبه بۆ ئیزافه و ئەم، دهورهش له بانگ کردندا دهبینی.

جاری واش ههیه، نیشانهی ناسراوی دهوری بانگ کردن دهگیتری وهک:

کوره که وهره، کچهکه برۆ، پیاوهکه بۆ کۆی دهچیت.

نامرازی بانگ کردن، له رووی بوونهوه، له زمانی کوزیدیدا ئەم جۆرانهی ههن، وهک:

۱: نامرازی بانگ کردنی مروفت، وهک: هۆ، ئهری، ئەی.

۲: نامرازی بانگ کردنی ئاژهل و پهلهوهی: ئۆحه، هۆش، یخه، هره، تهس،

گدی گدی، (هیتشه)، هس (هسه)، پشه (پش پش)، چغ (چغه)، کوت کوت، کوچ کوچ، کس کس، جوو جوو.

ئامرازی بانگ کردن له رووی شیوه‌وه:

۱: ساده: هۆ، ئه‌ری، ئه‌ی، هۆش، یخه، هر، ته‌س، هیش، پشه، هس، چغ.

۲: ناساده: هۆو، هره، هسه، پشه (پش پش). کوت کوت، کوچ کوچ، جوو

جوو.

تایبه‌تییه‌گانی ئامرازی بانگ کردن:

۱: به زۆری له‌گه‌ل رسته‌ی فرماندار به‌کار ئه‌هیتترین، یاخود ده‌وری فرمان

ده‌بین له رسته‌دا.

۲: ئامرازی بانگ کردن، بۆ بانگ کردنی گیان له‌بهر به‌کار ده‌هیتترین چ

مرۆف یا ئاژه‌ل و په‌له‌وه‌ر بیت.

۳: هه‌ریه‌که‌ی لهم ئامرازانه، ده‌وری به‌کاره‌یتانی تایبه‌تی ده‌بینی، واته هه‌ر

یه‌که‌یان دیاری کراون که بۆچی به‌کارده‌هیتترین بۆ مرۆف بیت یا ئاژه‌ل و په‌له‌وه‌ر

بیت.

نمونه له رسته‌دا: هۆ ئارام وه‌ره.

- ئه‌ری له‌گه‌ل تۆمه.

- هره مه‌ره پیره.

- کشه مامره ره‌شه.

- گدی گدی کاره ره‌ش.

- هسه مه‌ره کوپیس.

- هس بزنه گه‌ر.

ته‌س وا وه‌ره.

ته‌س مه‌ره گیتژه.

۲: واتا دارو بین واتان.

۵: له رووی بوونهوه ئامرازی بانگ کردنی (ه، ی، ی، و، ینه) ی لی ده چنی
ئهوانیتر سه ریه خۆن و له شتیهی وشه ی واتادارو داده نرتین.

۴- **ئامرازی خۆزگه:** ئهو ئامرازانن، که به هۆیانه وه، ئاوات و خواستنی
جیبه جنی کردنی کاریک ده کری که له مه وه پیتشه وه رووی بدایه، نمونه:

خۆزگه، بریا، کاشکی، ئاوات.

نمونه له رسته دا: خۆزگه ئه م کچه م بخواستایه.

- بریا کۆماری مه هاباد نه روخایه.

تایبه تیه کانی ئامرازی خۆزگه:

۱: به زۆری له گه ل فرمانی رابردوو به کار ده هیترتین به تایبه تی جۆری
رابردوو به رده وام و ئینشائی نزیک و دوور.

۲: زۆر به که می له گه ل فرمانی رانه بردوو به کاردیت و چونکه، خۆزگه و
ئاوات بۆ ده برینی رووداوو کردنی کاریکه، که له رابردوودا بکرایه و ئیستا
ئه نجامی کردن و نه کردنی روون بۆته وه.

۳: ئامرازی خۆزگه، به زۆری (خۆزگه، ئاوات). وه کو ناویش له رسته و
ئاخاوتندا به کار ده هیترتین و ده وره جیا جیا کانی ناو، وه کو بکه رو به رکاری
راسته و خۆو ناراسته و خۆ ده بینن، وه ک:

- دیوانی خۆزگه و ئاواتم خوتندنه وه.

- خۆزگ زۆره.

- هه ر به خۆزگه ی تو ناییت.

- خۆزگه م ده خواست له گه لم بوایه.

- ئاواتم زۆره.

- ئیش کردن به ئاوات ناییت.

- خۆزگه هيچمان بۆ ناكات.

۴: نامرازی خۆزگه دهووری ئاوه لفرمانی چۆنیه تی ده بینیت، وهك:

به خۆزگه ی تۆنایی به هیچ.

۵: له رووی و اتاو بوونیا نه وه له زمانی کوردیدا وشه یه کی سه ره خۆن.

۶: دهووری دارشتنی وشه یان نییه، چونکه نامرازی رسته سازین.

نامرازی گومان:

ئهو نامرازانه ن به هۆیا نه وه، گومان له به ئه نجامدان و جیبه جی کردنی کاریک، له روودان و روونه دانی ده کرتیت.

نموونه: (به لکو، به شکو، ئه شی، بشی، له وانیه، ئه بی ئه گهر، گهر، رهنگه، ئه گونجی، ناگونجی، سا).

نموونه: له رسته دا: - ئه بی بیت بۆ سه ر ئیشه که ی.

- سا وه ره لام خوا که ریمه.

- ئه شی بییت به سه ر کرده ی گهل.

- له وانیه هات بیت بۆ بازار.

- به شکو له تاقی کردنه وه، ده رده چیت.

تایبه تیه کانی نامرازی گومان:

۱: له گه ل جۆره کانی فرمانی رابردوودا به کار دیت، ته نها رابردووی به رده وام

نه بیت.

۲: له گه ل فرمانی رابردوو، رانه بردووی ئیلزامیدا به کار دیت.

۳: له گه ل دۆخی فرمانی نه ریدا به کار دیت.

۴: له رووی و اتاو بوونیا نه وه له زمانه که دا، سه ره خۆن و هه ست به بوونیا ن

ده کری.

- ۵: له رووی شیوهی دروستبونیانهوه، نامرازی (ته گهر، ته بی) ناسادهن و تهوانی تر، وهک: (به لکو، به شکو، ته شی، بشی، لهوانهیه)، سادهن.
- ۶: نامرازی (ته بی) که خوی فرمانه، ته گهر له گهل فرمانی تری ئیلزامیدا به کار هات تهوا ده بیته نامرازی گومان، وهک: ته بی بیت له گهل مانا.

۱- نامرازی لیکچوانندن: (اداة التشبيه)

تهوا نامرازانن، که بز لیکچواندنی دوو ناوو راناو کردهوه به کار ده هیترین که له سیفقت و خاصیهت و کردهوه یهدا، لیکده چوینری و نزیکایه تی پیشان ته دهن یا وهک یه کن.

نامرازی لیکچوانندن ته مانن: (وهک، وهک یهک. ته لئی، ته لهی، عهینهن،

کوت و مت، ههروه کو، ته منی ...)

نمونه له رسته دا: ئاڤیستا وهک زه ردهشت زیره که.

- ته وهنده نازایه ته لئی شیره.

- ئاریان کت و مت دایکیتی.

- ته منی به رازه.

شیوهی پیکهاتنی نامرازی لیکچوانندن:

۱: ساده: وهک ته م نامرازانن: وهک، عهینهن، ته منی.

۲: ناساده: وهک: (ته لئی ته لهی، کوت و مت.

تایبه‌تییه‌کانی نامرازی لیکچواندن:

۱: له‌گه‌ل زۆریه‌ی جوۆره‌کانی فرماندا به‌کار دیتن وه‌ک، رابردوو، رانه‌بردوو داخوازی ئیله‌زامی و ئینشائی.

- وه‌ک ئه‌و هات.

- وه‌ک یه‌ک ده‌پۆنه‌ رینگاوه.

- وه‌ک ئه‌و نان بخۆ.

- ئه‌لئی بیچم بۆ لای براهه‌م.

- کووت و مت و ابوایه‌ چاک بوو.

۲: له‌ رووی بوون و واتایانه‌وه، واتادارو سه‌ریه‌خۆن.

۳: له‌گه‌ل رسته‌ی بی فرمانیشدا، له‌ به‌راورد کردنی دوو که‌س، یا دوو

سیفه‌ت به‌کار ده‌هێنرین، وه‌ک:

- تو وه‌ک منیت.

- ئالا عه‌ینه‌ن باوکیتی.

- که‌رکوک کووت و مت کرماشانه.

۴: لیکچواندنی نامرازی (ئه‌لئی، عه‌ینه‌ن، کووت و مت) له‌ نامرازه‌کانی تر

به‌ هه‌یتره، واته له‌ به‌راورد کردنی دوو لایه‌ندا ته‌واو وه‌کو یه‌کیان پیشان ده‌ده‌ن

و جیاوازیان نابیت.

۷: نامرازی بیجگه: (ادوات الاستثناء)

ئهو نامرازانه‌ن که‌ ناوو راناو له‌ روودان و روونه‌دانی رووداوی ناو رسته‌دا داده‌برن واته له‌ به‌شدار بوون و به‌شدار نه‌بوونیدا.

نامرازی بیجگه ئه‌مانه‌ن: بیجگه، جگه، بیجگه‌له، جگه له، بی، به‌بی،

ته‌نیا، ته‌نها، به‌س، وێپای، باوه‌ جوو.

شیتوهی پیکهاتنیان: ۱: ساده: وهک: جگه، بی، تهنیا، بهس، وپرای.

۲: ناساده: وهک: بیجگه، جگه له، بیجگه له، بهبی.

نمونه له رسته دا: - بی تو هاتمه وه.

- بیجگه له دیدار کهس نه هات.

- تهنیا مه هاباد خوشه.

- بهس هاو پیکه ی من هاتمه وه.

- من به بی (بی) تو هه لئا که م.

- جگه له تاکو که سم خوشناوی.

- وپرای منداله زیره کیشه.

- باوه جو منالیشه زیره که.

تایبه تییه کانی نامرزی بیجگه:

۱: نامرزی بیجگ له رسته ی ئه ری و نه ریشدا به کار دین.

۲: له گه ل زۆریه ی جوژه کانی فرماندا به کار ده هیتین.

۳: له رووی بوون و واتایانه وه، سه ربه خو و اتادارن و، به ئاسانی له

که ره سه کانی تری زمان جیا ده کرتنه وه.

۸: نامرزی نه ری: (ادوات النفی)

جوژه نامرزی کن، له شیتوهی وشه ی سه ربه خو دان و، ته تکیدی روودانی

فرمانی ده خه نه دوخی روونه دانه وه، نه مانه ن: هه رگیز، قهت، هه رگیزاو هه رگیز.

شیتوهی پیکهاتنیان: ۱: ساده، وهک هه رگیز، قهت.

۲: ناساده، وهک: هه رگیزاو هه رگیز.

- نمونه له رسته دا: هه رگیز له خو می دوور ناخه مه وه.

- هرگيزاو هرگيز ديبه كه م له بيز ناكه م.
- قهت به قسه ئى ناكه م.

تايبه تىتى ئامرازى نهرى:

- ۱: له رووى بوونه وه سهر به خو و اتادارن.
- ۲: به زورى له گه ل ئاوه لفرمانى (نه، نا، بى، مه) ى نهرى به كار ده هينرى.
- ۳: جيا وازيان له گه ل ئاوه لفرمانى نهريدا، ئه مان و اتادارو له شيوه ى وشه ى سهر به خو ن، هر چى ئاوه لفرمانى نهرتبه، ئه گه ر له رووى بوونه وه له زمانه كه دا سهر به خو ن به لام بى و اتان و له شيوه ى مؤرفيمى به ندن.
- ۴: وه كو جو ره كانى ترى ئامرازى مه به ست به چه ند ئامرازىك به ك مه به ستى به كار هينان ده گه يه نن وه ك (هرگيز، هرگيزاو هرگيز، قهت) هه موويان مه به ستى نهرى ده به خشن.

۹: ئامرازى ته ئكيد:

- ئهو ئامرازانن بو ته ئكيدى روودان و روونه دانى ئه نجامدانى كارو كرده وه به ك له لايه ن قسه كه ره وه له ئاخاوتندا به كار ده هينرين. وه ك ئه م ئامرازانن: (با، ده با، ده، ده ى، كه، هه ر، وا، ده سا، جا)

شيوه ى پي كه اتن:

- ۱: ساده: وه ك: با، كه، ده، هه ر، جا.
  - ۲: ناساده: وه ك: ده با، ده ى، ده سا، سا، (دوو لايه نه، چونكه بو گومانيش به كار ديت و واتا ى (ئه گه ر) ئه به خشيت.
- نموونه: - با برۆين.

- دهبا بۆ خۆيان بلتین. — ئەمە کەى کوردیە!

- ھەر دەنوسم.

- سا وەرە پیت بلتیم.

- با پرۆشتایە.

- ھەر ھاتووە قسە بکات.

- جا وەرە لەگەلما.

- دەسا وایە.

تایبەتیتی ئامرازی تەئکید:

۱: لە رووی بوونەو، بە زۆری سەر بەخۆن، چونکە ئامرازی دوو لایەن واتە دەوری جۆرە ئامرازی تری وەک (وەلام، ھاندان، گەپەنەر...) دەبینن.

۲: ئەگەر ئامرازی (با) بچیتە سەر فرمانی رابردوو، رانەبردوو، دەبیتە وەلامیش وەک: (با ھاتم، با دەچین) بەلام لەگەل کاتی فرمانی تردا دەبیتە تەئکید وەک: با پرۆین، با بچونایە، با بچن، ...

۳: وەکو ئامرازی تەئکید لەگەل جۆرەکانی فرمانی رانەبردوو، رابردوو، ئیلزامی و ئینشائی بەکار دەھێنرین.

۴: ئامرازی (دە) وەکو تەئکید، لەگەل فرمانی رانەبردوو بەکار نایەت، چونکە ئەم جۆرە فرمانە، خۆیان نیشانە کەیان بریتیە لە (دە)ی بەردەوامی، کە ھەمان شتووی ھەیە، ھەر وەھ لەگەل فرمانی ئیلزامی و ئینشائی بەکار نایەت، ئەم ئامرازە لەگەل ئامرازی (با)ی تەئکید، زۆر چالاکە لە بەکار ھێناندا، وەک دەبا بچین، دەبا بپیت، دەبا پرۆشتایە.

۵: ئامرازی (ھەر) بە زۆری بۆ تەئکید بەکار دێت.

۶: ئامرازی (ھەر)ی تەئکید لە دروست بوون و دارپشتنی وشەدا دەور

دیبینی، وهک: (ههردهم، ههرجۆن، ههرجار، ههركه، ...)
 ٧" به زۆری بی واتان، وهک (ده، كه، دهبا) و ئهوانی تروهك: (با، دهی، ههرا) واتادارن.

١٠: ئامرازی مهرج: (ادوات الشرط)

ئهو ئامرازانهن رووداوو كارو كردهوهیهك، به روودانی تروهه دهبهستیت، یا روودانی رووداوێك، به هۆی ئهم ئامرازانهوه مهرج دهییت بۆ روودانی تر.
 ئامرازی مهرج ئهمانهن: (ئهگهر، مهرج بی، مهرجه، شهرت بی، شهرته، تا، ههتا).

نمونه له رستهدا: - ئهگهر هات بۆ مالممان پیتی دهلیتم.

- مهرج بی له قسهت دهرنهچم.

- شهرت بی له داخت تهركی دنیا كهم.

مهرجه ئیتر وانهكهم.

- ههتا نهیهیت پیت نالیتم.

ئامرازی مهرج له رووی شیوهوه: دوو جۆرن:

١: ساده وهك: گهر. تا.

٢: ناساده، وهك: ئهگهر، مهرجه، مهرج بی، شهرته، شهرت بی، ههتا.

تایبهتییهکانی ئامرازی مهرج:

١: له رووی واتاوه، ههموویان واتادارن.

٢: له رووی بوونهوه سهربهخۆن و به ئاسانی ههست به بوونیان دهكریت.

٣: دهوری دوو لایهنیان ههیه، چونكه دهبنه ئامرازی گهیهنهیری رستهی

تالۆزیش.

۴: بوونییان له رسته‌دا وه‌کو ئامرازی مه‌رج به‌کار دێن و رسته‌ی وه‌لامی مه‌رجیش به‌دوایاندا دیت.

۱۱: ئامرازی ئاگاداری و وریا کردنه‌وه:

ئه‌و ئامرازانه‌ن، که‌ بۆ وریا کردنه‌وه‌و ئاگادار کردنه‌وه‌ی که‌س و گیاندار له‌ رووداوو کارو کرده‌وه‌یه‌ک به‌کار ده‌هێنرێن، وه‌ک ئه‌م ئامرازانه‌:

(ئه‌ها، ئه‌ه، ئاده‌ی، ه‌ی، ه‌ه‌ی، وا، ئه‌وا ئه‌مانه‌ دوو لایه‌نن)

نموونه‌: ئه‌ها له‌ ترسا رای کرد.

- ئاده‌ی وه‌ره‌ بۆ ئێره‌.

- ئه‌ه ئه‌وه‌ هات.

- ه‌یتی برا ئه‌مه‌ وا نابیت.

- کوره‌ وا هاتن بۆ ئێره‌.

له‌ رووی شیوه‌وه‌: دوو جۆرن:

۱: ساده‌، وه‌ک: ئه‌ه، ئه‌ها.

۲: ناساده‌، وه‌ک: ه‌یتی، ئاده‌ی.

۳: هه‌ندیکیان بۆ سووکاتی و نزمی که‌س به‌کار دێن وه‌ک (ه‌یتی).

۴: ئامرازی ئاگادار کردنه‌وه‌ی (ئاده‌ی) به‌ زۆری له‌ گه‌ڵ فرمانی داخوازی به‌کار ده‌هێنرێن، وه‌ک: ئاده‌ی راکه‌، ئاده‌ی وه‌ره‌، ئاده‌ی بخوێنه‌، ئه‌وانی تر له‌ گه‌ڵ زۆریه‌ی ده‌مه‌کانی فرماندا به‌کار ده‌هێنرێن.

۱۲: نامرازی سهرزه‌نشت کردن و گالته‌پیتکردن:

ئەم نامرازانە بۆ گالته‌پیتکردن و سهرزه‌نشت کردنی کەسێک، لە لایەن قسەکەر و بەرامبەرە کە یەو بە کار دەهێنرێت، بۆ مەبەستی تەوس وەک ئەم نمونانە: (شیری، چش (۴)، تف، هەمی هەمی، دۆیها، دەیها، تۆیها، دەیهۆ، جرت، جرت و فرت، پف).

نامرازی سهرزه‌نشت له رووی شیوه‌وه:

- ۱: ساده، وەک: شیری، چش، ترحیو، فرت، زەر.
  - ۲: ناساده، وەک: هەمی هەمی، دۆیها، دەیها، تۆیها، دەیهۆ.
- نمونه‌یان له رسته‌دا: - شیری تۆئیش بکه‌یت.
- چش که رویشت.
  - ترحیو دیسان هاته‌وه.
  - دەیها کەس بە کەس نییە.
  - پف لەم دەم و چاوه.
  - زەر هەمی کەرە.
  - جرت و فرت دین و دەچن.
  - جرت برۆ، فرت وەرە.
  - دەیها دینه‌وه بۆ مال.
  - هەمی هەمی کارێک تۆ بیکه‌یت.
  - جرت و فرت بە یەکا دین هیچ ناکەن.

تایه‌تییه‌کانیان:

- ۱: لە گەڵ زۆریه‌ی دەمه‌کانی فرماندا به‌کارده‌هێنرێن.
- ۲: به‌ زۆری وەکو وشه‌یه‌کی واتادارو سهریه‌خۆ، له‌ زمانی کوردیدا

به کارده هیتترین.

۳: به زوری بۆ مه بهستی گالته پیکردن و سوک کردنی کارپک، له لایه ن یه کیکه وه کرایت به کارده هیتترین.

۴: هه موو نامرازه کانی به زوری بۆ یه ک مه بهست به کاردین، ئه ویش گالته پیکردنه.

۵: هه ندیکیان وهک (هه یهه ی، ...) به مه بهستی تریش به کار ده هیتترین وهک بۆ سه ر سوorman: هه یهه ی له و شایی و هه لپه رکییه.

ئه نجامی لیگۆلینه وه

۱: نامراز به و وشه و که ره سانه ئه وترین، وه کو نامپیریک وان به هۆبانه وه له ناو زمانه که دا کاری ناخاوتنی جوړ به جوړی پێ ئه نجام ئه دریت.

۲: نامرازی مه بهست چهند جوړیکه، هه ر جوړه ی له چهند نامرازیک پیکهاتوه، که به هه موویانه وه یه ک مه بهستی ناخاوتن پیکدین: وهک: لیکچوون، وه لام، سه ر سوorman، بانگ کردن، بیجگه، ته نکید، به کاردین.

۳: زیاده ی وشه دارپژو نیشانه و جیناو، به نامراز دانانترین.

۴: نامراز به پیتی ئه و ئه رکه ی ده بیین، ده کترین به دوو به شی وهک: نامرازی به ستنه وه و نامرازی مه بهست، که یه که میان ده وری وشه سازی و رسته سازی ده بیینیت، به لام دوو ه میان به زوری ده وری رسته سازی ده بیین.

۵: هه ر نامرازیکی به ستنه وه، ده وری جیا جیای رسته سازی ده بیینی و به پیتی شوپنیان له ناو ده وره کانیان ده گوړیت، هه رچی نامرازی مه بهسته ته نها یه ک مه بهست به کاردین وهک بۆ لیکچواندن.

۶: نامرازی مه بهست، جاری واهه یه هه ندیک جوړیان ئه رکی دوو - لایه نی به کاره یینیان هه یه، وهک ئه وه ی ده بنه دوو جوړه نامراز، وهک بانگ کردن بۆ

وهلام، يا بۆورياکردنه ودهش به كاردتين، يا نامرازی سهر سورمان دهبنه نامرازی
گالته پيكردن. يا نامرازی خۆزگه و گومان دهبنه نامرازی ليكدهر.

۷: ههنديك جۆری نامرازی مه بهست وهك خۆزگه و گومان و ليكچوون ...
ههن دهوری نامرازی بهستنه وه دهبيتن له رسته دا، بهلام ههر دهوری خۆيان ناگۆرن
ئهم تايبه تيبه ی نامرازی مه بهست له جۆره كانی بهستنه وه جيا ده كاته وه.

۸: به پیتی ئه وهی نامراز له زمانی كوردیدا، له رووی تايبه تيبی
بهكارهیتانییه وه وهك: له خالی چواره می ئهم ئه نجامانه دا، کران به دوو جۆری
جياواز له يه كتره وه، بۆيه به شه كانی ئاخاوتنیش پيويسته به تهواوی دیاری
بكرين، ههروهكو له مه و پيشه وه، به ناتهواوی دانراون، ئه مجا دهست نیشان
کردنی ئه و به شان، له سهر بنه رتيك دهبيت، كه ههر يه كه يان له زمانه كه دا، له
رووی دهوری سه ره خۆیی كارکردنیان، جياواز بيت له وی تریان و، تايبه تيبی
خۆيان هه بن وهك ئهم به شان:

۱: ناو.

۲: راناو.

۳: ئاوه لئاو.

۴: فرمان.

۵: ئاوه لفرمان.

۶: نامرازی په يوه ندى.

۷: نامرازی ليكدهر.

۸: نامرازی گه يه نهر.

۹: نامرازی نیازو مه بهست.

دابەشکردنی ئامرازو جۆرهکانی لە زمانی کوردیدا

ئامرازی بەستنهوه:

۱: ئامرازی پەيوەندی ۲: ئامرازی لیکدەر ۳: ئامرازی گەیهنەر

ئامرازی نیازو مەبەست:

۱: ئامرازی بانگ کردن.

۲: ئامرازی گومان.

۳: ئامرازی بیجگه.

۴: ئامرازی لیکچواندن.

۵: ئامرازی تەئکید.

۶: ئامرازی مەرج.

۷: ئامرازی وریا کردنهوه.

۸: ئامرازی نەری (نەفی).

۹: ئامرازی خۆزگه.

۱۰: ئامرازی وهلام.

۱۱: ئامرازی سەر سوپمان.

۱۲: ئامرازی گالتهپیتکردن.

پهراویز:

۱- پروانه: ۱- ساله ح پشدهری، کورتهیهک له ریزمانی کوردی، بهغدا ۱۹۸۵، ل. ۶۰، جوړهکانی دووهمی روون کردۆتهوه.

۲- جوړی یه که میان که (نامرازی بهستنه وهیه)، لیږه دا لیتی نادوین، چونکه بابه تی لیکۆلینه وهی نامه یه کی دکتۆزایه و، ئەم بابه ته و جوړهکانی تیادا روونکراوه ته وه، پروانه: رفیق محهمەد محیدین شوانی سهراوهی پیشوو (ا)، (ب).

۳: پروانه: رهفیک محهمەد محیدین شوانی، سهراوهی پیشوو، ب.

۴: بۆ سهراوسورمان به کار نایهت، وه کو تۆفیک وههیی له لاپه ره (۲۹) ی فه رههنگه کهیدا وایداناوه، ههروه ها نوری عهلی ئەمین له لاپه ره (۱۵۲) ی ریزمانی کوردی به هه مان شت دایناوه، راستیه که ی هه له یه چونکه بۆ توپه بوون و گالته پیکردن.

سه‌رچاوه‌کان:

- ۱- د. ئەو ره‌حمانی حاجی مارف، جینا، به‌غدا، ۱۹۸۷.
- ۲- ره‌فیع محهمه‌د محیدین، ئامرازی به‌ستنه‌وه له‌ زمانی کوردیدا، نامه‌ی دکتۆرا، کۆلیجی په‌روه‌رده‌ی ئیبن‌روشد زانکۆی به‌غدا، ۱۹۹۷.
- ۳- ریزمانی ئاخاوتنی کوردی، به‌غدا، ۱۹۷۶.
- ۴- ساله‌ح حوسین پشده‌ری، کورته‌یه‌ک له‌ ریزمانی کوردی، به‌غدا، ۱۹۸۵.
- ۵- ک. ک. کورد وئیف، ریزمانی کوردی، وه‌رگیتیرانی د. کوردستان موکریانی، هه‌ولێر ۱۹۸۴.
- ۶- نوری عه‌لی ئەمین، ریزمانی کوردی سلیمانی، ۱۹۶۰.
- ۷- د. وریا عومه‌ر ئەمین، ئامرازه‌کانی به‌ستن، رۆژی کوردستان، ژ (۶۷)، به‌غدا ۱۹۸۴، ل ۲۸-۳۱.
- ۸- نیعمه‌ت عه‌لی سایه، ناوو راناو له‌ زاری که‌له‌وپیدا، رۆشنیبری نوێ، ژ (۱۱۶) به‌غدا، ۱۹۸۷، ل ۹۳-۱۰۰.

دهوری نامرازی (بۆ) له پرووی واتاوه له رسته دا

پیش ئه وهی بئینه سهر روونکردنه وهی، دهوری جیا جیای نامرازی په یوه ندی (بۆ) له پرووی و اتاوه، پئویسته هئما بۆ ئه وه بکهین، که بابه تی نامراز، یا ههر که ره سه به کی زمان، په یوه ندی به نامرازه وه بیت، یا با شتر بلتین، سهر به جو ره کانی نامرازیت، ئهرکی جیاواز، له شوینی جیا جیادا ده بین، واته وه کو تایبه تیه ک بابه تی نامراز، فره ئهرکه، چونکه ههر نامرازکی بگرت چهند ئهرکیک ده بینیت (۱). جیگای خو به تی، ئه وهش روونبکهینه وه، که ره سه کانی زمان زۆره یان، له رسته سازیدا، دوو ئهرک ده بین، که ئه مه نامرازیش ده گرتنه وه.

۱- ئهرکی به شه بنجیکانی ناو رسته، له مه دا نامراز له گه ل که ره سه کانی تر دا، ده توانیت ئه م ده ورانه ببینیت کاتیک که گری (Phrase) دروست ده کن.
۲- ئهرکی واتای جیا جیا، له رسته دا، به پتی گو رانی شو تیان، ده بین که ئه مه یان له ئهرکی جو ری یه که م جیاوازه، چونکه سهر به ئاست و بابه تی سیمان تیکیه، (Semantic) چونکه لایهن و ئاستی رسته، په یوه ندیه کی راسته وخۆ به واتا سازیه وه هه یه، چونکه وانا سازی، به هو ی رسته سازیه وه

روون ده کړیته وه، بویه په یوه نډیسه کې به هیڅو راسته وڅو، له نیوان نه و دوو زانسته زمانه وانیه دا هده، واته و اتاسازی و رسته سازی، نه مچا لیره شدا، به پتی بچوون و ریزمانی گوتیزانه وه (Transformational rule) کاتیک که رسته گانی رسته، به پتی یاسای دهرهاویشن (الحذف) و خستنه سهر (الاضافه) و جیگورکی، (احریک عنصر مکان عنصر لغوی اخر) و گورین (۲)، ده تاونری په یوه نډی بچ بکاته په یوه نډی سیما، رسته کان دوو روویان ده بی، واته هندیک رسته له پرووی و اتاوه زیاتر له و اتایه ک ده گه یه نیت، چونکه رسته له پرووی و اتاوه دوو بنجی هده (۳)، نه مچا بنجانه ش (بناغه) هده که یان سیمای (Surface Structure) خو ی هده، یا یهک سیما و دوو بنجی هده، بویه رسته له دوو رووه وه لپی ده کولینه وه، له پرووی بنج (Deep Structure) و سیما وه (Surface Structure)، رسته هده، یهک بنج دوو سیمای هده، یا هده یهک سیما و دوو بنجی هده، نه مچا هده (۴). نه مچا نه مچا لیکولینه وه یه یی تمه، سهره و اتاسازی، له و شوتینانه دا نه رکی نامرزی (بو)، به پتی شوتینی له ناو رسته کاند، له پرووی و اتاکه یه وه ده خه یه پروو، له کویش بینیمان رسته کان، له پرووی ریزمانی گوتیزانه وه، زیاتر له و اتایه ک ده به خشن، بنج و سیمایان ده خه یه پروو.

وا له خواره وه، ده وری و اتای نامرزی په یوه نډی (بو) ده خه یه پروو، که په یوه نډی به نه رک و ده وری ناو رسته وه نییه.

دوا شت پیوسته نه وه ش بزاین که نامرزی (بو)، به پیچه وانه وه ی دوو نامرزه کمې تره وه، وهک (به، له) نییه، له پرووی دهوریانه وه سهر به ناستی رسته سازی، چونکه زور به ده گمن روو ده دات نه مچا نامرزه له پیکهاتی وشه ی دارتیز اوو لیکدراو به شداری بکات، به لام هه رچی نامرزی (له، به) ن بیتجگه له ده وری رسته سازیان، ده وری چالاکی وشه سازی ش ده بینن له داریشن و

پیکهاتنی وشەدا، وەک:

بە: بەجەرگ، بەسۆز، قورپەسەر، نابەجی، سەرپەسەر.

لە: نالەبار، چنگ لەسەر شان، شەولەبان، سەرلەئێوارە، سەرلەبەر.

هەرچی (بۆ)یە، تەنھا گریڤ دروست دەکات، وەک: نان بۆ نانهوا، گوشت بۆ

قەساب، بۆ سەبەی شەو، بۆ فەقیر و هەژار.

لەم لیتکۆلێنەوێهەدا، هەولمانداوە، لەرووی پراکتیکی بەکارهێنانەوه، یاسای دەوری واتای ئامرازی پەيوەندی (بۆ)، لە رستەدا بدۆزینەوهو، ئەوێش پێشان بەدەین، کە ئەم ئامرازە، لەگەڵ چی کەرەسەیهکی زمانی کوردی، لەناو بەشەکانی ناخاوتندا دیت، دەوری واتاکە ی روون دەکاتەوه، ئەو فرمانە ی لەگەڵیدا، لە رستەکەدا دیت، چ جۆرە فرمانیکە لەرووی کات و جۆرەوه؟ هەرۆهە ئەو گۆرانانە ی کە بەسەر ئەم ئامرازەدا هاتوو، رووغان کردۆتەوه، چ جۆر گۆرانیکەوه، سەر بەچ یاسایە ی زماناسییە، بۆ نمونە وەک جینگۆرکی پێکردنی، لە شوێنیکە رستەوه بۆ شوێنیکە تری رستە، ئایا لەو گۆران و جینگۆکییەدا چی روودەدات، وەک ئەو ی ئامرازەکە، وەک خۆی کە ئامرازی پەيوەندییە دەمیتێتەوه، یا دەگۆریت بەکەرەسەیهکی تری زمانەکە، یا لە گۆریندا، بەئامرازی تری پەيوەندی لەناو هەمان رستەکە ی خۆیدا، لێرەدا مەبەستی رستەکە دەگۆریت. واک لە خوارەوه، ئەم دەورانە ی ئامرازی (بۆ)یە نمونەوه، روون دەکەینەوه.

۱- دەوری ئامرازی پەيوەندی (بۆ) لە رستەدا ئەم دەورانە هەیه:

۱- بۆ بەرهو (ناست - اتجاها).

ئاب: (بۆ) + ئاوەلفرمان و ناوی شوێن و جیناوی پرسی شوێن + فرمانی

تێنەپەری گۆزانەوه:

وەک: بۆ کەرکووک دەچم، بۆ سەرەوه رویشتم، بۆ شار هات.

بۆ کوێ دەروات؟ بۆ کام لا بردی؟ بۆ (بۆتە جیناوی پرسی).

۲- بۆ (له پیتناو - لاجل): بۆ + ناوی کهس (گشتی و تاییه تی)، راناو،
ئاوه لفرمانی

رادهو ریژی و بالا + فرمان، وهک:

بۆ خوا کردم، بۆ ئالا هیتنام، بۆ پیاوه که بردم - بۆ خۆبه تی.

۱- بۆ + راناوی کهسی: بۆ ئیمه به، بۆ نهو رویشتم، بۆم کرد.

۲- بۆ + راناوی لکاو: بۆم هات، بۆی کرد، بۆم کری.

۳- بۆ + راناوی خۆی: فرمانی تیبهر، بۆ خۆی بردی، بۆ خۆتان چوون.

۴- بۆ + راناوی نیشانه: بۆ ئهمه هات، بۆ ئهوانه ناردی، بۆ ئهم بوو، بۆ

ئهمانه ده بی.

۵- بۆ + راناوی نادیار: بۆ فلان کردی، بۆ فیسارمه.

۶- بۆ + ئاوه لفرمانی راده: بۆ هیچ کهس نییه، بۆ تۆزیک بهراو ئیهری

جیهیشت.

۷- بۆ + ئاوه لفرمانی ریژی: خهلاته که بۆ یه کهمین کهسه.

۸- بۆ + ئاوه لئاوی پلهی بالا: بۆ جوانترین کچ دانراوه.

۹- بۆ + راناوی پرسى کهس: بۆ کئی بوو؟، بۆ کام کهسه؟ بۆ کئی هات؟

۱۰- بۆ + فرمانی تیبهر: کتییبی بۆی کری، بۆی برد، نانم بۆ کری، پارهی

بۆ برد.

ئه گهر (بۆ)ی نمونه کانی یاسای ده یه م له ته ک فرمانه که وه، جینگۆرکیتی بۆ

سه ره تاو پیتشه وهی بهرکاره که به پیتی یاسای گۆتزانه وه (Transformation)

پنی کرا، له ئامرازی په یوه ندیبه وه ده گۆریت بۆ جیناوی پرس، بهم شیوه یه، هۆی

ئهمه ئه وه یه، شیوه یان یه که، ئه گهر جیناوه پرسه که ی (بۆ) بگه رینینه وه

بنه رده ته که ی که (بۆچی) یه ئهم دیارده یه هه لده وه شیته وه.

نانم بۆ کری ..... بۆ نانم کری؟ ..... بۆ کری؟ (به هۆی) (لنی)

دەرکردنه وه).

جاریکی تر بوو پرسیار. له رسته کاندا شپوهی (بۆ) یه کان یه کن، به لام له واتادا جیوازن:

نانت بۆ کړی..... بۆ نانت کړی؟.....

بۆچی نانت کړی (به هۆی) زیادکردن و هاویشتنه سهری (اضافه).

۳- (بۆ) نیازو مه بهست یاسایه که ی:

ئاب (بۆ) + ناوی کرده وه و چاوگ، ئیش و کار، ناوی بهرجهسته و واتایی..

- ئاب (بۆ) + ناوی بهرجهسته و واتایی..

- ئاب (بۆ) + ناوی کرده وه: بۆ ئیش و کار رویشتم، بۆ جووت دهچم.

- ئاب (بۆ) + ناوی چاوگ: بۆ خه و دهچمه وه، بۆ پۆشاک کړین رۆبی.

- ئاب (بۆ) + ناوی چاوگ: زه ردهشت بۆ خوتیندن دهروات.

- ئاب (بۆ) + ناوی بهرجهسته: ئالا بۆ ئاو دهچیت، ئاقیستا بۆ دار دهچت.

- ئاب (بۆ) + ناوی واتایی: وینه که م بۆ جوانی کړی، بۆ خوښی هاتووه.

ئه لیبی بۆ فریشته ئه یکات.

۴- (بۆ) دیاری کردنی کات:

۱- له گه ل ناوو ئاوه لفرانی کات و جوړه کانی فرمانا، کاتی روودانی فرمان

دیاری دهکات، نهک رووی دابی له ماوه یه کی دوورا، ئه گه ریش بگونجی بۆ

رابردو، ماوه ی روودانه که ی یا نزیکه، یا په یوه ندی به کاتی روودانیکی نزیک

تره وه هیه، وهک:

- له گه ل ئاوه لفرمانی کاتا: بۆ له مه ولا دیم بۆ لاتان، بۆ ئیستا دست

پیده کات.

- له گه ل ناوی کاتا: بۆ ئیواره دهرۆم بۆ که لی سمایل به گی، بۆ سبه یینی

هات، بۆ ئیواره دی.

۲- له گهل ناوو ئاوه لفرمانی کاتی رابردوو دا، به کارناهیتریت و ناشی بلتین: بۆ دوینی چووم، به للام نه گهر فرمانه که ی رابردوو دووربی به کارده هیتریت وهک: خه لاته که بۆ سالی رابردوو بوو.

۳- له گهل جیناوی پرسى کاتا، که بۆ دیار بکردنی کاتی روودانی فرمانه که یه و ده بیته جیناوی پرس و له نامرازی ده که ویت: بۆ که ی هات؟ بۆ: ئاپ.

بۆ که ی دیت؟ ده بیته جیناوی پرس.

۵- (بۆ) هۆ: له گهل فرمانی تینه په ری گوێزانه وه روودان (مطاوعه) و نه و فرمانانه ی، که له دهنگه سروشتیه کان و، فرمانه به تیپه ر کراوه کانا، به هۆی نیشانه ی (اند) هوه، داده پرئین، ههروه ها له گهل جیناوی پرسى هۆ دا، به للام له ئامرازی په یوه ندیتی ده که ویت و، ده بیته جیناوی پرس، نمونه:

- (بۆ) له گهل فرمانی تینه په ری گوێزانه وه دا: نه و بۆ هات؟ بۆ که وتن؟

- (بۆ) له گهل فرمانی تینه په ری روودانا: بۆ سووتا؟ بۆ خنکا؟

- (بۆ) له گهل فرمانی دهنگه سروشتیه کانا: بۆ قیراندی؟ بۆ زیراندی؟

- (بۆ) له گهل فرمانه به تیپه ر کراوه کانا: بۆ سووتاندی؟ بۆ خنکاندی؟

- (بۆ) له گهل جیناوی پرسى (چی) دا، به للام له ئامرازی په یوه ندیتی

ده که ویت وهک: بۆ چی له کاروانی خه باتا دواکه وتی؟

نه گهر ئامرازی په یوه ندی (بۆ)، که وته سه ره تای رسته ی فرمانی تیپه ره وه، وهک له کۆتایی یاساکانی (بۆ) ئامرازی په یوه ندی (له پیناو) دا، خسته پروو رسته که که بۆ مه به ستی پرس ده گوێریت. که چی ئه م دیارده یه، به پیتی یاسای جیگوێرکی ریبازی گوێزانه وه (۵)، له رسته ی فرمان تینه په را پیچه وانیه یه که ترین، وهک:

رسته ی فرمان تیپه ر: کتیبی بۆ کری (له پیناو) . . . . . بۆ کتیبی بۆ

(کری؟) (بۆ ھۆ)؟

له رستهی فرمانی تینه پەرا، ئەگەر ئامرازەکه، له سەرەتای رسته که وه هات، به مەرجێک بەرکاری ناپراسته و خۆی له گەڵدا بیت، (له پیناو) ده گەیه نیت و، له م دوخهیدا، به شه کانی رسته له (بکه، بهرکار، فرمان) له رسته دا دیارن، به لام ئەگەر بووه پرس تهنها بکهرو فرمان دیاره و پرسیار له بهرکار ده کری و هک:

بۆ کۆره که هات، بۆ کۆره که هاتین (بۆ: ئاپ) له پیناو ده گەیه نی، کۆره که بۆ هات؟ (بۆ: جیناوی پرس ل ئاپ).

ئەگەر پیکه وه پشان بدرین، تهواو پیچه وانە یه کهترین به م شیوه یه: رسته ی فرمانی تیه پەر / رسته ی فرمانی تینه پەر: به مەرجێک جیناوی پرس (بۆ) له رسته که دا نه بیت و هک له رسته ی (بۆچی کتیبی بۆ کری؟)، پروانه نمونه ی ئەم دیارده یه:

کتیبی بۆ کری؟ (بۆ - له پیناو) / کۆره که بۆ هات؟ (بۆ - پرس (بۆ))
بۆ کتیبی کری؟ (بۆ - پرس (بۆ)) / بۆ کۆره که هات. (بۆ - له پیناو)
دیارده یه کی تری رسته ی فرمانی تیه پەر له چۆنیه تی به کارهینانی ئامرازی په یوه ندی (بۆ) دا، ئەوه یه، ئەگەر به هۆی ده رپینه وه ئاوازی (Intonation) رسته که، هیتز خرایه سه ر ئامرازی په یوه ندی (بۆ)، ئەوا رسته که، ده گۆریت بۆ پرس (بۆ) هۆ، ئەگه ریش ئاوازی رسته وه ک یه ک ده رپرا، ئەوا (بۆ) وه ک خۆی به ئامرازی په یوه ندی ده مپینیته وه و (له پیناو) ده گەیه نی، به پیتی یاسای به کارهینانی. وه ک:

کتیبی بۆ کری؟ (بۆ - پرس (بۆ)) - نیشانه ی به کارهینانی ستریس و ئاوازه.

کتیبی بۆ کری. (بۆ - ئاپ - له پیناو).

۶- ئاپ (بۆ) گومان:

ئەگنەر ئامرازی پەيوەندى (بۆ)، بەپىيى ياسايەك لەگەل فرمانى
(ئىلزامى) چاۋگى (بوون) و (ھەبوون)، بۆ كاتى رانە بر دوو رابردوو، بەكارھات
(گومان) دەبەخشى.

وەك: بۆ+تە+ئاو+كەرى ناراستەوخۆ + فرمانى چاۋگى (بوون، ھەبوون):
بۆ كۆرەكەى بىن بىن ( ) . بۆ كۆرەكەى ھەبى باشە، بۆ كۆرەكەى بوایە . بۆ
كۆرەكەى ھەبوایە باش بوو .

۷- ئاپ (بۆ) دوعاو نوزا دەگەيە نىت، وەك:

- بۆ خاترى خوا وازى لى بەيتە .

- بۆ خاترى كاكە حمەدى شىخ لىرە برۆ .

۸- بۆ: بۆ (لەگەل بوون) - المصاحبە: ئاوەلئاو + ئاپ (بۆ) + ناو

وەك: بەھىلمە بۆ ئەدەب و زانست . خراپە بۆ كۆرەكەى .

۹- بۆ: بۆ ماوہى (مسافە) كات و شوپىن: ناوى كات + ئاپ + ناوى كات .

ماوہى كات: لە ئىتواروہ بۆ بەيانی كاردەكەم .

ماوہى شوپىن + ئاپ + ناوى شوپىن: ماوہى شوپىن: لە ھەولپىرەوہ بۆ مەھاباد

چووم .

۱۰- بۆ: بۆ ھەيى (مملک) (POSSESSIVE) .

ئاپ (بۆ) + ناو، راناو (كەسى و خوڧى)

ئەمە بومن، ئەوہش بۆ ئاقىستا .

بۆ پىياوى عاقل ئىشارەتتىك بەسە .

۱۱- بۆ: وەكو ئامرازی گەيەنەر (بۆ شوپىن و بەرەو) لە شىوہى گرىدا:

ئاپ (بۆ) + گرىتى ئاوەلفرمانى شوپىن:

بۆ ھەر لايەك بىت ئەویش دەروات .

بۆ هەر کوتیبه ک پروات ریزی لیته گرن.

۱۲- بۆ: وه کو نامرازی گه به نهر به شیوه ی گری (بۆ هه لێژاردن)

ئاب (بۆ) + نامرازی گه به نهر (هه لێژاردن): بۆ ههر کامیان بیت ده پخوازم.

۱۳- بۆ (بۆ دیاری کردنی شوینی روودان): ئاب (بۆ) + ئاوه لفرمان +

پاشکۆ ئاب.

بۆ خواره وه، بۆ سه ره وه، بۆ لاره.

گۆران و جیگۆرکی کردنی نامرازی په یوه ندی بۆ:

نامرازی په یوه ندی (بۆ) ئه گهر بکه ویتته دوا ی فرمانی گوتزانه وه وه، رواله تی

ده گۆرپی و ده بیته نامرازی/ه/یا/ته/ و له گه لیدا جیگیر ده کری:

زه رده شت چوو بۆ بازار..... زه رده شت چوو به بازار.

بۆ..... (ئه مه جیگیری نامرازی په یوه ندی (بۆ) یه (۶)

ئالا هاتووه بۆ ئیره..... ئالا هاتووته ئیره. بۆ — ته.

دیارد هیه کی تری به کارهیتانی نامرازی په یوه ندی (بۆ)، له گه ل فرمانی تیپه را

هه یه، ئه گهر به رکاره که له رسته دا به راناوی لکاو جیگیرکرا ئه وا (بۆ) ده که ویتته

ته ک فرمانه که وه، وه ک: گولتان بۆ ده نیرم..... بۆتان ده نیرم.... بۆ ده نیرم.

کوره که م بۆ هینا..... بۆم هینا..... بۆ هینا.

به لادانی به رکارو جیگیرکردن به راناوی لکاوو پاشان لادانی (۷)

جیگیره که شی، که راناوی لکاوه، یه که سه ر ده که ویتته ته ک فرمانه وه، هه مان

دیارد ه ی سه ره وه ئه گهر فرمانه که ی تیپه په ربوو- له مه پێشه وه، ئه مه مان

به شیوه یه کی تر خستو ته روو - ده بیته رسته ی پرسیا ری، به م جو ره:

ئیمه بۆی بچین — بۆی بچین — بۆ بچین؟ هه مان دیارد هیه له گه ل

فرمانی تیپه ری داخوازییا (فرمان - امر) ده گه یه نی، وه ک: بۆم هینا — بۆ

بهیتنه.

گۆرپىنى ئامرازى پەيوەندى (بۆ) بە ئامرازى تر:

لە رستەدا دەتوانرى، بەپىتى ياساى گۆرپىنى كەرەسەيەك، بەكەرەسەيەكى تر، كە بەشىكە لە سىستەمەكانى رىزمان (۸) دەتوانرى ئامرازى (بۆ) پەيوەندى بگۆرپىن بەئامرازىكى تىرى پەيوەندى، كە تەنھا لەو گۆرپانەدا مەبەستى بەكارھىتتە ئامرازەكە، بى تىچوونى واتا گشتىيەكەى دەگۆرپى و دەورتىكى تىرى دەداتتى، وەك گۆرپىنى (بۆ - تا)، (بۆ - بە)، نمونە:

بۆ سەر لوتكەى خالخالانا دەچم (بۆ - بەرەو) تا سەر لوتكەى خالخالان دەچم، (تا كۆتايى شوپىنى روودان) بەگۆرپىنى (بۆ) كە (ئاست - اتجاھ) دەگەيەننى بۆ ئامرازى (تا) كۆتايى شوپىنى روودان دەبەخشىت.

بەسەر لوتكەى خالخالان دەچم، گۆرپىنى (بۆ — بە) و راگەياندىنى سەرەتاي روودان و وەرگرتنى پاشكۆى (۱) كورتكراوھى (دا) نىشانەى ئاوەلفىرمانى شوپىنە. كەچى لەم گۆرپىنەدا لەگەل ئامرازى (لە) پەيوەندىدا ناگونجى و واتاي رستەكە ناوتىزە دەرەچى و، بەرىياساكەى چومسكى ناكەوى، كەچى (تا) شوپىنى (بۆ) لە نىوان دوو ناوى شوپىنا بەكاردەھىتتە وەك:

لەكەر كوكەوھە بۆ بەغدا چووم (بەرەو - اتجاھ) — لە كەكوكەوھە تا بەغدا چووم (بۆ كۆتايى شوپىن).

ئامرازى پەيوەندى (بۆ) و وەرگرتنى پاشكۆ

ئامرازى (بۆ) تەنھا لەگەل ئاوەلفىرمانى شوپىنىدا پاشكۆى (هە) وەرەگىرى و لەگەل بەشەكانى تىرى رستەدا لە ئاوەلفىرمانى كاتى و بەركارو تەواوكەرى ناراستە و خۆدا نايەت (۹).

بۆ خوار (هە) دەرپۆم. پاشكۆى (هە) وەرەگىرى چونكە ئاوەلفىرمانى

شوپىنە.

بۆ ئىتوارە دەرپۆم. پاشكۆى نىيە چونكە ئاۋەلفرمانى كاتە.

بۆ نارووجە رۆيشت. پاشكۆى نىيە چونكە تەواۋكەرى ناراستەوخۆيە.

ئەم (بۆ) يەى سەرۋە كە لەگەل پاشكۆى (هۈ) دا بەركارھاتوۋە. دەتوانرى چ

بى گۆرانى رستەكە - واتە بى دەستكارى كردنى - لەگەل (لە) ى نامرازى

پەيوەندىدا دەۋرەكەى خۆى بگۆزىتتەۋە بۆ مەبەستى (داخ خواردنەۋە): كەچى، لە

شۈينى ترا لەگەل (لە) دا بەكارنايەت ۋەك:

- بۆ كەركوۋك رۆيشت. (بەرەۋ)

لەكەركوۋك رۆيشت. (بۆ داخ خواردن) ۋەك بلىيى: لە ئىمە چوو — لە

دەست ئىمە چوو.

+ بۆ سلىمانى چوو.

لە سلىمانى چوو. (واتە لە دەستى خەلكى سلىمانى چوو.

تايبەتئىيەكانى نامرازى پەيوەندى (بۆ): ئەمانەن

۱- بە مەبەستى جۆر بەجۆر لە رستەدا ۋ بەپىتى شۈينەكەى بەكاردىت، بۆ

كات ۋ ئاست (بەرەۋو ھۆۋ نىيازو ماۋەۋ لە پىناۋو لەگەل بوون ۋ گومان...

بەكاردەھىترىت.

۲- تەنھا لەگەل ئاۋەلفرمانى شۈينى يا پاشكۆى (هۈ) ۋەردەگرىت.

۳- دەبىتتە جىناۋى پرسى ھۆ، لە دوو دۆخ ۋ شۈيندا، ئەگەر بەكەۋىتە نىوان

بەكەرو فرمانى تىنەپەرەۋە، لە نامرازى پەيوەندى دەكەۋىت، ۋەك (كۆرەكە بۆ

ھات؟) بەپىتچەۋانەشەۋە ئەگەر كەۋتە سەرەتاۋ پىتشى بەركارى ھەمان جۆرى

فرمانەۋە، دەبىتتە نامرازى پەيوەندى ۋ (لە پىناۋ) ۋەك: (بۆ كۆرەكە ھات).

دەگەيەنىت، ھەرۋەھا ئەگەرىش فرمانى رستەكە تىپەر بىت، لە سەرەتاي

رستەۋە نامرازى (بۆ) دەبىتتە جىناۋى پرس، لەروالەت ۋ واتاداۋ ئەگەر لەنىوان

بەركارى راستەۋخۆۋ فرمانەكەۋە بىت، دەبىتتەۋە نامرازى پەيوەندى ۋ لەجىناۋى

پرس ده‌که‌ویت و له (پیتناو) ده‌گه‌یه‌نی.

۴- ئەگەر بەرستە‌ی فرمانی تێپه‌را، له‌رووی دەرپرینی ئاوازی رسته‌که‌وه، هێژ خه‌رایه‌ سه‌ر ئامرازی په‌یوه‌ندی (بۆ)، رسته‌که‌ ده‌بێته‌ پرس و، له‌بوونه ئامرازی په‌یوه‌ندی ده‌که‌ویت، ئەگه‌ریش ئاوازی دەرپرینی رسته‌که‌ یه‌کسان بوو وه‌ک خۆی (بۆ) به‌ ئامرازی په‌یوه‌ندی ده‌مینێته‌وه.

۵- (بۆ) به‌پیتی رێباز و رێزمانی گوێزانه‌وه (Transformation) به‌تایبه‌تی یاسای جیگۆرکی کردنی له‌گه‌ڵ ئامرازی تری په‌یوه‌ندی‌یا و به‌پیتی په‌یوه‌ندی ستوونی (Pragmaticrelation) ده‌توانی به‌که‌ره‌سه‌یه‌کی تری سه‌ر به‌هه‌مان ره‌گه‌ز (۱۰)، که‌ ئامرازی په‌یوه‌ندی (به، تا، یه‌و، بچ‌ ئه‌وه‌ی کار له‌ تیکه‌چوونی شیرازه‌ی پیکهاتن و واتاکه‌ی بکات و ته‌نها مه‌به‌ست ده‌گۆریت، که‌ له‌مه‌و پێشه‌وه‌ به‌ئوونه‌وه‌ خه‌ستمانه‌پروو.

به‌راویز:

۱- رفیق محمد محی‌دین، ئامرازی به‌سنتنه‌وه‌ له‌ زمانی کوردیدا، نامه‌ی دوکتۆرا زانکۆی به‌غدا ۱۹۹۷، ل ۵۳.

۲- نوم چۆم‌سکی، البنی‌النحویه، ت: یوئیل یوسف عزیز، بغداد، ۱۹۸۷، ص ۱۵۴.

۳- محمد ره‌زای باتینی ئاو‌ریکی تازه‌ بو‌ سه‌ر رێزمان، وه‌رگێترانی حه‌سه‌نی قازی، سوید، بنکه‌ی نازاد، ۱۹۹۳، ل ۱۱۴.

۴- د. وریا عومه‌ر ئەمین، بنج و سیماو یاساکانی گوێزانه‌وه، گۆڤاری رو‌شنییری نو‌ی، ژماره‌ (۱۲۱)، به‌غدا ۱۹۸۹، ل ۷۲- ۷۵.

۵- نوم چۆم‌سکی، هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۱۵.

۶- هه‌مان سه‌رچاوه‌و هه‌مان لاپه‌ره، هه‌روه‌ها نوری عه‌لی رێزمانی کوردی، سلێمانی ۱۹۶۰، ل ۲۰۳.

- ۷- محمد رهزای باتینی، ههمان سه‌رچاوه، ل ۱۱۴.
- ۸- ههمان سه‌رچاوه، ل ۷۳.
- ۹- ئاوه‌لفرمان پاشکۆ وهرده‌گری، به‌لام به‌رکارو ته‌واوکهری ناراسته‌وخۆ وهری ناگریت، پروانه: محمود فتح‌الله، کار ته‌واوکردن له کوردیدا، ۱۹۸۸، ل ۱۲۲.
- ۱۰- سه‌رچاوه‌ی ژماره (۳)، ل ۷۹-۸۰.

سەرچاوه:

- ۱- ریزمانی ئاخواوتنی کوردی، به‌غدا، ۱۹۷۶ .
- ۲- رفیق محمد محیّدین، ئامرازی به‌ستنه‌وه له زمانی کوردیدا، نامه‌ی دوکتۆرا زانکۆی به‌غدا، ۱۹۹۷ .
- ۳- سالح حوسین پشده‌ری، کورته‌یه‌ک له ریزمانی کوردی، به‌غدا ۱۹۸۵ .
- ۴- محمد ره‌زای باتینی، ئاورتیکی تازه بو‌سه‌ر ریزمان، سوید، ۱۹۹۳ .
- ۵- محمود فتح‌الله، کار ته‌واوکردن له کوردیدا، نامه‌ی ماسته‌ر، زانکۆی سه‌لاحه‌دین، ۱۹۸۸ .
- ۶- نوری عدلی ئەمین، ریزمانی کوردی، سلیمانی، ۱۹۶۰ .
- ۷- نوم چۆمسکی، البنی النحویه، ت: یوئیل یوسف عزیز، بغداد ۱۹۸۷ .
- ۸- وریا عومەر ئەمین، بنج و سیمای یاساکانی گوتزانه‌وه، روشنبیری نوێ، ژ (۱۲۱)، ۷۵-۷۲ل .

جیاگردنه‌وهی ههندیک که‌ره‌سه‌ی ریزمانی له‌یه‌کتر

ریزمان بریتیبه له دیاریکردنی یاساو ده‌ستوری به‌کاره‌یتانی که‌ره‌سه‌ی زمان، که به هویانه‌وه به‌پینی سیسته‌میکی ریکویتییک ئاخاوتن دیتته نه‌نجام، نه‌مجا دیاریکردنی ئه‌و که‌ره‌سه‌ی زمان هه‌ولتیکی گرنگی ریزمانه، چونکه ئه‌و که‌ره‌سه‌ی له‌پیشدا پیتویسته، له‌یه‌کتر جیا‌بکرتنه‌وه، نه‌گه‌ر جیا‌نه‌کرتنه‌وه، نه‌وا له‌لیکۆلینه‌وه‌ی ئاسته‌کانی زماندا به‌پینی کارکردنی زمانه‌که، تووشی هه‌له‌ده‌بین، لیره‌دا جیگای ئه‌وه‌یه زمان له‌رووی بنیادگه‌ریبه‌وه - Structure - به‌خانویه‌ک دابننن، پیش ئه‌وه‌ی خانویه‌که‌ بکرتت، ده‌بیت هه‌موو که‌ره‌سه‌خواه‌کانی له‌بچووکتربنه‌وه تا گه‌وره‌ترین دیاری بکرتن، نه‌مجا له‌قوناغی دووه‌مدا له‌یه‌ک ده‌درین و هوی لیکدانیشیان له‌ههندیک شوتندا پیتویسته وه‌ک له‌دیوارکردندا ناتوانریت به‌بی قورو چیمه‌نتۆ ئه‌و که‌ره‌سه‌و خشت و بلۆک و به‌رده‌کانی لیکبدرین، ههندیکیانیش به‌بی هوی راسته‌وخۆ لیکده‌درین، به‌لام ده‌بیت هه‌ر که‌ره‌سه‌یه‌کی له‌شوتنی خۆیدا دابنریت، تا خانویه‌که‌ ته‌واو ده‌بیت، زمانیش به‌وجۆزه‌ به‌پینی پیکهاتنتیکی بنیادگه‌ریبه‌وه - Structure - له‌که‌ره‌سه‌ی بچووک تا گه‌وره‌و گه‌وره‌تر وه‌ک (ده‌نگ، فونیم - Phonem، مؤرفیم - Morphem، وشه، گری - Phrase، رسته) پیکدیتت ئه‌م دانانه،

هه‌به‌که‌یان ده‌خ‌رتنه سه‌ر به‌کترو که‌ره‌سه‌ی له‌ خو‌یان گه‌وره‌تر، پێ‌کده‌هێ‌تن، وه‌ک ده‌نگه‌ خوا‌وه‌کان ده‌بنه‌ فۆ‌نیم و له‌ شو‌ینی جیا‌وا‌زدا واتای وشه‌ ده‌گۆ‌رن، چه‌ند مۆ‌رفیم‌یک وشه‌ پێ‌کده‌هێ‌نیت و پاشان له‌ وشه‌وه‌ رسته‌و رسته‌ش گه‌وره‌ترین دان‌ه‌ی زما‌نه‌، که‌ به‌ هۆ‌یه‌وه‌ کرده‌ی ئاخافتن نه‌نجام ده‌دریت.

جا ئه‌م که‌ره‌سانه‌ له‌ ریزماندا وه‌ک دان‌ه‌ی کرداره‌کی (عملي) له‌ناو به‌شه‌کانی ئاخاو‌تن سه‌ر به‌و به‌شانه‌ن، پرۆسه‌ی قسه‌کردن نه‌نجام ده‌ده‌ن.

بۆ‌یه‌ ئه‌و که‌ره‌سانه‌ له‌ رووی دیاریکردنی ده‌وریانه‌وه‌ له‌ ریزماندا یا بوونیان له‌ ناو خان‌ه‌ی زماندا، واته‌ له‌ناو ئاسته‌کانیدا Level- دوو جو‌رن:

١- **که‌ره‌سه‌ی وشه‌سازی:** بریتیه‌ له‌ وشه‌و مۆ‌رفیم که‌ له‌ رووی هه‌بوونیانه‌وه‌ له‌ زما‌نه‌که‌دا سه‌ربه‌خۆو ناسه‌ربه‌خۆن.

٢- **که‌ره‌سه‌ی رسته‌سازی:** له‌ گری و رسته‌ پێ‌کدین، له‌ناویاندا که‌ره‌سه‌ی وا هه‌یه‌، واتای نییه‌، به‌ل‌کو له‌ بواری رسته‌دا ئه‌رکی خو‌ی ده‌بینیت و به‌ که‌ره‌سته‌ی ریزمانی ناو ده‌برین.

ئه‌مجا ئه‌م لیکۆ‌لینه‌وه‌یه‌ بریتیه‌، له‌ دیاریکردن و جیا‌کردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌و که‌ره‌سانه‌، که‌ تا ئیستا به‌ چه‌ند شی‌وه‌یه‌ک یا وه‌ک چه‌ند با‌به‌تیک ناویان لێ‌نراوه‌، یا باسکراون، لێ‌ره‌دا ئیمه‌ هه‌ولده‌ده‌ین سنووریک له‌ نێوانیاندا دا‌بنیتین، چون‌که‌ ریزمانی زما‌ن ئه‌گه‌ر به‌ ته‌واوی دیاری نه‌کریت ئه‌وا لیکۆ‌لینه‌وه‌کانی ناته‌واو ده‌رده‌چن.

له‌ ریزمانی زما‌نی کوردیدا، هه‌ندیک که‌ره‌سه‌ی وه‌ک (زیاده‌ی وشه‌ دا‌ریژ affix مه‌به‌ست له‌ پێ‌شگرو پاشگر، نیشانه‌، جیناو- به‌تایبه‌تی هی پرس، با‌به‌تی ئامراز) به‌ناوی با‌به‌تی ئامراز دا‌نراون، راستیه‌که‌ی ئه‌مانه‌ با‌به‌تی له‌ به‌کتر جیا‌وازن و، به‌هه‌له‌ وه‌ک با‌به‌تی ئامراز، له‌ ریزماندا جی‌گایان ده‌ست نیشان کراوه‌، یا با‌شتر بل‌یین، ناتوانریت ئه‌م با‌به‌ته‌ جیا‌وا‌زان، وه‌ک ئامراز له‌

لیکۆلینهوهی زماندا، رهفتاریان له گه‌لدا بکه‌ین، چونکه ههر به‌که‌یان بابه‌تییکی جیاوازن و به‌ته‌نیا تاییه‌تییه‌تی خۆیان هه‌ن، بۆیه پتیبوسته‌ له‌یه‌کتر جیا بکرتنه‌وه‌و، له‌ زمانه‌که‌دا سنووریک بۆ جیا کردنه‌وه‌یان به‌پیتی ئه‌رکه‌کانیان، دیارو ده‌ست نیشان بکرت، چونکه بابه‌تی تیکه‌ل کراو، سه‌ر له‌ شیکردنه‌وه‌ی که‌ره‌سه‌کانی ناو رسته‌سازی ده‌شیوینیت، ئه‌م تیکه‌ل کردنه‌ش، له‌ ناو زمانه‌وانانی کوردو ناکوردا کراوه، بۆیه ئه‌م بابه‌تانه‌ی سه‌ره‌وه‌ ناکرێ و ناشیت بینه ئامراز، له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی ئامراز بابه‌تییکی فره‌ ئه‌رکه، به‌پیتی گۆرانی شوینی ناو رسته‌یان، که‌ ئه‌م گۆرانی شوینه، وه‌ک به‌شیکی ریزمانی گۆزانه‌وه‌ (Trans Formation) ئه‌و ده‌وره‌ جیاوازانیه‌ی که‌ره‌سه‌کانی ئامراز روونده‌کاته‌وه‌. ئامراز بابه‌تییکی چالاکی زمانه، ره‌وتی رسته‌ بۆ لای خۆیان راده‌کیشن، ئامرازیش به‌ هه‌ردوو جۆره‌که‌یه‌وه‌ وه‌ک:

۱- ئامرازی به‌ستنه‌وه‌و جۆره‌کانی (۱)

۲- ئامرازی نیاز و مه‌به‌ست (۲)

ده‌بنه‌ هۆی ریک‌خستنی سیسته‌می رسته‌و، هه‌ر جۆریکی ئه‌و دوو جۆرانه‌ی سه‌ره‌وه‌ له‌ چهند جۆره‌ بابه‌تییکی ئامراز پتیکهاتوون و هه‌ر یه‌که‌یان له‌ چهند که‌ره‌سه‌یه‌کی ئه‌و جۆرانه‌ پتیکهاتوون، به‌پیتی شوین ئه‌رکیان دیاری ده‌کرت. ئه‌م ئامرازانه‌ وه‌ک که‌ره‌سه‌یه‌کی زمان، ئاخاوتیان پێ ئاسان ده‌کرت و چۆنیه‌تی سیسته‌می پتیه‌ندی ناو به‌شه‌ بنجیکانی رسته، له‌ رووی ریک‌خستنی پتیه‌ندی نیوانیان و ده‌رخستنی مه‌به‌ستی ئه‌و به‌کاره‌ینانه‌ جیا جیا یانه‌ روونده‌که‌نه‌وه‌، ئه‌م دوو جۆره‌ ئامرازانه‌ی سه‌ره‌وه‌، هه‌ردووکیان فره‌ ئه‌رکن، ئه‌گه‌رچی جۆری دووهمیان راده‌ی فره‌ ئه‌رکیان له‌ جۆری یه‌که‌میان که‌ ئامرازی به‌ستنه‌وه‌یه‌ که‌متره‌. له‌ گه‌ل ئه‌وه‌شدا زیاتر له‌ ده‌وریکی و ئه‌رکیان هه‌یه‌ (۳).

بۆیه ده‌کرت، ئه‌م که‌ره‌سه‌ی ئامرازه، له‌ رووی ئه‌رکه‌وه‌، له‌ زماندا ده‌وریان له‌

هەندیک ئامپرو ئامرازی ژیانى كۆمەلایەتى مرۆف دەچیت، كه مرۆف بۆ ئاسان كۆردنى ئیش و كارو راپەراندنى بەكاریان دەهین و لە زەحمەتى مرۆف كەم دەكەنەوه، بۆ نمونە وەك ئامپرو ئامرازی چەكوش و پلایس و دەرفاڤیز و گاز.... تاد وان.

هەرچى ئامرازی زمانیشە، كۆردەى ئاخاوتن ئاسان دەكەن و، دەبنە هۆى دروست بوونى پێوهندى و ئەركى جۆر بەجۆرى ناو ئاخاوتن دەبین، بۆ نمونە ئەگەر كۆردى نەزانىك تازە زمانى كۆردى فێر بووین، نازانیت ئەم ئامرازانە بەباشى و یان لە كۆتدا بەراستى بەكاریان بەهینیت، بۆبە ناریكى بە ئاخاوتنەكەیهوه دیاره.

نمونه ئەركى ئامپرهكان:

چاكۆچ: _____ بزمار دادەكوتیت، بزمار هەلدهكەنیت، هەرشتى بتهووت پیتی دەشكینیت.

پلایس: _____ بزمار هەلدهكەنیت، شتى پێدهگرت، وایهرى پى كەرت دەكەیت وایهرى كارەبای پى دەگرت، وایهردەقرتینى.

دەرفاڤیزو گاز: هەمان ئەركى جیاواز دەبین، بورغى دەبەستیت، بورغى دەكاتەوه. گاز بزمار هەلدهكەنیت.

هەر لەبەر ئەمەشه زمانهوانان ناویان ناوه ئامراز. نمونەى ئەركى چەند ئامرازیك لە ئەرك و شوینى جیاوازدا:

- بۆسەرەوه دەچم. ئاوهلفرمانى شوینى پێكەپتاوه - تهواوكەره

- بۆ ئازاد هینام. بەركارى ناراستهوخۆى دروست كۆدوو.

- كۆلەكە بۆ تۆیه. تهواوكەرى ناراستهوخۆى دروست كۆدوو.

- بۆ ئێسواره هاتمهوه. ئاوهلفرمانى كاتى دروست كۆدوو، تهواوكەرى

ناراستهوخۆى فرمانه، لە رووى واتاوه ئامراز دیسان واتای بەپیتی شوین

دهگۆرپیت وهك:

- بۆ تۆم هیتنا. (له پیتناو دهگهیه نیت - واته لاجل)
- بۆ خاتری خوا. (بۆ دوعاو نوزاو پارانهوه)
- بۆ کهرکووک چوو. (به رهو - اتجاه تهواوکهری ناراستهوخۆ)
- به: - من به تۆم وت. (بهرکاری ناراستهوخۆی دروست کردوه)
- دهیم به گۆل. (تهواوکهری ناراستهوخۆی فرمانی بیهیژه)
- به چهکوش شکاندم (به: واسیته و هۆیه)
- وهك: - مامۆستا وهك باوکه (وهك: نامرازی لیکچوونه)
- وهك تو هاتیت من نووستبووم. (کات- نامرازی گهیه نه ره) رستهی نالتۆزی پیکهیتناوه.

- خۆزگه دههاتم له گهلتانا. (نامرازی خۆزگهیه)
- به خۆزگه نابیت. (ناوه: تهواوکهری ناراستهوخۆیه)
- دیوانی خۆزگه خوتندهوه. (گرتی ناوی پیکهیتناوه - ئهرکی بهرکاری راستهوخۆیه).

تایبه تییه کی تری نامراز له وه دایه، که بێجگه له ناستی رسته سازی، ئهرکی ناستی وشه سازیش ده بینیت و به شداری داریشتن و پیکهاتنی وشه و مۆرفیمی دی دهکات، وهك نامرازی پتوهندی:

به ریتز، به جهرگ، به سۆز، قوریه سههر، دهست به دهست، میرگه سوور. ههر کهس، ههردهم، هیچ کهس، ناله بار، سه رویهر، گهرمه سیتر، کانه بهرد. ئهم نمونانهی سه رهوه جیاوازی نیوان نامرازو بابه تهکانی تری وهك (زیادهی وشه داریتر، نیشانه، جیتناو) روون دهکه نه وهو له خواره وهدا ئهم بابه تانهی سه رهوه وهك بابه تی جیاواز جیاواز له نامراز دهست نیشان دهکه یین:

زیاده‌ی وشه‌داریز affix

نهم بابه‌ته پیشگرو ناوگرو پاشگر ده‌گریته‌وه، سهر به ئاستی وشه سازین و له داریشتن و پیکهاتنی وشه‌ی داریژراوو لیکدراو به‌شداری ده‌کن و، ده‌بنه به‌شیک له وشه پیکهاتوه‌که و گۆران به‌سهر ره‌گی وشه ده‌هین و واتاکه‌ی بۆ ده‌گه‌رپننه‌وه، یا وشه‌ی نوئ و تازه‌ی لیسوه پیکده‌هین و هک ناو، ئاوه‌لناو، ئاوه‌لفرمان: نووسهر، نووسراو، بنووس، نامه‌نووس، به‌هیز، بی‌هیز، به‌جهرگ، راگرتن، هه‌ل‌کردن، جوانی، جوانوو، سهرین، سه‌وزه، سه‌وزه‌وات، پیاوه‌تی، کپیار، کۆکه، پرسه، که‌وتوو، خه‌وتوو، زانا، دانهر... تاد.

نهم پیشگر و پاشگرانه، ناوو ئاوه‌لناوی جۆر به‌جۆریان دروست کردوو و، چوونه‌ته ناو قالبی وشه‌کانه‌وهو، و اتاو رواله‌تی تازه‌یان پیداون.

لیره‌دا ئه‌وه‌ی جیگای سهرنجه، ئامرازی پیوه‌ندیش له ئاستی وشه‌سازی به‌شداری پیکهاتن و داریشتنی وشه وهک پیشگر و پاشگر ده‌کات و، ده‌وری ئه‌و دوو که‌ره‌سه‌یه وهرده‌گرن و، له‌ناو وشه‌که‌دا وه‌کو ئه‌وانیان لی دیت نمونه:

وهک پیشگر: به‌هیز، به‌جهرگ، له‌بار، له‌سهر (واته تووره وه‌له‌شه)، ...

وهک ناوگر: له‌نجه‌ولار، سه‌روبه‌ر، قوربه‌سهر، ناله‌بار، گوته‌گه‌نم.

ئامرازه پیوه‌ندییه‌کانی سه‌ره‌وه، بوونه‌ته به‌شیک له‌و وشانه، جیا‌ازیان له‌گه‌ل ئامراز ئه‌وه‌یه، ئامراز ده‌ورو واتای جۆر به‌جۆرو به‌پیتی شوین ده‌گۆرتن، به‌لام زیاده و وشه‌داریژه‌کانی (پیشگر و پاشگر) سه‌ره‌وه، ته‌نانه‌ت ئامرازی پیوه‌ندیش، که ئه‌و ده‌وره ده‌بینن، یه‌ک واتاو ده‌وریان هه‌یه. واته ههر پاشگرو پیشگریک ده‌بینیت یه‌ک واتای هه‌یه، وهک (هه‌ل) واتای بۆ سه‌ره‌وه ده‌بینیت وه‌کو هه‌ل‌گرتن، یا داگرتن، (دا) یه‌ک واتای بۆ خواره‌وه هه‌یه، به‌لام ئامرازه پیوه‌ندییه‌کان، له ئاستی رسته‌سازیدا، ئه‌رک و واتای جۆر به‌جۆریان هه‌یه‌و، به‌پیتی شوینی ناو رسته‌کان، به‌پیتی یاسا جیا جیاکانی ریزمانی، شیکردنه‌وه‌ی

گۆنژانهوه (Trans Formation) له جیگۆزکی پینکردن و گۆرانیمان به
کههسه و ئامرازی تر (٤) ئه و ده ورانه ده بین.

نموونه: - بۆ کهرکووک ده چم. به پیتی یاسای گۆران (شوین)

- تا کهرکووک ده چم. کۆتایی شوین

- به کهرکووکدا ده چم. ناو شوین روودان- تیبه پین

- چووم بۆ کهرکووک — چوومه کهرکووک. جیگگیرکرا به پارانو

- بۆ ئیواره دیمه وه (کاته: گرتی ئاوه لفرمانی کاته)

- بۆ من هات. (له پیناو - لاجل)

ئامرازی ناو رسته کانی سه ره وه، ده وری ته و او کهری ناراسته و خۆیان دا وه ته
گریکه یان، هه ندیک جار بۆ شوین و بۆ کات دیار بکردن، یا بۆ مه به ست و ده وری
تر، پاشکۆیان به دوا دا دیت و پیکه وه ده وری گرتی دروستکرا وه که یان دیارو
ده ست نیشان ده که ن، وه ک:

بۆ شوین - قوتایی له دلوه مامۆستای خوشده ویت. (له - وه)

له که لیبون - به مامۆستاه وه رن بۆ لام. (به - وه)

شوین - بۆ لاهه ئاوری دایه وه (بۆ - وه)

به م جوړه ده بینین ئامراز ره وتی رسته ده گۆریت.

ئامرازی له رووی جوړی به کارهینان و نیازو مه به سته وه دوو جوړن، وه ک:

١- ئامرازی به ستنه وه و جوړه کانی له (ئامرازی پینه وندی، ئامرازی لیکده ری
رسته ی لیکدراو، ئامرازی گه به نه ری رسته ی ئالۆز) (٥).

٢- ئامرازی نیازو مه به ست و جوړه کانی، ئه م جوړه ئه گه رچی، هه ر
جوړیکیان بۆ مه به ستین، بۆ نموونه ئامرازی لیکچوون، یا بانگ کردن و وه لام
و خۆزگه بۆ لیکچوون و بانگ کردن و وه لام و خۆزگه ن ... تاد
به لام ده وری تریش ده بینن بۆ نموونه ئامرازی لیکچوون:

- وهك: - مامۆستا وهك باوكه (بۆ لۆكچوونى دووناوه)
- وهك تۆ هاتيت من دانىشتىموم (ئامرازى گه يه نهره)
- خۆزگه دههات له گه لمددا. (بۆ خۆزگه يه دهورى ئامرازه)
- به خۆزگه ناييت. (بۆته ناو)
- نهگه هاتيت پيت ده لىتم. (بۆته گومان - ئامرازى گومانه)
- كاكه وهه بۆ لام (ه: بۆ بانگ كردنى نيره)
- پورنى وهه لام (ئى: بۆ بانگ كردنى مئيه)

كه واته دهورى جۆر به جۆر، يا بۆ مه بهستى جۆراو جۆرن. كه ئه مه تايه تايه تىبه تى فره ئهركى ئامراز پيشان دههه، به پيچه وانهى زيادهى وشه دارپژوو جيتناو ئاوه لفرمانه وه، جياوازيه كى ترى ئامرازو جۆره كانى، ههه جۆرىكيان له وانهى سه ره وه، واته جۆره كانى (1-2) به شه ئاخاوتنى سه ره به خۆ پيكد هه يتن، به لام پيشگرو پاشگرو و نيه وه، له ناو به شه ئاخاوتنى تر دان و، ئاوه لفرمان و جيتناو يش به هه موو جۆره كانيانه وه، هه ره كه يان به شى ئاخاوتن پيكد هه يتن، واته هه موو جۆره كانى ئاوه لفرمان، يه ك به شى ئاخاوتن و جيتناو يش هه ره هه موو به شىكى ئاخاوتن، به لام ئامراز چوار باب ته جياوازي به شه ئاخاوتن پيكد هه يتن، وهك (ئامرازى پتوه ندى، ئامرازى لىكده ر، ئامرازى گه يه نهر، ئامرازى نيازو مه به ست).

بابه تى (نیشانه) ش، پتويسته له گه ل ئامرازدا تىكه ل نه كريت، چونكه نیشانه هه ره يه كهى واته جۆرىكى بۆ يه ك مه به ست به كاردین و، ده ست نیشانی مه به ستىكى ریزمانى پتده كريت وهك: نیشانهى كۆ (ادات الجمع) كه (ان، ات، گه ل، ها) بۆ كۆ كرده وهى ناوى تاك بۆ كۆن واته تاك ده كه ن به كۆ:

- مامۆستايان، پياوان، كچان (ناوى + نيشانهى كۆ = ناوى كۆ)
- سه ده ها، سه له ها، روژه ها، (ناوى كات + نيشانهى كۆ = ناوى كۆ)

- سه‌وزهوات، باخات، دپهات، مالات (ناو + ات / = ناوی کۆ)

- سه‌گهل، میتگهل، کورگهل (ناو + نیشانه‌کۆ = ناوی کۆ)

ههروه‌ها (ه‌که) ناسراوی وه‌ک: مامۆستا + ه‌که = مامۆستاکه، (یه‌ک /
تیک) ی نه‌ناسراوی وه‌ک: مامۆستایه‌ک، کوریتک.

ناوی گشتییان کرد به ناوی ناسراو نه‌ناسراو.

نیشانه‌ی (ده) ی به‌رده‌وامی، کاتی فرمانی رابردووی به‌رده‌وام و رانه‌بردوو

دروست ده‌کات وه‌ک: نیشانه‌ی کات + قه‌د + راناو = رابردووی به‌رده‌وام

- ده + هات — ده‌هات، ده‌پۆشت، ده‌خست،

- نیشانه‌ی به‌رده‌وامی + ره‌گ + راناو = فرمانی رانه‌بردوو

- ده + چ + م — ده‌چم، ده‌که‌م، ده‌نوسم.

(ب) ی (٦) نیشانه‌ی داخوازی ره‌گی فرمان له‌گه‌ل راناوی لکاودا ده‌کات، به

فرمانی داخوازی: ب + ره‌گ + راناو — بنووسه / بنووسن.

(وه) ی نیشانه‌ی کاتی ته‌واو، رابردووی نزیک ده‌کات به‌رابردووی

ته‌واو: قه‌دی چاوگ (Stem) + راناو = هاتووه، خواردووه سوتاووه.

کریوه.

نیشانه‌ی (/) ی نادپاری که فرمانی بکه‌ر دیار (Passive) ده‌کات به

فرمانی بکه‌ر نادپار بۆ رابردوو له‌گه‌ل نیشانه‌ی (١).

(ئ) وه‌ک: کوشتن: ره‌گ + نیشانه‌ی نادپاری + نیشانه‌ی کات

کوژ + ر + ا = کوژرا (بۆ رابردوو)

ده + کوژ + ر + ئ = ده‌کوژری (بۆ رانه‌بردوو)

ههروه‌ها (ن) نیشانه‌ی چاوگه وه‌ک: نووسین، چوون، مردن، کردن، فرین،

کوشتن، که‌وتن، کیتلان، یا نیشانه‌ی (تر) و (ترین) ئاوه‌لناوی پله‌ی چه‌سپیو

ده‌که‌ن به ئاوه‌لناوی پله‌ی به‌راورد، وه‌ک:

جوان + تر ——— جوانتر، بۆ پله‌ی بالا: جوان + ترين ——— جوانترین.

(اندن) نیشانه‌ی کردنه فرمانی تینه‌په‌ره، له دهنگه سرووشتییه‌کانه‌وه.

وهک: ناو + نیشانه کردنه فرمان = فرمانی تینه‌په‌ر

قیپه + اندن ——— قیراندن

له تینه‌په‌ریشه‌وه، تیه‌په‌ر دروست ده‌کات؛ وهک: سووتا + اندن ——— به

نهمانی (۱) بزوتیتیکیان ده‌بیته: سووتاندن.

ئیسٚتا ده‌رکه‌وت ئه‌م که‌ره‌سه ریزمانیانه‌ی سه‌ره‌وه، نابیت به ئامراز دابنریت،

چونکه ههر باب‌ه‌تیک‌ی، بۆ یه‌ک مه‌به‌ست ده‌ست نیشان کراوه، واته نیشانه‌ی

باب‌ه‌تیک‌ن و ههر نیشانه‌یه‌کیان باب‌ه‌ته‌که‌ی پین ده‌ناسرینه‌وه.

دواشت پیوسته ئامراز له جیناو جودا بکه‌ینه‌وه.

جیاوازی ئامراز له‌گه‌ل جیناودا

جیناو ئامراز نییه، چونکه باب‌ه‌تیک‌ی سه‌ریه‌خۆی سه‌ر به‌و وشانه‌ن، که ناو

واته له به‌کاره‌یتاندا جیگای ناو ده‌گرنه‌وه و له جیاتی ناو به‌کار دیتن و ئه‌رک و

تایبه‌تیتی ناو وه‌رده‌گریت، له ئاخاوتن و به‌کاره‌یتاندا، هه‌ندیک جیناو

به‌تایبه‌تی جیناوی (پرس) - interrogative به هه‌له له‌گه‌ل باب‌ه‌تی ئامرازا

تیکه‌ل ده‌کریت، یا باشتر بلیین، ده‌دریته پال باب‌ه‌تی ئامراز و پینی و تراوه

ئامرازی پرس، راستیه‌که‌ی ئه‌مه هه‌له‌یه‌کی باوه، نابیت جیناوی پرس، که له

پرسکردندا بۆ پرسیار کردن، له‌ناو و جیناو به‌کار دیتن و، پرسیان پین له‌ ناو

ده‌کریت (له‌ناو و جو‌ره‌کانی) بکرینه ئامراز، چونکه ئامراز، باب‌ه‌تیکه له‌گه‌ل ناودا

به‌کار دیت و ده‌چیته پال ناوو که‌ره‌سه‌ی تروه به هۆبانه‌وه ده‌وری خۆی دیاری

ده‌کات، به‌لام جیناو یا جیناوی پرس، له جیاتی ناو یا پرس‌ی پین له‌ناو ده‌کرۆ

و، ناوه‌لی پرسراوه‌که‌ی دیار نییه، جیناو وهک (جیناوی که‌س، جیناوی که‌سی

لکاو، جیناوی پرس، جیناوی نیشانه، جیناوی خۆیی، جیناوی نادیار.... (تاد).

ئەمجا جیناوی پرس یا جیناوی تر، ھەر جوۆری بۆ تاکە مەبەستیک، وەکو مەبەستەکانی سەرەووە بەکار دین، بەلام ئامراز ھەر دانەبەکی، بۆ مەبەست و دەوری جیا جیا، نمونە بۆ جیناوی پرس:

- کئی ھات؟ زەر دەشت ھات.

- کوئی خۆشە؟ کوردستان خۆشە

- چی خۆشە؟ زمانی کوردی خۆشە

- بەکیت وت؟ بەرکاری ناراستە و خۆیە

- کیت دیت؟ ئافیتستام دیت. (کئی: جیناوی پرسە - بەرکاری راستە و خۆیە)

- بۆکئی یە؟ تەواو کەری ناراستە و خۆیە

دوای ئەوێ جیاوازی نیتوان بابەتی ئامراز، لەگەڵ بابەتی (زیادە) وشەدارێژو نیشانەو جیناوی) خستە پیش چاوی، پیتوستە ئەو لە بیرنەکەین، کە دەلێن جیناوی یەک ئەرک دەبینیت، مەبەستمان ئەوێ جیناوی بەس، واتە جیناوی نابیتە کەرەسە یەکی تری رستە سازی، وەک ئەوێ جیناوی نیشانە، دەوری خۆی لە رستەدا بگۆریت و ببیتە جیناوی پرس، جیناوی خۆی یا جیناوی نادیار... یا ببیتە ھەر کەرەسە یەکی تر.

لیرەدا ئەمە ئەوێ ناگرتتەو، کە جیناوی، دەوری جیا جیا بەشە بنجیکانی ناو رستە لە (بکەر، بەرکار، تەواو کەر بە راستە و خۆو ناراستە خۆبەو) دەبین، چونکە لەو دەورانە شیاندا ھەر جیگای ناویان گرتتەو، کە بۆ مەبەستە بنەرەتەکی خۆیان بە کارھاتوون کە جیناوی، ئەمجا بۆ کەس بیت، یا بۆ پرس یانیشانە... بن بەلام ئامراز دەورو مەبەستی جیاوازی دەبین (۷).

بەلام ئامراز وەک کەرەسە یەک لە ناو وشە سازیدا، بۆ مەبەستی ئامرازی

پیتوهندی دانراوه، دهوری خۆی دهگۆریت و دهبیته پاشگرو پیشگر- لهسهروهه نیشانماندا- یا ئامرازی خۆزگه دهبیته ناو، یا ئامرازی گومانی (ئهگهر) دهبیته ئامرازی مهرج یا ئامرازی لیکچوون، دهبیته ئامرازی گهیهنههر یا ههنديک ئامرازی پیتوهندی وهک (تا، و، ش/یش...) دهبنه ئامرازی لیکدههر یا دهبنه ئامرازی گهیهنههر، وهک (تا- تاکو) یا ئامرازی سهرسورمان، دهبنه ئامرازی بانگ کردن و ئاگاداری، یا ئامرازی ئاگاداری دهبیته ئهو جورانهی وهک سهرسورمان.

نمونه:

ئامرازی پیتوهندی دهبیته ئامرازی لیکدههر:

- من و تۆهاتین: من هاتم و رویشتم

ئامرازی پیتوهندی دهبیته ئامرازی گهیهنههر.

- تری تا پاییز دهمینیت — تا تۆ دیتت من دهروم.

ئامرازی بانگ کردن — ئامرازی وهلام:

- هو زاگروس وهره بو ئیره — هو به لئ.

ئامرازی وهلام — دهبیته جیناوی پرس:

- ئهري ئهري وايه. ئهري هات؟

- ئای واییت. (بو ته ئکیده) — ئای له تۆ! (سهرسورمانه)

- بهشکو هات (ئامرازی گومانه) — به بهشکوی تۆ ناییت (ناوه)

- وهک تۆم بینى، ئاراس هات (ئامرازی گهیهنههر) - تۆ وهک من

(لیکچوونه)

- که پارهت دا مهلا له مزگهوت دههکهیت (که: ئامرازی مهرجه)

- که تۆهاتیت من لهمال نهبووم (که: ئامرازی گهیهنههری کاته)

- ئهگهر پارهت دا مهلا له مزگهوت دههکهیت (ئهگهر: ئامرازی گهیهنههری

مه‌رجه)

لی‌رهدا (ئه‌گهر) وه‌ک ئامرازی گومان به‌پیتی یاسای چوونه ناویه‌ک (overlap - التداخل) ی زانستی زمان (Linguistic) له‌ناو هه‌مان شوینی رسته‌دا هه‌مان واتای ئامرازی (که‌ی گه‌یه‌نه‌ری رسته‌ی ئالۆزی دیوه‌ که (بۆ مه‌رجه) (٨).

هه‌روه‌ها ئامراز ده‌توانی‌ت شوینی ئامرازی تری ناو رسته‌ بگرت و، مه‌به‌سته‌که‌ی به‌ پیچه‌وانه‌ی یاساکه‌ی سه‌روه‌ ده‌گۆریت و، شوینی ده‌گرت نمونه، ئامرازی (بۆ شوینی (تا) ده‌گرت و به‌ پیچه‌وانه‌وه:

- تا که‌رکووک ده‌چم. (تا: کووتایی شوینی روودانه)

- بۆ که‌رکووک ده‌چم. (بۆ: به‌ره‌و - اتجاه)

- به‌ که‌رکووک‌دا ده‌چم. (به: سمین (اختراق و دیاریکردنی)

ئهمه‌ی سه‌روه‌ه بریتییه له‌ یاسای گۆرینی ریزمانی گۆیزانه‌وه (Transformation)، که‌ یاسای گۆرینی که‌ره‌سه‌یه‌ک به‌ که‌ره‌سه‌یه‌کی ترو، ده‌وری ته‌واوکه‌ری ناراسته‌وخۆی فرمانن بۆ شوین، که‌ که‌ره‌سه‌ی گرتی ئاوه‌لفرمانی شوینییه.

دیارده‌یه‌کی تری هه‌ندیک له‌م ئامرازانه، که‌ ئه‌گهر بی‌تو سه‌یری پیکهاتنی رسته‌یه‌کی یه‌ک شیوه‌یی (فورم Form) بکه‌یت و ئه‌و رسته‌یه‌ دوو واتای گه‌یانده‌ ئه‌وا ئه‌م رسته‌یه‌ یه‌ک شیوه‌و دوو واتا ده‌گرته‌ خۆی

- تا گرتی _____ تا گرتی (تا: ئامرازی پتوه‌ندی بۆ کات)

- تا گرتی _____ تا گرتی.

تا کوشتویتی _____ تا کوشتویتی / تا: له‌ هه‌موویاندا له‌ریزی دووهم ئامرازه‌ بۆ روودانی کاتی فرمانه.

تا سووتاندمی _____ تا سووتاندمی.

(تا)ی رسته‌کانی به‌شی یه‌که‌م واتای نه‌خۆشی (تا) ده‌گه‌یه‌نیت و له رسته‌ی دووه‌مدا وه‌ک ئامرازیک، کاتی روودانی فرمانه‌کانی دیاری کردووه.

رسته‌کانی ریزی یه‌که‌م سه‌ر به زانستی سیمان‌تیکن (Semantic)، واته واتاناسی وشه‌کانی سه‌روهه (تا) وشه‌یه‌ک و دوو مه‌به‌ست پیتشان ده‌دات سه‌ر به فره‌واتان (Polysmy)، که ده‌بیته هۆی دیارده‌ی ته‌م ومژی له زمانداو، به هۆی په‌یوه‌ندی وشه‌کانی ده‌ورو به‌ریبه‌ره (۹) له یه‌کتر جیا ده‌کرتنه‌وهو، واتاکان روونده‌کرتنه‌وه، ئەمه‌ش بریتیه له‌شی کردنه‌وه‌ی بناخه‌ی ناوه‌وه‌ی ناو رسته (البنية العميقة Deep Structure).

به کورتی و له کۆتاییدا، ئەوه روون ده‌بیته‌وه، که ئامراز بابه‌تیکی فره ئه‌رکه‌و، له شوینی جیاوازدا ده‌ره‌که‌ویت و ئه‌رکی ناو رسته‌ی ده‌گۆریت، به‌لام زیاده‌ی وشه دارتیز و، نیشانه‌و جیناو، له‌ناو شوینی جیاوازی رسته‌شدا، نابنه که‌ره‌سه‌ی ترو هه‌ر به زیاده‌ی پیشگرو پاشگر و نیشانه‌و جیناو ده‌میتنه‌وه. ❖

پهراویز:

- (۱) ره‌فییق محهمه‌د شوانی، نامرازی به‌ستنه‌وه له زمانی کوردیدا، نامه‌ی دوکتورا، کۆلیجی په‌روه‌رده‌ی زانکۆی به‌غدا، ۱۹۹۷، ل
- (۲) ره‌فییق شوانی، دیاریکردنی نامراز له زمانی کوردیدا، گۆڤاری (الاستاد)، ژ: ۱۱، گۆڤاری کۆلیجی په‌روه‌رده‌ی یه‌که‌م / زانکۆی به‌غدا، ۱۹۹۸-ل-۵۴۴-۵۷۱.
- (۳) ره‌فییق شوانی، هه‌مان سه‌رچاوه‌ی ژماره (۲)، ل ۶۴.
- (۴) محهمه‌د ره‌زای باتینی، ئاورپکی تازه بۆسه‌ر رێزمان، وه‌رگێرانی حه‌سه‌نی قازی، بنکه‌ی نازاد، سوێد، ۱۹۹۳، ل ۱۱۴.
- (۵) ره‌فییق شوانی، نامه‌ی دوکتورا، ل ۳۵، ۳۶.
- (۶) ره‌فییق محهمه‌د محی‌دین، ده‌وری مۆرفیمی (ب) له‌ رووی مۆرفۆلۆژییه‌وه، گۆڤاری رۆشنبیری نوێ، ژماره (۱۳۸) ی ۱۹۹۶، ل ۲۲ - ۲۵.
- (۷) ۱- رێزمانی ئاخواتنی کوردی، کۆری زانیاری کوردی، به‌غدا، ۱۹۷۶، ل ۳۳۶.
- ب- کوردۆتیف، رێزمانی کوردی، وه‌رگێرانی د. کوردستان موکریانی، هه‌ولێر، ۱۹۸۲ ل ۳۴۸ - ۳۶۴.
- (۸) ره‌فییق شوانی، نامه‌ی دوکتورا، ل ۱۱۸، ۱۳۲.
- (۹) ۱- ره‌فییق محهمه‌د محی‌دین، ده‌وری (تا) له‌ زمانی کوردیدا، رۆشنبیری نوێ، ژماره (۱۳۵)، ۱۹۹۵، ل ۶۳ - ۶۹.
- ب- وریا عومه‌ر ئه‌مین، بنج و سیمایو یاساکانی گۆیزانه‌وه، رۆشنبیری نوێ (۱۱۵)، ل ۷۲ - ۷۵.

سەرچاوهكان:

- (۱) رهفیک محهمهده محیدین، دهوری (تا) له زمانی کوردیدا، روشنبیری نوئ، ژ (۱۳۵) ی ۱۹۹۵، ل ۶۳ - ۶۹.
- (۲) رهفیک محهمهده محیدین، دهوری مۆرفیمی (ب) له رووی مۆرفۆلۆژییهوه، روشنبیری نوئ، (۱۳۸)، ۱۹۹۶، ل ۲۲ - ۲۵.
- (۳) رهفیک محهمهده محیدین، ئامرازی بهستنهوه له زمانی کوردیدا، نامه ی دکتۆرا، کۆلیجی پهروه رده ی زانکۆی بهغدا، ۱۹۹۷.
- (۴) رهفیک شوانی، دیاری کردنی ئامراز له زمانی کوردیدا، گوڤاری الاستاذ-ژ: ۱۱، بغداد ۱۹۹۸، ل ۵۴۴ - ۵۷۱.
- (۵) ریزمانی ئاخاوتنی کوردی، کۆری زانیاری کوردی، بهغدا، ۱۹۷۶.
- (۶) کوردۆتیف، ریزمانی کوردی، وهرگیپانی د. ک موکریان، ۱۹۸۲.
- (۷) محهمهده رهزای باتینی، ئاورپکی تازه بو سه ر ریزمان، وهرگیپر حه سه نی قازی، سوئد ۱۹۹۳.
- (۸) وریا عومه ر ئه مین، بنج و سیما و یاساکانی گوێزانه وه، روشنبیری نوئ (۱۱۵)، ل ۷۲ - ۷۵.
- (۹) نعوم چومسکی، البنی النحویه ترجمه یوئیل یوسف عزیز، بغداد ۱۹۸۷.

مؤرفیمی (ه) و شیوه جیاجیاکانی له رسته‌دا

زمانه‌وانانی کورد له باره‌ی (ه) هوه دواون، به‌تایبه‌تی له‌و رووه‌وه‌ی، که له رسته‌ی بی‌فرماندا ده‌وری فرمان ده‌بینیت و، (ه) به‌فرمانی کاتی ئیستا داده‌نین و، ده‌یبه‌نه‌وه سه‌ر (هه‌یه) و بناغه‌که‌یان که (بوون) ه. راستیه‌که‌ی زمانه‌وانانی کورد، له‌م رووه‌وه ده‌بنه دوو به‌ش له‌باسکردنی (ه) ی کۆتایی رسته‌دا، به‌شیکیان که زۆریه‌ی زمانه‌وانی کورد پیک ده‌هیتیت له‌سه‌ر ئه‌وه‌ن که ئه‌م (ه) یه‌فرمانه و له‌رووی کاته‌وه بۆ ده‌می (تاف-کات) ئیستایه، ئیمه له‌خواره‌وه بیرو بۆچوونی هه‌ردوو لا ده‌خه‌ینه‌روو، بیجگه له‌وه‌ی ده‌سته‌ی دووه‌می زمانه‌وانان ئه‌م (ه) یه به‌راناوی لکاوی که‌سی سییه‌می تاک داده‌نیتین.

مامۆستا سه‌عید سدقی، له‌لاپه‌ره (٦٥) ی ریزمانه‌که‌یدا، (ه) به «حرف اضلا» له‌رسته‌ی: وه‌ره ده‌ره‌وه، که‌وه‌ر بکه‌ره» داده‌نیت، بی‌ئه‌وه‌ی جیاوازی له‌نیوان جوژه‌کانی (ه) ی ئه‌و دوو رسته‌یه بکات و، هه‌ر هه‌موویانی، وه‌ک پیتیکی رینووس داناوه، له‌رسته‌ی «احمد عاقله، علی زیره‌که» به‌پیتی «رابطه له‌بین مبتدا و خبراو به‌آخر حرف خیره‌وه ده‌نووسی» (١) راستیه‌که‌ی ئه‌م (ه) یانه‌ی ئه‌و رسته‌یه سه‌ره‌وه، له‌نیوان پیت و جیناوی که‌سی لکاوو، ئه‌م

(ه) یه‌ی که ده‌حکمی له‌سه‌ره‌و به‌زۆری نووسه‌ران به‌فرمانی ئیستای داده‌نین. مامۆستایان نووری عه‌لی ئەمین و سادق به‌هادین، به‌فرمانی یاریده‌ری داده‌نین (۲) و، یه‌که‌میان به‌لایه‌وه‌ رسته له‌ زمانی کوردیدا به‌بێ فرمان نابیت و، له‌ رێژه‌ی که‌سی سییه‌مدا به‌ده‌رده‌که‌ویت. دکتۆر نه‌سربن فه‌خری له‌ لاپه‌ره (۳۱۶) ریزمانی ئاخاوتنی کوردیدا به‌لایه‌وه (ه)، گه‌لیک شته له‌ زماندا، وه‌ک پاشگرو له‌ناو (فعلی إنتقالی دا و، هه‌ندیک جاریش فعلی مساعده).، مامۆستا مه‌سه‌عود محمه‌دیش له‌گه‌لیک شوینی به‌ره‌مه‌کانی باسی کردووه‌و، (ه) به‌راناوی لکاوی که‌سی سییه‌می تاک داوه‌ته‌ قه‌له‌م (۳) و، به‌لایه‌وه‌ رسته‌ی بی فرمانیش هه‌یه، واته‌ رسته‌ی ناوی، له‌م رووه‌وه‌ بیرورای مامۆستایان صالح حوسین پشده‌ری و د. ئەوره‌حمانی حاجی مارف هه‌مان شته‌و له‌گه‌ل مامۆستا مه‌سه‌عود محمه‌د یه‌ک ده‌گره‌وه. (۴)

دوکتۆر شیرکو بابانیش له‌ وتاریکیدا (ه)، به‌مۆرفیمی کاتی ئیستای داناوه‌و، له‌گه‌ل هه‌ندی نیشانه‌ی کاتی وه‌ک رابردوی ته‌واوی [وه‌/وه‌] و، له‌گه‌ل جیناوی که‌سی سییه‌می تاکی لکاوی (ه) دا تیکه‌ل کردووه‌و، چۆنه‌تی ده‌رپیتی بیروراکانی (مطلقه‌ه)، که له‌ زانستدا ئەمه به‌ کاریکی نابه‌جی داده‌نریت و (مطلق)، له‌ زانستدا نییه و ئەگه‌ر بۆچوونیککی هه‌له‌ش بیت، ده‌رگا بۆ باسی تر ده‌کاته‌وه‌و، نابیت ده‌رگا له‌سه‌ر ئەم و ئەو به‌تایبه‌تی بۆ لیکۆلینه‌وه‌ی ریزمانی کوردی تازه‌خزمه‌تکراو داخه‌ین، و باسه‌که‌ی ده‌کات به‌دیاری و له‌لایه‌کی تره‌وه، و اباس ده‌کات، که باسه‌که‌ی کۆکردنه‌وه‌یه، ئیتر چۆن، شتی ئەم و ئەو ده‌کریت به‌دیاری! و له‌ زۆریه‌ی شوینی وتاره‌که‌یدا، به‌ ته‌واوی (مطلق) انه قسه‌ ده‌کات (۵) و بۆشایی بۆ که‌س و لیکۆلینه‌وه‌ی تر جینه‌هیشته‌وه‌.

من له‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌دا، هه‌ول ده‌ده‌م (ه)ی کۆتایی رسته‌ی بی فرمان و جوهره‌کانی دیارو ده‌ست نیشان بکه‌م و، جوهره‌کانی تری (ه) له‌ناو رسته‌سازیدا

بخه مه پیتش چاو، که جیاوازن له (ه)ی کۆتایی رسته.

مۆرفیمی (ه) له رستهی زمانی کوردیدا له ناوه راست و کۆتایی رسته وه دیت و، هی ناوهندی رسته کانیش، هه موویان یهک جۆرنین، لیره دا ئیمه ده مانه ویت، یه که یه که ی نه مۆرفیمه له شوین و دۆخه جیا جیاکانیدا پیشان بدهین و، له یه کترین جیا بکه یه وه.

(ه) وهک ئامرازی پیتوهندی و به ستان و به شه کانی رسته به یه کتره وه، له ناوو ناوه لئاوو که ره سه ی تر ده به ستیتته وه، (٦) وهک:

- کتیه مێژوه کوردیه که م خوتنده وه.

- منداله هه ژاره بیکه سه که م دیت.

(ه) وهک پاشکۆی جیناوی نیشانه له دواي وشه ده ست نیشانکراوه کانه وه، له رسته دا دره ده که ون و، ئه و وشانه ده گرنه نیوان خۆبانه وه، واته نیوان جیناوی نیشانه و پاشکۆکه یه وه، به م شیویه [ئهم/ ئه و — ه]، نمونه:

- ئه م منداله زیره که. [جیناوی نیشانه + ناو + ئامرازی پیتوهندی + ناوه لئاو + پاشکۆی جیناوه که]
- ئه و گۆله سووره.

(ه)ی یه که می ئه و دوو رسته یه، ئامرازی پیتوهندییه، چونکه دوو وشه یان به یه کتره وه به ستوته وه، وهک (مندال، زیرهک)، به لام (ه)ی کۆتایی رسته کان پاشکۆی جیناوی نیشانه ی (ئهم- ئه و)ن و له هه مان کاتدا رسته یه کی هه بی دروست کردووه، [هه بی- تملک Possessive] که بی کاته و ئه م جۆره رستانه کات و روودانی مه رجی فرمانیان تیدا نییه و، دیارده یه کی (مطلق) باس ده که ن- له شوینیککی تری ئه م باسه ئه مه روون ده که یه وه. هه ر له رسته کانی سه ره وه دا، به پیتی یاسای لادان (حذف) له ریزمانی گوتزانه وه دا (القواعد التحویلی - Transformation)، ئه گه ر ناوه کانی دواي جیناوه نیشانه کان

کاکه، خاله، مامه ——— ئه‌ری کاکه، باشه کاکه.

(ه) ی ئامرازی وه‌لام

ئهم جوره (ه) یه، که وه‌لام ده‌گه‌یه‌نیت بۆ رسته‌ش ده‌ور ده‌بینیت به تایبه‌تی
ئه‌گه‌ر بکه‌ونه ناو رسته‌ی وه‌لامه‌وه یا وه‌ک وشه‌یه‌ک وه‌لام بیه‌خشیت.

نمونه: - به‌ئێ باشه، باشه

- چاکه، وایه ——— به‌ئێ وایه

- خراپه، راسته

ئهم دوو دیارده‌یه‌ی (ه) ی ئامرازی بانگ کردن و، وه‌لام له‌ بنه‌ره‌تدا، جیناوی
که‌سی لکاوه بۆ سیتییه‌می تاک، چونکه راستییه‌که‌ی وه‌لامی که‌سێک یا یه‌کێک
به‌رامبه‌ر به‌که‌سێکی تر پێکدێن، که‌ له‌ ده‌مه‌ ته‌قی دابن و، دیارده‌که‌ی که
ده‌بیته وه‌لامی نیتوانیان که‌س و حاله‌ت پێکدێن که‌ پله‌ی سیتییه‌می ئه‌و
ئاخاوتنه‌ن، له‌ گه‌ردان کردنیشدا بۆ که‌سه‌کان ئهمه به‌ ده‌رده‌که‌وت:

به‌ئێ باشم - ین چاکم چاکین

به‌ئێ باشین - ن چاکیت چاکن

به‌ئێ باشه - ن چاکه چاکن

ئهم دیارده‌یه‌ی سه‌روه‌ به‌هیزی راناوی لکاوه‌هات، له‌ رسته‌ پێکهاتندا
ئه‌گه‌ر به‌راوردیان بکه‌یت، وه‌ک ئه‌و فرمانانه‌ن که‌ له‌ شیوه‌ی وشه‌ن و، رسته‌ش
پێک ده‌هێنن به‌تایبه‌تی له‌ فرمانی رابردووی تینه‌په‌ری که‌سی سیتییه‌می تاکدا
وه‌ک: (هات، رو‌یشت، که‌وت) جیاوازی نیتوانیان ته‌نیا ئه‌وه‌یه‌ دیارده‌ی یه‌که‌م
بێ کات و رووداوان.

(ه) ی ئامرازی پیوهندی به هۆی جیگیرکردنهوه

(ه) له رسته سازیدا بیجگه له شۆینهکانی سهروهه، له نهنجامی جیگیرکردنی ئامرازی پیوهندی (بۆ، به، ش)، له گهڵ فرمانی (انتقالیدا) دهردهکهویت، وهک:

من چووم بۆ بازار — من چوومه بازار
پارهکهی دا به زاگرووس — پارهکهی دایه زاگرووس.

(ه) رستهی ههیی (تملک) دروست دهکات

له و رستانهیی که له بنهردا، له شێوهی وشهیی لیکدراوو گرین، که له ناوهپراستهوه کۆمهلهی یهکهمی راناوه لکاوهکانی (م، ی، ت، مان، تان، یان) وهردهگرن، (ه) له کۆتایی ئهوه شێوانهوه دهردهکهویت و، رستهی ناوی دروست دهکات، که کات و روودانیان تیدا نییه، و تیکرای رستهکه له رووی واتاوه ههیی (تملک) دهبهخشیت و، دیاردهیهکی (مطلق) باس دهکات و، بههۆی ئهم (ه) ی بێ کاتهوه دروست دهبیت و، باسی دیاردهیه که وهک:

سههر بهرز، گۆلی جوان، چاو رهش: بههۆی گهردانهوه دهبنه رستهی ههیی:

سههرم بهرزه. سههرمان بهرزه.

سههرت بهرزه. سههرتان بهرزه.

سههری بهرزه. سههریان بهرزه.

ئهم دیاردهیهی راناوه لکاوهکانی کۆمهلهی یهکهم ههمان شێوهی ئهوه فرمانه تێپهپانهیه، که بهرکارهکانیان له گهڵدا بیت، راناوه لکاوهکانیان له ناوهندهوه دهچیتته سههر و سهلمانندی ئهم دیاردهیه بهوه دهسهلمیتیت که (ههبوون) و (بوون) وهک تێپهپ تهواوکههر وهردهگریت وهک له سهروهه پیشانمان دان، پروانه، ئهم دۆخهیی تێپهپ:

نان خواردن گرتیه — که بووه رسته له گهڵ راناوهکانیدا بهم شێوهیهی

خوارهوه گهردان دهکرتیت:

دلمان پاکه	دلّم پاکه	ناتمان خوارد	نام خوارد
دلّتان پاکه	دلّت پاکه	نانتان خوارد	نانت خوارد
دلّیان پاکه	دلّی پاکه	نانیان خوارد	نانی خوارد

دیاردی ئەم رستانه‌ی (ه)، شتیکی مطلق و هه‌میشه‌یی باس ده‌کات پیتوه‌ند
نییه به‌کاته‌وه و، هه‌یج روودانیکی تیدا رووی (ا) نه‌داوه له وینه‌ی کرده‌وه‌ی
(رۆیشتن، چوون، خواردن، سووتان)، واته که کاری (رۆیشتی، چووه،
خواردت)ی نه‌کردوه به‌کاته‌وه به‌ستراپیت ته‌نیا کهس و حاله‌ت نه‌بیت.

(ه) ی کۆمه‌له‌ی دووه‌می راناوه لکاوه‌کان

کۆمه‌له‌ی دووه‌می راناوه لکاوه‌کان، که بریتین له (م، یت، ه، ین، ن، ن)
به‌زۆری له زمانی کوردیدا له‌گه‌ڵ وشه‌ی واتا داری ناو، ئاوه‌لناو، جیناو،
ئاوه‌لفرمان، ژماره، بێجگه له فرمان رسته دروست ده‌که‌ن، که‌چی ئەم دیارده‌یه،
له‌گه‌ڵ راناوه لکاوه‌کانی کۆمه‌له‌ی یه‌که‌مدا، فرمانی لی‌ ده‌رچیت، نابینریت
رسته دروست بکه‌ن، ته‌نیا هه‌یی (تملک) ده‌به‌خشن، نمونه بو کۆمه‌له‌ی دووه‌می
راناوه لکاوه‌کان که رسته دروست ده‌که‌ن:

کوردین	کوردم
کوردیت	کوردن
کوردی	کوردی
نیمه‌ین	نیم
تۆیت	تۆیون
ئوه	ئوه‌ان
جوانین	جوانم

جوانیت	جوانن	له گهڙ ٿاوه ٿناودا
جوانه	جوانن	
لارم	لارين	زورم ين
لاريت	لارن	ن له گهڙ ٿاوه ٿفرمان و
لاره	لارن	ن راده
يه کم	يه کين	دووه مين
يه کيت	يه کن	دووه ميت
يه که	يه کن	دووه مه
		دووه من

گومان نبييه نمونه کانی سهره وه رستن و بي کات و بي روودانن، چونکه ٺهوانه ډيارده يه کی (مطلق) و بي رووداون، بي کاتن و هيچ رووداويک تتياندا رووی نه داوه، له کاتيکی ډياری کراودا، ٺمه بيچگه له وهی که ٺه گهر (۵) به فرمانی کاتی ئیستا دابريت، له رسته کانی ريزی سييه مدا، که بو راناوی که سی سهره بخوی (ٺه و ن)، ٺه ی چی له که سه کانی تری ٺه و رستانه ده که يت، که بوونی راناوه کانين وهک (م، يت، ين، ن...) تتياندا ٺاشکراو بي گومانن، ٺه گهر چی ده بيت ٺه وهش بزائين، که راناوه لکاوه کان له دروست کردنی رسته دا، زور چالاک و به هيزن، تنانته رسته ی فرمانداريش، به بي ٺه وان دروست ناييت و که سی و کاتيان به بي راناوه لکاوه کان تتيدا ډيار نبييه و، تنانته و اتاش وهک فرمان روون نبييه، ٺهوانه يان نه بيت که فرمانی رابردوی تينه پهرن بو که سی سييه می تاک، ٺه ویش له بهر ٺه وهيه راناوی لکاوی ٺه و جوړه فرمانه، له و حاله ته دا ده رناکه ويت بويه کات و روودانی تتياديه.

با سه يری فرمانی تتيه پری ده می رابردو بکين، به بي فرمان: که هيچ وشه يه کی له گه ٺدا نه بيت:

کيتلا، کرد، ٺهوانه ش نه بيت، که نيشانه ی چاوگه که يان به (ی) کوتايی

دیت، که له گهډل راناوی لکاوی (ی) کهسی سیپه می تاکدا، تپیکه له دهی و
 ههمان شیوهن بویه و اتاو کات و روودان ده به خشن، نه گینا فرمان نین، به لکا
 کهوتیت (کیتلای، کردی، بردم، بردت، بردمان، بردتان...) و اتایان له ده گهډل کات
 و رووداو که یدا ئاشکرا ده بیت، نه وانهش ده لپین هه یه تی، سه لیکه ی تپیر و لپ
 و اتای وشه ی زمانه که وایان لپ ده کات بلپین نه و فرمانانه ی سه ره وه، به ی
 راناوی لکاو، کات و رووداو ده به خشن (۹) و ده به نه فرمان.

با کۆمه له ی دووه می راناوه لکاوه کان، که بۆ فرمانی تپیره و هه یی بک رد
 بزانی له گهډل وشه ی نا فرماندا رسته دروست ده که ن یان نا نمونه:

م: که رکوکم که رکوکمان/مان که رکوکیم/م
 ت: که رکوکت که رکوکتان/تان بۆ هه یین که رکوکیت/یت رسته ن
 ی: که رکوک ی که رکوکیان/یان که رکوکیه/ه

نه م نمونه ی سه ره وه ئاشکرا دیاره، رسته نین و گرتی هه ییان پتیکه یینا
 نه مه نه وه ده گه یه نیت که کۆمه له ی یه که م، بی فرمانیش وه ک له سه ره
 پیشانمان دان، له گهډل زۆریه ی به شه کانی ئاخوتندا، رسته ی بی فرمانیان پتیکه
 هینا، نه مه نه وه ده سه لمیتیت، که (ه) ی راناوی لکاوی کهسی سیپه می تاک، نه
 کۆمه له ی یه که مدا، له و شوینه ی وه ک (نه و مرۆقه، نه و قوتابییه) فرمانی کانی
 ئیستا نین و راناو و ده چیته سه ره زۆریه ی به شه کانی ئاخوتن. (۱۰)

(ه) ی وه ک راناوی لکاو له گهډل وشه ی لیکدراو و گریدا:

نه گه ره وشه ی لیکدراو یا گری، له و جوژانه ی که (ه) ی هه یی چوو سه ریان و،
 رسته یان پتیک هینا، وه ک له سه ره وه خسته مانه روو، لیره دا نه ئه ره راناوی
 کۆمه له ی دووه م بچیته سه ریان رسته پتیک ده هینن، وه ک:

- سه ره به رزم سه ره به رزین.

- سهر بهرزیت سهر بهرزن.

- سهر بهرزه سهر بهرزن.

لیره دهرکهوت لهه رستانه‌ی سهره‌وه (ه)‌ی راناوی لکاوی کۆمه‌له‌ی دووهم، که بریتین له (م، یت، ه، ین، ن، ن) رسته دروست ده‌که‌ن و (ه)‌ش راناوه، نه‌ک مؤرفیمی کاتی ئیستا (فرمانی بیتهیز، فرمانی نات‌ه‌واو، فرمانی یاریده‌ر)، ئەمه بیجگه له‌وه‌ی له‌و رستانه‌دا، به‌هیچ جوړیک کات و روودانیا تیدا نیسه‌و، رسته‌ی ناویان پیک هیناوه‌و راناوه‌کان به‌هیچ جوړیک له ژیره‌وه ناوخته‌ی مؤرفیمی کاتی ئیستا نه‌بوونه و، جارتیکی تر ئەوه ده‌هینینه‌وه یاد که فرمان خوشی به‌تینا ناتوانیت به‌بج راناوی لکاو دروست بییت و، کات و روودان بیه‌خشیت، ئەمه‌مان له‌مه‌و پیشه‌وه روونکرده‌وه.

ئ‌گه‌ر (ه)‌ی رسته‌ی (سهر بهرزه) کات بییت، ده‌بییت راناوی (م، یت، ین، ن، یش) کاتی ئیستا بن و فرمان بن، له کاتی‌کدا پیوسته فرمان، له ره‌گی چاوگه‌وه وهریگیریت یا بلتین له مؤرفیمی بناغه‌ییه‌وه، ئەم دۆخه‌و حاله‌ته‌ش له رسته‌کانی سهره‌وه‌ی کۆمه‌له‌ی دووهمی راناوه لکاوه‌کانه‌وه به‌دی ناکریت که ره‌گیان هه‌بییت له‌م روووه‌وه، (ه)‌ش ره‌گی (بوون) و (هه‌بوون) نیسه‌و راناوی لکاوه‌و ناوخته‌ی کات نه‌بوونه له‌گه‌ل که‌سه‌کانی تریشدا.

(ه)‌ی راناوی لکاوی فرمانی داخوازی:

(ه)‌ی راناوی که‌سی، له‌گه‌ردانی کردنی فرمانی داخوازیشدا، بۆ که‌سی دووهم به‌دی ده‌کریت و ده‌که‌ویته‌ کۆتایی ره‌گی فرمانه‌که‌وه که بریتیه‌ له: پیشگری داخوازی + ره‌گ + راناوی که‌سی دووهمی تاک / یان کۆ: ب + نووس + ه = بنووسه / بنووسن

ئ‌گه‌ر ره‌گی فرمانه‌که‌ش، به‌ بزوتین کۆتایی هاتبییت، ئەوا (ه)‌ تووشی توانه‌وه

دهبیت، یا یه کیتکیان ده میتنی وهک: بکه.

له م نمونه یه شدا (ه) نیشانه ی کاتی ئیستا نییه و بهرام به ره که ی له کۆدا ده بیته (ن) ی که سی دووهم، ئه گهر (ه) کات پیشان بدات ده بیت (ن) ه که ش هه مان شت بیت، به لام راناوی که سین.

به هه مان شیوه ی (ه) ی راناوی لکاوی فرمانی داخوازی (ه) به ته نیا له فرمانی رابردووی ته واو، که بریتیه له (وو/وه)، ههروه ها (ه) ی سه ر به مؤرفیمی {ایه} ی نیشانه ی کاتی فرمانی ئیلزامی نابیت، به هه له تیکه ل بکریت، چونکه یه که میان راناوی لکاوی داخوازیه و، دووهم و سییه م نیشانه ی کاتن و، ناتوانریت به هیچ شیوه یه ک (ه) که، له و دوو جوړه کاته، به ته نیا دا بجا لریت، ته نیا له گهر دان کردندا نه بیت که راناوه لکاوه کان ده که ونه ناوه راسته وه به م شیوه:

هاتووه — هاتوومه — هاتوونه

هاتووته هاتوونه

هاتووه هاتوونه

له ئیلزامیشدا دیسان ناتوانریت (ه)، له [ایه] دا بجا لریت و، بوتریت (ه) نیشانه و مؤرفیمی کاتی ئیستایه، چونکه ئه م دوو نیشانه یه، بریتین له [وو/وه]، [ایه] نه ک (ه)، نه گه ل فرمانه که شدا نه بن، ناتوانن کات ببه خشن و، له فرمانی تیکیشدا دووکات پیکه وه کۆنابنه وه، وهک رابردووی ته واو + کاتی ئیستا، چونکه له رابردوودا، رووداوه که رووی داوه و ته واویش بووه، ئیتر ئه م کاتی ئیستایه، له کوپوه هات و قۆزرایه وه، با پروانینه ئه م رسته یه:

- زاگروس ئیشه که ی ته واو کردووه.

- زه رده شت چهند جار تیک هاتووه بو لاما ن.

به هه مان شیوه ئه گهر پروانینه ئه م رسته یه که فرمانه که ی ئیلزامیه ده بینین

کاته‌که‌ی رابردووه‌و کاتی ئیستای تیدا نییه، وه‌ک:
ئه‌گهر کاره‌که‌ی بکرده‌یه وانابوو.

ئایا مؤر فیمی (ه)ی (هه‌یه) راناوه یا بؤکاته

پیش‌ئوه‌ی هیچ بریارێک بده‌ین، پتویسته (هه) که واتای «بوون»
هه‌لده‌گریت له‌گه‌ل کۆمه‌له‌ی دووه‌می راناوه که‌سییه لکاوه‌کاندا گه‌ردانی ده‌که‌ین
بزاین چی رووده‌دات، ئایا کات و روودانی تیدایه با نمونه به‌یتینه‌وه:

من هه‌م م هه‌ین/ین

تۆ هه‌یت یت هه‌ن/ن

ئه‌و هه‌یه ه هه‌ن/ن

پیش‌هه‌موو شتێک فرمان، ئه‌وه‌یه له‌ گه‌ردانکردندا رووداوێک له‌ لایه‌ن،
که‌سێکه‌وه له‌ کاتیکی دیاری کراودا رابگه‌یه‌نیت، له‌م رستانه‌ی سه‌ره‌وه کات
نییه‌و رووداو رووی نه‌داوه ته‌نیا ئه‌وه نه‌بیت، که هه‌بوونی که‌سێکه‌ ئه‌و هه‌بوونه
ئیستاو ئاینده‌و رابردووی تیدا به‌دی ناکریت، بۆیه (هه) فرمان نییه، شتیه‌کانی
تربشی وه‌ک (هه‌یه)، (هه‌ن) هه‌مان شته‌و وه‌ک ئه‌وه وایه بلتیت:
من قوتاییم ئه‌و قوتاییه، ئیمه قوتایین.

بۆیه ئه‌و رستانه بریتین له: راناوی که‌سی سه‌ره‌خۆ ئه‌رکی (نیهاد)ه و (هه)
له‌گه‌ل راناوه‌کاندا گوزاره پیک ده‌هیتیت، ئه‌گه‌ریش فرمان بیت چون دوو فرمان
پیکه‌وه له‌ رسته‌یه‌کدا ده‌بن و فرمان له‌ شوینی بکه‌ر ده‌بیت.

به‌لام راستی مه‌سه‌له‌که، ئه‌وه‌یه رسته‌ی فرماندارو رسته‌ی بی فرمان، به‌بی
راناوی که‌سی لکاو دروست نابن، واته فرمان و گوزاره به‌بی راناوی که‌سی
لکاو، مه‌حاله بینه فرمان و گوزاره، پاشان ئه‌گه‌ر (ه) فرمان بیت ئه‌ی چی له
راناوه‌کانی (م، یت، ...، ین، ن، ن) ده‌که‌ین ده‌بیت ئه‌وانیش فرمان بن، به‌لام

ئەوانە راناوی كەسى لكاون و زۆر چالاكن له رسته دروستكردندا، تەنانهت فرماني رانهبردوو، فرماني داخوازي بهبێ راناو هەر دروست نابن و تەنیا رەگپێكى بێ واتان وەك: نووسين: دە (نوس)، دە (كە)، دە (خۆ) مۆرفيمي بێ كەلكن، بەلام بهۆي راناو كانهوه دەبنه فرمان وەك: [دەنوسم، دەكەم، دەخۆم، بخۆ] راناوی فرماني داخوازي، ئەگەر رەگەكەي كۆتايي بێت به بزوين ئەوا راناو كەي كە (ه) يە تێدەچيێت يا لەگەڵ بزويني (ه) دا يە كێكيان نامينيێت. وەك: بکە.

باشە ئەگەر (ه) كورتكراوهي فرمان و چاوكي (هەبوون) بێت ئەي بۆچي لهو مۆرفيمي (ه) يەي چاوكە دەمه جياجياكاني فرمان دروست نابن؟! . يان لهو رستانه ي كە (ه) دەكەنه فرمان وەك له رسته ي [ههيه، نيهه، چيهه، كامهيه] كوا كات؟ رووداوه كانيان وەك رووداوي فرماني بههيز له رووداني: [كړين، فرۆشتن، چوون، كردن، نووستن، خهوتن...]. ههروهها كاتيشيان تيدا نيهه، ئەمه بيجگه لهوه ي ئەو گوزارانه كەسه كاني ستيه مي تاكن و بریتين له راناوي (ه) ي تاك و له گەردانكردندا دەبنه:

نيم	نين	چيم	چين	كامه م	كامه ين
نيت	نين	چيت	چين	كامه يت	كامه ن
نیهه	نين	چيهه	چين	كامه ي	كامه ن

دەبينين (ه) لەناو ئەو نمونانهدا، له كەسي ستيه مدان و وەك كەسه كاني تر راناوي كەسين.

پاشان ئەگەر (هه) فرمان بێت، يا بهشيتك بێت له چاوك و فرماني [هەبوون، هەبوو] دەبێت بۆ هەموو دەمه كاني فرمان، له رابردوو جوۆره كاني، رانهبردوو، داخوازي گەردان بكریت، كەچي له گەردان كردندا، بۆ دەمي رابردووي بەردەوام و رانهبردوو، داخوازي ئەو (هه) يەي لا دەچيێت و ناتوانریت له گەلێدا،

ئەو دەلمانەى بۆ گەردان بىكرىت، ئەمە ئەو دەگەيەنيت، كە [هە] وەك
 مۆرفىمىك بۆ هەبوونە (تملك) و لە رانەبردوو و داخاويدا دەگۆرپىت بە (دە)ى
 رانەبردوو، (ب)ى داخاوى، لە ناویشدا [نە]ى؛ وەك:

پارەم هەبوو — پارەم دەبوو پارەم نەبوو.

هەمبوو — دەمبوو

بارم هەلگرت — هەلم گرت

لەم نمونانەدا، بە ئاسانى دەردەكەويت كە (هە) لە پرووى واتاوە پيشگرە، بۆ
 [هەيى] وەك پيشگرىك، چاوك يا فرمانى داپىژراوى بۆ دەمى رابردوو لە
 چاوكى سادەى (بوون)و دە دروست كردوو، سەير لەو دەيا، ئەم پيشگرە وەك
 مۆرفىمىكى وشە داپىژ (derivational prefix) لە دەمەكانى رانەبردوو،
 داخاوى نامىنيت، لىرەو شتىك سەر هەلئەدات كە (هە) وەك نيشانەيەكى
 (هەيى) دەچىتە سەر بوون و لە كوردیدا، هەيى دەگەيەنيت وەك چۆن (دە) بۆ
 بەردەوامىيەو (ب) بۆ داخاويە، بەلام (هە) لىرەدا دەردەكەويت، لە رووى
 واتاوە ناوى بنىين مۆرفىمى يا پيشگرى (هە)ى هەيى، بۆ ئەوەى بە تەواو
 پيشانى بەدەين (هە) دەگۆرپىت بە (دە) لە رانەبردوو و داو بە (نە)ش لە دۆخى
 نەرتدا ئەم نمونانە گەردان دەكەين:

هەبوون:

من هەم ئىمە هەين

تۆ هەيت ئىو هەن

ئەو هەيه ئەوان هەن

نەبوون:

من نىم ئىمە نىن

تۆ نىت ئىو نىن

ئەو نىيە ئەوان نىن

دەبىم دەبىن

دەبىت دەبن رانەبردوو

دەبىت دەبن

ئەگەر (هە) كاتدار بىت، وەك (دە)ى بەردەوامى ھەر لەبەر ئەوھى چۆتە سەر فرمان، بەھەمان شىوہ دەبىت بلتېن، ئاوەئفرمانەكانى وەك (نە، نا، نى)ىش فرمان بن چونكە بەرپز (دەچنە سەر رابردوو و كاتى داخوазى نەرى، رانەبردوو) بە ھەلەش ئەوہ لاسايى كراوہتەوہ كە (نى) بۆ نەرىكردنى (نەفى كردن)ى كاتى ئىستايە وەك لە نموونەكانى (نەپۇشت، نەكەى، ناچم، نىيە) راستىيەكەى ئەو ئاوەئفرمانانە بى كاتن بەلام ئەوھى وايان لى دەكات پەيوەند بن بەكاتەوہ (قەد و رەگى فرمانەكانە) و (ە)ش لە رستەى (نىيە) فرمان نىيە بەلكو برىتسيە لە [ئاوەئفرمانى نەفى + نىمچە بزوتىن + راناوى لكاو = بەم شىوہىيە: [نى+ى+ە]

ھەر وەك پيشانمان دان بۆ كەسەكانى تر دەبىتتە:

روونكر دنەوھى مؤر فيمى (ە) بەوھى راناوى لكاوہ ئەك فرمان

ژمارە	راناوى كەسى سەرىبەخۆ	ئاوەئفرمانى نەرى	راناوى كەسى لكاو	تاك و كۆ راناوى لكاو
تاك	من تۆ ئەو	نى نى نى	م يت ە	م / ين يت / ن ە / ن
كۆ	ئىمە ئىتوہ ئەوان	نى نى نى	ين ن ن	ئىمە نين ئىتوہ نين ئەوان نين

خستەى ژمارە (۳)

له سهره وهش ئه و زيادانه ي كه به هوي دهنگسازييه وه هاتونته ناوه وه، وه كه نيمچه بزويني (ي) له (نييه) و، نه ماني دهنگي (ي) له وشه ي (نين)، چونكه ههردوو كيان يهك دهنگن له بهر ئه وه تووشي توانه وه بووه، ئيتر له ناوو له ژيري ئه و راناوه لكاوانه وه هيچ شتيك وهك كه ره سه ي ريزماني خوي حه شار نه داوه، ئه مه بيتجگه له وه ي كه له گه ل (ناو، ئاوه لئاو، راناو، ئاوه لفرمان) وهك له مه و پيشه وه له م وتاره خستمانه پيش چاو هه مان راناوه كاني (م، يت، ه، ين، ن، ن) ده رده كه ونه وه.

دياره ي بووني مؤرفيمي (ه) له كو تايي رسته وه نابيت هه ر له گه ل فرمان و ئه و دو خانه ي كه تيدا ده رده كه ون وهك رابردووي ته واو، فرماني رابردووي ئيلزامي بخريته پيش چاو به لكو له گه ل به شه كاني تري ناخاوتنيشدا روونكر دنه وه ي پيوسته.

پاشان چي واده كات، به هه له راناوي لكاوي كه سي ستيه مي تاك، كه ده چنه سه ر فرماني رابردووي تينه په ر، له گرووپه كه ي خوي كه بريتيه له (م، يت، ه، ين، ن، ن) ده ربه ينين (١١) و به ئاره زوو له شويني كاتي دابنين وهك نمونه كاني:

من كه وتووم — م   ئيمه كه وتوين — ين

تو كه وتويت — يت   ئيوه كه وتوون — ن

ئه و كه وتوه — ه   ئه وان كه وتوون — ن

به چي به لگه راناوي لكاوي كه سي ستيه مي تاك ده توانريت، له ريزي راناوه كاني سه ره وه جيا بكرينه وه، كوا ئه و به لگه سه لينه رو دياره، چي شتيك هه يه له كه ره سه يه كي دهنگسازييه وه تاوشه سازي و رسته سازيش له و شوينه دا ديار و ئاشكرا بيت و ئه وه به سه لينيت كه (ه) له [ئه و كه وتوه] مؤرفيمي كاتي ئيستا بيت، باشه ئه گه ر (ه) كات بيت ئه ي كوا راناوه لكاوه كه ي كه سي

سییه، ئەگەر زۆریش نابەجێ و دووره له راستییەوه بلتین راناوه که بۆشه (ه) چونکه ئەم راناوی (ه) به له گەڵ بەشەکانی تری ئاخاوتندا دەردەکەوێت و له شیوهی کرمانجی سەروو بادینانی لی دەرچیت ئەم راناوه به ئاشکرا دیاره:

ئەز دچم   ئەز کوردم
تو دچی   تو کوردی
ئەو دچه   ئەو کورده

له رابردوو شدا دەرنایچیت وهک: [ئەو کهوت] ئەوه دهگهیه نیت که (ه)ی مۆرفیمی کاتی ئیستا بوونی نییه له کوردیداو رستهکانی (مطلق)ن و خاسیهت و سیفەت و نەسەب دەگهیه نیت وهک ئەم نمونانه:

ئەو کورده ——— خاسیهت ——— ئەو خەلکی شارە
ئەو جوانه ——— سیفەت ——— زاگرووس ئازایه
ئەو شوانییه ——— نەسەب ——— ئەو کهرکووکییه

دارستان سامانی ولاته. دیاردهیهکی (مطلق)ه، له حالهتی نادیاردايه. ئیستاو ئایندهو رابردووی ئەو جوۆره رستانه ههريهکن و ههموو کاتیک دهگرهوه، چونکه کاتی دیاری کراویان تیدا نییهو، بێ کاتن و کهسی قسه کهر (المتکلم) باسی کهس و حالهت و دیاردهیهکی نادیار (غائب) دهکات که کهسی سییه مهو یا باشر بلتین ریزی ئەو باسکردنانه، پلهی سییه می قسه کردن دهگریتهوه، بۆیه (ه) راناوی کهسی لکاوه بۆ سییه می تاکی نادیار (غائب).

پاشان به چ مافیک (ی) راناوی لکاوی کهسی سییه می تاکی فرمانی تیپه پر که بریتین له (م، ت، ی، مان، تان، یان) تایهتن به چوونه سهه فرمانی تیپه پر بۆ هه بيش (تملك - Possessive) له گەڵ ناوو ئاوه لئاو و ژماره دا به کاردین، له ریزه کهی خۆی ده ریه تیریتته ده ره وه وهک: (۱۲)

من ناردوو (م) - ه   ئیمه ناردوو (مان) - ه

تۆناردوو(ت) - ه   ئیوه ناردوو(تان) - ه

ئەو ناردوو (-) - ه تی   ئەوان ناردوو(یان) - ه

ئەم نەخشەییە سەرەو، هەلەیهکی زەقی تیدا کراو، ئەویش ئەوێه مۆرفیمی (ه)، بەبێ بەلگە سەلمینەر، لە ریزی راناو لکاوه کاندادا دەرھینراو، خاسیەتی کاتی ئیستای دراو تە پال و، ناکریت و ناشیت، ئەم راناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاکە، لەو ریزە دەرھینریت، بە بیانووی ئەوێ کەسی سێیەم بۆشە (ه)، ئیمە لەمە و پێشەو نمونەمان بۆ بوونی ئەو راناو لە نمونەیی جۆرە جۆری نافرمانیدا هینایەو، بۆ (ه) ش لیرەدا بەشیکە لە نیشانەیی کاتی رابردووی تەواو، کە بریتیە لە [ووه/وه] ناکریت بەجیا پیشان بدریت، ئەمە لە لایە کەو، لە لایەکی تریشەو تەنیا حالەتی گەردان کردنی فرمانە کە، لە گەل راناو لکاوه کاندادا گۆرانی بەسەردا دینیت، ئەویش بەشیکە نە پچراو، لەو نیشانە تەواوێ [ووه] و لە لایەکی تریشەو نابت ئەو لە بیر بکەین، کە راناوی کەسی سێیەمی تاک لە گەل فرمانی تێپەردا بریتیە لە (ی) وەک نمونەیی [ئەو ناردووێ تە] نەک [ئەو ناردوو تە] کە هەلەیهکی زەقی دەنگسازی تیدا کراو، ئەویش ئەوێ کە (ی) راناوی لکاو ناتوانیت یە کسەر بەبێ ناو بزوونی نیمچە بزوینی (ی) بچیتە سەر، نیشانەیی [ووه] بۆ نیمچە بزوین (ی) لە نیاو دەنگی (وو) ی درت (کە لیرەدا بەشیکە نیشانەیی کاتە) لە نیاو (ه) نیشانە کە تەواو، کە کە [ووه/وه] پەیدا دەبیت و، پاشان جارتیکی تر نە بزوینی (Consonant) (ت) نیاو بزوینی (ه) و (ی) راناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاک دەکات کە لەو جۆرە شوێنانەدا دەر دەکەوێت و ناکریت بە مۆرفیمیکی بۆش (Empty Morphem) داھنریت چونکە بۆش نییە و (۱۳) مەبەستی خۆی لەویدا ئاشکرایە، کە هۆیکە دەنگسازی ئەو راناوێ کەسی سێیەمی تاکێ خستۆتە داوای فرمانە کە، لە تێپەردا (۱۴) بەلگەش بۆ

بوونی ئەم راناوه کەسییە سێیەمی تاکی (ی)، لەگەڵ فرمانی تێپەردا (ی) یە
نەک بۆش، کە بریتییه لە (م، ن، ی، مان، تان، یان).

لیترەدا بۆ بوونی پتووستی (ی) نیمچە بزوتین، لە ناو مۆرفیمی (یتی) نەک
(ووەتی) ئەم نمونەو دیاردەیه لە کوردیدا، کە بێجگە لە دەنگی نیمچە بزوتینی
(و، ی) بۆ نیتوان کردنی دوو بزوتین، دەنگی (رای فلاپ (سووک) و دەنگی
(ت) ی نەبزوتنە:

بیدورەرەوه، بیخۆرەرەوه.

با پێکەوه سەیری دەنگی (رای نیتوان بزوتینی (و، ه) ه، نیتوانی بزوتینی
(ه، ه) لە وشە یە کە مەداو دەنگی (ر) نەبزوتین لە نیتوان بزوتینی (و، ه) ه (ه، ه)
بکەین، ئەمە ئەوێ سەلماندا، کە دەنگی (ت) و (ر) دەوری جیاکردنەوهی بزوتین
دەبینن لە زمانی کوردیدا، بە هەمان شێوهی نەبزوتینی (و، ی)، کە لە نمونە
وێک لە نمونەکانی: ئەو رویشتوووەتەوه، ئەو سووتاووەتەوه دەردەکەوێت، با
پێکەوه ئەم نمونانە بۆ کەسەکانیتری هەمان کۆمەڵی راناوی لکاو بهیئینەوه کە
(ه) لە بنەرەتدا (هت) نییه بە لکاو دیاردەیهکی دەنگسازیه کە (ه) ی کردۆتە
(هت)، لە تێنەپەڕیشدا (ه) ی لکاو دەرناییت:

من رویشتوووەتەوه

تۆ رویشتوویتەتەوه

ئەو رویشتوووەتەوه یان ئەو رویشتۆتەوه

پاشگری دوووەمی ئەو نمونانە سەرەوه کە بریتی لە (هوه) بۆ دووبارە
کردنەوهی کردەوهی رووداوەکەیه، وەک: رویشتنەوه، سووتانەوه، کردنەوه...
تاد.

ئەنجام

۱- (ه) وهك مۆرفيمىك له رسته سازيدا له ناوه ندى رسته وه ده بېتته جيگري ناو، نامرازي پيوه ندى، پاشكۆي نامرازي پيوه ندى وهك: من خه لكى ئەم شاره نيم، ههروه ها له كو تايي رسته وه، ده بېتته راناوي كه سي لكاوي كو مه له ي (م، يت، ه، ين، ن، و) ههروه ها ده بېتته دروستكهرى رسته ي هه يي، وهك: سه رم بهرز(ه).

۲- (ه) له كو تايي رسته وه، رسته ي ناوي دروست ده كات و، به ته نيا هه ر خو ي كات پيشان نادات و به شيكه له مۆرفيمي كات وهك (وو/وه، ايه) له فرماني رابردووي ته واو و فرماني رابردووي ئيلزاميدا، له گهردانكردندا نه بېتت توشى كه رت برون نابين.

۳- فرمان خو ي به بي راناوي لكاو، تينه په ره كاني لى ده رچيت، بو كه سي سييه مي تاك دروست نابيتت، ئيتر (ه) خو ي چۆن ده بېتته فرمان، بو يه راناوي لكاوي كه سي سييه مي تاكه.

۴- كو مه له ي دووه مي راناوه لكاوه كاني (م، يت، ه، ين، ن، ن) له گه ل وشه ي نافرمانيشدا رسته دروست ده كهن وهك له گه ل ناو، راناو، ئاوه لئاو، ئاوه لفرمان، ژماره.

۵- كو مه له ي يه كه مي راناوه لكاوه كان، ته نيا له گه ل فرماني رابردووي تپه ردا رسته دروست ده كهن، كه چي له گه ل به شه كاني تري ئاخاوتندا، به تايه تي ناو، راناو، ئاوه لئاو، ژماره هه يي پي كده هينن نهك رسته.

۶- (هه) ي چاوگي (هه بوون)، كه واتاي (بوون) هه لده گريت، نيشانه ي هه بوونه (تملك) له زمانى كورديدا و پيوه ندى به كاته وه نييه، چونكه له گهردانكردنى كاته جيا جيا كاني فرمانى (بوون) دا بزر ده بېتت، چونكه (هه) به

تهنیا کات و رووداوی تیدا نییه.

۷- زۆریه‌ی وشه لیکدراوه‌کانی زمانی کوردی، به‌تایبه‌تی ئه‌وانه‌ی که به‌بی ناوگر دروست ده‌بن وه‌ک: سه‌ره‌رز به‌هۆی راناوه لکاوه‌کانی کۆمه‌له‌ی دووه‌مه‌وه، رسته دروست ده‌که‌ن و بوونی رسته‌ی ناوی ده‌سه‌لمینن.

۸- هه‌مان وشه‌کانی زنجیره (۷) ئه‌گه‌ر له‌ناوه‌ندی وشه‌که‌وه، کۆمه‌له‌ی یه‌که‌می راناوه‌کان ده‌ریکه‌ون له‌ کۆتاییه‌وه (ه) ی رسته‌ی هه‌یی ده‌رده‌که‌وێت.

۹- (ه) له‌ مۆرفیمی (هه‌یه) دا بریتیه‌ی له (ه) بۆ که‌سی سێیه‌می تاک و (ی) نه‌بزوینه‌ نیوانی هه‌ردوو (ه، ه) ی کردوو.

۱۰- هیچ به‌لگه‌یه‌ک نییه، ئه‌وه به‌سه‌لمینیت که له‌ ژێر کۆمه‌له‌ی راناوه لکاوه‌کانی (م، یت، ه، ین، ن، ن) هه‌وه کاتی ئیستا هه‌بیته، ده‌رنه‌که‌وتنی ئه‌م (ه) یه له‌ تینه‌په‌ری که‌سی سێیه‌مدا، نابیتته هۆی ئه‌وه‌ی له‌ که‌سی سێیه‌می جوهره‌کانی تری رابردوودا ده‌ریکه‌وێت، بۆ بوونی نیشانه‌ی کات وه‌ک له‌ نمونه‌ی (ئه‌وه‌هاتوه)، مۆرفیمی (وه) ی کات له‌ گه‌ل (ه) لکاودا، چونکه له‌ یه‌ک ده‌چن بوونه‌ته یه‌ک، ئه‌گینا نیشانه‌ی کات نییه.

۱۱- (ت) له‌ گه‌ل (ه) دا یه‌ک مۆرفیم پێک ناھێتن به‌ شێوه‌ی (هت)، به‌لکو ده‌نگی (ت) نه‌بزوین ئه‌رکی ده‌نگسازی بینیه‌وه هه‌ردوو (ه) یه‌کان له‌ یه‌کتر جودا ده‌کاته‌وه و ده‌وری نیمچه‌ بزوینی (و، ی) بینیه‌وه، وه‌ک ده‌نگی (ر) قلاب (سوک) که دوو بزوین له‌ یه‌کتر جودا ده‌کاته‌وه.

۱۲- مۆرفیمی (یه‌تی) بۆش نییه، به‌لکو هۆی ده‌نگسازی وای لیکردوو،

که (ی) راناوی لکاوی که‌سی سێیه‌می تاک بکه‌وێته دواوه‌ی وشه‌که... ❖

پهراویز و سهراچاوه

(۱) سهعید صدقی کابان، مختصر صرف و نحوی کوردی، بهغدا، ۱۹۲۸.

ل ۶۵.

(۲) ۱- بیرورای نوری عهلی ئەمین، ریزمانی ئاخاوتنی کوردی، ۱۹۷۶، ل

۱۸۲.

ب- صادق بهادین، ریزمانا کوردی، بهغدا، ۱۹۸۷، ل ۴۴۸-۴۵۰.

(۳) ریزمانی ئاخاوتنی کوردی، بیرورای مهسعوود محهمهد، ل ۱۸۲.

(۴) ۱/ صالح حوسین پشدهری، کورتهیهک له ریزمانی کوردی، بهغدا،

۱۹۸۵، ل ۷۱.

ب/ د. ئەورهحمانی حاجی مارف، جیناوه، بهغدا، ۱۹۸۷، ل ۱۴۷.

(۵) د. شیرکۆبابان، گوڤاری (رامان) ژماره (۲۰) ریزمانی مۆرفیمی

ئییستایی (ه)، ۱۹۹۸، ل ۱۷۲-۱۷۵ ناییت دکتۆر شیرکۆ له م بۆچوونه م زویر

بییت، چونکه مه بهستم مه بهستیکی زانستانه یه و بهس من دهس خووشی لی ده که م

بۆ بهزه مه کانی، ئەگه رچی بیرورای خو م هه یه له باره یانه وه به تایبه تی له کتیبی

(رسته سازی و شیتهل کاری زانستی، ۱۹۹۶، به لای منه وه نرخ ی له وه دایه، که

ریزمانی کوردی خستۆته سه رزمانی بیسک، چونکه زانیارییه کانی هی

نووسه رانی تره).

(۶) ره فیق محهمهد شوانی، ئامرازی به ستنه وه له زمانی کوردیدا، نامه ی

دکتۆرا کۆلیجی پهروه رده ی زانکۆی بهغدا، ۱۹۹۷، ل ۷۴.

(۷) پروانه محهمهد ئەمین هه ورامانی، زاری زمانی کوردی له تای ته رازووی

بهراورددا، بهغدا ۱۹۸۱، ل ۱۶۷.

- (۸) پروانه بیروپرای مه‌سعوود محهمه‌د، سوپتیکی خامه به‌دهوری راناودا،
گۆقاری کۆپی زانیاری کوردی، ژ (۱) به‌غدا، ۱۹۷۴، ل ۱۱۱.
- (۹) پروانه: ره‌فییق محهمه‌د، چاوغ و فرمان کامیان سه‌رچاوه‌و بنه‌په‌تن،
وتاریکی ده‌سنووسه، به‌لام به‌هۆیه‌وه له مامۆستای یاریده‌ره‌وه بوومه مامۆستا.
- (۱۰) د. ئه‌وره‌حمانی حاجی مارف، جیناو، به‌غدا، ۱۹۸۷، ل ۱۴۷.
- (۱۱) صالح حوسین پشده‌ری، کورتیه‌ک له ریزمانی کوردی، به‌غدا،
۱۹۸۵، ل ۷۲.
- (۱۲) د. شتیرو بابان، ریزمانی مۆرفیمی ئیستایی (ه)، گۆقاری ریمان،
ژماره (۲۰)، ۱۹۹۸، ل ۱۷۲ - ۱۷۵.
- (۱۳) پروانه سه‌رچاوه‌ی (۱۱).
- (۱۴) وریا عومه‌ر ئه‌مین، یاسایه‌کی فۆنۆلۆجی، کاروان، ژماره (۲۰)، ل
۱۹۸.

سەرئەج و تەبىئىي دەربارەى چەند وتارىكى مامۇستا وريا عومەر ئەمىن

بىنگومان لىكۆلېنەوھە كارىكى بەسوودو خزمەتى زانستە، دىوارى ئەم زانستە رۆژ بەرۆژ لە بەرز بووندايە، لىكۆلېنەوھەى نووسەرانىش كەموكۆرى دەگرىتتە خۆى، واتە بە هېچ شتىك يا بۆچوونىك ناتوانىن بلتەن تەواو راست وىي كەم وكورپىيە، بەم پىشەكى يە كورته دىمە ناو باسەكەمەوھە كە بۆ نەهتشتنى كەم و كۆرى و ناتەواوئىي ھەندىك وتارى مامۇستا وريا عومەر ئەمىنە. لەبارەى «ئامرازەكانى بەستن» و، كە لە گوڤارى رۆژى كوردستان ژمارە (۶۷) ى ۱۹۸۴ لەلاپەرە (۲۸-۳۱) بلاوكراوھتەوھە.

مامۇستا وريا لەم وتارەدا ھاتووه ياساى بەكارھىنانى ئامرازەكانى بەستنەوھەى لەرستەدا دەست نىشان كردووه بەلايەوھە (لەزمانى كوردىدا سى ئامرازى بەستن (Conjunction) ھەيە (ناوو ناو) و (ناوو ئاوەلناو) لەناو چوارچىوھى رستەدا لەيەك دەدەن كە ئەمانەن (و-ى-ە) ھەرىكە ئەركى تايبەتى خۆى ھەيەو لە حالەتتىكى تايبەتيدا دەرئەكەوئى» (پروانە ۲۸) ئامرازى بەستنەوھەن، بەلام ژمارەى ئامرازى بەستنەوھە، لە زمانى كوردىدا ھەر ئەم سىيان نىن، بەلكو ھەموو ئەو ئامرازانە دەگرەوھە، كە دوو كەرەسەى زمان لەيەكتر دەدەن و، بەيەكترىان دەبەستنەوھەو، كەرەسەى تازە پىتكەدەھىن و دەورى جىياجىاي ناو

رسته ده‌بین له بکه‌ر و به‌رکار و به‌رکاری ناراسته‌وخۆو ته‌واوکه‌ری به‌یاریده، که
 ئەم ئەرکه‌ی دواوه‌شیان لای مامۆستا وریا دەست نیشان نه‌کراوه، ئەمجا بۆیه -
 ئەم ئامرازانه ده‌که‌ونه نیتوان دووکه‌ره‌سه‌وه، واته دوو شت به‌یه‌کتره‌وه ده‌به‌سټن
 هه‌موو ئامرازی په‌یوه‌ندی یه‌کان ده‌گرێته‌وه وه‌ک (و، ی، ه، بۆ، به، له، تا، ش، یش،
 له‌گه‌ل، له‌ته‌ک) که هه‌ر هه‌موو ئەم ئامرازانه، ده‌که‌ونه نیتوان که‌ره‌سه‌ی جیاوازا و،
 به‌یه‌کترینان ده‌به‌سټنه‌وه و گرتی ناویان لێ پێکده‌هێنی و هه‌ندێکجار که‌ره‌سه‌ی
 تریش وه‌ک (گرتی ئاوه‌لناوی، گرتی ئاوه‌لفرمانی) پێک ده‌هێنن، جووری دووهم
 ئامرازی لیکده‌ره که ئەمانه‌ن (و، ش، یش، یان، یان، به‌لام، که‌چی، ئەگینا، ئەمجا،
 هه‌م، هه‌م، نه-نه، ش--ش، چ-چ) که ئەمانه‌ش دوورسته‌ی ساده له‌بواری رسته
 دروست کردندا، به‌یه‌کتری ده‌به‌سټنه‌وه، رسته‌ی لیکدراو پێکده‌هێنن بۆ
 مه‌به‌ستی جیاجیا. جووری سی‌هه‌میش ئامرازی گه‌یه‌نه‌ره، که ئەمانه‌ن
 (که، که‌ی، کاتیک که، هه‌که، هه‌رکه، هه‌رکه‌س،
 هه‌رکی، هه‌رجار، چونکه، نه‌گه‌ر، بۆیه، ئا، هه‌رچی، هه‌رچه‌نده، که‌واته، له‌گه‌ل
 ئه‌وه‌شا، پاش ئه‌وه‌ی، له‌وه‌ته‌ی (له‌وه‌تی)، ئه‌وه‌نده‌ی که، زیاده‌وه‌ی که...) (١)
 که ئەم جووره ئامرازانه‌ش ده‌که‌ونه ته‌ک رسته‌ی ساده‌وه و ده‌یان که‌ن به‌ لارسته‌و
 (الجملة التابعة Subordinate clause به‌شارسته بۆ مه‌به‌ستی جوور به‌جوور
 ده‌یان به‌سټنه‌وه، واته ئەمانه‌ش کارکردنیان له‌ زمانی کوردیدا به‌ ته‌نه‌انین. ئیمه
 لێره‌دا باسی جووری دووهم و سی‌هه‌م ناکه‌ین، که ئامرازی لیکده‌رو ئامرازی
 گه‌یه‌نه‌رن، به‌لکو ته‌نها باسی جووری یه‌که‌میان که ئامرازی په‌یوه‌ندییه ده‌که‌ین،
 ئەم ئامرازه په‌یوه‌ندییانه هه‌موویان ده‌وری به‌ستانه‌وه‌ی دووکه‌ره‌سه‌ی ناو
 رسته‌یان هه‌یه.

له‌پاشاندا ناوبراو، یاسای ئه‌و سێ ئامرازه‌ی به‌ ناته‌واوی خستۆته‌روو،
 چونکه پێجگه له‌به‌ستانه‌وه‌ی (ناوو ناو)، (ناوو ئاوه‌لناو) ئامرازی (و، ی)

په یوه ندى (ناوو پړانو) یش بو پیکهاتنی گرتی ناوی له دهوری جیاجیای
ناورسته دا دروست دهکات وهک:

من و نارام هاتین (بکهر)

من و نالای دیت (بهرکاری راسته وخو)

به من و نالای وت... (بهرکاری ناراسته وخو) که ناکری دهوری (پړانو) لهم
یاسای به ستانه وهی نامرازی (و) ه بو به شداری فه راموش بکریت، چونکه ناوو
پړانو دوو شتی جیوا وزن و دوو به شه ناخاوتنی سه ربه خو و ناکری یاسای
دووه میان پشت گوی بکریت و بوتریت پیوسته به نیشان دان و باسکردنی پړانو
لهم یاسایه دا ناکریت، چونکه ناوو پړانو وه کو یه کن راستیکه ی وانیه
دووه ره سه ی جیوازی ناخاوتن.

پاشان ماموستا وریا ده بویه هیمای بو به ستانه وهی (پړانو+پړانو) به هوئی
نامرازی (و) ی به شداری به وه بکر دایه وهک نمونانه:

پړانو+نپ (و) +پړانو (نپ: نامرازی په یوه ندى)

-من و تو هاتین (بکهر)

-من و تو یان دیت. (بهرکاری راسته وخو)

-به من و تو یان وت. (به کاری ناراسته وخو)

ماموستا وریا له خسته پیش چاوی یاسای دووه میدا نمونه ی بو
(ناو+ناوه لئاو) به هوئی نامرازی (و) نه هیناوه ته وهک:

ناغاو بو ره پیاو هاتن. (بکهر)

له ئاغاو بو ره پیاو مه پرسه (بهرکاری ناراسته وخو)

ناغاو بو ره پیاوم بینى. (به کاری راسته وخو)

هروه ها نامرازی به ستانه وهی (و) ی په یوه ندى گرتی ناوی له

(ناو لئاو+ناوه لئاو) له دهوری جیاجیادا پیکه هینیت، وهک)

ئاوہ لئاو+و+ئاوہ لئاو=رسته

-پاک و پیس هاتن. (بکەر)

- به پاک و پیس وت. (بەرکاری ناراسته و خو)

-پاک و پیس بگره. (بەرکاری راسته و خو)

ياسا يه کی تری ئامرازی (وی به شداری له به ستانه وهی که ره سه کانی ناو

رسته دا بریتیه له:

ئاوہ لفرمان+ (و)+ئاوہ لفرمان (۲)

-بان و بنی خواربوته وه. (بکەر)

-بان و بنیم به ست. (بەرکاری راسته و خو)

-به بان و بنیدا رویشتم. (گری ئاوہ لفرمانی شوین).

-سه روو خواریم به ست. (گری ناوی شوین (بەرکاری راسته و خو)

ماموستا وریا له باسی ئامرازی به ستنه وهی (ی) دا ده لئ: له لایه کی تره وه

ئه و ناوانه ی به (ی) لیک ئه درین په یوه ندی یانم له گه ل یه کتردا له سه ر بناغه ی

هه یی دایه ((Possessive ... پروانه لاپه ره: (۲۸) راسته (ی) هه یی پیشان

ده دا، له به ستانه وهی دوو که ره سه دا، به لام بیجگه له ده وری هه یی ده وری

چۆنیه تی و جوړیش له ویدا ده بینئ، نمونه که ی ماموستا وریا به م جوړه یه:

-برای ماموستای کوری خوشکم هات.

-من برای ماموستای کوری خوشکم نه بینم.

-من نامه بو برای ماموستای کوری خوشکم نه نیرم.

راسته لیره دا ئامرازی به ستنه وهی په یوه ندی (ی) ده وری هه یی بینوه، به لام

ماموستا وریا ئه وهی پروون نه کردۆته وه له کویدا ئه م ده وری هه یه، یا باشتر

بلیتن ههستی به جوړه کانی تری ئه م ئامرازه له و ئه رکانه یدا نه کردوه که

له زمانه که دا ده بینئ وهک: له لیکدانی ناوی به رجهسته (شت) ده وری چۆنیه تی

و جۆر ده‌بینتی وه‌ک:

-بازنی زیرم کپی . بۆ (جۆر)ه.

-مه‌سینه‌ی نایلوئم کپی (جۆر و چۆنیه‌تی) له لیکدانی ناو+ئاوه‌لناو ئهم
(ئامرازی ی) یه ده‌وری وه‌سفی هه‌یه له به‌ستانه‌وه‌ی که‌ره‌سه‌کانیدا وه‌ک:

- کچی جوانم دیت. (وه‌سف)یه.

-شه‌وی تاریک ناخۆشه (وه‌سف)یه.

که‌چی ناوبراو ته‌نها (هه‌یی) خستۆته‌ روو. که‌ده‌بوایه ئهمه‌ش پروون بکرتیه‌وه
ته‌گه‌ر ناو خرایه سه‌ر ناوو پاناوی که‌س و شوین ئه‌وا ئه‌وسا ده‌وری به‌ستانه‌وه‌ی
(هه‌یی) ده‌بنییت وه‌ک: نموونه‌که‌ی خۆی له سه‌ره‌وه‌دایه، به‌لام من ئهم نموونه‌یه
ده‌هینمه‌وه وه‌ک:

ناو+ئامرازی (ی) +ناوی که‌س وشوین و ئه‌ندامی له‌ش وه‌ک: شیعیری گۆزان
به‌پزه. (هه‌یی) گرتی ناوییه: دایکی ئاریان هات.

چپای خالخالان و پیازی عه‌ودالان به‌ناویانگن.

هه‌مان یاسا له‌گه‌ل پاناودا، هه‌یی ده‌به‌خشیت، که‌ مامۆستا وریا ناوی
نه‌بردووه، وه‌ک: ناو+پاناو=رسته

سۆزی من سۆزیکێ نیشتمانی یه. (گرتی ناوی)

تیشکی چاوی تو ئارامی گیانه. (گرتی ناوی)

که‌ ئهم گری ناوی یه وه‌لامی پرسیاریکه به‌ هۆی جیناوی پرسی (کتی)
بۆکه‌س و (کوئی)ی شوین و (چی) یه‌وه ده‌کرت و، ته‌نها هه‌یی یه‌که بۆکه‌س و
شوین ده‌بییت (۳).

له‌ناوو ئاوه‌لفرمان، گرتی ئاوه‌لفرمانی دروست ده‌کات و، چۆنیه‌تی پروودانی
فرمانه‌که دیاری ده‌کات وه‌ک:

-کاری به‌په‌له‌و خیرا ئه‌نجامی باش نابیت.

-کاری به په‌له‌ی خیترا باش نییه.

له کۆتایی لاپه‌ره (۲۸) دا ئه‌وه‌ی راگه‌یاندوووه که ئه‌گهر (ناوه‌که نامرازی پیتناسینی (ه‌که‌) ی له‌گه‌لا بی ناوه‌که به ناوه‌لناوی یه‌که‌م و ناوه‌لناوی تر به هۆی نامرازی (ه) به‌ستنی (ه) وه‌ه لیک ده‌درتین، ئه‌مه‌راسته وه‌ک نمونه‌کانی خۆی:
دره‌خته سه‌وزه به‌رزه‌که...

به‌وه‌ی (ه‌که‌) ناسراوی ده‌چیتسه کۆتایی یه‌وه، به‌لام یاساکه‌ی (ناوه‌واوی) گرتۆته خۆی به‌وه‌ی (ناو+ئاوه‌لناو+ه‌که‌)، که‌چی ده‌بینین ئه‌م نامرازی به‌ستنی (ه) په‌یوه‌ندی یه‌ یاسای لیکدانی تریشی هه‌یه وه‌ک: (۴)
ناو+(ه)+ئاوه‌لناو+نیشانه‌ی ناسراوی+ئاوه‌لناوی تر.

-گۆله‌ سووره‌که‌ جوانه

ناو+(ه)+ناو+ه‌که‌=

-کۆتیه‌ میژوووه کوردییه‌که‌م بینی (به‌رکاری راسته‌وخۆ)
-به‌ جله‌ کوردییه‌که‌وه هه‌له‌په‌ریم. (به‌رکاری ناراسته‌وخۆ)
-کۆتیه‌ میژوووه کوردییه‌که‌ که‌وته بازاره‌وه. (بکه‌ر)

ماهۆستا وریا له کۆتایی لاپه‌ره (۲۹) دا ده‌لتی: «نامرازی پیتناسینی (ه‌که‌) و نه‌ناسین (یک) و (پاناو نیشاندان)... هه‌رگیز هه‌یج کامیکیان له‌گه‌ل ئه‌وانیترا ده‌رناکه‌هۆی (ه) راستی بۆچوون ئه‌وه‌یه دوانیان پیکه‌وه وه‌ک له‌م نمونانه‌دا ده‌رده‌که‌ن: وه‌ک کۆبوونه‌وه‌ی (پاناوی نیشانه‌) و (نیشانه‌ی ناسراوی) (یه‌ک) و (ه‌که‌):

-ئه‌وه‌ کورپکی چاکه.

-ئه‌وه‌ کورپه‌ باشه‌که‌ی باوکیتی.

دوای ئه‌مه‌ دیمه‌ سه‌ر ئه‌وه‌ی، که هه‌روه‌کو له سه‌ره‌تاوه، وقان نامرازی به‌ستنه‌وه‌ی هه‌ر ئه‌و سـیـاـنه‌ نین، واته‌ (و، ی، ه) به‌لکو

(بۆ. به، له، تا، ش/یش، له گه‌ل، له ته‌ک) (٦) یش ئامرازی به‌ستنه‌وه‌ن و هه‌مان ده‌وری ئه‌و سێ ئامرازه‌ی (و، ی، ه) ده‌بینن و له‌ خواره‌وه‌ دوا‌ی پێناسه‌ کردنی ئامرازی به‌ستنه‌وه‌ ده‌ورو یاسایان ده‌خه‌ینه‌ روو.

ئامرازی به‌ستنه‌وه‌ هه‌موو ئه‌و ئامرازانه‌ ده‌گرێته‌وه‌، که‌ ده‌کونه‌ نیۆان دوو که‌ره‌سه‌ی وه‌ک یه‌ک و جیاوازی به‌شه‌کانی ئاخاوتنه‌وه‌و به‌یه‌کیانه‌وه‌ ده‌به‌ستن و که‌ره‌سه‌ی تازه‌ی لیوه‌پێکدیت، له‌ گرتی ناوی، گرتی ئاوه‌لناوی، گرتی ئاوه‌لفرمانی و ته‌نانه‌ت گرتی فرمانیش دروست ده‌کهن و وه‌کو ئامی‌رێک چۆن جێبه‌جێ کردنی کاریکی پێ ئاسان ده‌کریت و یا به‌هۆیه‌وه‌ کار ئه‌نجام ده‌دریت ئه‌م ئامرازانه‌ش کاری ئاخاوتن به‌هۆیانه‌وه‌ ئه‌نجام ده‌دریت و پسته‌ی زمانی پێ رێکده‌خریت و ده‌بنه‌ هۆی لێکدانی به‌شه‌کانی پسته‌و جوژه‌کانی پسته‌.

ئامرازی به‌ستنه‌وه‌ی «نا» و، یاسای لێکدانی.

١- ١. ناوی کات+ئاب+ناویکی تری کات=گرتی ئاوه‌لفرمانی ماوه‌ی کات وه‌ک: من شه‌و تا به‌یان ناخه‌وم.

روژ تا ئیواره‌ ده‌سوورپیمه‌وه‌/ (ماوه‌ی کات).

ب. ناوی شوین+ئاب(تا)+ناویکی تری شوین=گرتیه‌ ئاوه‌لفرمانی شوین.

-چیا‌ی خالخالان تا که‌رکووک هه‌واری له‌بیرنه‌کراوی ئیمه‌یه‌-ماوه‌ی شوین

-سلیمانی تا که‌رکووک ١١٠ کیلۆمه‌تره‌.

-شار تا شار جیاوازی هه‌یه‌. (به‌راورد ده‌گه‌یه‌نی له‌ نیوان دوو شوین) ئه‌م

ئامرازه‌ به‌ ئامرازی په‌یوه‌ندی (به‌ی په‌رگر (٧) فراوان ده‌کریت وه‌ک:

-به‌ شه‌و تا به‌یانی ده‌خوینمه‌وه‌.

-سمکو له‌ شنۆه تا سه‌لماس چالاکی ده‌کرد.

لێره‌وه‌ تا مه‌که‌که‌ سوڤی سه‌ریه‌له‌که‌.

ئامرازی (ش/یش)ی په‌یوه‌ندی: ئه‌م ئامرازه‌ ناوو پاناو یا رووداویکی

نادیار به بهشی دووه می رسته که وه، که گرتی فرمانی یه ده به سستیته وه، نه مجا
نه و شته نادیاره، به لام راستیکه ی ههست به بوونی رو و داوه که ی، یا هه و اله که ی
ده کرتت بۆ نمونه که وه تمان:

زاگرو سیش هات.

زه رده شتیش رۆیی.

مانای وایه بیجگه له زاگروس، که سیکی تریش هاتووه و رۆیشتووه.

لیردها هه و اله و که سه دیاره که ی به نادیاره که وه به سستیته وه، نمونه ی تر:

- قالهش پیاو. واته قالهش له ریزی پیاو هکانی تر داده نریت.

- به خۆرای لیکیش ده بین. واته من و تو له یه کتر ده بین.

بۆ راناو: - نه ویش هاته وه

- تو خوا تۆش پیای.

یاسای تر: ناو+ئاپ(ش/یش)+ئاپ(و)+ناوو دۆخی دووه م

- نوێژیش و دزیش ده کات(دوو شتی نه گونجاون).

- کاسبیش و خوتندنیش ده کات.

ئامرازی په یوه ندی (به): ئه م ئامرازه چۆن ده که ویتته په ری ناوو ئاوه لفرمانی

ناو رسته کانه وه ئاواش ده که ویتته نیوان دوو که ره سه پیکه وه ده یان به سستیته وه.

ناو+ئاپ(به) وه کو ناو گر+ئاوه لفرمان(گرتی ئاوه لفرمانی چۆنیه تی):

- قسه به درۆ ناکرتت

- مال به مالد هه گه ریم. (به رده و امی شوین ده گه یه نیت)

- شار به شار هاته وه. (بۆ به راوودی دوو شوینه)

- مندالی به گویم خوشده ویت. (گرتی ئاوه لئاوی یه).

ئامرازی (له) ی په یوه ندی بۆه ستنه وه.

هه مان یاسای (به) که له سه ره وه خستمانه روو:

ناو+ئاپ (له) وهكو ناوگر+ئاوه لفرمان (گرتی ئاوه لفرمانی کاتی).
 -تاریکیایی مانگ له ئیواره وه دیاره. (گ ئاک=گرتی ئاوه لفرمانی کات)
 -زۆر له کهم باشتره (بهراورده)
 ئامرازی (بۆ) بۆ بهستانه وهی دوو که ره سه:
 ناو+ئاپ (بۆ) وهكو ناوگر+ناوی تر
 -نان بۆ نانه وا چاکه. (گرتی ناوییه)
 -گوشت بۆ قه ساب دانراوه. (گرتی ناوییه).
 -شته کان به من بوون. (گرتی فرمانییه)
 -بزماره کهم به چه کوش هه لکیشا. (بۆهۆیه)
 دیارده یه ک هه یه، ته گهر ئامرازی په یوه ندی (بۆ) ی به ستنه وه هیلتی خرایه
 سه ره له رسته ی فرمان تپه په را، ده بیته جیناوی پرس، یا باشتر بلتین وه کو
 جیناوی پرسى لیدیت نمونه:
 -کتیبی بۆ کری؟ (بۆ-جیناوی پرسه بۆهۆ)
 -کتیبی بۆ کری. (بۆ-ئامرازی په یوه ندی یه که پینا، رسته ی هه والییه)
 ده گه یه نیت و هیزی ده رپرینی رسته که ((intonation که وتۆته ئه م لاو
 ئه ولای تیکرای رسته که و بۆ-بۆته ئامرازی په یوه ندی (لاجل-له پینا)).
 به کار هینانی ئامرازی به ستنه وه ی په یوه ندی (بۆ.به.له) له گه ل جیناودا، واته
 ده توانن دوو جینا و وه کو ناو به ستنه وه، نمونه و یاسا:
 جینا و+ئاپ+جیناوی تر:
 -تۆ بۆ من باشیت.
 -تۆ به من ناویریت.
 -تۆ له من چاکتری.
 ئامرازی (له گه ل) ئه توانی ده وری ئامرازی (و) له پیکهاتنی گرتیدا بیینیت،

که به شداری دهگه یه نیت و، وهک (و) به لام هه رچی نامرازی (له گه ل) ه به
 پیچه وانه ی نامرازی (و) وه ئه و گری پیوه ندیبه ی (-Phrase Preposition
 al) دروستی دهکات، له رووی کهس و ژماره وه، به پیتی ده رپینی ریکه وتن
 (Agreement, Concord) بکه ری رسته که ی له گه ل فرمانه که یدا ریک
 ناکه ون (۶) نمونه:

- زاگروسی برام له گه ل زه رده شتی ها و پیدایا هات. (ریک ناکه ویت)

- زاگروسی برام و زه رده شتی ها و پیتی هاتن. (ریکه وتوون)

- زاگروس له گه ل زه رده شت هات.

- زاگروس و زه رده شت هاتن.

پاشان پتویسته ئه وه بوتریت، ماموستا وریا سنی وتاری ناوه رۆک نزیکی، به
 سنی ناو نیشانی جیاواز بلا و کردۆته وه، وهک نامرازه کانی به ستن، بناغه ی
 ساده ترین رسته ی کوردی رۆشنبیری نوئی، ژماره (۱۱۱) سالی ۱۹۸۶،
 لیکدانی وشه کان رۆشنبیری نوئی، ژماره (۱۱۸) ۱۹۸۸ ئه م سنی وتاره،
 زۆریه ی باسه کانی تیایه، دووباره کرانه ته وه به تایبه تی له باره ی به کاره ی تانی
 نامرازی به ستنی، (و، ی، ه) وه، که ئه مه شتیکی نازانستییه، یان ده کرا له ژیر
 ناو نیشانیکی تر پیکه وه بلا و بکریته وه، یا ئه و یاسایانه ی دووباره ن توخنی
 نه که وتایه، به تایبه تی وتاری لیکدانی وشه کان و نامرازه کانی به ستن یهک باسن
 (بروانه وتاره کان خوین) ئه گهر جیان، ده بویه باسه که یان هه ریه که ی له مه و دای
 خۆی بوونایه، یا ده کرا یه کیکیان، بۆ ئه رکی نامرازی به ستنه وه ی (و، ی، ه)
 بویه له باره ی وشه سازییه وه به ناوی لیکدانی وشه کان و دووه میانیس وه کو
 باسه که ی خۆی بۆ رسته سازی بیت.

(بروانه وتاری نامرازه کانی به ستن)

پاش ئه مه له لاپه ره (۱۱۷) ی وتاری بناغه ی ساده ترین رسته ی کوردی

رۆشنییری (۱۱۱) دا هه‌له‌یه‌کی زه‌ق و دیاری تۆمار کردوو هه‌ ده‌لتی «ده‌ پیاویکی زۆر نازا له‌ گه‌ل...» لێره‌دا نه‌ ده‌بوو ئه‌م هه‌له‌یه‌ به‌ تیکه‌ڵ کردنی ناوی ژماره‌ له‌ گه‌ڵ ناویک به‌ کار به‌یئت، که‌ نیشانه‌ی نه‌ ناسراوی له‌ گه‌ڵدا به‌ کاره‌یترا بیته‌ وه‌ک (ده‌ پیاویکی) چونکه‌ له‌ زمانێ کوردیدا، دوو جار ناو دیاری نا‌کرێ و نانا‌سرت، چونکه‌ ژماره‌ بکه‌ ویتته‌ ته‌ک ناوه‌وه‌ مانای وایه‌ ناوه‌که‌ دیار‌کراوه‌ واته‌ چه‌ند پیاوه‌؟ له‌ وه‌لامدا ده‌لتی (ده‌ پیاو) ئه‌گه‌ر وت (ده‌ پیاویکه‌) واته‌ دوو جار دیاری کرا که‌ ئه‌مه‌ له‌ گه‌ڵ یاساو ده‌ستووری ریزمانی کوردی نا‌گونجیته‌، راستیکه‌ی ده‌شی و ده‌کرێ ب‌لتین:

- ده‌ پیاوی زۆر نازای له‌ گه‌ڵ خۆی ه‌ینا. یا - هه‌شت نو‌ پیاویکی زۆر نازای ... ئه‌م رسته‌یه‌ی دو‌وه‌ راسته‌ره‌ چونکه‌ ژماره‌کان (هه‌شت و نو‌) دیاری نه‌کراون بۆیه‌ نیشانه‌ی نه‌ ناسراوی (یه‌ک «یک») ی له‌ گه‌ڵدا به‌ کار دیت، به‌لام چونکه‌ ه‌یتستا نه‌زانراوه‌ (هه‌شت پیاو یا نو‌ پیاو) ن که‌ دیار‌کراون، ئه‌وسا که‌ له‌ گه‌ڵ نیشانه‌ی ناسراوی یه‌ک ده‌شی به‌ کار به‌یترێ به‌لام ئیستا هه‌له‌یه‌ هه‌ردووکیان پیکه‌وه‌ واته‌ (ناوی ژماره‌)، (نیشانه‌ی نه‌ ناسراوی) له‌ گه‌ڵ ناویکدا پیکه‌وه‌ به‌ کاریتن. چونک نه‌زانراوه‌ ژماره‌که‌ هه‌شته‌ یا نو‌یه‌، بۆیه‌ له‌ گه‌ڵ (یه‌ک) دا، به‌ کار دێ، بۆ ئه‌وه‌ی راستی ریزمانی و نا‌ریزمانی ئه‌و به‌ کاره‌یتانه‌ روون بیته‌وه‌ ئه‌م نموونه‌ ده‌ه‌یتینه‌وه‌:

ده‌شی ب‌لتین: نو‌ مندالی هه‌یه‌.

هه‌شت سه‌رمه‌ری کړی.

بیست ویه‌ک کتیبی هه‌یه‌.

ژماره‌ ناوه‌کانیان دیاری کردوو به‌ نیشانه‌ی ناسراوی: --

ناشی ب‌لتین: نو‌ مندالیکی هه‌یه‌.

هه‌شت سه‌ر مه‌ریکی کړی.

بیست و یهک کتیبیکی ههیه .

ناکری دووجار دیاری بکرتین، جاریک بههۆی نیشانهی (یهک)هوه ههروههها بههۆی ژمارهکهشهوه. کهپیتکهوه بین واته ژماره و نیشانهی نه ناسراوی.

له کوژایی ئەم سهرنجانه مدا که ده ربارهی ئەو سێ وتاری سهرهوه بوو ده کرا به یهک وتار، ههرسیکیان باسکرانایه، نهک به سێ وتاری ناو نیشان جیاواز، ئەگهرچی (لیکدان و بهستن)، له ریزماندا تا رادهیهک یهک شت و اتان، ئەمجا بههۆی ئامرازهوه بیتت یا بی ئامراز، ئەگهرچی لیکدانهوه کهش، جاری وا ههیه، بههۆی که رهسه که یهوه ده بیتت و که رهسه یهکی تازه دیتته کایهوه.

پاشان له زۆریه و تارهکانیدا، مامۆستا وریا، تهنها به زۆری وتارهکانی خۆی دهکاته سهرچاوه، ئەمه ئەوه دهگهیه نیتت، که پروای به لیکۆلینهوهی کهسانی تر نه بیتت، ئەمه ششتیکی نازانستییه، سهیر ئەوه شه ئەو زۆر باوهری به زانستی زمان و (نامطلق) ههیه. بۆ ئەم بۆچونه م.

ههسوو سهرچاوهی وتارهکانی خۆی دهکه مه به لگه ی بۆچونه کانم که له کوژایی وتارهکانیهوه دیارن بۆ نمونه: (پروانه: وتاری لیکدانی وشهکان ل ۳۷، بناغه ی سادهترین رسته ی کوردی، ل ۱۸۹ ی) روشنبیری نوی.

ناوبراو له وتاری «پاشبهندهکان» که له گوژاری کوژی زانیاری عیراق دهسته ی کورد ژماره (۱۵) ی سالی ۱۹۸۶ بلاوی کردۆتهوه باسی ئەو ئامرازه په یوه ندییهانه ی کردووه و خۆشی که پاشکوێیان به دوا دا دیت و ئەوه شی رایگه یاندووه، که نووسهران و خۆشی له سه ر ئەو رایهن که (بۆ، به، له، تا، وهک، بی) به واته: پاشبهندهکان - (۱۸۴) ئامرازی په یوه ندین، راستی مه سه له که، ژماره ی ئامرازه په یوه ندییه کان، له زمانی کوردیدا ئەمانه ن (بۆ، به، له، تا، و، ی، ه، ش / یش، له گه ل، له تهک) (۴) و (وهک، بی) ئامرازی په یوه ندی نین وه کو مامۆستا وریا بۆی چووه، یه که میان «وهک» ئامرازی

لیکچوواندنه و دوه میان که «بی» یا «به بی» یه نامرازی بیجگه، واته «ادوات الاستثناء». پاشان له وتاره که یدا نه وهی راگه یاندووه، که نهم وتاره ی ته نیا توخنی نه و نامرازه په یوه نندیانه ده که ویت که پاشبه ندی **post position** یان په دوا دیت و به لایه وه (بۆ، به، له، ن).

نهمه راسته که نه و سنی نامرازه پاشکو یان ههن، به لام نک وه کو ماموستا وریا، ته نه ا نه و پاشکو یانه ی خستوتته روو که ده که ونه دوا ی فرمانه وه بویه له م پرووه وه، ده لئی «هموو نه و پیشبه ندانه ی که له گه ل نه و جوړه فرمانانه ده ده که ون، که چه مکی گو تیزانه وه ده که یه نن **pativ case** وه ک چون بو... دان به... هتد) ده شی پیشبه ندانه که، به پاشبه ندی فرمانی (ه) جیگیر بکری» پروانه: ل (۱۸۲) وه ک: نیوه هاتن بۆ سلیمانی- نیوه هاتنه سلیمانی».

نهم بۆ چون نه ی بۆشایی تیکه وتوو، چونکه یا ده بویه ببویه نهم وتاره ته نه ا نه و پیشبه ندانه ده گرتته وه که ده که ونه دوا ی فرمانه وه وتاره که ی «هه و لدا نه بۆ ده ست نیشان کردنی یاساکانی ده رکه وتنی نهم پاشبه ندو، قالبه جیا وازانه، که ریزمانی کوردی هیشتا چاره سه ری نه کردوون) (پروانه: ل: ۱۸۲: ۲) ده بویه بیوتایه نه وانیه ده که ونه دوا ی فرمانه وه، چونکه دۆخی تریشیان ههن، که چاره سه رنه کراون و له گه ل فرمانیشدا نایهن، که واته بویه وتاره که ی، جیگای سه رنج و تیبینی ده برینه، بۆ نه وهی وه کو خۆی ده لئی که م و کوری نه هیلین.

نهم نمونانه ده هینمه وه بۆ پاشکو ی نه و سنی نامرازه ی (بۆ، به، له) که ده که ونه دوا ی وشه ی تری بیجگه له فرمانه وه؛ وه ک:

- بۆ لاوه پروانه بۆ- وه (بزوتنی) (۵) به هۆی (۱) وه کرتاوه.

- بۆ بانه وه ده چم... بۆ- وه، لیسه دا که وتوتته دوا ی ناوه لفرمانه وه، راستیکه شی نه وه یه پاشکو ی نامرازی (بۆ ته نه ا له گه ل ناوه لفرماندا دیت که به زۆری شوین ده گرتته وه.

به-هوه: به ماموستاوه وهرن.

به توپکلهوه بیخو

به بارهوه هاتهوه.

بۆ لهگهلبوون وچۆنیهتی یه.

تاریکایی مانگ به ئیوارهوه دیاره.

بهدهستییهوه دهگریت.

به-دا: به ناخی زهویدا دهپومه خوارهوه.

بهخۆدا دیمهوه. پیوهبوون و نووسان بۆهۆی دیاری کردنی شوین.

له-هوه: له ئیوارهوه دهخوینم/سههرهتای کات

له دلمهوه خوشم دهویت،/شوین

له کهرکوکهوه هاتووم،/سههرهتای شوین

له-ه: له قوتابخانهدا دهخوینم/دیاری کردنی شوین

له شهودا دهبینم/دیاری کردن کات

دهمهویت نهوه پروون بکهمهوه، که نامرازی پهپوهندی (بۆ، به، له) کاتیک بهرکاره راستهوخۆکهی فرمانی رستهکه جیگیر بکریت، به راناو نهو کاته شیوهکهیان دهگۆپیت به (پن، تی، لئ) و دیسانهوه پاشکۆیان لهدواوه دهردهکهویت، که لای ماموستا وریا نهمه باسی لئ نهکراوه، نمونهی نامرازهکانی (بۆ، به، له) دواي جیگیر کردنی بهرکاری راستهوخۆی رستهی فرمان تپهر:

به-پن پاشکۆ: به نازادم وت. بهپاره کریم-پیم کری

پن-پن پاشکۆ: پیم وت.

به-هوه پن-وه: به ئالادا ناردم-پیمدا نارد-بیدا نارد.

وینهکهم پیوه ههلواسی.

له-دا لئ-داتئ-دا: له-لئم دا. تئیدابوو.
 له-هوه لئ-وه: پارەکهه لئیانهوه وهرگرت.
 له-دا-له ناو به له مدا بینیم-تئیدا (تیا دا) بینیم.
 له-بئ پاشکو: وهک: کتیبه کهه له زاگرووس سهند.
 لئ-بئ پاشکو: کتیبه کهه لئ سهند.
 تئ: چاکهه تئکرد- تئمکرد.

بۆ: نامرازیکه ته نهها له گهه ناوه لفرمانی شوتئیدا، پاشکو وهرده گرت و،
 شتوهی وه کوخوی ده مئینتته وه ناگوریت ته نهها له گهه ناوی شوتئیدا، ده گوریت به
 (ه): ده چم بۆکه رکوک-ده چمه که رکوک.

بۆ-ه: بۆ لاوه هات-بۆ ته نئشته وه هات.

ده بیت ئه وه بزانی ئه نامرازه جئگیر کراوانه ئه گهر واتای وشه که یان گوری
 ئه وه ده چنه خانهی وشه سازیه وه وه کو پیشگریان لئ دیت و نامراز نین، به لام
 ئه گهر واتای وشه که یان نه گوری، ئه وا نامرازی په یوهندی جئگر کراون، به هوی
 نه مانی بهرکاره راسته وخۆکه یانه وه.

مامۆستا وریا له وتاری (دارشتنی فرمان) له روشنگیری نویی ژماره
 (۱۰۹) ی (۱۹۸۶) (۸) له پرووی دارشتنی فرمانه وه، بۆ دیاری کردنی کاته
 جیا جیاکانی، له لاپه ره (۲۵۹) دا ده لئ «بۆ دیاری کردنی ئه م سئ چه مکه له
 حاله تی یه که مدا ناوه لکاریکی وهک (به یانی) و له دووه مدا (هه موو رۆژ) و
 له سئ یه م دا (وا) ئه شئ به کار به ئنریت.

-به یانی ده چمه قوتابخانه (داهاتوو)

-هه موو رۆژ ده چمه قوتابخانه (ساده)

-وا ده چمه قوتابخانه: (به رده وامی)

پیشه کی وشه ی «دارشتنی» هه له یه راستیکه چونکه رهگی چاوگه که ی

بریتیبیه له (رېژ) نه ده بوو، به تايبه تی لیږده دا، که وتاره که ی په یوه ندی به ږه گسه ووهیه، هم هه لیه بکات، چونکه له رانه بردوودا ده لاین: (ده رېژم، ناو ده رېژم، بناغه ی خانووه که ی جوان دارپشتووه). هه روه ها کاتی فرمانی رسته ی دووه می بریتیبیه له (رانه بردووی به رده وومی) که به هو ی وشه ی (هممو) هوه دروست بووه، نهک ساده وه کو ئه و ده لیت: کاتی فرمانی رسته که ی سیینه می ماموستا وریا که به هو ی (وا) هوه پیکه اتوو وهک ئه و ده لیت (به رده وومی) نییه، به لکو ئه و وشه یه واته (وا) شتووی تری هدی، وهکو (ئه و، ئه و)، ئیستا بریتیبیه له ناو ده فرمانی کاتی ئیستا، نهک به رده وومی وهکو ئه و هیما ی بوکر دووه، له کورده واریدا، که زمانی ریزمانییه ده لاین:

- ئه و دیم مه رۆ.

- ئه وه دیم. - هممو کاتی ئیستا و قسه کردن.

- مه رۆ وا دیم. - ده به خشن که له حالت.

- نارامت بیت ئیستا وا دیم - دوخی ناخاوتندایه نهک به رده وومی.

ئیمه نابیت له خومانه وه بیتین وشت دروست بکه یین، پیوسته له بهر روشنایی به کار هیتانی زمانه که دا، ریزمانی بو بدوزینه وه:

ماموستا وریا عومهر له وه رگرتنی رهگی چاوگی ئه لفیما هیما ی بو ئه وه کردووه ئه لفه که ی له تاینده دا ده بی به (ی) (پروانه خالی ب- ۴ لاپه ره ۲۶۰) دا په راویزدا هیما بو بیرورای لیژنه ی زمان و زانسته کانی کور یا بیرورای ماموستا مه سعورود محمده د له لاپه ره (۲۰۲، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۱۲، ۲۱۵، ...) بکات چونکه ئه و سه رچاوه یه ده سال پیش وتاره که ی ماموستا وریا که وتووه، ئمه بیجگه له وه ی که ئمه ی له گوڅاری کاروان ژماره (تایبه تی) سالی ۱۹۹۱ دا به ناوی (ږهگ و نیشانه ی کات) دووباره کردو ته وه و، خو ی داناوه، به داهینه ری ئه م بیر و بو چوونه، که ئمه کاریک ی دوور له لیکولینه وه ی نه کادی یه.

ههروهه مامۆستا له باره‌ی ئه‌وه‌ی فرمانی ئاینده‌هه‌مووی یه‌ک ده‌ستووری نییه
 بۆ دۆزینه‌وه‌ی ره‌گ ئه‌مه‌ که بیرورای لیژنه‌ی کتییی رێزمانی ئاخاوتنی کوردی
 کۆری زانیاری کوردیه‌که‌ له لاپه‌ره (٢٠٠٠، ١٩٩) ده‌ریان بریوه‌ به‌هی خۆی
 ده‌زانیت وه‌کو له‌ بۆچوونه‌کانی وتاری چه‌ندیاسایه‌کی مۆرفۆلۆجی داریشتنی
 فه‌رمان) باس کردووه‌، هه‌روه‌ها له‌ گۆرینی ره‌گی فرمانی روودان (مطاوعه‌)
 (٢٠١١-٢٠٢)ی کتییی رێزمانی ئاخاوتنی کوردی هه‌روه‌ها بیرورای له‌ باره‌ی
 ئه‌و چاوه‌گانه‌ که‌ به‌ (اندن) کۆتاییان دیت و (١) ئه‌لفه‌که‌یان ده‌گۆریت به‌ (ئ)
 (لاپه‌ره: ٢١٠) یا له‌ گۆرینی (١) چاوگ (هاتن) بۆ (ئ) (لاپه‌ره: ٢٠٧) ر
 ئاک کۆری زانیاری) هه‌روه‌ها له‌ دۆزینه‌وه‌ی ره‌گی چاوگی (واوی) لاپه‌ره:
 ٢١٠/٢١١) و له‌ دۆزینه‌وه‌ی ره‌گی ئه‌و چاوه‌گانه‌ی که‌ پیتی پێش نرونی
 چاوگیان (د)ه‌یه‌و «که‌ تاخمیکیان به‌ر ده‌ستووری ده‌که‌ون، ئه‌و تاخمیکیان ئه‌و
 چاوه‌گانه‌ن که‌ به‌ (اردن) کۆتاییان دیت (...) وه‌ک (بژاردن، ژماردن...) ئه‌و له
 مضارعه‌تدا ئه‌لفه‌که‌ی ده‌بیت به‌ (ئ) و دال ونوونه‌که‌ی ده‌قرتین، نیت ده‌نه‌:
 ده‌بژیرم، ده‌ژمیرم... ناردم-ده‌نیرم» ئه‌مه‌ بریتییه‌ له‌ بیرورای مه‌سه‌وود مح‌مه‌د له
 لاپه‌ره (٢١١-٢١٢)ی رێزمانی ئاخاوتنی کوردی کۆری، هه‌روه‌ها له‌ باره‌ی ره‌گی
 چاوگی (کردن) له‌ لاپه‌ره (٢١٣) که‌ بیرورای مه‌سه‌وود مح‌مه‌د له‌ هه‌روه‌و
 وتاری (داریشتنی فه‌رمان) و (ره‌گ ونیشانه‌ی کات)، له‌ کوردیدا مامۆستا
 وریا ئه‌مانه‌ی به‌ بۆچوونی ده‌زانیت و هیتما له‌ دوو سه‌رچاوه‌یه‌دا، بۆ بیرورای
 مامۆستا مه‌سه‌وود مح‌مه‌د نه‌کردووه‌ که‌ ئه‌مه‌ کارێکی نابه‌جێ و نه‌شیاوه‌ له
 لیکۆلینه‌وه‌دا.

هه‌روه‌ها مامۆستا وریا له‌ دۆزینه‌وه‌ی ره‌گی ئه‌و چاوه‌گانه‌ی که‌ له‌ به‌ (ه)،
 کۆتاییان دیت، دیسانه‌وه‌ هیتما بۆ بیرورای لیژنه‌ی کتییی رێزمانی ئاخاوتنی
 کوردی نه‌کردووه‌، ته‌نها کتیبه‌که‌ی به‌ سه‌رچاوه‌ داناوه‌ به‌س، به‌لام پێویسته

وهکو مافیکی زانستی، له په راويزدا، هیتما بۆ بۆچوونی نووسهران بگردایه
(بروانه: ل ۲۱۵-۲۱۶).

ماموستا وریا له لاپهړه (۲۶۱) وتاری (د ارشتمنی فرمان) ه کهیدا به هه له
رهگی چاوگی «هه لسان، هاویشتی» به «س، هاوی» ده زانیت راستیکه ی بریتییه
له (سی، هاویژ) واته (هه لسی).

وهکو: هه لده سیم.

هه لده سین.

ده هاویژم. ده هاویژین.

پهراویز:

- (۱) پروانه: ره‌فیک محمەد محیدین، نامرازی به‌ستنه‌وه له زمانی کوردیدا،. نامه‌ی دوکتۆرا، کۆلیجی په‌روه‌رده‌ی ئیبنی روشد، ۱۹۹۷، ل ۴۷.
- (۲) بۆ ئەم باسانه‌و که‌وا له پیشه‌وه‌ خرا‌نه‌ روو، پروانه: ره‌فیک محمەد شوانی نامرازی به‌ستنه‌وه له زمانی کوردیدا، نامه‌ی دوکتۆرا، کۆلیجی په‌روه‌رده‌ی ئیبنی روشد، زانکۆی به‌غدا، ۱۹۹۷، ل ۶۳-۶۸.
- (۳) پروانه، ره‌فیک شوانی، سه‌رچاوی (۲).
- (۴) پروانه: ره‌فیک محمەد شوانی، نامه‌ی دوکتۆرا، ل ۷۰.
- (۵) وریا عومەر ئەمین، نامرازه‌کانی به‌ستنی، گۆڤاری کوردستان، ژماره (۶۷)، ل ۲۸-۳۱. هه‌مان شتی له وتاری «بینا‌غه‌ی ساده‌ترین رسته‌ی کوردی، رۆشنییری نوێ، ژماره (۱۱۱)، ۱۹۸۶، ل ۱۸۶/۱۸۸ دووباره‌ کردۆته‌وه.
- (۶) پروانه: ره‌فیک محمەد شوانی، سه‌رچاوه‌ی ژماره ۱۱، ل ۳۶، ۴۳، (۴۷).
- (۷) پروانه: سه‌رچاوه‌ی ژماره (۶).
- (۸) به‌داخه‌وه، کاروانی ژماره‌ی تایبه‌تی، سالی ۱۹۹۱ له‌به‌ر ده‌ست نییه ده‌ستیش ناوکه‌و‌یت چونکه‌ بلاونه‌کرایه‌وه.

سەرچاوهكان:

۱. ریزمانی ئاخاوتنی کوردی، کۆری زانیاری، بهغدا، ۱۹۷۶.
۲. رهفیک محهمهد محیدین شوانی، ئامرازی بهستنهوه له زمانی کوردیدا، نامه‌ی دوکتۆرا، کولیجی پهروه‌رده ئیبینی روشد، زانکۆی بهغدا ۱۹۹۷.
۳. سالفح حوسین پشده‌ری کورته‌یه‌ک له ریزمانی کوردی، بهغدا ۱۹۸۵.
۴. وریا، عومه‌ر ئەمین / و تاری، ئامرازه‌کانی بهستن، گۆڤاری رۆژی کوردستان، ژماره (۶۷) ی ۱۹۸۴، ل ۲۸-۳۱.
- ب/ و تاری بینا‌غە‌ی ساده‌ترین رسته‌ی کوردی، رۆشن‌بیری نوێ (۱۱۱) ی ۱۹۸۶، ل ۱۸۸-۱۸۶۶.
- ج. چهند یاسایه‌کی مۆرفۆلوجی «دارشتنی فه‌رمان، رۆشن‌بیری نوێ ژماره (۱۰۹) ی ۱۹۸۶، ل ۲۵۸-۲۶۴.
- د. وریا عومه‌ر ئەمین، لیکدانی وشه‌کان، رۆشن‌بیری نوێ (۱۱۸) ی ۱۹۸۸، ل.

زاري ناوچه‌ي شوان به‌بهرارورد له‌گه‌ل زمانى ستانده‌ردا

نووسين و ليكۆلينه‌وه كاريكى ئاسان نيبه، ئەمه بيجگه له‌وه‌ي ليكۆلينه‌وه‌و نووسين له‌سه‌ر بابەتى ئەكادىمى و زانستى، كه خزمەتى زانستى و نەتە‌وه بكات و، بتوانيت له‌دوارۆژدا ببیته سه‌رچاوه‌ بۆ ليكۆلينه‌وه‌ي ناينده، پتيوستى به سه‌رچاوه هه‌يه، ئەگه‌ر ده‌ست بکه‌ويت، به‌لام هه‌ندىك باس، ده‌رباره‌ي هه‌ندىك بابەت، سه‌رچاوه‌ي زۆر كه‌م ياده‌گمەنه، يا به‌و شتیه‌يه نيبه كه بتگه‌يه‌نیته ئەنجام.

من ئەم باره‌م له‌نووسىنى وتارى ده‌رباره‌ي ناوچه‌ي «شوان» دا بينى كه‌له‌گۆڤارى هاوارى كه‌ركووك، ژماره‌(٤) دا بلاوكرايه‌وه. نووسين ده‌رباره‌ي هه‌ندىك ناوچه‌يا بابەت يا هه‌ندىك زاري زمانى كوردى زۆر كه‌مه، به‌تايبه‌تى ده‌رباره‌ي ميژووى هه‌ندىك ناوچه‌ي كه‌ركووك وه‌كو شوان و چه‌مچه‌مال و ئاغجه‌له‌ر و سه‌نگاو وقه‌ره‌حه‌سه‌ن... هتد به‌تايبه‌تى له‌ميژووى كۆندا، ده‌توانم بلتيم هه‌ر نيبه‌و «١»، له‌ميژووى نووى و هاوچه‌رخيشدا ديسان زۆر كه‌مه و ده‌گمەنه، ئەمەش ده‌گه‌ریتسه‌وه بۆ بارى ناله‌بارى نه‌خوتنده‌وارى، يا كه‌م خوتنده‌وارى ناوچه‌كه، له‌لايه‌ك و بارى سياسى ئەو ناوچانه‌ي كه‌ركووك، كه‌له كۆنه‌وه خه‌رىكى گۆرپى رووماى ناوچه‌كه‌ن تا له‌ كورده‌وارى بيسپرنه‌وه «٢»، يا

فهرامۆشکردنی ئەم جوۆره باسانه له لای ئیمه‌ی کورد خۆمان، له لایه‌کی تره‌وه بوه‌ستخ.

لێره‌وه‌ چه‌ژده‌که‌م راستیه‌که‌ ده‌ربهرم، باسی هه‌ندیک ناوچه‌و شوین هه‌روه‌کو ومان له‌لای نووسه‌رانی کوردیش پشت گوێ خراوه. بۆ نمونه‌ ئه‌و ناوچه‌نای له‌سه‌زه‌وه‌ ناومان بردن، باسیان زۆربه‌که‌می له‌میژووی نوێدا کراوه، یا ناوچه‌یه‌کی فراوانی وه‌کو پارێزگای که‌رکووک که‌ شوین و مه‌له‌ندی چه‌ندین شیوه‌زاری جیاوازی زمانی کوردیه‌ و هه‌ریه‌که‌ی ناوچه‌یه‌کی کارگێری وه‌کو (ناحیه و قه‌زا) ده‌گرتیه‌وه، که‌چی له‌لیتکۆلینه‌وه‌ی باس و دیاری کردنی زاره‌کانی زمانی کوردیدا، بێجگه‌ له‌هه‌ندیک نووسه‌ری به‌ ناگا و هوشیار نه‌بیت، باس له‌ پارێزگای که‌رکووک هه‌ر نابینریت «٣».

ئه‌مجا ئه‌م باسه‌ به‌بهرورای من که‌وتۆته‌ سه‌رشانی نووسه‌رانی خه‌لکی ناوچه‌که‌ تا پێکه‌وه، هه‌رکه‌س له‌ئاستی خۆیه‌وه، قوڵی لێ هه‌لمالیت و به‌پیتی توانا ئه‌م ته‌رکه‌ پیرۆزه‌ و کوردانه‌یه، ئه‌نجام بده‌ین و یا ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ فراوانی بکه‌ین.

ئه‌م باسه‌ پێوسته‌ لێره‌دا بکریت، یا به‌بیری به‌ئینه‌وه، چونکه‌ خه‌لکی ئه‌م ناوچه‌نای بێ نازو دڵشکاو و لێ قه‌وماون، تامه‌ زروێ ئه‌و باسانه‌ن تا بتوانی له‌که‌ سنایه‌تیان به‌رز بکریته‌وه، چونکه‌ ناسنامه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و میژووبیان له‌کۆندا فه‌رامۆش و ئیستاش راگۆتزران، ئه‌گه‌ر فریای نه‌که‌وین ون ده‌کریت. لێره‌وه، دیمه‌وه‌ سه‌ر باسی زاری ناوچه‌ی شوان، وه‌کو دیاری کردنی ناوچه‌ی زاره‌که‌ی و، جیاوازی نیتوان زاری ناوچه‌ی شوان، به‌وه‌ی که‌ به‌دوو شیوه‌ زار قسه‌ده‌که‌ن و، ئایا ئه‌م زارانه‌ی ناوچه‌که‌، سه‌ربه‌کام زارو دیالیکتی گه‌وره‌ی زمانی کوردین؟ له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی ئایه‌ ئه‌م زارانه‌ی ناوچه‌که‌، سه‌ر به‌زاری گه‌وره‌ی پارێزگای که‌رکووک، یا سه‌ر به‌زاریکی ترن؟ له‌م باسه‌دا به‌پیتی ئه‌وه‌ی خه‌لکی

ناوچه‌گه‌م و شاره‌زایی و پسپووری من له‌بارهی زمانی کوردیییه‌وه‌یه، هه‌وێ ده‌ده‌بین پیتناسه‌ی راستی بده‌ینه‌ ئه‌م زاره و شوێن و مه‌لبه‌ندی له‌ناو نه‌خشه‌ی زمانی کوردیدا دیاری بکه‌ین، که ئه‌مه بێگومان که‌لکی لی‌کۆلینه‌وه‌ی می‌ژوویی و زمانه‌وانی خۆی ده‌بیت و له‌که‌لک و سوودمه‌ندی به‌دوور نابیت.

خه‌لکی ناوچه‌ی شوان که بریتییه له (٧٦) دێ زیاتر، به‌ دوو شتیه‌ی جیاواز له‌یه‌کتر قسه ده‌که‌ن، هه‌ر شتیه‌یه‌کی په‌یوه‌ندی به‌دیالیکتیکی گه‌وره‌ی زمانی کوردیییه‌وه هه‌یه‌و، له‌یه‌کتریش زۆر جیاوازن، زاریکیان که‌زۆربه‌ی خه‌لکی ناوچه‌که قسه‌ی پتیده‌که‌ن و له‌زاری سلیمانی یا باشتر بلێین له‌پوخته‌ی زاری کرمانجی ناوه‌راسته‌وه زۆر نزیکه، یا زۆرکه‌م جیاوازه، جیاوازییه‌که‌ش په‌یوه‌نده، به‌هه‌ندیک نمونه‌ی که‌می ده‌نگسازی (phonology) و وشه‌سازی و رسته‌سازی (syntax) (٥)، که له‌م وتاره‌دا هه‌ولتی روونکردنه‌وه‌و دیاریکردنیان ده‌ده‌ین. زاری دووه‌میان قسه‌پتیکه‌رانی که‌متره، له‌زاری ناوچه‌که و ده‌ورویه‌ری ناکات و له‌زاری خانه‌قینی، سنه‌یی، فه‌یلی، گه‌رووسی له‌ (پاریزگای سنه)، ده‌ربه‌ندی و لو‌رپیه‌وه‌ نزیکه‌و من له‌م باسه‌دا زیاتر بایه‌خ به‌زاری ناوچه‌ی شوانی کیشک ده‌ده‌م، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی جیاوازتره، له‌زاره‌کانی کرمانجی ناوه‌راسته و ناوچه‌که‌ی، تا ئیستاش له‌سه‌ری نه‌نووسراوه‌و که‌م که‌س مه‌گه‌ر ئه‌وانه‌ی ناوچه‌که‌یان دبیت، بیستووینه‌. زاری شوانی کیشک، به‌پێی ده‌رپرینی قسه‌کردن و بوونی هه‌ندیک ده‌نگی هاوبه‌ش، به‌تایبه‌تی له‌ده‌نگه‌ بزویته‌کاندا، نه‌بوونی ئه‌م ده‌نگانه، له‌زاره‌کانی ترداو، بوونیان له‌زاری شوانی کیشک و، هه‌روه‌ها له‌زاری فه‌یلی و خانه‌قینی ولو‌ری...هتد

له‌گه‌ڵ بوونی وشه‌ی هاوبه‌ش له‌نیوانیاندا، زاری شوانی کیشک ده‌چیته‌وه، سه‌ر زاری فه‌یلی و خانه‌قینی ولو‌ری و سه‌ر به‌ دیالیکتی کرمانجی باشوورین، که له‌زاری (لو‌ری)دا خۆی ده‌نوێت و دیاره. بۆیه گومان له‌وه‌دا نییه، که زاری

شوانی کیشک ده چیتته وه سهر قسه کردنی مه لئه ندی باشووری زمانی کوردی، که به گشتی ناوچه یه کی گه وره ی له باشووری کوردستانی رۆژهلالات (ئیران) تاده گاته سهر ئاوی که نداو له ناوچه کانی: لوپستان، کرماشان، دینه ور، ناوچه ی (سونغور) «X»، مهنده لی، به دره، جه سان، خانه قین ده گرتته وه.

ماموستا گیومو کربانی نه مر ده لیت «ئامرازی گهل» مه به سستی له کۆیه - نووسه ری ئه م باسه [له ئه رده لان، لوپستاندا به فه یلی و لوپو به ختیاری و شوان و که له زه وه ئه مانه ن: (ان، یان، ل، یه ل، گهل) «6» .

ماموستا گیو راستی پیکاهه، به وه ی ئه م زارانه ی سه ره وه که ناویان براون، نیشانه ی کۆیان وایه و به زۆریش نیشانه ی (یه ل، هل، گهل) به کار دین و له زاری شوانی کیشکیشدا به کاری دین وه ک له م نمونانه دا:

میگهل، کوره ل، برایه ل، براگهل، کچه ل، سه گهل، گایه ل، ماموستایه ل، چال خانگهل (واته ناوی شوتنه بو شوتنیک که خانووی لیبه و بوته ناوی). نه ره وه کو وتمان، ناوبراو زاری شوانی له گهل ئه و زاره کوردییانه ی باشووری له قه له م داوه . ماموستا گیو له کتیبه که ی دیکهیدا، که فه رهنگی مه باباده، ناوی شوانی، له گهل زۆشبییران و نووسه رانی هه مان نووسه ری ئه و زارانه ی که له سه ره وه ناومان بردن، هیناوه وه ده لیت: «له به غدا نیو برا فه یلی و لوپو که له زه و شواناندا زۆر که سی وه کو دکتۆر جعفر و... یارمه تیه کی زۆریان دام» «7» .

ئه مهش به لگه یه کی تره به وه ی که شوان سهر به زاری کرمانجی باشوورییه . بو هه مان مه به ست، که زاری شوانی کیشک، سهر به کۆمه له زاری کرمانجی باشوورییه، به ریزه مییدی ئیزه د په ناھ له فه رهنگی له ک ولوردا، ده لیت تا ئیستاش، له ناو فه یلییه کانی ناوچه ی لوپستانی بچووکدا، گهل خیل و هۆزی په راگهنده ی وه کو: مه هکی، هیلان، شوان هه ن و ماونه ته وه . ئه مهش به لگه یه کی تری به هیتتر، که زاری شوان و له ک ولور له یه کتره وه نزیکن و، سهر

بهیه‌کترین و زاری شوانی کیشکیش، زاریکی بچووکی دیالیکتی کوردی باشوورییه. بۆ هه‌مان باس مه‌لا جه‌میلی رۆژبه‌یانی هۆزی شوانی ناوچه‌ی که‌رکووک له‌بنه‌رته‌ و بنچینه‌دا ده‌باته‌وه‌سه‌ر هۆزی گه‌وره‌ی شوانکاره‌، که‌ له‌ لو‌رستان نیشته‌جێ بوونه‌ «۹» .

مامۆستا عه‌بدولره‌حمانی ئەمین زه‌بیحی نه‌مر خاوه‌نی فه‌رهنگی «قاموسی زمانی کوردی» له‌باره‌ی دابه‌شکردنی زا‌ره‌کانی زمانی کوردیییه‌وه‌، له‌سه‌ر بنچینه‌و بناغه‌یه‌کی دابه‌شکردنی جو‌گرافییه‌وه‌ زا‌ره‌کانی زمانی کوردی کردووه‌ به‌سێ هێل و شوێنی جو‌گرافییه‌وه‌، وه‌کو زاری باکووری، زاری ناوه‌ندی، زاری باشووری و، زاری شوانی‌شی له‌به‌شی زا‌ره‌ ناوه‌ندییه‌کانی زمانی کوردی داناوه‌ «۱۰» .

ئهمه‌ هه‌روه‌کو وتمان دابه‌شکردنیکی جو‌گرافی زا‌ره‌کانه‌ له‌شوێنه‌کانیاندا کراوه‌، له‌م رووه‌هه‌ راسته‌، به‌لام دابه‌شکردن و دیاریکردنی زاری زمان له‌سه‌ر بنچینه‌ و بناغه‌ی لیکچوون و جیاوازی نیوان زا‌ر نه‌نجام ده‌دریت، له‌رووی جیاوازی ریزمانیییه‌وه‌ (ده‌نگسازی، وشه‌سازی، رسته‌سازی)یه‌وه‌ له‌یه‌کتر جیاواز ده‌بن یا له‌یه‌کتر ده‌چن، چونکه‌ زۆر جار دوو زاری وه‌ک یه‌ک و دوور له‌یه‌کتر، ریکده‌که‌ویت، له‌یه‌کتره‌وه‌ زۆر نزیک‌بن، وه‌کو زاری هه‌ورامانی له‌رۆژه‌لاتی کوردستان و زا‌زاک‌ی ناوچه‌ی ده‌رسیم له‌وپه‌ری رۆژئاوای کوردستان، یا به‌پێچه‌وانه‌ دوانی نزیک له‌یه‌ک جیاوازن. ئەمجا، زاری شوان له‌رووی ریزمانیییه‌وه‌، سه‌ر به‌دیالیکتی باشووری زمانی کوردیییه‌، هه‌رچنده‌ مامۆستا زه‌بیحی زاری شوانی له‌ریزی سنه‌یی و گه‌رووسیش داناوه‌، که‌سه‌ر به‌زاری باشوورین.

شتیک‌ی گ‌رنگ که‌ په‌یه‌ه‌ندیی به‌م باسه‌وه‌ هه‌یه‌، ئه‌وه‌یه‌ نا‌کریت زا‌ر به‌گشتی و زا‌ره‌کانی زمانی کوردی، هه‌مووی یان زیاتریان، له‌سه‌ر بنچینه‌ی زاری گه‌رمیان

وزاری کویتستان، باس و بهراورد بکریت، راستیکهی ئه مه کاریکی نازانستییه، لهرووی بهراوردیییه وه نالیم، بهلکو وهکو دوو زاری جیاواز چونکه زاری گهرمیان ئه گهر ئه و زارانه بن، که له سنووری پارێزگای ناوچهی گهرمیان (گهرمه سیر) بن، ئه و له وسنوورده یا له سنووری پارێزگای کهرکووکدا، چهند زاریکی زۆر جیاواز له یه کتر ههن، وهکو زاری کاکه یی و زهنگه نه سه ر به زاری گۆرانن (هه ورامانی)، له گه ل زاره کانی دیکه ی ئه و هه ریمه دا، وهکو شوان، زاری داوده و تاله بانی جیاوازن، بێجگه له زاری دیکه ی وهکو شیخانی، زاری کویتستانیش ئه گهر مه به ست له زاری ئه ده بیی و ستانده ری کرمانجی ناوه راست بیت، به وه ی که له هه ریمه ی کویتستاندا یه، ئه و دیسان هه له یه کی زۆرگه و ره ی زمانه وانی و زانستییه، چونکه له و هه ریمه شدا و له ناو ئه م زاره ی کرمانجی ناوه راستدا، دیسان زاری جیاواز له یه کتر وه کو: (موکریانی، سوژانی، سلیمانی) ههن، ئیتر چۆن ده بیت، ئه م دابه شکردن و بهراورده به ناو نیشانی زاری (گهرمیان) و زاری (کویتستان) بکریت!، چونکه ئه و دوو ناوه ناوچه ی فراوانی جوگرافین و ههروهکو و تمان هه ربه که یان له چهن دین زاری جیاوازی له یه کتر پیکهاتوون و له ناو زاریکی (دیالیکت) گه و ره تر دان.

ئه م کارو ده رپینه له کتیبی «رسته سازی و شیته لکاری زانستی» د. شیرکوۆ بابان ده بینریت و زۆر په له ی له م دیارده یه کردووه «١١». چونکه ئه وه ی ئه و باسی کردووه، به م دوو ناوه، مه به ستی دیاریکردن و جیاوازی کردنی نیتوان ئه و دوو زاره، له ناو هه ربه کتیکیان زاری جیاواز هه یه و نا کریت کۆبکرینه وه به ناوی زاری «گهرمیان و کویتستانه وه».

له رووی دیاریکردنی زاری شوانه وه، ده گه یه سه ر ئه وه ی بلتین زاری شوانی به گشتی، بێجگه له زاری شوانی کیشک، سه ر به زاری کرمانجی ناوه راسته، چ له رووی رێزمانی و چ له رووی جوگرافییه وه، بێجگه له هه ندیک جیاوازی که می

دهنگسازى و وشه‌سازى پرسته‌سازى، به‌لام زارى شوانى كيشك له‌و رووانه‌وه ده‌چيته‌وه سهر زارى كرمانجى باشوورى (لورى). له‌پياوه ته‌مه‌نداره‌كانى ناوشوانم بيستوهه گوايه شيوه‌ى قسه‌کردنى زارى شوانى كيشك ده‌چيته‌وه سهر زارى گه‌رووسى باكورى رۆژه‌ه‌لاتى شارى سنه «۱۲».

ئه‌مجا ليره‌وه ريزمانى پيتويستى ئه‌م زاره ده‌خه‌ينه روو، له‌كوتشدا پيتويستى به‌نمونه وليدوانى به‌راوردى هه‌بيت، له‌گه‌ل زمانى ستانده‌رو ئه‌ده‌ببيه‌كه‌دا، ده‌بخه‌ينه‌روو.

سنوورى زارى شوانى كيشك: هه‌روه‌كو وتمان ئه‌م زاره له‌هه‌مووناسته‌كانى زماندا جياوازى تيا به‌دى ده‌كړى، زارى شوانى كيشك له‌م ديهاتانه به‌كارده‌هيتريت، كه له‌باشوورو رۆژئاواى چه‌مى شيوه‌سووره‌وه ده‌ست پيڤه‌كات كه‌ده‌كه‌وتته بنارى كه‌لى سمايل به‌گى و بان شوانه‌وه: ناروچه‌ى گه‌وره «۱۳» ناروچه‌ى ئه‌حمه‌د ره‌جبه، ناروچه‌ى حاجى جهرجيس، سمايل به‌گى، خدرشرين، حاجى به‌بخانى سه‌روو، حاجى به‌بخانى خواروو، جانقز، ريدار، قولى به‌گ، قه‌ره‌بلاغ «۱۴». گه‌نياك، كه‌ره‌دى، مه‌مان، گورزه‌بى.. ئه‌م ديهاتانه، ده‌كه‌ونه رۆژئاواى ناوچه‌ى شوانه‌وه، كارىگه‌رى ئه‌م زاره به‌قسه‌کردنى ديهاتى ديكه‌ى شوانى كيشكه‌وه، دياره وه‌كو ديتى: جه‌وه‌جه‌وه، عه‌لى به‌يان، تو‌راغ چه‌سارته‌ها... هتد. له‌سنوورى شواندا به‌گشتى زارى ناوچه‌كه وه‌كو ناوچه‌ى زارى سليمانى به‌هه‌ندىك جياوازيه‌وه قسه‌ده‌كه‌ن، يا وه‌كو پوخته‌ى كرمانجى خواروو.

تيره‌ى (ورام) وه‌كو ديهاتى (مۆرد، تووركه، هه‌ردوو ته‌په‌كوپه‌ى سه‌روو، ته‌په‌كوپه‌ى خواروو، ته‌ره‌قه، دوو شينوان، توركمانباخ، برايم زانه، كاريزه‌ى خال‌خالان، تاراده‌په‌ك عه‌لى موسا و مام‌په‌ش و ناسروميسرو ديتى كلاوقوتيش) «۱۵» شيوه‌ى قسه‌کردنيان هه‌روه‌كو زاره گشتي‌كه‌ى شوانه،

هه‌ه‌ر دوو به‌شی کیشک و شوانی خاسه وه بیجگه له‌م زاره، جیاوازییه‌کی که‌می
 چۆنیه‌تی ده‌رپرین و-گۆ کردن
 (تلفظ-phonetic) ریتزمانی هه‌یه، که‌به‌را ده‌یه‌کی زۆر که‌مه له‌م وتاره‌دا
 روون ده‌کریته‌وه.

زاری شوان له‌رووی ده‌نگ‌سازیه‌وه:

زاری شوان هه‌روه‌کو به‌شیک له‌زمانی کوردی، ده‌نگه‌کانی وه‌کو ده‌نگی زاری
 کرمانجی ناوه‌پاستن، چونکه زاری شوان بیجگه له‌زاری شوانی کیشک، یه‌کیتکه
 له‌زاره‌کانی کرمانجی ناوه‌پاست، جیاوازی له‌بوون و ژماره‌ی ده‌نگه بزوینه‌کانی،
 له‌گه‌ل زمانی نه‌ده‌بی و (ستانده‌رد) دانییه و، هه‌شت بزوینی هه‌یه و نه‌وانی دیکه
 نه‌بزوینه‌کانن. به‌لام ده‌نگه‌کانی زاری شوانی کیشک به‌تاییه‌تی بزوینه‌کانی
 ده‌چیتته‌وه، سه‌ر زاری کرمانجی باشووری (لوری) له‌رووی ژماره‌وه (نۆده‌نگن، به‌م
 شتیوه‌یه ده‌رده‌که‌ون:

۱-ه(ه): سه‌ر، ده‌ربه‌ده‌ر، وه‌تم.

۲-ا : سه‌را، خودا، باران، هه‌ندیک جار ده‌گۆریت به‌ (ئ) وه‌کو: ژماره
 (ژمیره)

۳-و : کورد، کول، گول

۴-ۆ : که‌م به‌کاردیت و ده‌گۆریت به‌ده‌نگی (واوی) کورت یا ده‌بیته
 ده‌نگی درێژ به‌م شتیوه‌یه (وو) وه‌کو: مورد — مۆرد، زوور — واته زۆر، دو
 — دو، بوور — بۆر، یا هه‌ندیک جار و له‌هه‌ندیک وشه‌دا ده‌بیته
 ده‌نگی (وی)

ۆ — وی وه‌کو: خوئی — خو، رۆن — روین، که‌چی له‌هه‌ندیک

نمونه‌دا

(ۆ) ده‌بیینریت وه‌کو: خۆر، ئیمپۆ، دشتۆم، نۆک،
چۆک. له‌هه‌ندیك وشه‌دا ده‌گۆرئ به (و) وه‌ك:

رۆژ — رۆژ، زۆر — زور.

۵- وو: ئەم ده‌نگه كه‌مه و زۆر ده‌گمهنه و له‌قسه‌کردنی شوانی كێشكدا

ده‌بیته (وی) وه‌كو: دوور — دویر، شوو — شوی

ژوور — ژویر، ژویر

مه‌حموود — مه‌حموید - مه‌حمید

موو — می - موی

موسل — مويسل (ميسل)

به‌روو — به‌روی

به‌كه‌میش هه‌یه وه‌ك: دوو بوور، بووک .... هتد.

له‌هه‌ندیك وشه‌دا ده‌نگی (وو) واوی درتێژ. له‌م زاره‌دا ده‌گوریت به‌ده‌نگی

(وی) وه‌كو:

سوور — سویر یا هه‌ر ده‌بیته‌وه

سویر. شوو — شوی، چوون — چوین.

۶- وی: سویر — سوور، بوون — بین

۷- وی: خوین (خوتین)،

۸- ی: هه‌نجیر، شیر

۹- ئی: زئی، چئی، دئی، رئی، سئی، هئیش، هئیس، هئیلکه.

۱- ۱) بزروکه: دکه‌م، دشتۆم،

که‌واته ده‌نگه بزوتنه‌کانی زاری شوانی کێشک بریتین له (۱، ۵، و، ۆ، وو،

وی، وی، ی، ئی، ۱) (بزروکه) هه‌روه‌ها (وای زۆر کورتی، که‌له‌ئه‌نجامی

گۆرینی ده‌نگی (ۆ) ی کراوه بو‌ئهم ده‌نگه یا بوونی ئەم جۆره واوه کورته له‌زاری

شوانی کیشکدا وهکو نمونہکھی سہرہوہ: [مورد — مؤرد، زور — زؤرا]. کہواتہ
ژمارہی دہنگہ بزوتینہکانی ئەم زارہ (۹) دہنگہ بزوتینہ.

دہنگہ نہبزوتینہکانی زاری شوان: (کیشک)

بریتیہ لہ (۲۹) دہنگ بہہردوو دہنگہ نیمچہ بزوتینہکھی (و، ی) یہوہ،
وہک ئەم دہنگانہ:

ء: ئەیرہ (ئیرہ)، ئاسیاو، ب: بہور، بییرہ، بنہ (مرکز) بنہ وبارگہ.
بہیخہندین (پتیکہنین)، پ: پۆکلہ (بہری دارو رووہک وہکو شپوہی پاقلہ کہ
چہند دہنکیکی تیاہ)، پرمہ (دہنگی پتیکہنین)، پارین (واتہ گولکہ سہنگۆی
مال).

پہرہناو، پاساری (چۆلہکہ).

ت: تاتک (خوشکی گہورہ)، تاس، ترپ (تورر)، تہوازوو (المواساة)
ج: جاجگ (بنیتشت)، جون (تصنیف) جونکردن).

چ: چیلکہ، چہورہ، چہپہر، چہقوو، چۆ (چی)، چرادان (چرا).

ح: حہوا (ئاسمان)، حہوشہ، حہتخہ تۆتہ (ملوانکھی مندال)،
حہوہجہ (پتوہستی).

خ: خوا، خۆر، خارچک. خۆیشک.

د: دویت (کچ)، دامہ، داسوویلکہ (داسولکہ)، دوپشتک (دووپشک)
ر: نساار (شوہتینیک خۆر لیتی نہدات)، تاریک.

پ: روشننا (روناک)، پتدار، پوہوز.

ز: زوور، زہردہلوی (قہیسی).

ژ: ژوہژک (ژووژک)، ژہک.

س: سہنگیا (سہرین)، ئاسیاو، سہریر.

ش: شه وده شه، ناشنا، ناشتا (نانی خواردنی بهیانی)، شاکانی (حهسودی).
 ع: عاسمان (ئاسمان)، عهرد (زهوی).
 غ: غاردان (پاکردن)، غهور (غضب)، غایله.
 ف: فدریک، زهریف، زلفنج (وهکو بلتی بهزههت بی)
 ف: گفهگف، فیهفر
 ق: قاقر (عهردی خراب)، قاقز، قوشمه (سباق)
 ک: کهمچک (کهوچک) و کویری، کهویری (عهردوپتگای لیتر)، کاویر.
 کهله شاخ.
 گ: گهند، گهنده، گهزیده، گهندیگ، ماله لگه (مالانگه)،
 گاوس (مهشکهی گهوره)
 ل: له (لاوازا)، کهل (شوینیک کهل بیت و لیتی پهیری بیت)، لهله (خان
 خان).
 ل: گاله (دهنگه دهنگ)، دهل (مایه میینهی سهگ)، گه مال (نیرهی سهگ).
 م: میمک، مامش (هیج، بی نه انجام و بی بهر)، مامر (میشک).
 ن: نه رده وان (قادرمه، پلیکانی دار)، به فارسی (نهردویان: نردبان)، نهرگز.
 و: وازی (یاری)، شهوهکی (بهیانی زور زوو)، مراوی.
 ه: ههیدهر، ههرده (وهر)، ههراش
 نه م دهنگانهی سهزهوه، نمونه کانی لیده ره چیت له زاره گشتتیکهی شوان و
 زمانی نه دهبی (ستاندهرد) دا به کار دههیتترین و هه ندیک نمونه شیان هاویه شه.
 به کورتی دهنگی بزوتینی (ۆ) واوی کراوه، له زاری شوانی کیشکدا، زورکه م و
 دهگمه نه، دهنگی (وو) واوی درتیش دیسان زورکه مهو دهگورتیت به دهنگی
 (وی) یا به که می بۆ دهنگی (ی) لهوشه ی (مهحموود — مهحموید —
 مهحمید)،

دهنگی (وو) دهبیته (ی)؛ وهک: پوز — پیز،
 ههروهه دهنگی (وی) دهبیته (وی) وهکو وشه [خوتین — خوین].
 ذراشت (۳۸) دهنگی بزوتین ونه بزوتین لهم زاره دا ههیه، نهگه دوو دهنگی
 (وی، وی)

بهدهنگ دابنیتین، نهک وهکو برگه، بهلکو وهکو بزوتیتیک.

زاری شوانی کیشک لهرووی وشه سازیهوه: MORPHOLOGY

ئاستی وشه سازی لهزماندا، ئاستیکی تابلینی فراوانه، هه بهشیکی
 ناخاوتن بگریت شیهوی جیاوازی پیکهاتنی ههیه و هه شیهویهکی یاسای
 وشه سازی تایبته بهخوی ههیه، بهتایبهتی، ئه وهشانهی که لهئاستی و شه دان،
 وهکو نامراز، دیسانهوه شیهوی جۆراوجۆری ههیه.

ئیمه لهم باسه دا تنها بهشیهویهکی کورت، باس لهجۆرهکانی وشه، لهرووی
 داپشتنهوه دهکین و لایهنی جیاواز بهنمونهوه، دهست نیشان دهکین.

جۆرهکانی وشه لهرووی پیکهاتنهوه:

- ۱- وشه ی ساده: وهکو پهناح، جاجک، وازی، شرین (شیرین)، بوهار،
 گیتنه (ئم وشهیه له لای پیرهکانی ئه م زاره بهکار دههات و له گه ل گۆرانی زمان و
 زه ماندا بوو به [. (جیتنه)، ناشتا، کور (کویر)، شوی، بوور، حیل (گهوره)، زل،
 تروزی (تروزی)، چه لتویل (چه لتویک)، چه پاله، زوور (بهزۆر)، په ندیر، روین،
 کیرت، گووشت، سه کوی (سه کو)، وئست (مواشی)، هه یواناتی وهک مانگا و گا،
 گویدریتژ، سه نگۆ، چه قیله، باشوکه، چه قوو، جفت (جووت)، دویر، خوتین،
 جامتا (جانتا)، ته یان. تویره، کوانک (کوانوو)، دلاقه (دهلاقه)، شامی. توی.
 زاخیر، پارین. له تیره ی (ورام) دا، وهکو: جۆخین، بهست (شیو)، ناش (ئاسیاو).
- ۲- وشه ی داپژراو: ئه و وشانهن که له وشه یهکی ساده ی واتادارو پیشگریک

یا پاشگریک پیکدیت، وهکو: زله، شهوهکی، جفتیار، بۆره، سیکوان
 دوژمین (جوین، جنیو، دژنیو)، جامیلکه، زهرده لوی، کونده لآن،
 سهرشۆرک، (حمام)، زیخمه لآن، سپیاتی (البان)، ریچیگ (دهم وپل سارد)،
 چهوره. نمونه بۆ وشه‌ی (ورام) وهکو: پایزی (کاتی پایز)، چله‌ی زستانی، ده‌چم،
 ده‌ینووسم.

۳- **وشه‌ی لیکدراو:** له‌دوو وشه‌ی ساده‌ی سه‌ریه‌خۆ یا دوو مؤرفیتی
 سه‌ریه‌خۆ به‌هۆی نامراز یا بێ نامراز پیک دیت، نمونه:

هاولف، تهن‌ویربان، گۆل گهنم / گۆله‌گهنم، سیلاوکه، ناو‌رووگه، چاومار،
 جیخه‌رمان، مالانگه‌ر، شه‌واژوو، تیله‌کیش، کونده‌بی، خمخۆرک، سه‌رره‌ش.
 دویره‌ پهریز، ناو‌روان، گۆله‌سه‌نگۆ (گۆلکی نیر)، که‌ره‌واله، که‌په‌نگ
 هه‌لگر (بالتنده‌یه‌کی گه‌وره‌یه). خالوژن. له‌تیره‌ی (ورام) ی شواندا وشه‌کانی
 تاییه‌ت به‌خۆیان، وهکو: فری مالان، فره‌به‌ش، گه‌ردن زه‌رد، دوو‌پشکه.

دوای ئەم باسه‌ی سه‌ره‌وه، هه‌ندیک جو‌ری ناو، که‌رواله‌تی جی‌او‌ازی ئەم
 زا‌ره، له‌گه‌ل زا‌ره‌گشتی‌که‌ی شو‌ان وکرمانجی ناوه‌راستدا پیشان ده‌دات، بۆیه
 به‌پێڕستی نازانم هه‌موو جو‌ره‌کانی ناو به‌خه‌مه‌روو، جو‌ری ناوه‌کانیش ئەمانه‌ن:
 + **ناوی گشتی:** ئەوانه‌ن که بۆ کۆمه‌ل و جو‌ره‌ ره‌گه‌زه ناویک به‌کار دین
 و تاکیکی نمونه‌ی ژماره‌و کۆمه‌لیک له‌هه‌مان ناو‌نیشانده‌دات،

وه‌کو: رووما (شکل-ملاح)، که‌سته‌ک (تۆبه‌لی قو‌روخۆل)، خانگ (خانوو)،
 بوستان (بێستان)، چه‌لتویک، تابه، گه‌له‌باوش، جوگه (جوگا)، هۆل.
 به‌رخه‌وان، کاره‌وان، ژمی‌ره (ژماردن)، دامیش (استقرار).

+ **ناوی به‌رجه‌سته:** گاهه‌سن، زریسک (اسلاک شائکه)، بیله‌قان، گاشه
 به‌ردی زل، هێرک (هه‌مان واتای به‌رد)، دارتوی، شه‌غره، لاپیته، چیغ، به‌روی،
 ترپ، توپرک، جو‌ی، شام، له‌میه (لاله-چرا). لیم (لم).

+ ناوی ره گهز:

۱- بۆنئیره: خالّه (برای دایک) سه نگوؤ (گۆلکه نئیر)، کاوړ، نئیری، ته گه، جوانه گا، پالّه، سه پان، شه که نئیر، گه مال.

۲- ناوی میتیه: میمک، ئاموژن، دویت، تاتک، نه نگوین (گولکی گه وره می)، تیله کیش، مامر، باروک (باروک)، جاشماکه ر، قسر (مه ره قسر، بزنه قسر)، شه که می، ده ل، کاپان، خویشک، خوچه، خوچم (خوشکه، خوشکم).
ئاوه لئاو: هه راش، زل، حییل، گه ندیاک، بوور، که وو (خۆله میتیشی)، چهرمگ (سپی)، مه نده موور (که م قسه و له بنه وه بیته)، له ناو به شه کانی ئاخاوتندا، ئه و به شان ه پیشانده دهین، که زیاتر جیاوازی و وشه و نموونه ی دیارو زه قی تیا دا ده رده که ویت، وه ک: جیناو، ئاوه لئاو، ئاوه لفرمان، ئامراز به گشتی.

جیناوی که سی سه ره خۆی زاری شوان، به گشتی بیتجه گه له زاری کیشک، هه ره مان شپوه ی زمانه ئه ده بیه که ی کرمانجی ناوه راسته، لیره دا هه رود و وکیان پیشان ده دهین:

جیناوی که سی سه ره خۆ له زاری کرمانجی ناوه راست بریتیه له (من، تو، ئه و، ئیوه، ئه وان) به لّام له زاری شوانی کیشکدا بریتیه له (من، تو، ئه و، ئیمه، ئیوه، ئه وان)،

راناوی که سی سه ره خۆ

زاری شوانی کیشک

راناوی ستانده ر و شوان

۱- من	ئیمه	من	ئیمه
۲- تو	ئیه	تو	ئیه
۳- ئه و	ئه وان	ئه و	ئه وان

من چوويم ——— ئيمه چووين

من چوروم ——— ئيمه چووين

-تۆ چوويت ——— ئيوه چوون.

-تو چوويت ——— ئيوه چوبين

-ئەو چوى ——— ئەوان چووين

جيتناوى خۆبى زارى شوانى كيشك برىتسيه له (خۆم ، خۆت ، خۆى ،
خومان ،خۆتان ، خۆيان) له كەسى يەكەمى تاك و كو جياواز دەرەدە كەويت
بەتاييەتى لەھەندىك دىھاتى وەكو: ريدار ، قولى بەگ ، جەو جەو، بەلام لەزارە
گشتىكەدا ھەمان شىوھى زمانە ئەدەبىيە كەيە .

نموونه : خوم ھاتم ، خومان ھاتين . خۆت چويگى ، خۆى چوبە ، خۆتان چويگن .
جيتناوى پرس : لەزارى شوانى كيشكدا جياوازه لەھەردوو زارەكەى
ديكەدا (زمانى ئەدەبى و شوان بەگشتى) و بەم شىوھى دەرەدە كەون ، وەك : (كى ،
كەى ، كورە ، چوبين ، كامە ، كامەيان ، كوا ، كانى ، كوانى ، كانى ، چەند ، چۆ ،
دبوک (ئايە) ئەرى ، چوبىكى ، ئاخۆ ، چلۆن ، بۆچۆ ، بۆ ، لەسەرچۆ ، ئەرا ، ئەراچۆ ،
بۆ ، بۆچۆ ، ...)

ئەم جيتناوانەى سەرەو، بەرامبەر ئەمانە دەوستان وەك : (كى ، كەى ، كوئى ،
چۆم ، كام /كامە ، كامەيان ، كوا /كوانى ، كانى ، كەينى ، چەند ، چى ، داخوا ، ئايە ،
ئەرى ، بۆچى ...) ئەم نمونانەى دواو لەدوو شىوھەكەى ديكەدان .

نموونه :

-كى ھاتە ؟ كى چوى ——— كى ھات ؟ كى چوو ؟

-ئەرا (را) واكەى ؟ ——— بۆچى وا ئەكەيت (وادەكەيت) ؟

-كەى نان خوارديت ؟ ——— كەى نانت خوارد ؟

- كورە گەرباي ؟ ——— كوئى گەرايت ؟

جیناوی نیشانه‌ی
مانی نووسین و شوان

جیناوی نیشانه‌ی

شوانی کیشک

بۆزیک	ئەمە/ئەم - ئەمانە/ئەمان	ئەیه/ئەئ - ئەیان/ئەیانە ، ئەیه‌تان/ه
بۆدوور	ئەوه/ئەو - ئەوانه/ئەوان	ئەوه/ئەو - ئەوانه/ئەوان ، ئەوه‌تان/ه

۱- ئەیه چۆیه؟ ئەئ پیاوه چۆیه؟
ئەمانە کوردن.

- ئەو مامۆستا یه، ئەوه ژنه،
خەلکی کۆین.

- ئەئ کچه جوانه - ئەیه جوانه،
- ئەئ کچانه جوانن - ئەیانە جوانن

- ئەیانە دیتم. ئەمانەم دیت
- ئەمه تانی والێره خهفته.

لەرستەئ یه که مەدا جیاوازی لهنێوان جیناوه‌کان دیاره، یه که میان بۆ نیشانه‌ئ تاکی نۆزیک و دووه‌میان بۆ جیناوی پرسه (چییه، چۆیه) لەرستەئ دووه‌مدا جیناوه نیشانه‌کان جیاوازن له‌یه که میاندا (ئەیانە) و له‌وێتردا (ئەمانە) یه و رسته‌ئیی زاری یه که م نامرازی په‌یوه‌ندی وه‌رنه‌گرتووه، وه‌ک وشه‌ئ خەلک و له‌دووه‌مدا بۆته (خەلکی) نامرازداره که بریتییه له (ئ).

لەرستەئ سییه‌میشدا بیجگه له جیاوازی جیناوه نیشانه‌کان، راناوی لکاوی رسته‌ئ یه که م چۆته کۆتایی رسته‌که وه، که چی له‌زاره ئەده‌بییه که دا که و تۆته نیتوان جیناوه که و فرمانه که وه، ئەم دیارده‌یه، له‌شوتنی خۆیدا، له‌گه‌ل گەردانی فرماندا ده‌خه‌ینه‌روو. نمونه‌ئ دیکه:

- ئەئ پیاوه خەلک کوره‌یه؟ _____ ئەم پیاوه خەلکی کۆتیه؟
- ئەیه خەلک کوره‌یه؟ _____ ئەمه خەلکی کۆتیه؟

-ئەيانە چۆ واتن؟ — ئەمانە چىيان دەوئىت؟

لەم رىستانەى سەرەوۈ لەيەكەمدا پاشكۆى جىناوۈكە (۵) يە بەھۆى بەكارھىنانى ناوۈ دەست نىشان كراوۈكەوۈ، دەرگەوتوۈ، بەلام لە رىستەى دوۈەمدا، بەھۆى لادانىيەوۈ، كەوتۆتە سەر جىناوۈكەوۈ.

گەردانگردنى جىناوى نىشانە، لەگەل راناوى لكاودا:

زمانى نووسىن و شوان

زارى شوانى كىشك

من ئەمەم دىت-ئىمە ئەمەمان دىت	من ئەيە دىتم — ئىمە ئەيانە دىتىن
تۆ ئەمەت دىت- ئىوۈ ئەمانتان دىت	تو ئەيە دىتى — ئىوۈ ئەيانە دىتن
ئەو ئەمەى دىت-ئەوان ئەمەيان دىت	ئەوان ئەيانە دىتن
ئەوان ئەمانيان دىت	ئەوان ئەيان دىتن

لەم نمونانەى سەرەوۈ راناوۈ لكاوۈكانى زارى (شوانى كىشك)، كەوتونەتە كوتايى فرمانەكەوۈ، ئەمە بەپىچەوانەى نمونەى لايەكەى دىكەوۈ، كە لەناوۈندەوۈ ھاتوون. نمونە بو شىوۈى (ورام): - ھۆۈە براى منە. ھۆۈەتانى، لەو يانە دانىشتوۈۈ، ھۆۈەتا واھات، ھۆۈەتان وا رۆشىت. دىاردەيەكى دىكەى بەكارھىنانى جىناوى نىشانە لەزارى شواندا، بوۈسەلماندىكى كەبرىتىيە (ئەئەى/ئەيە) بەتايبەتى كەدەكەوتتە تەك وشەى كات وەكو ئاۈەلفرمان يا ناوى كات، وەك:

-ئىمسال باران كەم بارىيە.	-ئەمسال باران كەم بارىوۈ.
-ئىمرۆ چویم را مەكتەب	-ئەمرۆ چووم بو قوتابخانە.
-ئىمشەو تاوۈكى بەيانى نەخەفتم-	-ئەمشەو تاكو بەيانى نەخەوتم.

جىناوى چەندىتى: (رادە) ئەم جىناوانە رادەى ناو بەشىۈەيەكى نادىار پىشان ئەدات، كە ژمارەكەى بەتەواوى دەست نىشان ناكرىت، وەكو: ئەوۈندە، ئەيەندە،

هه‌ند، هه‌نده، چه‌ندی، چه‌نده، چه‌ندیک، هه‌ندیک، توزیک، زوو، زۆر، که‌م /
که‌میک، گه‌لیک، قلیک نه‌ختیک، قه‌یاسی. هه‌رچۆ.

-ئه‌یه‌نده قسه‌ی خو‌شه‌ له‌ی عاجز نی‌بیت.

-ئه‌وه‌نده هاره، ره‌حه‌ت دان‌ینیشیک.

-ئه‌وه‌نده باشه، خراب بی‌یه.

-هه‌ند خو‌بک نه‌خو‌ش که‌فیک. هه‌ند ده‌خوات نه‌خو‌ش ده‌که‌و‌یت.

-توزیک ئاو رام بیاره. توزیک ئاوم بو‌بیته.

-ئه‌مه‌نده حیله جیتی نی‌بووکه‌وه. ئه‌مه‌نده زله جیتی نابیتته‌وه.

-چه‌ندی به‌ت بکریک چاکه بکه. چه‌ندی پی‌ت بکریت چاکه بکه‌ی.

-قه‌یاسی کی‌لو‌بک باب‌ی. به‌قه‌ده‌ر کی‌لو‌یه‌کی بده‌ری.

-زۆره‌ات قه‌باله به‌تاله. زۆره‌ات قه‌واله به‌تاله.

-چه‌ندیک توانی ئاو بخۆره‌وه. چه‌نیک ئه‌توانی ئاو بخۆره‌وه.

-هه‌ر چۆ واتیک باب‌ی. هه‌رچی‌یه‌کی ده‌و‌یت بی‌ده‌ری.

جیناوی هه‌بی: له‌زاری شوان، جیناوی هه‌بی له‌جیات‌ی که‌س و شتی نادیار
به‌کارده‌هیت‌یت و بریت‌یه‌ له‌ (ه‌ی، ه‌ین)، به‌لام له‌زاری شوانی کیشکدا، جیناوی
(ه‌ین) بو‌خواوه‌نیت‌ی به‌کار دیت، وه‌ک

ئهم نمونه‌هه‌ که‌ بو‌ نادیار‌ی و هه‌ندیک‌یان بو‌ (هه‌بی) -تم‌لک-
possessive) هه‌:--

-راسته هین کوژیاگه — راسته هین کوژراوه.

-له‌ناوشوان هین دیتم — له‌ناوشوان هینم دیت (دی).

هین کریم — هینم کری.

له‌شوان (ه‌ی) به‌کار دیت، وه‌ک (ه‌ین) جیاوازیان ناکریت وه‌ک:

-ه‌ی کتیه؟ ه‌ین کتیه؟ ه‌ین مه‌حمیده.

جیناوی (هین) له گهل ئامرازی په یوه ندى (ش / یش) دا به کار دیت،
وهک:

هینیش له ده ستمان چووی — هینیش له ده ستمان چوو.
دیسان جیناوی لکاو، له گهل ئم جیناوه شدا ده که ویتته کو تایی فرمانه که وه،
وه کو له رسته کانی سهروه په پيشانمان دا.

ئامرازی نه ری (نه فی)

جیناوی نه فی له زاری شواندا (هیچ، قهت) بو نه فی کردنه، نمونه:
وهک: هیچ به قسه یان ناکم. قهت پیتیان نالیم

له زاری شوانی کیشکدا :

قهت ناوشوان له بیرم نیچوکه وه.

-هیچ به ی نیوشم — هیچی پی نالیم.

-قهت کفر وانیکم — قهت کفری واناکم.

جیناوی نادیار: له زاری شوان به گشتی، وله شوانی کیشکدا ئم جیناوه
نادیارانه به کار دیت، شوینی کهس وشت ده گرنه وه، یا له قسه کردندا، له جیاتییان
به کار دین، بویه پیتیان ده وتریت نادیار نازانری چ کهسی وه یا چ شتیک، نمونه:
(کهس، گشت، هه موو / هه موو، فلان، فیسار، کابرا، هین) نهک وه کو خو به تی و
هه یی-تملک]. هه رکهس، هه رشت (هه رتشتیک)،

نمونه:

-کهس دیتی؟ — کهست دیت؟

-کهسیک هاته؟ — کهسیک هاتوه؟

-هه مووی خواردم — هه موویم خوارد.

-هه رکهس هات به ی بیسه — هه رکهس هات پتی بلتی.

له ناویاندا جیناوی (کهسیک، هه موو، هین) له زاری شوانی کیشکدا

زۆرىپەكارە، ھەروەھا راناوى فرمانە تىپەرەكەى (خوارد) چۆتە كۆتايىبەو،
 بەپىچەوانەى زمانى ئەدەبىيەو.

لېرەوۋە دېمە سەر بەكارھىتئانى جىئاوى لكاو، كەلگەل گەردانكردنى
 جۆروكاتى فرماندا، پىشانىيان ئەدەين و لەبەر درىژى خرايە دواى جىئاوۋەكانەو:
 لەپىششەوۋە گەردانكردنى جىئاوۋە لكاوۋەكان، لەگەل جىئاوۋە
 كەسىيەسەر بەخۆكاندا بەكار دېئىن وەكو:

شوان و زمانى ستاندر

شوانى كىشك

_____
 منم _____ ئىمەين

_____
 منم _____ ئىمەين

تۆيت _____ ئىوۋن

تۆيت _____ ئىوۋن

ئەوۋە _____ ئەوانن

ئەوۋە _____ ئەوانن

فرمانى رابردوۋ لەگەل راناوى لكاودا:

۱- فرمانى رابردوۋى نزيك:

من چوويم   ئىمە چوين

[چووين ە]

ياساكەى: قەدى رابردوۋ+راناوى لكاو   تو چويت   ئىوۋە چوين
 چووين: چوى+م   ئەو چوى/چى   ئەوان

چووين/چين

لەكەسى يەكەمى كۆدا دوو (ى) كۆبۆتەوۋە، يەكەمىيان ھى قەدى چاۋگەكەيە و
 دووۋەمىيان توشى كرتاندىن (elision) «۱۶» بوو، چونكە ھەردوۋوكيان، يەك
 دەنگن و يەك شىپوۋن.

يەك دوو دى دەلئىن: من چىم، تو چيت، ئەو چى، ئىمەچين [واتە من چووم

... ھتدا].

۲- فرمانی رابردووی ته‌او: یاساکه‌ی: چاووگ: قه‌د+نیشانه‌ی

ته‌او+راناو

که‌فتن: که‌فت+گ + م: من که‌فتگم _____ که‌فتگین (ئیمه)

تو که‌فتگیت _____ که‌فتگن (ئیوه)

ئه‌و که‌فته/که‌فتگه _____ که‌فتگن (ئه‌وان)

له‌زمانه ئه‌ده‌بیه‌که‌و شوانی به‌گشتیدا ده‌بیته: که‌وتوومه، که‌وتوویته... هتد

بو تیه‌پر وه‌ک: کردگم، کردگیت، کردگه (کرده)، کردگین، کردگن.

۳- فرمانی رابردووی به‌رده‌وام: نیشانه‌ی به‌رده‌وام+قه‌د+راناو

بو تیه‌پر: دکردم، دکردی، دکرد، دکردین...

بو تینه‌پر: که‌فتن: د+که‌فتن+م: من دکه‌فتم/م _____ دکه‌فتین (ئیمه)

تو دکه‌فتیت/یت _____ دکه‌فتن ئیوه

بو تینه‌پر د که‌فت/ _____ د که‌فتن (ئه‌وان)

تیره‌ی (ورام) له‌شواندا نه (د) و نه (ئه) به‌کارناهیئن بو نیشانه‌ی کاتی

به‌رده‌وامی فرمان، که له‌هه‌موو شواندا به‌زوری (ئه) به‌کاردیئن،

به‌لکو [ده] به‌کاردیئن.

نمونه: ده‌که‌وتم، ده‌که‌وتیت، ده‌که‌وت، ده‌که‌وتین، ده‌که‌وتن...

به‌لام شوان به‌گشتی (ئه) به‌کاردیئن وه‌ک:

ئه‌که‌وتم، ئه‌که‌وتیت/ئه‌که‌وتی، ئه‌که‌وتین، ئه‌چووین، ئه‌چوون...

که‌واته‌لیرده‌ا ده‌رکه‌وت سی نیشانه‌ی به‌رده‌وامی له‌ناوچه‌ی شواندا به‌کاردیئت

وه‌کو (د، ده، ئه) له‌شوانی کیشک و تیره‌ی (ورام) و شوان به‌گشتی.

۴- فرمانی رابردووی دوور:

قه‌دی چاووگ+ قه‌دی چاووگی بوین (بی)+راناو

که‌فت+بی+م

کهفتن: من که فتبیم/م ——— ئیمه که فتبین/ین

تو که فتبیت/یت/ه ——— ئیوه که فتبین/ن

ئهو که فتبی/ه ——— ئهوان که فتبین/ن

له کهسی دووه می تاک و یه که می کو دا، (ی) راناوه لکاوه که ی (یت) و (ین)، تووشی یاسای کرتانندن (حذف-elision) هاتوووه ئهو (ی)یه ی دیاره هی قه دی (بوون)ه که له شوانی کیشکدا ده بیته (بین).

فرمانی رانه بردوو: بنووسریت له ره گی چاوگه وه به هوی لکاندنی نیشانه ی بهرده و امی (د) له سه ره تای فرمانه که وه له گه ل راناوی لکاو له کو تاییه وه، ئه مه له شواندا وه کو زمانی ئه ده بیه که وایه، نمونه بو تینه پهر له رانه بردوو دا ده میتیتته وه.

چاوگ: نیشانه ی بهرده و امی + ره گ + راناو

نووسین: د + نووسین + م = دنووسم

تیپهر

تینه پهره

من دنووسم/م ——— ئیمه دنووسین/ین

تو دنووسیت/یت ——— ئیوه دنووسن/ن

ئهو دنووسیک/یک ——— ئهوان دنووسن/ن

من دچم-دچین

تو دچیت/ی-دچن

ئهو دچوک-دچن

له زاری شواندا وه کو زاره ئه ده بیه که ده بیته: [من ئه نووسم، تو ئه نووسیت، ئهو ئه نووسیت، ئیمه ئه نووسین، ئیوه ئه نووسن، ئهوان ئه نووسن]، که چی له تیره ی (ورام) شواندا، ده بیته: من ده نووسم، تو ده نووسیت، ئهو ده نووسیت، ئیمه ده نووسین، ئیوه ده نووسن، ئهوان ده نووسن.

ده چم- تو ده چیت/ی، ئیمه ده چین، ئیوه ده چن، ئهوان ده چن، ئهو ده چیت.

ئهمه یاسای کاتی رانه بردوو، به گشتی، به لام به هوی به کارهیتانی

ئاوہ لفرمانی کاتہوہ، دہکریتہ کاتی ئیستاوا ئاینده، لەزاری شواندا، ئاوہ لفرمانی کاتی ئیستا وەکو (وا، ئەوا، ئەوہ، ئیستا، ہیتمہ). بەگشتی وەکو زمانە ئەدەبیبیەکە وایە. بەلام ئاوہ لفرمانی کاتی ئیستا لەشوانی کیشکدا وشەیی تاییەت بەخۆی هەییە، وەکو (هیتمە) واتە (ئیستا) یان ئاوہ لفرمانی (ئیستا)، ئیستاگە، ئیستەرەم، عەلعان، سارەزوی (ئیستا) ش بەکار دیت. نمونە:

- هیتمە چم راشار _____ ئیستا ئەچم بۆشار (وا، ئەوا، ئەوہ)

- ئیستەرەم واتەیی _____ هەر ئیستا ئەمەوێت (دەمەوێت)

- ئیستاگە شکات لەی کەم _____ ئیستا شکاتی لێدەکەم (لێتەکەم)

- ئیستاگە دەبەمەوێ _____ ئیستا دەبیبەمەوہ (ئەبیبەمەوہ)

- عەلعان یارمەوێ _____ ئیستا/وا/ئەوا دەبیبەمەوہ (ئەبیبەمەوہ)

عەلعانەکی چم لەگەلیا _____ هەر ئیستا ئەچم لەگەلیدا.

لەئایندهدا بەهۆی ئاوہ لفرمانی کاتی ئایندهوہ، کەهەر ناویکی کاتی بۆ

بەکار دیت: سارەزوی زەرەدەشت یاکەوہ-بەییانی زوو زەرەدەشت دیتەوہ.

-خوایار بووک سەبەینی خۆشی وگەشی روی لەمان کەیک.

-سالیکی خانک کەم (دکەم) _____ سالیکی خانوو دەکەم

-دوایی بەی دویشم _____ دوایی / لەپاشانا پیتی دەلیم.

- مانگیکی دەس کەم بەعیش _____ مانگیکی دەست دەکەم بەئیش.

لەم رستانەیی سەرەوہدا دیارەبەک هەییە، پتویستە دیاری بکریت، ئەویش کرتاندنی نیشانەیی بەرەووامی (د) لەزاری شوانی کیشکدا، بەئارەزوو سەلیقە، دەتوانین وەکو نیشانەیی (ب) ی داخوایی لە فرمانی دارتیزراوو لیکدراودا بەکاری نەهینین، کەبەر یاسای زمانەوانی (linguistic) بەئارەزوو (optional) «۱۷» دەکەوێت، کە لەزارە ئەدەبیبیەکە و زاری گشتی شواندا وانییە، هەرچەندە لەفرمانی داخوایی و لیکدراودا لەزمانی کوردیدا وایە.

فرمانی داخوازی:

فرمانی داخوازی وه کو یاسای پیکهاتن ههروه کو زاره ئه ده بیسه که و زاره گشتیکه ی شوان وایه، تنها وشه کانی جیاوازن، نمونه:

نیشانه ی داخوازی+ ره گی چاوگ+ راناوی لکاو بو که سی دووه می تاک و کو.

نوویسن: ب + نویس- ۵/ن = بنویسه / بو تاک- بنویسه.

بنویسن / بو کو - بنوسن.

دابنیشه- دانیشه به ریاسای ئاره زوو که وتوو، (ب) نامین، چونکه

فرمانیکی داریژراوه یان لیکدراویش هه مان شته، وهک: نان بخو — نان

خو، عیش بکه — عیش که: ئیش بکه، ئیشکه ن.

تا ئیره یاسای به کارهینانی راناوی لکاوه له گه ل فرمانی رانه بردوی

تینه په رو رانه بردوی تیپه ر، بیجگه له ناویزه یی که سی سییه می تاک جیاوازی

هه یه، ئه ویش بو رانه بردوی ته ووا راناوه که ده بیته (ه) و له رانه بردوی تیپه ردا

بوته (یک)، به لام له رانه بردوی تینه په ردا بوته (وک). که ئه مه پیچه وانه ی زاره

گشتیه که ی شوان وزمانه ئه ده بیسه که یه. و له خسته یه کدا ده بانخه یه پروو،

راناوی بو رابردوی تینه په ر و تیپه ر له زاری شوانی کیشکدا:

رابردوی تینه په ری کیشک	راناوه کانی	رابردوی تینه په ر له شوان وزمانی ئه ده بی
من که فتم- ئیمه که فتمین	م-ین	من که وتم - ئیمه که وتین
تو که فتمیت/ی ئیوه که فتم	ی/یت-ن	تو که وتیت/ی -ئیه که وتین
ئهو که فتمه/ه-ئهوان که فتم	ه-ن	ئهو که وت ه-ئهوان که وتین

همان یاساکه‌ی زمانی نه‌ده‌بیه‌کویه.

بۆ رابردوی تیتپه‌ری کیشک	راناوه‌کانی	رابردوی تیتپه‌ری شوان و زمانی نه‌ده‌بی
-من خواردم-ئیمه خواردین	م-ین	من خواردم -ئیمه خوادمان م-مان
-تو خواردیت/ی-ئیه خواردن	یت/ی-ن	تۆ خواردت-ئیه خواردتان ت-تان
-ئهو خواره-ئهوان خواردن	ه-ن	ئهو خواردی-ئهوان خواردیان ی-یان

له‌راناوی لکاو له‌گه‌ل ده‌می رانه‌بردوی تینه‌په‌ر له‌هه‌ردوو زاره‌که‌دا:

رانه‌بردوی تینه‌په‌ری شوانی کیشک	راناوه‌کانی	رانه‌بردوی تینه‌په‌ری شوان و زمانی نه‌ده‌بی
-من دکه‌فم-ئیمه دکه‌فین	م-ین	من نه‌که‌وم-ئیمه نه‌که‌وین م-ین
-تو دکه‌فیت-ئیه دکه‌فن	یت/ی-ن	تۆ نه‌که‌ویت/ی-ئیه نه‌که‌ون ییت/ی-ن
-ئهو دکه‌ فیک- ئه‌وان دکه‌فن	یک-ن	ئهو نه‌که‌ویت- ئه‌وان نه‌که‌ون یت-ن

ئه‌خوات

ات

له‌تیره‌ی (ورام) یشدا هه‌مان یاسای زمانه نه‌ده‌بیه‌که‌و زاری گشتی شوانه، ته‌نها ئه‌وه‌نه‌بیت بۆ نیشانه‌ی به‌رده‌وامی [ده] به‌کاردیتن، نه‌ک (ئه)، وه‌ک ده‌که‌وم و ده‌خۆم و، ده‌چم.

شتیکێ دیکه‌ی گرنگ و ناویزه له‌م زاره‌دا ئه‌وه‌یه، به‌پیتی یاسای ئاره‌زوو (optional) ده‌توانی یانیشانه‌ی به‌رده‌وامی [د] به‌کارنایه‌ت یا ده‌توانی به‌کاری نه‌هیتنی، به‌لکو ته‌نها ره‌گی فرمان و راناوه لکاو‌ه‌کانی به‌کاردیت، وه‌ک:

من چم، توجیت، لهبری من دچم، تو دچیت..

رانه بردووی تیپهړ له ههردوو زاره که داک

رانه بردووی تیپهړ له زمانی نه ده بی و	راناوه کانی	رانه بردووی تیپهړ له زاری
شوان به گشتی		شوانی کیشک

من دځوم-ئیمه دځوین	م-ین	من نه ځوم - ئیمه نه ځوین	م-ین
-تو دځویت/ی-ئیوه دځون	یت/ی-ن	تو نه ځویت/ی-ئیوه نه ځون	یت/ی-ن
نهو دنویسیک، نهو د چوک	وک }	نهو دهنوسیت	

له م یاسایانه ی سهره ودهدا شتی و دیارده ی زهق و دیار، که جیاواز بیت له زمانه نه ده بیه که و زاری شوان به گشتی، نه وه بیه راناوی لکاوی (م، ت، ی، ما، تان، یان) له گه ل فرماني رابردووی تیپهړی زاری شوانی کیشکدا به کارنایهت و، نه وه ی له گه لیندا به کار دیت هه مان راناوی لکاوی ده می رابردو و رانه بردو و فرماني تیپهړ و رانه بردووی تیپهړه و، راناوی لکاوی که سی سییه می نه م زاره ههروه کو زاره نه ده بییه که ناو تیزه یه (شاذ)، له رابردو و تیپهړه و تیپهړدا دهر نه که و تووه، که چی له زمانی نه ده بییدا بو که سی سییه می رابردووی تیپهړ ده بیته (ی) لیته دا دهر نه که و تووه [ه] و له نه خشه که دا نیشانه ی دهر نه که و تنمان بو ی به کاره ی ناوه، ههروه ها نه م راناوه له گه ل فرماني رانه بردووی تیپهړه و تیپهړه و تیپهړدا له زاری نه ده بیماندا (زمانی نووسین) بریتیه له (یت، و ات) له زاری شوانی کیشکدا بووه به (یک، وک)، نه وه ی لیته دا، سه رنج راکیشهره، راناوی لکاوی که سی سییه می تاکی شوانی کیشک ته نها له گه ل فرماني رانه بردووی چا وگی (چوین- بین) و اته (چوون- بوون)

ده بیته (وک) وه کوو: نهو دچوک، نهو دبوک، ئیمه چین...

له جیاتی [نهو ده چیت، نهو ده بیت، ئیمه ده چین].

شتیکی دیاره که پتیویسته بوتریت، نهوهیه راناوی لکاو که له گه ل فرمانی
رابردوی تپه ردا نایهت، که بریتییه له (م، ت، ی، مان، تان، یان) کهچی
له گه ل ناوو ئاوه لئاودا، بۆهیی (تملک-possessive) به کاردیت وه کو:

مالم خو شه - مالمان خو شه،

مالت خو شه - مالتان خو شه، مالیان خو شه.

له گه ل ئاوه لئاویشدا:

-من گول جوانم ههیه - ئیمه گول جوانمان ههیه

-تو گول جوانت ههیه - ئیوه گول جوانتان ههیه.

دیاردیه کی دیکه ی فرمانی تپه ر، له زاری شوانی کیشکدا، نهوهیه، نه گه ر
هاتوو فرمانه که، دارپژراو یا لیکدراو بیت، یا به کاری له گه لدا به کاربیت، نهوا
به پپچه وانه ی زاره نه ده بییه که وه، راناوه لکاو هکانی، کۆمه له ی دووهم (م، ی، ه،
ین، ن، ن) ی له گه لدا، له کۆتاییه وه به کاردیت، نهک بچیته نیوانیانه وه،
وه کو:

-من راکردم _____ من رامکرد (زاری نه ده بی و شوان)

-ئیمه نان خواردین _____ ئیمه نامان خوارد (= = =)

-تو کتیب کریت _____ تو کتیب کری.

لپه ردا دوو دیارده ی جیاواز له یه کتره وه ده بینریت، راناوه لکاو هکان جیاوازن
له ده ستووری ریزمانی زمانی نه ده بی و که وتونه ته کۆتاییه وه. ئهم زاره ش
یه کی که له زاره کانی ناوچه ی گه رمیان و له ده ستووری زاره نه ده بییه که
لایداوه «۱۸»

فرمانی بکهرنادیار:

(مبئی للمجهول - Passive Voice)

ئەم جۆرە فرمانە، لەزاری شوان وەکو زمانە ئەدەبییەکیە، بەلام لەزاری شوانی کیشکدا جیاوازهو، دەچیتەو، سەرزارەکانی کرمانجی باشووری وەکو: لوپی و خانەقینی، لێرەدا یاسای پیکهاتنی دەخەینە روو: رهگی چاوگ+نیشانهی نادیار+نیشانهی کات=فرمانی بکهرنادیار بۆ رابردوو.

خۆ + ر + یاک = خواردن: خو+ر+یاگ = خوریاگ

نووسین: نویس+یاگ _____ نویسیاگ _____ نویسریاگ

مندالەکه نانه که خوارد _____ نانه که خوریاگه _____ نانه که خوراوه

مامۆستا کتیب کړی _____ کتیب کړیاگه _____ کتیب کړاوه

پیاوکه گورگه که کوشته _____ گورگه که کوژیاگه _____ گورگه که کوژاوه.

بکهرنادیار لەدەمی رانهبردوودا بەم جۆرە پیکدیت:

چاوگ: نیشانهی بەردەوامی + رهگی فرمان + نیشانهی رانهبردووی نادیار+

نیشانهی کات

نووسین: د+نویس+ر+یاگ=دنویسریگ

مامۆستا که ناو قوتابیکه دنویسیک / ناو قوتابییه که دنویسریک

+مندال نان دخزیک _____ نان د خوریک

گەردانکردنی فرمانی بکهرنادیار له گەڵ راناوه لکاوه کاند: بۆ رابردوو

-من کوژیاگم «۱۹» م -من کوژرام/م

-تو کوژیاگیت/ی -تو کوژرایت/یت

-ئەو کوژیاگه (کوژیاگ)/ه -ئەو کوژراوه/ه

-ئیمه کوژیاگین/ین -ئیمه کوژراین/ین

- ئىيۈە كوزياگن / ن - ئىيۈە كوزران / ن
 - ئەوان كوزياگن / ن - ئەوان كوزران / ن

راناۋەكانى (م، ي، ە) دەرناكەۋىت، (ين، ن، ن) لەگەل زمانى ستاندرەدو زارى شوان بەگشتى جياۋازى نىيە، بەلام جياۋازى لەياساى پىكھاتنى كەرەسەكانى فرمانى بىكەر ناديارە، كەنیشانەى كاتى ناديارى بۆ رابردوۋ بىرتىيە لە (ياگ)، بەلام لەرانەبردوۋدا دەبىتە (يگ) كەبەرامبەر بە (ا، ي) زمانى ئەدەبىيە. ھەندىك جار نیشانەى (ر) ناديارى لەدەمى فرمانى رابردوۋى ئەم زارە دا، لە ھەندىك فرماندا توشى لەناۋچوون و كرتان (حذف elison) دىت ۋەك نمونەكانى سەرەۋە لەفرمانى (كوزياگ، ...) دا بەلام راستىكەى دەستورەكەى دەبىت (پ) تىدا بىت، ۋەكو:

من كوزرياگم، تو كوزر ياگىت، ئەو كوزرياكە، ئىمە كوزرياگىن، ئىيۈە كوزرياگن، ئەوان كوزرياگن.

فومانى رابردوۋى مەرجى (ئىلزامى)

ئەم فرمانانەش شىۋەى دروستىبونى خۆى ھەيە لەزارى شوانى كىشكدا، بەلام لەزارە گشتىيەكەى شواندا، ھەرۋەكو زمانە ئەدەبىيەكە وايە لەروۋى دەستورەۋە لىرەشدا يەكن، نمونە: بكوشتاگام، بنوويىياگا، بچوويياگا ... ھتد.

چاوگ: نیشانەى مەرجى (ئىلزامى) + قەدى چاوگ (steem) + راناۋ

ب + كوشت + اگا + م = بكوشتاگام

كەفتن: ب + كەفت + نیشانەى رىژەى مەرجى (ئىلزامى / ئىنشائى) (اگا) =

بكەفتاگا

لەگەل راناۋى لكاۋدا:

- من بکەفتاگام — ئىمە بکەفتاگىن — بکەوتايەم

- تو بکەفتاگىت — ئىيۈە بکەفتاگان — بکەوتايەيت

- ئەو بکه فتاگا _____ ئەوان بکه فتاگان _____ بکه وتایه

بۆ رانە بردووی مەرجی (ئیلزامی):

ياسا كەي: نيشانەي مەرجی + رهگی چاووگ + راناوی لكاو = فرمانە كەي

كەفتن: ب + كەف + م = من بکه فم - ئیمه بکه فین

تو بکه فیت - ئیوه بکه فن

ئەو بکه فیک ئەوان بکه فن

لەزاره گشتییه كەي شوان و زمانی ئەدهییدا:

من بکه وم، تو بکه ویت، ئەو بکه ویت، ئیمه بکه وین، ئیوه بکه ون، ئەوان

بکه ون

بۆ تێپەر وەكو: من بکه م، تو بکه یت، ئەو بکه یک، ئیمه بکه ین....

بۆ رابردووی دووری مەرجی (ئیلزامی) بەمجۆرەیه:

چاووگ: قەدی چاوگ + قەدی چاوگی بین (بوون) + پاشکۆی ریژەي مەرجی

+ راناو

كەفتن: كەفت + بی + اگا + م = كەفتتیا گایت، كەفتیاگا، كەفتیاگاین،

كەفتیاگان. بۆ تێپەر

وەك: كوشتیاگام، كوشتیاگایت، كوشتیاگا....

لەزاری شوان و زمانە ئەدهییه كەدا دەبیته: من كەوتبوومایه، تو

كەوتبوویتایه، ئیمه كەوتبوونایه، كەتبوونایه.

نیشانەي كۆ: نیشانەي كۆ لەزاری شواندا جیاوازی ئەوتۆی نییه لەگەڵ زمانە

ئەدهییه كەدا و بریتییه لە (ان، گەل) وەكو: پیاوان، میگەل، مامۆستایان،... بۆ

ناسراوی كۆش: پیاوێكان، مامۆستاكان، بەلام لەزاری شوانی كیشكدا بریتییه

لە (گەل، ەل، یەل، ان) وەك: كورگەل، پیاوگەل، سەگەل، مامۆستایەل، پیاوێل،

مندالەل، ژنەل، كچەل / كچیل، براهەل، زستانان... هتد).

لهم رووهوه مامؤستا گیوموکرسانی نهمر دهلئیت: «نامرزی گهل له ئهرده لان، لوپستاندا بهفهیلی و لوپو بهختیاری و شووان و کهلهوپهوه، نهمانه: (ان، یان، ل، یهل، گهل) باوکان، برایان، برایهل، براگهل، کورهل، کورهل، گایهل... «۲۰»، راستیکهی بۆچوونهکهی مامؤستا گیو راسته، بهلام نیشانهی (ان، یان) یهکن، تنها جیاوازی دهنگسازیه شتیوهیان گؤراوه و نیشانهی (ل) یش بهتنها بهکارنایهت و بریتییه له (هل) مهگهر مهسهلهی دهنگازی لهوشهیهکی کۆتایی هاتوو به (ه) بیکات به (ل)، کهلهئهنجامی یاسای کرتاندنهوهیه ئه شتیوهیه وهردهگریت.

نیشانهی ناسراوی (هکه) و نهناسراوی (یک)

نیشانهی ناسراوی لهزاری شوان بهگشتی و، لهزمانی نووسینماندا، بریتییه له (هکه، یهکه/که) وهک: کورهکه، گولهکه، مامؤستاکه، گایهکه، لهشوانی کیشکدا ههرههمان شته، وهک: دویتتهکه، گایهکه، مامؤستاکه.

نیشانهی نهناسراوی لهههردوو زاری یهکهم ویتشهوهدا بریتییه له (یک، یهک)، وهکو: کچیک، مامؤستایهک بۆ کورتکردنهوه دهبنه. کچی، مامؤستای، کوری... لهزاری شوانی کیشکدا نیشانهکهدهگۆریت بۆ (یک) وهکو: دویتیک، پیاویک، مامؤستایک(داریک).

نیشانهی ناوی بکهرو بهرکاری: لهزمانی نووسینی وشواندا بریتییه له (وو/و) وهک: (هاتوو، کهوتوو، سووتاو، براو) بهلام لهم زارهی کیشکدا دهبیته (گ) وهکو: هاتگ، کهفتگ، سووتیاگ بریاگ، خفتگ، بریاگ، .... هتد.

نیشانهی ناوی بکهرو: لهزمانی ئهدهبی کرمانجی خواروو شواندا (ب) نده، یار، چی، وک، هر/یده، .. هتد)، وهک: (بکر، بفرۆش دپنده، جووتیار، پینهچی، گهرۆک، نووسهر، بخۆر.. لهشوانی کیشکدا ههمان شت ههه وهکو: (بپرو

بکوژ، جفتیار، کارگهچی، گهړوک، بخوړ).

تهریده، درنده، هوشیار، دانا، کپیار، لیکدراویش وهکو: خوکوژ، خوگر، می سین (مووسین)، نانکه، راوکه.

نیشانه‌ی بچووکردنه‌وه: وهکو(وک، هله، وکه، چه، ه، که، ویلکه، یله، هله... هتد) نمونه: برایوک، سمایلوک، یاسینوک، گوزه‌له، داسویلکه، ه‌لانه: گچکه‌لانه/بیچکه‌لانه،

تریوک، خزموک، باخچه، سمه، بیچکه، بیچکه‌له، خریله، خده)...

[رسته‌سازی (سینتاکسی-syntax)]

له‌به‌شی رسته سازیدا، نه‌وه‌ی گرنه‌وزیاتر جیاوازی نیوان زاری گشتی شوان و زمانه‌ی نه‌ده‌بی، له‌لایه‌ک و زاری شوانی کیشک له‌لایه‌کی دیکه پیشان نه‌دین، که جیاوازن له‌یه‌کتر، یه‌کیک له‌و بابه‌تانه (گری-phraze) یه، که له‌رووی پیکه‌تانه‌وه، جیاوازه و گری له‌م زاره‌دا، نامرازی په‌یوه‌ندی که‌ده‌چیته نیوان وشه‌وه وهرناگریت، که‌نمه‌ پیچه‌وانه‌ی زمانه‌ی ستاندارده، نه‌م دیارده‌یه به‌گشتی له‌گه‌رمیاندا به‌دی ده‌گریت . نمونه:

مال براکه‌م، میلله‌ت کورد، مال کاکه‌م، پرد خاسه، شیوکانیسارد، گول گه‌نم، شارکه‌ر کوپک، که‌ل سمایل به‌گی، شه‌وزستان، رووژدریژ، شارکو‌یه، سه‌رسال، سه‌رسال نو، چاومار، سه‌گ هار،

نمونه له‌رسته‌دا: من چم رامال براکه‌م — من نه‌چم بو‌مالی براکه‌م.

—میلله‌ت کورد بی‌خواه‌نده — میلله‌تی کورد بی‌خواه‌نه.

—پردخاسه گه‌لیک کونه — پردی خاسه گه‌لیک کونه.

—شه‌وزمستان نیبرپاکه‌وه — شه‌وی زستان نابریته‌وه.

—شارکه‌ر کوپک مال کورده — شاری که‌رکووک مالی کورده.

—من سه‌رسال چم بو‌زیارده‌ت نوم‌رمه‌ندان — من سه‌ری سال ده‌چم بو

زیاره تی ئۆمه رهنه ندان. به لّام لهم زاره دا ئامرازی (را، بۆ، له، به) گری دروست
نه کهن و له رسته دا ده وری جوړاو جوړی رسته سازی له بکه روبه رکارو ته واوکه ر
ده بینین، وه کو:

- من سه ر خۆم دخورنم ————— من سه ری خۆم نه خورینم.

- من چم را شار ————— من نه چم بو شار.

- خه ناوکه بو ت یارم ————— ملوانه که ت بو ده هینم.

- ساله به عسیکه قه ت له بیرم نیچوو که وه. سال به عسیکه قه ت له بیرم
ناچیتته وه.

مال باوک دیدار براده رم خه لک ناوشوانن (گریکه فراوان کراوه ته وه).

- دوا بی به ی دویشم - پاشان پیی نه لیم.

- ره سمه که به دیواره وه داکو تم - وینه که به دیواره وه داکو تم.

لهم زاره دا پاشکوی ئامرازی په یوه ندی که متر به کار ده هینریت، که ده که ونه
دوا ی ناوه وه، یا کورت ده کریته وه وه کو (دا) ده بیته (ا)، پاشکوی (هوه) ش
به کار دیت، نمونه:

- من له شاره وه هاتم ————— من له شار هاتمه وه (زاری کیشک).

- زاگروس چو یوه بو مال ————— زاگروس چو وه بو مال

- له و ژووره وه هاتم ————— له ی ژویره وه هاتم.

ئاوه لفرمانی نه ری (نه فی - ناگردن)

ئاوه لفرمانی نه ری که بریتیی به له (نه، نا، نی، مه) له زاری شوانی کیشکدا

ده بیسته وه (نه، نی، نی، مه) بو دۆخی نه گردن له ده مه جیا وازه کانی فرماندا

به کاری ده هینین وه کو: (نه) بو نه گردنی کاتی را بردوو نمونه:

نه چوی، نه خفت، نه خوارد، له رسته دا:

من نه چویم را شار — من نه چووم بوشار.

(مه) بۆ نه رتکردنی فرمانی داخواییه، وه کو: مه چو بۆ بازار:

نی: ئاوه لفرمانی نه ری بۆ کاتی رانه بردوو، نمونه: (نیچم، نیخه فم، نیکه م

نیبم) له جیاتی (نا) به کاردیت و گۆرانی دهنگی (ا — تی) وه کو: ناچم

نیچم. نمونه: — به یانیان زوی نان بهی نیخوریک — به یانیان زوو نانی

پین ناخورتیت.

ناوی نینویسم — ناوی نانووسم.

(نی) بۆ نه رتکردنی: بوون و نه بوون.

نان نییه.

پاره م نییه.

جیاوازی له گه ل زاری شوان و زمانه ئه ده بییه که دا ئه وه یه (نای) رانه بردوو

ده بیته (نی)، ئه مهش دیارده یه کی ریزمانییه وه کو: (ه، ا)، له کرمانجی سه رووشدا

ده بنه (ی-ئ) وه کو:

[ده رسیم — دیرسم، ماردین — میردین] «۲۱». ههروهها (ان، ات) ی کو

له سه روودا ده بنه (ین، یت: کورین، کوریت)

ئامراز: له به شی رسته سازیدا، به پیتویستی ده زانین، که نمونه ی ئه و ئامرازانه ی

که له م زاره دا به کارده هیتیت جیاوازن له ئامرازی زاره گشتیتکه ی شوان و زمانی

ئه ده بی، به نمونه وه، بیان خهینه روو:

ئامرازی سه رسوپمان: وه کو: (په کوف، په کوح، هیزه، ئه یه رۆ، که سه ر،

که سه رو داخ، مخابن، حه یف و مخابن، ئاخ، حه یف، وای، ئه ی له یه، ده ک ده ک)

ئه مه له م زاره دا، به لام له زاری شوان و ئه ده بییه که دا، وه کویه کن و نمونه ی تریش

هه ن هاو به شن و له زاری کیتشکدا به کاردین، به لام ئه مانه تاییه تن، وه ک:

په کو له م غه دره!

— په کوف له و غه دره!

- په کوح ئه يه بۆ واکه يک!

- هيزه واز له يياره!

- ئه يه رۆ قاله شيت هاته ته وه!

- ئه ي له يه ، دبووک چۆ بووک! ئه ي له مه ئه ي چي بيت!

- دهک دهک خهريکه بايگ له ي! دهک دهک خهريکه ليبيدات!

- حهک له سه گه بۆره!

ئامرازی تریش ههن، به لّام به زۆری هاوبه شن و پتویست به نمونوی ناکات.

ئامرازی وه لّام: تا راده يهک له زمانی نووسین وزاری شواندا، وه کو يهکن به لّام

ئهمانه تاييه تن بهم زاره، وه کو: ئی، تا، ها، هوو، با، ئی، به لّی، به دی، هو ی، هو ی به لّی. نه، نا، نه، نه خيتر (که متره).

- ئی واديام. ها کاکه. ئی باشه وايه.

- تا وايه. هوو به لّی. با وايه.

- به لّی واتمه ی به دی هات.

- نه، نیاک. نه نایهت. (نه، نا) بۆ وه لّامی نه رین.

ئامرازی بانگ کردن: وه کو: (هو، ئه ری، هبی، هو ی، هو هو) ئهمانه به شتوه ی

وشهن، به لّام به شتوه ی ئامرازی بانگ کردنی ده نگیش هديه.

وه کو: (ه: خاله، و: کاکو بۆنیر، ئ: کچچ، ی: میمی، ینه: کورینه)، [ه:

بۆنیره، (ئ-ی: بۆمییه)، [ینه: بۆنیر ومی کۆیه].

ئامرازی بانگ کردنی ئازهلش هديه، وه کو: ئوچه، یخه، هره، تهس، گدی

گدی، هیشه (هیش)، هسه (هس)، پشه (پش)، کوت کوت، ... هتد.

بۆ په له وه ریش، وه کو: جوو جوو، کشه (کش) ... هتد. ئامرازی ترههن، به لّام

بۆنیره به سه.

ئامرازی خۆزگه: بۆ خۆزگه خواستن وه کو: خۆزگه، بریا خۆزگه م به خو ت.

بریا بها تاگا له گه لمانا. خۆزگه بهی بۆتام.

نامرازی گومان: بۆ گومان کردن له روودان و روونه دانی رووداو وه کو (بهشکی،

بهشکو، دبوک، دبوکن، ئەگه، رهنگه، سا، بهشکوم، بهشکم، لهوانهیه.

- بهشکی بیاکوهه — بهلکو بێتهوه

- دبووک بهقسهه بکهیک — دهبی بهقسهه بکات.

- ئەگه یای لهگه لمانا، خێراوه ره. ئەگه دتیت لهگه لمانا..

- سا بۆخوا که ریمه. — دهسا (سا) وه ره خوا که ریمه.

- بهشکوم ئەیه خویه پهشیمان ببووکه وه. بهلکو خوا بکات پهشیمان بێتهوه.

نامرازی لیکچواندن: نامرازی ئەم جووره، لهم زاره دا، که تاییه ته بهخوی،

بێجگه لهوانه ی که گشتین بۆ ناوچه که وه بۆ زمانی نووسین ئەمانه ن: ئەمنی،

دهمنی، شه پانندن، ئەله ی، دویشی، کوتومت،

- زاگروس ئەمنی دایکیتی — زاگروس وه ک دایکیتی.

دهمنی شیره شه که یک. ئەلئی شیره شه ئەکات.

- بهباوکی شه پاندمه ی — بهباوکی شوپاندم.

- دویشی باوکیتی نازایه.

نامرازی بێجگه: وه کو: (بێجگه، جگه، تهنیا، بێجگه لهوی، بهس، بی،

به بی.

نموونه:

- بێجگه له دیدار کهس نیاک — بێجگه له دیدار کهس نایه ت.

- هه موویان هاتن تهنیا کاکه م نه بوک — هه موویان هاتن تهنیا (تهنها)

کاکه م نه بێت.

- بێجگه لهوی که ستر خوش نیواتم — بێجگه لهوی که سترم خوش

ناویت.

- بهس بهو بويشه ————— بهس بهو بلتي.

- بي تونيام بو ئه وره ————— بي تو نايهم بو ئه وي.

نامرازی ته نکيد (جهختکردن):

وه کو ئه م نامرازانه (ههر، با، ده، که، دهسا، جا، دهبا) ئه م نامرازانه هه مان شيوه ی نامرازی جهختکردن که له زاری شوان به گشتی و له زمانی نووسیندا به کار دیت، وه کو:

- بوچکه بن دنیا ههر گرمه ی ————— بچيته بن دنیا ههر ئه یگرم.

- قه ينيکه يک با بياک له گه لئا ————— قه يناکات با بيت له گه لئا

- دهسا وایه، دهسا واکردم ————— دهسا وامکرد.

- ده ی به شه ری خالخالانا گۆرانیک بیشه. ده ی به شه ری خالخالاندا

گۆرانیه ک بلتي

- دهبا هه موو ناوشوان ئاوه دان که ی نه وه (له سه رووشدا: [حه می] به کار

دیت)..

نامرازی مه رج: له زاری شوانی کيشکدا ئه مانه ن(شه رته، شه رت بوک، حه تا،

حه تا وه کی، حه تاکو، حه تاکونتي(حه تاکون)، هه تا(شيوه کانی تريشی) گهر،...).

نموونه: حه تا ئاو له دوی بیتم بياک واز له ی نیارم. - شه رته گۆره که ی کویتخا

نه رگس شوانی هه لگرم.

- شه رت پياوبوک واز له شار که رکویک نیارم. شه رتی پياويي واز له شاری

که رکوک نه هیتم

- حه تا وه کی به قسه ی بکه یک خوشی واتم ————— هه تا به قسه ی بکات

خوشم ئه وي.

- گهر به ی بیشن(بويشن) دیاریکه ی ————— ئه گهر پیتی بلتين ئه یهیتي.

هه نديک جار بو ئاره زوو نيشانه ی به رده وامي {د} تیده چیت و

دهیته (یاریکه‌ی).

نامرزی ناگادارکرنه‌وه (وریاگردنه‌وه):

وه‌کو نمونه‌کانی (ئه‌ه، ئه‌ها، هه‌یی، هه‌ی، وا، ئه‌وا، ئه‌ی) وه‌کو نامراز

هه‌ره‌مان نامرزی زمانی نووسین، نمونه:

-ئه‌ه، وایی — ئه‌ه رایکرد.

-ئه‌ها قویچانده‌ی — ئه‌ها قوچانده‌ی.

-هه‌یی سه‌ر زل بو نیتحه‌ویته‌وه — هه‌یی سه‌ر زل بو ناحه‌ویته‌وه.

- سه‌برت بوک وایک — سه‌برت بی وایک.

نامرزی سه‌ر زه‌نشترکردن: بو سوکایه‌تی وگالته‌ پیکردنه، وه‌کو (شیر،

ترجیو، دۆبها، زه‌ر، چش، تفو(تف)، جرت و فرت، حه‌ی حه‌ی، هۆبها!

نمونه:

-شیر ئیشیک تو بکه‌یته‌ی — شیر ئیشیک تو بیکه‌یت.

-ترجیو دیسان یاکه‌وه — ترجیو دیسان دیته‌وه.

-حە‌ی حە‌ی له‌ده‌س تو — هه‌یه‌ی له‌ده‌ست تو.

-جرت و فرت یاک و چوک — جرت و فرت دیت و ده‌چیت.

ئاوه‌لفرمان له‌زاری شواندا: (الظرف)

جیاوازی ئه‌وتۆ نابینریت له‌نیوان زاری شوان و زمانی نووسینی (کرمانجی

ئاوه‌راست)، به‌لام له‌زاری شوانی کیشکدا، وشه‌و ئاوه‌لفرمانی سه‌ره‌خۆی

هه‌یه‌و هی واش هه‌یه‌ هاوبه‌شه‌ له‌زاری ناوچه‌که‌و له‌زمانی

نووسین. نمونه:

ئاوه‌لفرمانی کاتی: وه‌کو: (ساره‌زوی، سه‌هینی، هه‌مه، عه‌لعان،

عه‌لعانه‌کی(الان)، ئیسته‌ره‌م، شه‌وه‌کی، کازیبی به‌یان، ده‌مه‌وبه‌یان،

پارشیم(پارشیتو)، مال‌خه‌فتک(کاتی مال‌خه‌وتن)، نیمه‌ شه‌و، چیشته‌نگاوه،

خۆر دەرچوین، پاش نیمەرۆ (پیش...) خۆرکهفتن، به چاوجوبقانیکی، خۆر له زهرده، به چاو توریکانیکی، عه یام {عه یامیک} سالانیکی، سالانیکی، روژگار / روژگاریکی، بوهار، بوهاران، زمستان، جارجار، جارتیک، جار، ههفتهی تر، له مه و دویا، قه دهریکه.

ئاوه لفرمانی شوینی: وه کو: (بان، بن، ناوقه د، پیش، دویا) ئهم وشهیه (وی) که ی به یهک دهنگ ده خوینرتته وه، په ر، په رگه، ناو، لا، له لا، تهک، له تهک، له جتی، له شوین، له ژویر، له سردا، له سرداوه، له خوواره وه. بۆ شوین:

- له بان دیواره که دانیشتبیم _____ له سهر دیواره که دانیشتبوم.
 - مال ئیمه له و په ر ئاوایه _____ مالی ئیمه له و په ری دئییه.
 - له په رگه ی ئاوایه وه کانیک ههیه _____ له په رگه ی دئییه که وه کانیهک

ههیه.

- تا ناوقه د ئا و هاتی. هه تا ناوقه دی ئا و هاتبوو.
 - ئاوه که له سهرداوه پاکي کردمه وه - ئاوه که م له سهره وه پاک کرده وه.

بۆکات:

قه دهریکه هاته _____ ماوه یه که هاتوه.
 - جار جار سهر ده مله ی _____ جار جار سهری لی ئه دهم.
 - تا مال خه فته ک نیامه وه. _____ تا مال خه وتن نایمه وه.
 - له کازیب به یانه وه هه لسیاگم _____ له کازیه ی به یانه وه هه لساوم.

پهراوتزو سهرچاوه:

(+) ئهم باسه، باسیکی وه سفی بهراوردیه، له شوینی پیوست باسه وه سفیکه، ده بیته باسیکی لی کولینه وه ی بهراوردی، بۆ مه بهستی جیاوازی دهرخستنی نیوان زاری شوانی کیشک له لایهک وزمانی ستاندر و زاری شوان

به گشتی له لایه کی تر. وشه و رسته به رامبهر نمونه کانی ئەم زاره بو
به اورده که یه.

۱- د. زه نون پیریادی، سهرنجی بو ئەم باسه له رهنگینی ژماره (۹۸) ی

۱۹۹۷

له لاپه ره (۱۲-۱۳) راکیشاوه، که تیایدا باس له گه ره کی پیریادی که رکوک
و پیریادی چه مچه مال ده کات.

۲- یه کیک له م سیاسیست و دیاردانه ی دژی شاری که رکوک کی کوردان،
به فه رمانی رسمی کارگه تری خو جیه تی (الادارة المحلية) پارێزگای که رکوک
له سالی ۱۹۷۶ نوسراو پکی ره سمییان ئاراسته ی کتیبخانه ی گشتی که رکوک
کردبوو [به داخه وه ژماره کم لانییه] تا کتیبه کوردیه کان به تایبه تی گرنه کان
بیریته وه بو ئەو فه زمانگه یه وه له تو ماری کتیبه کاندایه ی سوریان به سه ر ناوی
ئهو کتیبانه دا کیشا بوو له سه ری به قه له می سوور نوسرا بوو «سحب بأمر المحافظ
الی الادارة المحلية» ئەمهم به چاوی خو م دیوه وه خو ئندومه ته وه. ئەمه بیجگه
له وه ی هیچ گو ژفارو رو ژنامه ی کوردی و کتیبی نو ئی له سالی ۱۹۷۵ به دوا وه بو
ئەم کتیبخانه ی که رکوک که نانێردریت. هه موو کتیبه کوردیه کانی
ناگه یشته (۷۰) کتیب یا ئەوانه ی به تایبه تی له سه ر کوردن.

۳- بیجگه له مامۆستای نه مر گیومو کربانی، عه بدولره حمان زه بیحی، غازی
فاتح وه یس باسی هه ندیک زاری پارێزگای که رکوک کیان به کورتی کردوه، ئیتر
له کورده کان که س به لایدا نه رو یشتوه وه ئەم ناوچه فراوانه ی که چه نندین زاری
وه کو؛ کاکه یی، زه نگنه، شوان، شیخانی لییه وه هه موو ناوچه که، وه کو زار
له هه ندیک نووسیندا، براوه ته وه سه ر زاری سلیمانی، که چی جیاوازیان هه یه
له گه ل یه کتر.

۴- هیمام بو ئەم زاره له وتاری (شوان) له گو ژفاری هاواری که رکوک ژ (۴)

کردووه.

۵- بۆ نمونە خەلکی شاری سلیمان دهنگی (ء) قوت ئەدەن و پاشگری (هوانی) ش له کەرکووک به کارنايهت و راناوه لكاوه كانيشی له رسته دا شوتيان پيچه وانەى زارى سلیمانیه، راسته له یه كتره وه نزيکن، به لام جياوازيشيان ههیه.

(X) د. کهمال فوناد له لاپه ره (۲۰) ی گوڤاری زانیاری ژماره (۴) ی سالی ۱۹۷۱ ئەمه ی دیاری کردووه.

۶- گیوموکرانی، ئەلف و بی کوردی وینه دار به پیتی لاتینی، ههولیر، ۱۹۷۲، ل ۱۳.

۷- گیوموکرانی، فەرهنگی مهاباد، ههولیر ۱۹۶۱، ل ۶، له وتاری «شوان» له گوڤاری هاواری کەرکووک هیتا بۆ ئەمه کراوه بروانه ل ۳۵-۴۷.

۸- بروانه: د. رهفیق شوانی، شوان، گوڤاری هاواری کەرکووک، ژماره (۴) ل ۳۵-۴۷ هیتا بۆ سه رچاوه که ی هه میدی ئیزه د په ناه کراوه، له (فەرهنگی له ک و لوپ)، ل. ۲.

۹- رۆشنیبری نوێ، ژماره (۱۲۷)، ل ۱۴-۱۷.

۱۰- عبدالرحمن ئەمین زه بیحی، قامووسی زمانی کوردی، به رگی یه که م (د)، چاپخانه ی کۆری زانیاری کورد، به غدا، ۱۹۷۷، ل ۴۲، ئەم نووسه ره خۆی له کاتی ئاواره بوون و کوردایه تیدا به شداری له گه ل شوپشی کوردستانی باشووردا له ناوشوان بووه. له وتاری (شوان) ی هاواری کەرکووک، ژ (۴) هیتام بۆ ئەمه کردووه.

۱۱- د. شیرکۆ بابان، رسته سازی شیته لکاری زانستی، ههولیر، ۱۹۹۶، ل ۳۶، ۳۹، ... هتد بیجگه له وهش کاره کانی خۆی به بپاری ته واوه وه بپارداوه، که ئەمه پيچه وانەى کاری ئەکادیمییه.

۱۲- له پیاوه پیرو به سالو چووه کانی لای خو مانم بیستووه و نه وهی دوی
نه وانیش ده لئین خه لکی شوان له ناوچه ی گه پروسی سه ربه شاری سنه وه هاتوون و
گوايه ناخاوتنیانیش وه کویه که . د . که مال فونادیش له گو قاری زانیاری ،
ژماره (۴) ی ۱۹۷۱ ، ل (۲۳) د .

ده لئیت «.. له ناوچه ی (گه پروس) له باکووری روزه لاتی (سنه) زاراوه یه کی
تایبه تی قسه نه که ن زور جیاوازه له (سنه یی) و (موکری) ، دیسان نه مه دلنیامان
نه کاته وه ، که زاری شوانی کیشک یه کی که له زاره کانی کوردی باشووری
هه رچه نده نووسه ر ناوی زاری شوانی نه هیتاوه .

۱۳- له وتاری «شوان» گو قاری که رکوک به هه له دیتی ناروجه ی گه وره و
ناروجه ی حمه بله که هه ردووکیان ناویکن بو نه م دئیبه له لایهن هه لسه نگینه ری
وتاره که وه کراون به دوو دئ ، راستیکه ی یه ک دئین و له که وانده ناوی دووه میان
دانرابوو ، بیجگه له که وتنی ناوی مام روسته م که خو ی و پیتشمه رگه کانی
له شیوه سوور تا مانگی کانونی دووه می ۱۹۸۹ مابونه وه .

۱۴- قه ره بلاغ: دئیبه که کیلومه ترتیک له (پتدار) ی مه لبه ندی شوانه وه دووره
له وتاری (شوان) له بیرکراوو .

۱۵- بروانه: د . رفیق شوانی ، شوان ، گو قاری که رکوک ، ژ (۴) ، ل ۳۵-۴۷
هیتامان بو نه مه کردوه ، که (ورام) تیره یه کی تایبه تی شوانه وه له و دئیها تانه
پیتکها تووه ، که ده ست نیشان کراون .

۱۶- دیارده یه کی زمانه وانیه وه کویا سایه ک هه ندیک ده نگ تووشی نه مان
و تپچوون دیت ، که (کرتاندن) ی پیده وتريت و یه کی که له زاراوه کانی
زمانه وانی (علم اللغة-linguistic) بروانه : قاموس علم اللغة الحدیث ، نخبة
من اللغویین العرب ، لبنان ، ۱۹۸۳ ، ل ۲۳ .

۱۷- ره فیق محمه د محیدین ، مؤرفیمی «ب» له رووی مؤرفولوزیه وه ،

گۆڤاری رۆشنبیری نوێ، ژ (۱۳۸)، ۱۹۹۶، ل ۲۲-۲۵. له زمانى ستانداردا نيشانهى «ب»ى داخوازی ئه گهر فرمانه كه دارپێژراو يا لیکدراو بیت به پێ ئه م ياسايه (ئاره زوو-optional) توشى کرتاندى (الاسقاط) ئه پیت. وه كو: هه لپێژه — هه لپێژه، هه لبگره — هه لگره، له زارى تيره ی (ورام) دا (نان خو) له جياتى (نان بخو) به كاردیت و له شوانى كیتشكدا هيمامان بو نه مانى (د) نيشانه ی به رده وامى كرد.

۱۸- پیتچه وانه ی بيروراى زارى كوستان و گهرمىانى د. شيركوپه كه له زمانى كوردیدا بابه ت و زارى وا نيه.

۱۹- نوورى عه لى ئه مين، ريزمانى كوردى، چاپخانه ی كامهران، سلیمانى ۱۹۶۰، ل ۱۳۰. له په راوێزدا شيه ی دروستبوونى ئه م جوژه فرمان بکه رنادياره كرده وه له هه نديك زاردا بچ ئه وه ی ديارى بكات.

۲۰- گيوموكرىانى، ئه لف و بپى كوردى وینه دار ...، ل ۱۳۰.

۲۱- ليره دا مه به ست له گۆرانی دهنگيه، چونكه له كرمناجى سه روودا، ناوه لفرمانى نه رتیی (نئ) نيه و بریتيه له (نا) به لام (نئ) له ديالیتكى باشووردا زۆربه كاردیت.

تیینى: خواياربیت و تارىك له باره ی زاره كانى سنوورى پارێزگای كه ركوك و گهرمىانه وه، ده نووسم و چاره پتیی ئه وه هه له م. هه روه ها داواى لیبوردنیش ئه كه م بو له بيهرچوونى ناوه يتنان و ياداشت كوردنى هه نديك ناو دارانى شوان و له وتارى (شوان) ی ژماره (۴) هاوارى كه ركوك، وه كو: حه مه ی مه لا عوبیدی كلاوقوتى، مه لا ئه حه مه دی حه كيم (تيمام و خوتبه خوتن له كه ركوك)، حاجى خورشيد توراع (حه كيم و پزیشكى ناوچه كه بو چاكبوونه وه ی ده يان ده ردونه خۆشى كوشنده و شكستى، فه قئ محمه ده ی عه لى به يانى، ملازم شوان (عبدوئيلا له مامره شى) شۆرشيگپرويه كيك بوو له سپكۆچكه ی سه ركردايه تى پاسۆك، كاك

سویحی عدلی هزرزانی حاکمی استثنافی ههولتیر وهکو فرمانبهرتکی پلهبالا، عادل یادگار، مهلابه هادینی مامرهشی، بله ی گهندياک، مهجیدی مهلامستهفا، حوسین کویتخا رهجهب، ههروهها (گه رهکی شوانهکان) له کهرکووک بهناوی هوزی شوانه وهیه و هه ره له بهر ناوه که ی ئیستا تهخت کراوه و کراوه ته گهراجی ترومبیل بهرامبهر مهحکه مه ی کهرکووک. حه زده کهم نه وه بلتیم، که ئەم وتاره، بابته تی تری سه ریم زاره ههیه، که لیره دا من باسم نه کردوه، له بهر درتزه دان و من مه به ستم لیره داو له م وتاره نیشاندانی جیاوازی و بوونی ئەم زارهیه له ناوچه ی کهرکووک، ئەگینا بابته تی دیکه ههیه و به ونیازه ی له ده رفه تیکه تر دا بیکه م به کتیبک بۆرێزمانی ئەم زاره، بۆ نمونه: دیارده ی جیتیگرکردنی راناوی که سی سه ربه خوۆ به لکاو له زمانی نه ده بیماندا شیوه ی راناوه سه ربه خوۆکه ده گۆریت، که چی له زاری شوانی کیشکدا نامرازه په یوه ندیبه که وه کو خو ی ده مینیتته وه و راناوه که سیبه سه ربه خوۆکه ده گۆریت نمونه:

له ئەووم پرسى — له ی پرسیم (شوان)

به منی وت — به م وت

ئهمانه ی لای راسته وه له زمانه نه ده ببیه که دا ده بیته لیم پرسى، پتیمی وت، به لام نمونه کانی لای چه په وه له زاری شواندا نامرازه کانی نه گۆراون و راناوه لکاوه کانی که وتوونه ته کوتای فرمانه که وه، که پیچه وانیه ی زمانه نه ده ببیه که یه.

* * *

ژبانی نووسەر له چنڭ د ئیرێکیگا:

له ساڵی ۱۹۵۳ له دیتی ناروجهی گهورهی ناوچهی شوانی سه‌ر به یاریزگای که‌رکووک له بنه‌ماله‌یه‌کی فه‌لاحی ملکه‌دار له‌دایکه‌بوه.

- خوێندنی سه‌ره‌تایی له‌ دێیه‌ که‌یان و له‌ رێداری سه‌له‌به‌ندی ناوچه‌ی شوان و ناوه‌ندی و ئاماده‌یی له‌ که‌رکووک و زانکۆ له‌ سلێمانی و ماحه‌ستیه‌ر له‌ زانکۆی سه‌لاحه‌دین و دکتۆرش له‌ زانکۆی به‌غدا ته‌واوه‌ کردوه.

- هه‌ر به‌ر خوێندنی ماحه‌ستیه‌ر و دکتۆرای به‌ چوار سال ته‌واوه‌ کردوه و ماحه‌ستیه‌ر به‌ سال و نیوێک و دکتۆرش به‌ دوو سال و نیو، له‌ روه‌وه‌ نه‌لات کراوه و سوپاس و رێزی به‌هه‌مان مه‌به‌ست پێدراوه.

- ساڵی ۱۹۶۸ چۆته‌ ریزی یه‌کێتی قوتابییانی کوردستان و به‌پله‌ی نه‌ندامی لیه‌زنه‌ی قوتابخانه و لیه‌زنه‌ی کۆلیژ و پاشان نه‌ندامی کۆنگره‌ی (ی.ق.ک) له‌ ساڵی ۱۹۷۲ و له‌ سێ ئۆردوگای هاوینه‌ی قوتابیان له‌ قه‌ره‌حه‌سه‌ن و هه‌شه‌زینی و ئاغچه‌هر له‌ ساڵی ۱۹۷۱، ۱۹۷۲، ۱۹۷۳ به‌شداری کردوه.

له ۱۹۷۴/۴/۲۴ له‌ بۆمبا‌بارانی شاری قه‌لادزیدا به‌ خه‌سه‌ستی برینه‌دار بوه‌ و له‌ نه‌خۆشخانه‌کانی ئێران چاک بوته‌وه‌ و پاشان له‌ هه‌مان سالدا کراوه‌ به‌ مامۆستای شۆرش له‌ پێنجوێن له‌ دیتی هه‌رگینه‌.

- ئێستا مامۆستای زمانه‌وانی به‌شی کوردی کۆلیژی ئادابی زانکۆی سه‌لاحه‌دینه‌ به‌پله‌ی پروفیسۆری یاریده‌رر.